

27/1511

PROF. ST. KOLBUŠEVSKIS.

POĻU LITERĀTŪRA
VIDUSLAIKOS UN
RENEŠANSĒ

L.Ū.STUDENTU PADOMES GRĀMATNĪCA

POĻU LITERĀTŪRA VIDUSLAIKOS
UN RENESANSĒ

Krakovas Marijas baznīcas galvenā altāra triptiķa vidusdaļa.
(Sk. paskaidrojums 244 lpp.).

PROF. ST. KOLBUŠEVSKIS.

POLŪ LITERĀTŪRA
VIDUSLAIKOS UN
RENEŠANSĒ

RĪGĀ, 1938

L.Ū. STUDENTU PADOMES GRĀMATNĪCA

Akc. Sab. „Izdevējs”, Rīgā,
Elizabetes ielā 83/85.

Priekšvārdi.

Dodu šai grāmatā poļu literātūras ainu senās poļu kultūras dzīves fonā. Senās Polijas laikmets noslēdzās, bet kristīgās kultūras un renesanses ietekme atstāja Polijas gara dzīvē redzamas pēdas līdz pat mūsu dienām. Iepazīstoties ar jauno Poliju, vispirms tāpēc vajaga pazīt tās pagātņi un attīstības gaitas.

Šos mana dažu gadu darba augļus vēlos atdot tagad tautai, kas mani pieaicinājusi par palīgu savas kultūras darbā. Vēlētos arī, lai šī grāmata zināmā mērā būtu Latvijas un Polijas vienotāja, lai tā kļūtu par padziļinātāju faktoru draudzībai, kas jau saista abas tautas, jo savstarpējā kultūras pazīšana ir draudzības stiprs un izturīgs pamats.

Uzrakstīju šo grāmatu domādams par maniem klausītājiem Latvijas universitātē un viņiem to vispirms vēltīju.

* Par grāmatas izdošanas pūlēm sirsnīgi pateicos L. ū. Studentu padomes grāmatnīcai un citiem par palīdzību teksta valodas izlabošanā un korrektūrā.

St. K.

1937. g. oktobrī.

VIDUSLAIKI

Polijas polītiskais stāvoklis līdz XV gadsimtenim.

Poļu tautas vēstures sākumi saistīti ar visu slavu vēsturi, tie izaug no tās. Tāpēc arī senās poļu civilizācijas aina ir identiska ar visu slavu civilizācijas ainu. Slavi pieder pie lielās tautu grupas, kas lietāja indoeiropiešu valodu, āriešu valodu. Dažus gadsimtus priekš Kristus dzimšanas slavi apmetās Austrumeiropas līdzenumā, no kurienes pamazām izklīda uz rietumiem un dienvidiem.

No šās slavu saimes atdalījās tā daļa, ko saucam par poļiem. Poļu cilšu visagrākais polītiskais un kultūras centrs bija ziemeļrietumu daļā Gņezna, polaniešu cilts zemē. Citas cilts piederīgie, t. s. vislannieši sagrupējās ap Krakovu. Atsevišķas poļu ciltis pamazām apvienojās un uz notikumu skatuves parādījās ap 963. g., kņaza Mješko valdības laikā. Viņa valsts atradās starp Oderas un Vislas upi. Tā sniedzās no Baltijas jūras uz dienvidiem līdz Karpatu kalniem un no Oderas uz austrumiem līdz Narevas un Bugas upei. Vissvarīgākais notikums kņaza Mješko valdības laikā bija kristīgās ticības pieņemšana. Tā noteica poļu kultūras raksturu un ietekmēja valsts politiku. Slavu zemēs kristīgā ticība spiedās no divām pusēm: no rietumiem un no austrumiem, no Romas un no Bizantijas. Roma sūtīja misijas uz Rietumeiropu, no kurienes tās klīda tālāk — uz Vāciju un sasniedza arī slavus. Tai pašā laikā kristīgo ticību propagandēja Konstantinopoles patriarchs. Pēc 867. g. viņš atklāti uzstājās pret Romas pāvestu. Tādā kārtā slavu zemēs darbojās divas reliģijas strāvas, kas bieži krustojās savā starpā. Romas reliģija nesa sev līdz ar latīņu baznīcas paražām Rietumeiropas civilizāciju, Bizantijas reliģija austrumbaznīcas paražas un Bizantijas civilizāciju. Sīkumos te neielaidīsimies. Konstatēsim tikai, ka Polija X gs. beigās, pieņemot Romas reliģiju, sa-

gatavoja pamatu Rietumeiropas izglītības ietekmei. Šis reliģiskais faktors noteica poļu civilizācijas raksturu un tai pašā laikā bija par galveno poļu un Krievijas antagōnisma iemeslu kultūras laukā.

Kņaza Mješko pēcnācējs karalis *Boleslavs Droširdīgais*, viens no krietnākajiem poļu karaļiem, valdīja no 992. līdz 1025. gadam. Viņa cīņās gūtās uzvaras varēni nostiprināja valsti, paplašināja Polijas robežas un baznīcas organizāciju tieši saistīja ar Romu 999. gadā. Tad tika nodibināta patstāvīgā archibīskapija Gņeznā, kas bija atkarīga tikai no Romas pāvesta. Pāvests nodibināja Polijā trīs Gņeznas archibīskapijai pakļautas bīskapijas, proti: bīskapiju Krakovā, Vroclavā un Kolobžegā (Kolbergā). Vēl ilgu laiku te cīnījās pagānu ticības pārpalikumi ar jauno kristīgo civilizāciju, bet galu galā XI gs. beigās kristīgā ticība sāk triumfēt visā Polijā. Šis fakts veicināja izglītības un literātūras attīstību Polijā. Bet tai pašā laikā Polija joprojām cīnās par savas politiskās neatkarības nostiprināšanu. Boleslavs Droširdīgais iekāpoja plašas teritorijas, kas pieskārs viņa zemēm, un iejēma krievu zemi ar Ūjjevu, bet Polijas neatkarību apliecināja ar to, ka 1025. g. kronējās par karali. Viņa pēcteču Mjačislava II, Boleslava Drošā un Boleslava Greizmuša valdības laikā gadās jaunas grūtības valsts celtnes nostiprināšanā: Polija zaudē dažas iekāpotās zemes, cīnās ar vāciešiem, čehiem, krieviem; karaļiem jāapspriež pret sevi vērstie kņazu dumpji. Indīvida un valsts dzīvē lielu nozīmi iegūst katoļu baznīca; garīdznieki ir augstos valsts amatos un ietekmē karali un politiku. No kaņavīru pulciņa, uz kuņa balstās karaļa vara, pamazām izveidojas atsevišķa bruņnieku kārtā. XIII gs. garīdznieku vara pieaug vēl vairāk; tiem blakus attīstās no bruņnieku kārtas šļachta, kas ieņem amatus kņazistēs un manto plašas privilēģijas. Viens no valsts politiskā sabrukuma cēloņiem ir iekšēja sašķelšanās kņazistēs; šo sašķelšanos pārvarēja tikai XIV gs. Otrs sabrukuma cēlonis ir tatāru uzbrukumi, kas XIII gs. vidū pilnīgi izpostīja visu Poliju, applūdinādami to savām ordām un pārvērdami to tuksnesī. Šo

postījumu sekas bija vācu kolonistu apmetināšana. Tie apmetās pa lielākai daļai pilsētās. Kolonistiem deva speciālas privilēģijas. Viņiem savkārt bija ievērojami nopelni valsts saimniecības dzīves atdzimšanā. Dzīvodami ilgāku laiku poļu zemēs, viņi saauga ar tām, bet pēcnācēji XIV un XV gs. laikā asimilējās poļiem gandrīz pilnīgi. Tā kā kolonisti savā dzīvē turējās pie vācu, Magdeburgas likumiem, kas nebija atkarīgi no poļu likumiem, tad arī ilgu laiku Magdeburgas likumi ieguva noteicēju varu poļu pilsētās.

Zemes politiskā dzīve XIV gadsimtenim ir kolosāla nozīme, jo tad sabiedrībai atļāva piedalīties valsts dzīvē, bet valsts, kas līdz šim apvienoja kņazistes, pārveidojās tautas karalīstē. Šai karalistei karalis Kazimirs Lielais dod likumus, kas tika pieņemti 1347. g. augstmaņu sanāksmē Visļicā — t. s. Visļicas statūtus. Šos valsts apvienības pamatus lika *Vladislavs Lokjetks* (no 1306. g. līdz 1333. gadam), bet viņa dēls nostiprināja minētos statūtus. No Lokjeteika laikiem sākot, par karaļu kronēšanas vietu kļūst Krakova, bet valsts ģerboni grezno balts ērglis sarkanā fonā. *Kazimirs Lielais* (no 1333. g. līdz 1370. gadam), gudri saimniekojot, stiprina valsts pamatus, dara valsti bagātu. Viņš pievieno Polijai Rutenijas zemes ar Lvovu un Haļiču, bet ar to atveļ tirdzniecības ceļu pāri Polijai no austrumiem uz rietumiem. Viņš paceļ arī izglītības līmeni, rūpēdamies par zemākajām skolām; tiek nodibināta arī universitāte. Politiski svarīga bija Polijas saistīšana ar Ungāriju, troni atdodot bezbērnū Kazimira, pēdējā Pjasta, nāves gadījumā ungāru karalim Ludvigam.

Ludviga meita un Kazimira mazmeita *Jadviga* (no 1384. līdz 1399. gadam), viena no visgudrākajām un visdižākajām poļu karalienēm, bija laba lielvalsts politikas vadītāja. Lielvalsts plāna realizēšanas ceļš ved caur karalienes Jadvigas laulībām ar Lietavas lielkņazu *Jagaili* un Lietavas apvienojumu ar Poliju. Zemes tādā kārtā paplašinās ģeografiski. Sekas tomēr ir arī etnografiski dažāda elementa pieaugums: blakus vāciešiem un

mazkrieviem tagad parādās leiši un tatāri. Jagailim kļūstot par Polijas karali, Lietava pieņem kristīgo ticību — bet tas tais laikos nozīmēja jaunas kultūras pieņemšanu. Ar Polijas starpniecību Lietava tagad pieņem Rietumeiropas kultūru. Abu valšņu politikās ūnija izveidojās pakāpeniski. Jagaila laulība ar Jadvīgu ir tās pirmā etape: 1392. gadā tiek noslēgts līgums ar Vītautu; 1401. g., kad Jagailis pēc Jadvīgas nāves paliek uz Polijas troņa, Vītauts dabū mūža varu Lietuvā, bet vienlaikus tiek ievestas poļu un leišu kungu sanāksmes. 1413. g. ar Horodlo ūniju leišu augstmaņiem tiek doti ģerboņi un poļu šlachtas tiesības. Sakarā ar to poļu kultūra izplatās Lietuvā, starp citu arī caur poļu elementu emigrāciju no Polijas uz austrumiem. Ūnija ar Poliju palīdzēja Lietuvai izglābties no krustnešu un krievu plūdiem. Maskava pastāvīgi tiecās pēc Lietavas. Ar to izskaidrojami vēlākie poļu un krievu kari. Polijas militārās varas pieaugšana ne visai patiek krustnešiem. Tamdēļ tie gatavojas kariem ar Poliju. 1226. g. Mazovijas kņaza Konrāda uzaicinātiem un apmetinātiem uz Vislas krastiem Chelmnas un Ņešavas zemēs bija jāizplata kristīgā ticība starp ziemelpagāniem. Bet reliģiskais ordenis drīz kļuva par Polijas politisku ienaidnieku: Lokjeteka laikos tas sagraba poļu Dancīgu ar Pomerāniju. Pie Plovciem (1331. g.) uzvarētie drīz vien pieauga spēkā. Vissīvākais karš ar tiem beidzās 1410. gadā ar ordeņa neveiksmi pie Tannenbergas, kur krustnešus uzvarēja poļu un leišu apvienotais karaspēks. Bet uzvaras sekas Polija pienācīgi neizmantoja. Krustneši drīz vien uzbrūk Lietuvai, bet arī tagad zaudē karu (1432. g. — 1435. g.). Trīspadsmitgadu karā Polijai neveicas Lietavas un poļu šlachtas vājā atbalsta dēļ. Tomēr ordeņa galvas pilsētas Malborgas ieņemšana un uzvaras pie Puckas un Skompes (Skape) atdod Polijai Dancīgas Pomerāniju, Chelmnas zemi un Varmiju. Miera līgums, ko 1466. gadā noslēdza Toruņā, atstāj tomēr krustnešiem Austrumprūsiju ar Karaļaučiem kā Polijas lēņu zemi. Mēģinājums izbeigt darīšanas ar krustnešiem notiek XVI gs., proti — 1525. g.

Izglītība.

Tas apstāklis, ka Polija piejēma kristīgo ticību no Romas, noteica — kā jau augšā minēts — poļu kultūras raksturu. Kopā ar reliģiju tā piejēma tās kultūras parādības, tās strāvas, tos elementus, kas tai laikā pastāvēja citās kristīgās zemēs Vakareiropā. Šie jaunie faktori ietekmēja slavu psihiku, veidoja to gadsimteņos, sakusa ar to, izveidodami ar laiku poļu kultūras oriģinālo tipu. Protams, šai Vakareiropas kultūras piesavināšanās darbā Polijā liela nozīme bija izglītībai. Kāda bija tās vēsture viduslaiku Polijā? Zinām, ka Vakareiropā kristīgās izglītības pirmie atspīdumi sāka parādīties jau X un XI gadsimtenī, bet izpaudās sevišķi to starpā, kam izglītība bija zināmā mērā par dzīves pamatu, t. i. starp garīdzniekiem. Tikai ar laiku arī citi sabiedrības slāņi nāca tuvākā sakarā ar izglītību. To pašu novērojam Polijā. Arī te sākumā izglītības vienīgā pārstāve bija augstākā garīdzniecība. Kad nodibinājās pirmās baznīcu un klosteru skolas, tur mācīja to, kas bija vajadzīgs garīdzniekiem. Tādā kārtā skolas dibināja praktiskām vajadzībām: lai izglītotu garīdzniekus, mūkus un mācītājus.

Bet jau drīz izglītības līmenis klosteros paceļas. Tie sāk būt par zinātnes centriem; te rodas darbi historiografijas laukā. Klosteru darbība oikonomijas ziņā ir vērtīga, jo daži ordeņi nodarbojās ar zemkopību, lopkopību, dārzniecību u. t. t. Šo ordeņu nozīmi saprata karaļi, kņazi un kungi, kas cēla jaunus klosterus. Un līdz ar tiem Polijā izplatījās viens no viduslaiku izglītības svarīgākajiem faktoriem.

Jau viduslaiku sākumā Vakareiropā dibina klosteru, katedrāles un kollēģiju skolas, t. i. skolas lielākajās baznīcās; vēlāk dibināja arī draudzes skolas mazākās baznīcās. Tie paši skolas tipi pastāvēja arī Polijā. Arī skolu iekšējā

organizācija Polijā bija darināta pēc citu Eiropas zemju skolu parauga. Visu viduslaiku skolu nolūks bija sagatavot garīdzniekus. Bet tā kā tiem vispirms bija vajadzīga latīņu valoda, tad arī galvenie mācības priekšmeti bija lasīšana, rakstīšana, latīņu grammatika un dziedāšana. Tā bija pamatmācība, mācības pirmā pakāpe, tā sauktā «grammatica». Otrā pakāpē, tā sauktā «rhetorica» mācīja rētoriku, trešajā, tā sauktajā «dialectica» — filozofiju un sevišķi loģiku. Šās trīs pakāpes veidoja zemāko mācības kursu — «trivium». Augstākais kurss bija «quadrivium», kur ietilpa četras pakāpes: mūzika (mūzikas teorija un praktiskā dziedāšanas mācība), aritmētika (četrus vienkāršo darbību mācība), ģeometrija (te pieturējās pie Martiāna Kapellas (Martianus Capella) enciklopaidijas, kas patiesībā bija ģeografijas, kosmografijas un dabzinātņu mācība), astronomija (mainīgu svētku datumu aplēšana pēc saules, mēness, planētu kustībām u. t. t., kā arī astroloģija). Visas šās zinātnes sauca par «septem artes liberales», un tās bija visu viduslaiku mācību pamats.

Augstāku mācības iestāžu Polijā nebija nemaz līdz XIV gs. vidum; ja kāds gribēja gūt augstāku izglītību, tas bija spiests braukt uz ārzemēm un studēt svešās universitātēs. Bet 1364. g. karalis Kazimirs Lielais nodibināja universitāti Krakovā, t. s. «studium generale». Šai pirmajai augstākās izglītības iestādei Polijā bija liela un vispusīga ietekme izglītības un literatūras attīstībā; tā top par īsto centru zinātnes dzīvē un ietekmē ne tikai Poliju, bet arī ārzemes. Karalis piešķīra tai privilēģijas un organizāciju pēc Boloņas un Padovas parauga. Pēc erekcijas akta tai bija jābūt par zinātnes pērli, bija jāaudzina tikumīgi vīri ar nopietnām zināšanām, bija jābūt «fons doctrinarum irriguus, de cuius plenitudine hauriant universi liberalibus cupientes imbui documentis». Universitātei bija trīs fakultātes: tieslietu, medicīnas un filozofijas. Visraksturīgākā šās akadēmijas organizācijas pazīme bija studentu pašvaldība, kam bija ne tikai dažādas privilēģijas, bet kas ievēlēja no sava vidus rektoru; bet rektors bija

tikai studentu korporācijas priekšnieks, un viņa uzdevums bija uzturēt studentos disciplīnu.

Pēc Kazimira Lielā nāves universitāte sabruka, un tās atjaunošanā galvenais nopelns pieder Kazimira mazmeitai karalienei Jadvigai, kas rūpējās par universitātes zinātņu līmeņa pacelšanu (1397. g. nodibināja teoloģijas fakultāti). Bet agrā nāve neatļāva viņai izpildīt visus projektus. Testamentā viņa novēlēja universitātes atjaunošanai visas savas rotas lietas, tērpus un mantas. Gadu vēlāk, pēc karalienes nāves Jagailis 1400. g. izdeva universitātes atjaunošanas aktu: viņš apstiprināja vecās, Kazimira privilēģijas, bet reizē mainīja organizācijas raksturu, izvēloties tai par paraugu Parīzes universitāti. Jagailis atņēma universitātei līdzšinējo autonomiju un padarīja to atkarīgu no universitātes kanclera, t. i. Krakovas bīskapa varas. Tagad parasti par rektoriem ievēl māģistrus un mācības spēkus un ne kā priekš tam — studentus. Sākumā rektora vara ir līdzīga tai, kāda bija Kazimira Lielā laikos, bet jau XV gs. laikā tā izplatījās arī pār fakultātēm. Tādā kārtā rektors ar laiku kļuva par visas universitātes galvu.

Jagaiļa atjaunotās universitātes galvenais mērķis bija teoloģijas mācība. Teoloģijas fakultāte bija tā tad it kā vissvarīgākā; tā bija pirmajā vietā. Bet it kā sagatavošanas kurss citām fakultātēm bija «artium liberalium». Tāpat bija arī visās ārzemju universitātēs, kam par iemeslu bija tas apstāklis, ka nebija vidusskolu un «filosofijas fakultātei» bija jāgatavo universitātes studijām. Katram, kas gribēja studēt teoloģiju vai tieslietu zinātnes, bija priekš tam jānobeidz «artium liberalium» fakultāte un jāiegūst bakalaura vai māģistra grāds.

Profesoru darbībā ietilpa lekcijas, t. i. attiecīgās zinātnes izskaidrošana, un disputi vienreiz nedēļā, visas fakultātes mācības spēkiem klāt esot. Dažreiz disputos piedalījās arī studenti. Kā lekcijās, tā disputos tika lietāta tikai latīņu valoda; tā tapa par universālo valodu viduslaiku zinātnei. XV gs. Krakovas akadēmija bija par izglītības avotu visā Polijā. Protams, visa šī izglītība bija

scholastikas jēdzienu garā. Universitāte izglītoja jaunatni vispirms par mācītājiem. Tie viduslaikos bija gandrīz vienīgie, kas nodarbojās ar zinātni. Daudzi sasniedza vēlāk ievērojamus stāvokļus valsts un baznīcas dienestā, kā, piemēram, kardināls un valsts kanclers Zbiņņevs Olesņickis, kam bija liela loma Polijas politiskā dzīvē. Daudzi ieguva zinātnes laukā lielu nozīmi: piemēram, Jānis Dlu-gošs un Nikolājs Koperniks. Bet universitāte kļuva pazīstama arī zinātnes kustībā Eiropā; šurp brauca studēt vācieši, ungāri, čehi, zviedri; lekcijas klausījās slaveni ārzemju zinātnieki. Universitāte uzturēja kontaktu ar ārzemju universitātēm.

Māksla.

Plastikas mākslas. Kristīgās ticības ietekme poļu kultūrā izpaudās ļoti stipri arī mākslā. Pirmie mākslas pieminekļi ir cieši saistīti ar reliģiskās dzīves vajadzībām. Vispirms rodas baznīcas, šie vissvarīgākie reliģiskā kulta centri. Pie vissenākajām pieder dziļas nopietnības apgarotā sv. Fēlika un Adaukta akmens baznīca, kas uzcelta Vaveles kalnā X gs. beigās vai XI gs. sākumā un kas tur stāv vēl līdz mūsu dienām. Vēlāk Polijā pamazām iespiežas romāņu stils. Šai stilā cēla baznīcas visā zemē līdz XII gs. Tās bija no akmens, izturīgas, salīdzinot ar koka pilsētām un kņazu pilīm, un uzglabājušās līdz mūsu laikiem kā viens no pierādījumiem, ka poļu mākslai sakars ar Vakareiropu bijis jau vissirmākajā senatnē. Šās baznīcas ir vienkāršas, stingras, gandrīz bez izrotājumiem; tāpēc jo interesantāki vissenākās plastikas nedaudzie pieminekļi, piemēram, bronzā izkaltās Gņeznas katedrāles durvis no 1120. gadiem, uz kuņām kāds smalks mākslinieks izkalis ainas no svētā Vojcjecha (Alberta) dzīves, vai vēlāko laiku Plockas katedrāles bronzas durvis, ko arī rotā scēnas no Vecās un Jaunās derības. Blakus romāņu baznīcām Bizantijas stila atskaņā, kas nonāca līdz pat Vislas kras-tiem, cēla apaļas baznīcas, kāda, piemēram, ir viena no visvecākajām, proti, XI gs. sv. Vojcjecha baznīca Krakovas rātslaukumā. Koka baznīcas, ko arī cēla lielā dau-

dzumā, uzglabājušās, tāpat arī kņazu pilis un pilsētas mājas. XIII gs. ierodas gotikas vēstneši cisterciešu baznīcu un klosteru celtnēs. Šās celtnes ir vēl romāņu stilā, bet daži sikumi jau liecina par gotikas arhitektonikas aizrādījumu ietekmi. Lielā mērā gotika valda, sākot ar XIV gs. Pie šā laika visjaukākajiem pieminekļiem pieder Vaveles katedrāle un Marijas baznīca Krakovā. Šais abos un veselā rindā citu pieminekļu redzamas tomēr oriģinālas, patstāvīgas tipiski poliskas pazīmes (piemēram, velvju konstrukcijā), kas ietekmēja poļu gotikas arhitektūru, radot t. s. Pievislas gotikas tipu. No laicīgās arhitektūras (rātsnami, pilis, mājas) ļoti maz kas uzglabājies līdz mūsu dienām. Kaņi un laiks izpostījis ne vienu vien pieminekli, no kuņa palikušas pāri tikai drupas un teikas. Arhitektoniskās tēlniecības visjaukākie pieminekļi ir karaļu gotiskie sarkofaģi Vaveles katedrālē: Vladislava Lokjeteka, Kazimira Lielā, Vladislava Jagaiļa un Kazimira Jagellončika kapa pieminekļi. Tie attēlo poļu gotikas dažādās fazes — no primitīvisma un ideālisma līdz reālismam un mākslas finesēm. Viduslaiku tēlniecības attīstības kulminācijas punkts ir Vita Stvoša (Wit Stwosz) altāris Krakovā Marijas baznīcā: koka triptichs krāsots un apzeltīts; vidusdaļā tēlota vissvētākās jaunavas Marijas aizmīgšana mūžīgā miegā apustuļu vidū. Tripticha altāru ir vairāk. — Visa šī baznīcas tēlniecība, kā arī glezniecība (ļoti dzīva sienas glezniecība) ir cunftēs apvienotu mākslinieku, tā tad pilsoņu ražojums. Starp tiem XIV gs. ievērojama loma ir vāciešiem, bet jau XV gs. pārsvarā ir poļi. Ar labiem rezultātiem var lepoties stikla gleznošanas māksla: tā ir efektīva, dzīva, gleznaina. Tās vissenākie pieminekļi atrodami Krakovā. Gotikas arhitektūras un tēlniecības tips pastāvēja Polijā visu XVI gs., it īpaši apgabalos, kas atrodas tālu no galvaspilsētas.

Mūzika — kā visas kultūras dzīve — savos sākumos arī bija saistīta ar baznīcu, ar liturģiju. Tās ir dziesmas par poļu svēto dzīvi, ar mūziku vienai balsij; vēlāk dziesmu un melōdiju skaits pieaug. Tā, piemēram, ir Ziemsvētku, Lieldienu dziesmas un dziesmas par godu Dievmātei,

misu kompozīcijas un himni. Nav šaubu, ka mūzikas tekstu daudzums senatnē būs bijis lielāks nekā uzglabājušos tekstu skaits, jo to apstiprina arī vēstures dati. Ir arī norādījumi uz to, kādus mūzikas instrumentus pazina senajā Polijā. Reliģiskos sacerējumos melodijas darinātas pēc Vakareiropas parauga. Bet tais ieviešas arī dzimtie motīvi. Attīstās arī laicīgā mūzika, dejas mūzika karaļu, magnātu un baznīcas augstmaņu galmos. Tā tad kupli plaukst viduslaiku mūzika. Tai blakus attīstās — bet daudz vājāk — teorija. Īpatnīgas poliskas pazīmes atrodams laicīgās dziesmās; reliģiskās dziesmās pārsvarā bija baznīcas šablons.

Latīņu literatūra.

Chronikas. Agrāk kā savā mātes valodā attīstījās poļu literatūra latīņu valodā. Šī pati parādība sastopama arī citās zemēs, piemēram, Francijā. Latīņu literatūras visvecākie pieminekļi ir gadagrāmatas (annales). To ģeneze jāmeklē baznīcas paražās. Bīskapi izsūtīja baznīcām tabulas, tā saucamās «tabulae paschales», kur atradās mainīgu svētku, t. i. Lieldienu, Vasarsvētku u. c. svinamu dienu dati. Šis paradums pastāvēja Itālijā jau VI gadsimtenī, Francijā un Anglijā VII un Vācijā VIII gadsimtenī. Šais pergamenta tabulās datumi bija ierakstīti vidū, bet sānvietas bija neaprakstītas. Šais vietās katru gadu ierakstīja baznīcās un klosteros ievērojamus notikumus. Šās tabulas vēlāk vāca kopā, un tur fiksētos notikumus pierakstīja pēc datumiem atsevišķās grāmatās. Ar laiku blakus notikumiem, kas attiecās uz baznīcu, pierakstīja ievērojamākos vispārīgos notikumus: piemēram, karaļa nāvi, ienaidnieku uzbrukumus, kaŗa gaitas u. c. Šī paraŗa no Vakareiropas pārgāja uz Poliju X gs. Bet te visvecākās gadagrāmatas aizgāja bojā, un tikai ar XII gadsimteni sākot, līdz mūsu dienām ir uzglabājies vairāk kā 20 gadagrāmatu. Vissvarīgākās ir tā saucamās «Annales Sanctae Crucis vetusti» (XII g.), «Annales capituli cracoviensis» (XIII gs.), «Annales Lubinenses» (arī

XIII gs.) u. c. Šo gadagrāmatu nozīme ir tāda, ka tās ir vienīgie senvēstures materiāli. Šās gadagrāmatas ir poļu historiografijas pirmie pieminekļi. No tām vēlāk attīstījās *chronicae* (chronicae). Starp *chronikām* un *gada-grāmatām* ir liela starpība. *Gadagrāmatās* pierakstīts tikai fakts, pierādamam Lielpolijas *gada-grāmatā* 965. gadā ir piezīme: «*Dombravca ad Mesconem venit*» (čehu kņaza meita *Dombrovka* atnāca uz Poliju, lai salaulātos ar karali *Mješko*); 966. gadā atzīmēts: «*Mesko dux Poloniae baptisatur*». Tā izskatījās *gada-grāmatu* piezīmes. Turpretim *chronika* savieno notikumus, grupē tos. Tiesa, arī *chronika* turas pie gadiem, t. i. attēlo notikumus vienu pēc otra laika secībā. Bet kamēr *gada-grāmata* dod sausas ziņas, *chronika* jau atstāsta, spriež, pamāca.

Vakareiro-pā *chroniku* rakstīšana bija ļoti attīstīta. Polijā pirmās *chronikas* parādījās XII gadsimtenī, un tās rakstīja līdz XV gadsimtenim. Visievērojamākais poļu *chronists* ir *Dlugošs* (XV gs.).

Apskatīsim visievērojamākās poļu *chronikas*. Tās rakstītas Polijā, bet latīņu valodā.

Vispirms uzmanības cienīga ir tā sauktā *Anonimā Galla* (*Gallus Anonymus*) *chronika*. Par pašu autoru ziņāms maz. Pētījumi nav devuši pozitīvu rezultātu, un tikai pamatojoties uz pašu *chroniku*, var izvirzīt hipotezes. No viņa stila, rakstīšanas veida, no daudziem Svēto rakstu citātiem un no veclaiku vēstures piezīmēm izriet, ka viņš bijis izglītots cilvēks, kas pazīst ne vienu vien senlaiku un baznīcas grāmatu. Un šī baznīcas rakstu pazišana, kā arī piezīme *chronikas* priekšvārdos liecina, ka viņš bijis mūks. Tālāk turpretim karaļa *Boleslava Greizmuša* (*Bolesław Krzywousty*) valdīšanas apraksts, kas nav nekas cits kā slavasdziesma šim karalim, pierāda, ka *chronists* būs bijis tuvākās attiecībās ar karali, varbūt būs bijis viņa galmā par viņa kapellānu vai sekretāru. Bet tās ir tikai hipotezes. Katrā ziņā *chronists* ir bijis svešzemnieks, jo viņš pats raksta, ka negribot ēst par velti poļu maizi. Tā tad, lai pierādītu Polijai savu pateicību, viņš rakstīja tās

vēsturisko chroniku. No kurienes viņš atnācis — vai no Ungārijas, vai no Itālijas, vai no Francijas, kā to daži cilvēki dažādi apgalvo — arī nav zināms.

Viņa chronikā ir trīs grāmatas. Pirmajā grāmatā viņš īsi atstāsta Polijas vēsturi no legendārā Popjela līdz

Vita beatissimi Stanislai Cracouensis episcopi. Necnō legende sanctorū Polonie Hungarie Bohemie Morauie Prussie et Slesie patrohoꝝ. In lombardica historia nō prete.

II illūstrācija lēgendai par Krākovas bīskapu svēto Stanislavu; Svētais Stanislavs uzmodina mirušo, kam jābūt par liecinieku karaļa Boļeslava Drošā strīdū ar bīskapu.

Vladislavam Hermanim, bet otrā un trešajā sīki attēlo sava laikbiedra Boļeslava III valdības laiku un beidz savu aprakstu ar 1113. gadu. Laikam nāve nav atļāvusi viņam aprakstīt plašāk šā varonīgā monarcha dzīves gaitu un darbību. Chronists dažas lietas attēlo diezgan kritiski. Tā, piemēram, pret sabiedrības uzskatu, kas strīdū starp

Boleslavu Drošo (Bolesław Śmiały) un Krakovas bīskapu Stanislavu nostājās bīskapa pusē, Anōnimais nosoda bīskapu, nosauc to par nodevēju («trāditor»). Tā chronists mēģina izteikt patstāvīgus spriedumus, mēģina būt par faktu kritiķi. Bet viņa chronikas rokraksts mūslaiku vēsturnieku rokās nav nonācis. Mēs viņu pazīstam tikai pēc XIV gs. noraksta (tagad atrodams Zamojska bibliotēkā Varšavā).

Otrs chronists māģistrs *Vincentijs Kadlubeks* (Wincenty Kadłubek) dzimis 1160. vai 1161. gadā, bet miris 1223. gadā. Nosaukums «Kadlubek» ir sastopams tikai XV gs. rakstos. To min arī Dluģošs. «Kadlub» (viduklis) ir laikam tēva palama, kuŗu vēlāk pamazināmā formā attiecināja uz māģistru Vincentiju. Studējis Kadlubeks laikam Boloņā slavenā Gervāzija no Tilberi vadībā. Boloņā arī dabūjis «magister artium» gradu. Pēc atgriešanās Polijā viņš uzstājās kā baznīcas reformu piekritējs, prasot, lai baznīcu atbrīvotu no laicīgās varas. Domājams, ka viņš kādu laiku būs bijis par karaļa Kazimira Taisnā (Kazimierz Sprawiedliwy) kapellānu. 1208. gadā viņš karaļa protekcijā kļuva par Krakovas bīskapu. Šai amatā viņš sabija desmit gadu; dzīves pēdējos gadus pēc 1218. gada viņš pavadīja cirsterciešu klosterī Jendzejovā. Pēc Kazimira Taisnā vēlēšanās Kadlubeks uzraksta latīņu valodā «Poļu chroniku» (Chronica Polonorum) četrās grāmatās. Trīs pirmās grāmatas ietvertas dialogu formā starp bīskapu Matīsu Cholevu un archibīskapu Jāni Svjebodu. Attēlota Polijas vēsture no vissenākajiem laikiem līdz 1173. gadam. Pirmajā grāmatā Kadlubeks pirmoreiz min teikas par Krakovas leģendāro kņazu Krakusu, kas (kā leģenda stāsta) nodibinājis Polijas galvaspilsētu Krakovu un nosaucis to savā vārdā. Stāstīts arī par viņa meitu Vandu, kas upurējusi savu dzīvi cīņā par tēviju, par leģendāro karali Popjelu, kuŗš bijis bargs un kuŗu par sodu apēdušas peles. Šās poļu teikas mācītais chronists savij ar senvēstures faktiem no Aleksandra Lielā un Jūlija Cēzara laikiem. Kāpēc? Tāpēc, lai Polijas vēsturi padarītu spožāku, lai poļu leģendu papildinātu ar vēstures pazīmēm, lai to padarītu ticamāku.

Otrā grāmatā stāstīts par tiem laikiem, kuŗus at-
tēlojis savā chronikā Anōnīmais. Trešā grāmata attēlo
Boleslava Greizmuša pēcnācēju laikus. Ceturtā grāmata
pēc savas formas atšķīņas no trim pirmajām: tā nav dia-
logs, bet stāsts par autora laikbiedriem kņaziem Mješ-
ko Veco (Mieszko Stary) un Kazimiru Patieso. Šai chro-
nikā, kas ir viens no interesantākajiem literātūras piemi-
nekļiem viduslaiku Polijā, nojaušama Kadlubeka lielā
erudīcija. Viņš pazīst baznīcas rakstniekus, filosofus, kla-
siskus dzejniekus, no kuŗiem smeļ citātus, pazīst sava
laika teorētiķus. Kadlubeka darbs rakstīts izmeklētā
pat mākslotā stilā un atgādina Anōnīmā stilu, bet tai
pašā laikā pāraug to. Chronikai bija jāizpilda divi uz-
devumi: Kā vēstures darbam tai bija jāatgādina laik-
biedriem pagātne, jo tad — varbūt rietumu ietekmē —
pirmoreiz pamodās īsta interese par savas tēvijas pagātņi.
Tautā, pareizāk — izglītotajos poļos mostas griba iepazī-
ties ar senču vēsturi, griba zināt, kas un kādi šie senči
bijuši, ko viņi padarījuši, lai no šiem senču darbiem mā-
cītos, kas tagad darāms. Un tā vēsture sāk veidoties par
«magistra vitae». Otrs Kadlubeka raksta nolūks bija mā-
cīt daiļrunu un visādas zināšanas; tam bija jābūt it kā par
enciklopaidiju. Rodas tendence apvienot visādas zināšanas.
Protams, šai parādībai bija arī savas negatīvās puses: tik
plaši saprasta uzdevuma dēļ darbs zaudēja vēsturisku no-
zīmi, šī nozīme bija vēl mazāka arī tamdēļ, ka Kadlu-
beks bija dzejnieks. Anōnīmā Galla chronikā dominē
kriticisms, kamēr Kadlubekam pārsvarā ir fantāzija. Viņš
grib rādīt faktus jaukākus, nekā tie patiesībā ir; no otras
puses, teikas viņš grib vēsturiski pamatot, un abos gadī-
jumos, smeļot no savas fantāzijas avotiem, pārveido fak-
tus, stilizē tos, padara tos jaukākus un sausus vēstures si-
kumos ielej dzīvību tādā kārtā, ka traktē tos vairs ne kā
vēstures, bet kā stāstu māteriālu. Tā viņa chronika da-
žās vietās izveidojas par pirmo vēstures romānu. Lai
gan šī chronika pienācīgi nepilda vēstures darba uz-
devumu, tomēr tā ir vērtīgs dokuments, kas at-
vieglina iepazīšanos ar tā laikmeta kultūras un paražu

fonu. Viduslaikos to labprāt lasīja. Par to liecina ap četrdesmit šā darba XIII, XIV un XV gs. norakstu, kas uzglabājušies līdz mūsu dienām poļu (visvairāk Krakovā) un ārzemju bibliotēkās.

Neminot citas chronikas un citus chronistus, aplūkosim Čarnkovas Janko (XIV gs.) un Jāni Dlugošu (XV gs.).

Čarnkovas Janko cēlies Lielpolijā un ir XIV gs. visievērojamākais rakstnieks. Izglītojies laikam ārzemēs, Vēlāk sācis garīdznieka karjēru, kas viņu kādu laiku ieveda pāvesta galmā. Arī Polijā viņš dabūja arvienu augstākus amatus, līdz 1363. gadā palika par kancleru Kazimira Lielā galmā un vēlāk par Gņeznas archidiakonu. Kaut gan Čarnkovas Janko iepinās galma intrigās, kas piespieda viņu atstāt Poliju, tomēr galu galā viņš atgriezās Gņeznā, kur laikam arī miris.

Ap 1377. gadu Janko sāka rakstīt savu darbu. Viņš rakstīja tikai par to, ko pats redzēja, kas notika viņa mūža laikā.

Tas ir it kā vēsturisku atmiņu krājums, kur ātrā tempā pāiet garām Kazimira Lielā laiki, bet vēlāk gausāk, pamatīgāk aprakstīti ungāru Ludviga laika notikumi, šo notikumu motīvi un atsevišķu personu dzīves sīkumi laikā no 1370. līdz 1384. gadam. Stāstījums dzīves un gleznains. Autors neslēpj savas simpatijas un antipatijas, neslēpj savu individuālitāti. Ja Kadlubeka chroniku var zināmā mērā uzskatīt par vēstures romānu, tad Čarnkovas Janko darbam ir skaidras vēsturisku atmiņu pazīmes, kur vispirms sastopamies ar autoru un autora acīm redzam notikumus un gadus. Līdz mūsu dienām uzglabājušies šā darba deviņi noraksti rokrakstā, kas atrodami Krakovā, Romā, Pēterburgā un citur. Chronikas teksts ir arī «*Monumenta Poloniae historica*» otrā sējumā.

Arvienu ātrākiem soļiem uz priekšu gāja laiks. Mainījās cilvēki, mainījās poļu prāta dzīve, attīstījās arī izglītība. Arvienu dziļāk sāka saprast vēstures uzdevumus. Un te parādās vecās poļu kultūras lepnums — rakstnieks

Jānis Dlu-gošs (Johannes Longinus) (1415. g. — 1480. g.). Viņš studēja Krakovas universitātē, bet vēlāk palika par tālaika Polijas lielākā valstsvīra Krakovas bīskapa Zbigņeva Oļesņicka sekretāru. Viņa galmā Dlu-gošs sabija divdesmit četrus gadus, no viņa rokām sajēma mācītāja svētību, baudīja viņa labvēlību un caur viņu tika iecelts dažādos amatos. Oļesņickis sagatavoja viņu arī diplomātijas darbam un sūtīja viņu dažādos uzdevumos uz ārzemēm. Šais ceļojumos Dlu-gošs iepazinās ne tikai ar pasauli un cilvēkiem, bet arī ar jaunajām kultūras strāvām un vecajiem romiešu autoriem (ar Līviju priekšgalā). Pamazām arī karalis Kazimirs Jagellončiks (Kazimierz Jagiellończyk) uzdod viņam diplomātijas misijas un aiz atzinības par viņa plašo izglītību 1467. g. pieņem viņu par savu dēlu, nākamo poļu karaļu un baznīcētēvu, audzinātāju. 1471. gadā pēc Podjebradas Jūrija nāves čehi piedāvāja Kazimira Jagellončika dēlam Vladislavam karaļa troni. Septiņpadsmit gadu vecais Vladislavs troni pieņēma, bet par padomdevēju šai atbildīgajā amatā pieņēma Dlu-gošu un nodeva viņa gādībā Prāgas archibīskapiju. Bet Dlu-gošs tikai asistēja kronēšanā Prāgā. Archibīskapa amatu viņš nepieņēma un palika dzimtenē, kur nodzīvoja līdz mūža galam, audzinādams karaļa dēlus un strādādams gar savu vēstures darbu. 1480. gadā viņš kļuva par Lvovas archibīskapu, bet nomira Krakovā, nepaspēdams pildīt jaunā amata pienākumus.

Dlu-gošs ir netikvien visievērojamākais senās Polijas vēsturnieks, bet viduslaikos visā Eiropā nebija daudz viņam līdzīgu historiografu. Savu darbību vēstures laukā Dlu-gošs iesāka ar veselu rindu sīkāku darbu, kā, piemēram, ar māteriālu krājumu par strīdiem starp Poliju un krustnešu ordeni, ar Polijas bīskapu katalogu, ar darbu par Krakovas diēcēzes baznīcu māteriālo stāvokli, kur sakopotas baznīcas vēsturei ļoti vērtīgas informācijas. Bet viņa vislielākais nopelns ir ārkārtīgi plašā Polijas vēsture: «*Annales seu cronicae inclyti regni Poloniae*», kas rakstīta no 1455. līdz 1480. gadam. (Izdota 1614. g. nepilnīgi; vislabākais ir 1863. g.—1887. g. izdevums.)

Polijas vēsturi autors tēlo divpadsmit grāmatās, sākot ar teiku laikiem līdz savas nāves gadam, attēlo to vēl pēc chronikas parauga chronoloģiski, gadu pēc gada. Autors neaprobežojas tomēr vienīgi ar notikumiem Polijā, bet paralēli tiem stāsta arī par to, kas notiek citās zemēs. Balstīdamies uz avotiem, viņš uzcītīgi un kritiski izstudē visus viņam pieejamos materiālus un mēģina noskaidrot notikumu cēloņus. Materiālu krāšanas uzcītības un rūpības ziņā neviens no viduslaiku vēsturniekiem nespēj viņam līdzināties. Polijas vēsture iegūst te plastiskas ziņā, tā spilgtāk izceļas uz salīdzinājuma fona. Rūpīgi noskaidrotas, piemēram, poļu un krustnešu, poļu un krievu u. c. attiecības. Dluogošs dziļi un nopietni saprata vēstures uzdevumu. Sev par paraugu viņš izvēlējies Līviju, vispirms jau stila ziņā. Viņš raksta dzīvi, ar temperāmentu, sava darba aizrauts, un ar lielu tēvijas mīlestību. Viņš apbrīno Poliju un poļus, lepojas ar tautas vēstures daiļumu. Un tas ir viņa darba labā, bet reizē arī vājā puse, jo tur, kur Polijas vēsturē atgadās bēdīgi un nepatīkami momenti, Dluogošs klusē vai arī paiet ātri šiem notikumiem garām, negrib tos redzēt, negrib par tiem runāt. Šās parādības cēlonis ir tēvijas mīlestība, griba, lai viss tas, kas notika Polijā, būtu tikai liels un daiļš. Pēc viņa domām vēsturniekam jārunā netiekvien par tēvijas pagātni, bet tam jāmodina arī mīlestība pret šo pagātni. Dluogoša vēstures otrs trūkums ir tas, ka viņa paliek viduslaiku ticības līmenī. Autors tic brīnumiem un uzskata tos par svarīgiem faktoriem Polijas vēsturē, tic viduslaiku aizspriedumiem un tic pasakām. Kā Kadlubeks, tā arī viņš uztver teikas par Krakusu, Vandu un Popjelu kā patiesus notikumus; kā Kadlubeks papildināja ar fantaziju tās vietas, kuŗām viņš nezināja faktu, tā Dluogošs mēģina ar savas fantazijas palīdzību attēlot Polijas vēsturi tais momentos, par kuŗiem viņam nebija droša vēstures materiāla. Tāpat kā Čarnkovas Janko, arī Dluogošs bieži iestieg subjektīvismā, cilvēkus vērtējot. Tomēr viss tas nemazina Dluogoša darba lielumu. Viņš ir pirmais, kas sakopoja visu Polijas vēsturi, ļoti cītīgi

un pamatīgi krāja tai māteriālus, izlobīja no pagātnes tādus faktus, kas nebija pazīstami, lietāja kritikas metodi, skaidrojot vēstures faktus. Ievadā ievietots pirmais pamatīgais Polijas ģeografijas apraksts. Tā tad, no vienas puses, Dlugoša darbs ir vēl lielā mērā viduslaiku ietekmē (pasaules uzskats, ticība brīnumiem, politikas un reliģijas jēdzieni); no otras puses, te jau sastopamies ar vēstures uzdevumiem jaunlaiku nojēgumā. Tāpēc arī pēc Dlugoša darba var studēt viduslaiku gara dzīves pārveidošanos jaunlaiku gara dzīves formā. Viņa darbs līdz XVIII gs. bija Polijas vēstures pētījumu galvenais avots un arī paraugs tam, kā šo vēsturi vajag apstrādāt.

Hagiografija. Ir pilnīgi saprotama lieta, ka, ja sabiedrības izglītotās aprindas bija garīdznieki un ja viduslaiku literatūras nolūks bija labot dzīvi kristiānisma garā, tad vajadzēja attīstīties hagiografijai. Svēto dzīves apraksti bija paraugs, kā dzīvot, lai sasniegtu mūžīgo laimi. Par cilvēka ideālu kļuva svētais. Viduslaiku cilvēks vērīgi lūkojās mocekļu hērōisma pazīmēs, aizgrābts lasīja stāstus par Dieva kalpu kluso un padevīgo dzīvi. Šos stāstus sakopoja Dženovas archibīskaps (Jacobus de Voragine) (no 1230. gada līdz 1298. gadam) krājumā «Legenda aurea». Šī grāmata tolaik apbūra visu Eiropu. Līdz 1500. g. parādījās ap septiņdesmit šā darba iespiedumu latīņu valodā un ap trīsdesmit tulkojumu citās valodās. «Legenda aurea» bija pazīstama arī Polijā; vēlāk to pat pārtulkoja. Bet ne tikai sveši svētie aizrāva poļu kristīgo dvēseles. Arī poļiem bija pašiem savi svētie: Adalberts (Wojciech), Krakovas bīskaps svētais Stanislavs, svētais Jaceks, svētā Kinga un Zalome. Arī par viņiem parādījās stāsti latīņu valodā. Tos sarakstīja mūki, kuņu vārdus vairs nezinām, tāpat kā nepazīstam vairs Eiropā gotu stilā celto katedrāļu meistarus. Jau X gs. parādījās pirmais svētā Adalberta dzīves apraksts; dažu gadsimteņu laikā šā svētā dzīves aprakstu skaits pieaug. Dažu svētā Stanislava dzīves aprakstu radīja arī viduslaiki. Šo darbu raksturs, protams, ir legendārs; daži rakstīti ļoti neveikli, bet dažiem ir jau zināma literatūras vērtība.

Teoloģija. Attīstās arī baznīcas daiļruna latīņu valodā — sprediķi. Sākumā ļoti vāji kopta, XV gs. tā jau lepojas ar Krakovas akadēmijas ievērojamu profesoru uzvārdiem, piemēram: Skalmježas Stanislavs, Krakovas Matiss, Jānis Isners u. c. Sakarā ar Krakovas akadēmijas ziedu laikiem attīstās arī zinātniskā darbība teoloģijas laukā. Tās visjaukākais laikmets attiecas uz XV gs. Saprotais, tā ir scholastikas teoloģija, kam Polijā bija tādas pašas raksturīgas pazīmes kā rietumos. Tomēr ir arī liecības par patstāvīgu intelektuālās kultūras attīstību Polijā, par poļu zinātnieku nodarbošanos ar tiem pašiem jautājumiem, par kuriem interesējās Rietumeiropas scholastiķi. No visievērojamākajiem mācītiem teologiem un scholastikas filosofiem jāatzīmē tie, kas bija pazīstami arī ārzemēs, proti, Bloņas Nikolājs, Krakovas Matiss (miris 1410. g.), Paradižas Jēkabs (miris 1464. g.) un Glogovas Jānis (miris 1507. g.).

Zinātne. Plauka arī matēmatika un astronomija. Šai sakarā minams Vitello, kas cēlies poļu Silezijā. Viņa tēvs bija vācietis, bet māte poliete; sevi viņš turēja par poli (piemēram, X grāmatā par optiku viņš rakstīja šā: «in nostra terra, scilicet Poloniae»). Eiropas slavu viņš ieguva ar darbu par optiku, kas šai nozarē dažu gadsimteņu laikā bija zinātnes kanons. XV gs. otrā pusē Krakovas akadēmijā lieliski attīstījās matēmatika, ko reprēzentēja vispirms Žoravicas Mārtiņš (miris ap 1460. g.), Olkušas Mārtiņš (miris 1493. g.), Brudzevas Adalberts (Wojciech) (miris 1495. g.) u. c.

Politiski raksti. Liela nozīme ir arī politiskai literatūrai. Protams, tā skar vispirms aktuālos jautājumus; šie jautājumi ietverti traktātu, dažreiz runu formā. Tāds traktāts ir Pāvila Vlodkoviča, Krakovas akadēmijas pirmā rektora (miris 1435. g.), darbs. Viņš ļoti bieži karaļa uzdevumā brauca par sūtni uz ārzemēm, bet 1415. g. Konstances koncilā uzstājās ar traktātu, kur aizstāvēja Polijas tiesības uz zemēm, ko gribēja atņemt krustnešu ordenis.

Otrs XV gs. politisks rakstnieks *Jānis Ostrorogs* (Jan

Ostroróg) (ap 1436. — 1501. g.) radīja traktātu par valsts pārveidošanu.

Šis magnāta dēls cēlies Lielpolijā. Rūpīgi audzināts, viņš paplašināja un padziļināja savu izglītību ar nopietnām studijām Erfurtes un Boļonas universitātē. 1459. g. viņš ieguva tieslietu doktora gradu Boļonas universitātē un divu gadu laikā lasīja šeit lekcijas par baznīcas dekrētiem. Atgriezies Polijā, viņš ievērojami pacēla savu nozīmi ar to, ka salaulājās ar Vacslava, Ratiboras kņaza, meitu un ka piejēma amatu karaļa Kazimira Jagallončika kancelejā. Karalis viņu ļoti cienīja un dažreiz sūtīja uz ārzemēm kā vēstnieku diplomātijas uzdevumos. 1472. g. Ostrorogs dabūja vienu no visaugstākajiem valsts posteņiem: viņš kļuva par lielo mantzini un 1501. g. par Poznaņas voivadu. Viņš atstājis divus politiskus darbus latīņu valodā. Pirmais — «Peroratio coram domino apostolico» ir 1466. g. pāvestam Paulam II vēstniecības laikā noturēta runa; otrs ir traktāts «Monumentum pro Reipublicae ordinatione.» (Tā uzrakstīšanas laiks nav droši zināms; pēc vieniem pētījumiem Ostrorogs to uzrakstījis ap 1460. g., pēc citiem ap 1470. g. Šis darbs uzglabājies tikai XVI gs. sākuma rokrakstos; pirmoreiz izdots latīņu oriģinālā un poļu tulkojumā 1831. g. Varšavā; vēlāk iznācis vēl piecos dažādos izdevumos.) Runai un traktātam ir kopīgi vilcieni: abos viduslaiku elementi savienojas ar hūmānisma elementiem, abos stipri akcentēta Polijas politiskā nozīme. Ostrorogs ir pirmais poļu rakstnieks, kas vispusīgi uztver valsts politisko uzdevumu un kas pasvītīra, ka Polija ir lielvalsts. «Monumentā» apcerētas valsts un baznīcas lietas. Autors saprot, ka valsts autoritātei ir nepieciešama neatkarīgā politika, kas brīva no svešām ietekmēm. Tāpēc viņš prasa, lai tāda būtu arī Polijas politika. Tā kā šai laikā poļu valsts bija dažos gadījumos atkarīga no katoļu baznīcas, Ostroroga postulāti ir atbrīvot to no baznīcas ietekmes ar to, ka Polija nemaksās Romai nekādus nodokļus, ka bīskapus iecels tikai karalis, ka garīdzniecība maksās valstij nodokļus, ka klosteriem tiks atņemtas to privilēģijas, bet it īpaši ka

poļu valdība nekādā ziņā nebūs pakļauta pāvesta un garīdzniecības ietekmēm t. i. obēdiences atcelšana). Šī ļoti drošā Ostroroga balss, kas bija saskaņā jau ar jauno hūmānisma garu, vada poļu politiku uz patstāvību šai sfairā, kur tā — tāpat kā arī daudz citu Eiropas valšku — vēl bija atkarīga no svešām ietekmēm. Valsts iekšējā reorganizācijā Ostrorogs prasa vienas visiem kopīgas tiesības, prasa karaļa varas nostiprināšanu ar to, ka visi amati hierarchijas kārtā tiktu pakļauti karalim. Šiem amatiem vajadzētu tikt piešķirti pēc personīgiem nopelniem gudriem un dziļiem cilvēkiem un tādiem, kam jau ir zināma pieredze politikā, un nevis pēc ģimeņu privilēģijām. Ar domu dziļumu Ostroroga darbam pienākas viena no pirmajām vietām visā poļu politiskā rakstniecībā. Viņš gudri un pareizi uztvēra valsts neatkarīgas politikas būtību, un viņa valsts politikas uzdevumu raksturojums labi liecina par viņa politiķa jēgu. Kaut gan Ostroroga rakstu latīņu valoda nav klasiska, nav sevišķi glīta, bet ir pat sausa, tomēr «Monumentum» kā pirmais Polijas varēības vēstnesis ir ļoti svarīgs dokuments poļu domai. Laba valsts uzdevumu izpratne te savienojas ar autora drosmi atklāti izteikt savas opozicionāra domas pret valsts autoritātes pamazināšanos tad, kad baznīca bija noteicēja arī valsts lietās.

Tā — kā redzams — intelektuālā kustība Polijā ar katru gadsimteni kļūst arvienu lielāka. Tikusi vajā no zīdaiņa autiņiem, Polija cenšas panākt Vakareiropu. Šis process notiek pamazām, trīs gadsimteņu laikā. Tam par iemeslu bija politiski apstākļi: no vienas puses, vajadzība nodrošināties ienaidnieku priekšā, nostiprināt robežas; no otras puses, vajadzība noorganizēt valsts iekšējo iekārtu. Šie divi darbi ir it kā mājas celšana, kurā grib dzīvot. Māja arvienu palielinājās un prasīja pastāvīgas rūpes, lai tā stāvētu stipri, lai tur saimniekotu pats īpašnieks, bet ne svešnieki. Un tikai tad, kad Jagaiļa dinastijas laikā nostiprināja jaunās valsts fundamentus un mūrus, varēja ķerties pie mierīgāka darba — radīt kultūras vērtības. XV gs. beigās kļuvusi jau par stipru un varenu

lielvalsti, Polija nu vareja izkopt savu gara kultūru mierīgāk kā iepriekšējos gadsimteņos. Sākumā Vakareiropas kultūras ieguvumus Polija uzjēma lēnām kopā ar kristīgo ticību. Vēlāk sāka rasties arvienu vairāk izglītotu cilvēku, kas domāja patstāvīgi un kas uzjēmās lielo darbu radīt poļu gara kultūru. XV gs. Polijai ir jau savi filosofi, matemātiķi, jūristi, vēsturnieki, politiķi un dzejnieki. Daži stāv uz ļoti augsta kultūras līmeņa, ir līdzīgi Vakareiropas zinātniekiem, kā, piemēram, Dlugošs, Ostorogs, kā arī poļu scholastiskās domas pārstāvji. Sākumā poļi brauca pēc zināšanām uz ārzemēm; XV gs. — kad spilgti attīstās Krakovas akadēmija — uz Poliju brauc pēc zināšanām vācieši, angļi, čehi, ungāri u. c. Sākumā Polija kā skolniece uzjēma Vakareiropas apgaismi; XV gs. poļu zinātnieki jau piedalās Eiropas intelektuālajā kustībā, kļūst Vakareiropas zinātnieku kolēģas, apmainās ar uzskatiem politikā un filosofijā. Saprotams, tā ir tikai poļu intelektuālā spēku izlase, elite; pārējā sabiedrības daļa vēl nepiedalās kultūras darbā, tā ir vēl tumša. Bet tāpat bija arī Vakareuropā. Starpība bija tikai tā, ka skaitliskā ziņā Polijā bija mazāk kā Vakareuropā izglītotu cilvēku un mazāk cilvēku, kas mācēja lasīt. Bet kad paskatāmies uz Eiropas austrumiem, tad tikai šai fonā skaidri parādās poļu kultūras līmenis, un tikai tad, redzot Austrumeiropas tumsību un intereses trūkumu par kultūras jautājumiem, kļūst skaidras poļu garīgās sekmes viduslaiku Eiropā.

Dzeja. Blakus latīņu prōzai viduslaiku literātūrā Polijā ir arī latīņu poēzija. Skaitliskā ziņā tās nav daudz; tās kvālītātes vērtība arī ir maza. Bet tomēr šai latīņu dzejai ir sava nozīme: tā parādās kā zināmas aistētiskas vajadzības attīstības pazīme sabiedrībā. Galls Anonimais un Kadlubeks «izdaiļoja» savas chronikas dzejoļiem. Parādījās arī latīņu dziesmas, kā garīgās, tā laicīgās. Ir uzglabājušās dažas XIII gs. dziesmas; XIV gadsimtenis radīja to daudz vairāk, radīja arī stāstus, kā, piemēram, Lielpolijas chronikā romanci par Valteru Drošsirdīgo (Walcerz Wdały, comes Valter Robustus), kā arī didaktikas, vēstures un erōtikas dzejoļus.

Šī viduslaiku latīņu poēzija grēko Polijā ar to pašu, ar ko tā grēko arī Vakareiropā: tā grēko ar mērenību. Tā nepaceļas ne ar ko pāri vidusmēram, bet tomēr tā ir uzmanības cienīga tā paša iemesla dēļ, kādēļ tik labprāt runājam par bērna visagrākajiem dzīves gadiem: mēs jūtamies aizkustināti, kad atceramies viņa pirmos soļus, viņa mēģinājumus atdarināt vecāku izturēšanos, viņa cenšanos runāt. Tikpat bērnišķīga bija latīņu poēzija Polijā XIV un XV gs. XV gadsimtenī var jau pamanīt zināmu tieksmi pēc daiļuma, bet šim daiļumam ir arī vēl bērnišķības pazīmes, jo no XIV gadsimteņa vienkāršības tas tagad nonāk līdz rētoriskai mākslotībai, lietā pārspīlētus izteicienus gluži tā kā bērns, kas grib katrā ziņā daiļi runāt. Ir daudz tādu anōnīmu darbu; bet ir arī tādi darbi, kuŗu autorus mēs pazīstam: piemēram, Ādams Svinka, Stanislavs Cjoleks, Nikolājs Kotvičs. Tikai pašās XV gs. beigās latīņu poēzija Polijā kļūst labāka; tam par iemeslu ir fakts, ka līdz Polijai jau bija nonākušas pirmās hūmānisma vēsmas un ka poēzija par paraugu sāka jemt klasīķu darbus.

Literātūra poļu valodā.

Reliģiskā prōza. Literātūrai poļu valodā ir tāds pats raksturs kā latīņu literātūrai: kā še, tā tur pārsvarā ir reliģijas elements, jo šās literātūras radītāji ir garīdznieki, tā tad sabiedrības visvairāk izglītotais slānis. Rakstu pieminekļu uzglabājies ļoti maz, un laikam arī ne daudz vairāk būs bijis uzrakstīts vispār. Tam par iemeslu bija grafikas grūtības: pareizrakstība poļu valodā nebija vēl noteikta. Zināma ietekme bija arī faktam, ka izglītotām aprindām resp. garīdzniekiem literātūra poļu valodā nebija vajadzīga, jo tie prata latīņu valodu un šai valodā izteica savas domas un jūtas. Ja rakstīja poliski, tad vispirms to, kas bija jālasa plašākām sabiedrības aprindām, kuŗas prata tikai poļu valodu; tā radās *sprediķi poļu valodā*. Uzglabājušies divi sprediķu fragmentu krājumi: XIV gs. tā saucamie «svētkrusta sprediķi» (Kazania ŗwiętokrzyskie), kas bija ļoti konspektīvi un ko lai-

kam paplašināja sprediķotājs, kad uzkāpa kancelē, un XV gs. t. s. «Gņeznas sprediķi» (Kazania gņiežņieņskie); pēdējie bija gaŗāki nekā iepriekšējie, pat vietām pārāk gaŗi, un tie rakstīti ļoti vienkāršā stilā. Bet tā kā latīņu valoda bija mācītājiem tuvāka, it kā pat pieejamāka — vispirms pareizrakstības ziņā — nekā poļu valoda, tad sprediķa plānu parasti skicēja latīņu valodā un tad, turēdamies pie šā plāna, sprediķoja poliski. Tādu viduslaiku sprediķu ir ļoti daudz. Poļu un latīņu sprediķu raksturīgā pazīme ir zināma kopīga forma un saturs, kas bija tāds pats kā citās katoļu zemēs, jo tas visur tika darināts pēc vieniem un tiem pašiem priekšrakstiem. Sprediķi tika uzrakstīti it īpaši gaŗīdznieku ērtībai: iespējams, ka katru gaŗu zināmā svētku dienā mācītājs atkāŗtoja agrāk uzrakstīto sprediķi; hipotēzes var risināt tālāk un domāt, ka vienu un to pašu tekstu izlietāja vairāk gaŗīdznieku. Bet arī katoļu laicīgām aprindām rakstīja zināmus sacerējumus par reliģisko dzīvi. Tās bija *lūgšanas*.

Sakarā ar 1248. gaŗa Vroclavas sinodes lēmumu, ka pēc dievkalpojuma jāskaita tautas valodā lūgšanas «Tēvreize» un «Ticu Dievam», un sakarā ar to, ka 1285. gaŗā archibīskaps Jēkabs Svinka šo lēmumu paplašināja, ieteikdams vēl skaitīt «Svēto Mariju» — sākās šo lūgšanu uzrakstīšana. Tās bija pārtulkotas no latīņu un ēcheu valodas jau XII gaŗsimtenī, bet to teksts vēl nebija no- teikts, tās dzīvoja vienīgi tautas mutē. Visvecākais pazīstamais teksts ir no XIV gaŗsimteņa otrās puses; tas atrodas latīņu teoloģijas apercējuma rokrakstā, kas glabājas Jagellonu bibliotēkā un kur ir uzrakstīti poļu valodā «Pater noster», «Ave Maria», «Credo» un grēku sūdzamā formula «Confiteor Deo». Rakstīto lūgšanu skaits ievērojami pieaug XV gs. Arvienu biežāk sastopamas ikdienas un gaŗdījuma lūgšanas: lūgšanas Kristus (Opecs savā «Jēzus Kristus dzīves gaitā» — Żywot Pana Jezu Krysta — sakopojis 28 šādas lūgšanas), lūgšanas nāves stundā, «Salve Regina» — 23 tulkojumi, dvēseles aizlūgumi par mirušajiem, svētās misas kanona tulkojumi. No XV gaŗsimteņa mums ir arī pirmās lūgšanu jeb pātaru grāmatas. Nav

šaubu, ka sakarā ar izglītības attīstību un lasīt pratēju skaita pieaugumu pātaru grāmatām vajadzēja būt lielākā daudzumā; šo grāmatu formāts bija mazs, bet tā kā tās daudz lasīja, tad tās ātri bojājās, tā ka mums ir zināms tikai par divām tā gadsimtena grāmatām. Viena ir «Vac-lava pātaru grāmata» (Modlitewnik Wacława), kas tagad atrodama Peštas universitātes bibliotēkā — senpoļu lūgsnu (godzinki) krājums par godu Dievmātei. Tās tulkotas pēc breviāra, un krājums papildināts lūgsnām katrai nedēļas dienai; šai grāmatiņai, kas domāta kāda augstmaņa kundzei, ir 146 lapas; tā pārrakstīta priekš 1480. gada. Otra ir Navojkas pātaru grāmata (Modlitewnik Nawojki) ar Marijas lūgsnām (lūgšanas par godu Dievmātei), gadījuma lūgsnām un lūgsnām dievkalpojuma laikā. Lūgsnu lielākā daļa ir tulkota no svešām valodām. Grāmatiņa pazuda XIX gadsimtenī; par to bija zināms, un to no jauna tās pirmatnējā formātā iespieda 1823. gadā Motijs (Motty), nosaucot to par Jadvīgas grāmatiņu. Tā kā viduslaikiem raksturīgais pātaru grāmatu tips vēl bija sastopams XVI gadsimtenī — kaut arī vēlāk nereti atkārtosies nosaukums «modlitewnik», tomēr to arvienu biežāk aizstāj citi nosaukumi — tad apskatīsim vēl XVI gs. lūgsnu jeb pātaru grāmatas. To XVI gs. ir vairāk: māsas Konstances pātaru grāmata mūķenēm; Krakovas pātaru grāmata — universitātes bibliotēkā; divas grāmatas, kas bija vecāku paraugu noraksti: viena sievietēm, otra vīriešiem, raksturīgas ar lūgsnu iedalījumu. Vissvarīgākā parādība tomēr ir pātaru grāmata ar nosaukumu «Dvēseles paradīze», ko izdeva Lubļinas Bjernats un iespieda Krākovā Floriāns Unglers ap 1514. gadu. Tas ir pa lielākai daļai lūgsnu krājums, ko izdevējs pārtulkoja poļu valodā no latīņu pātaru grāmatas, proti — N. Salicesta «Antidotarius animae», un ko papildināja pa daļai ar citām XV gadsimtena poļu lūgsnām. Šās pātaru grāmatas nozīme ir tāda, ka tā ir vispār pirmā iespīestā mums pilnīgi pazīstamā poļu grāmata (līdz 1547. gadam iznāca pieci iespīedumi). Pamatīgu apcerējumu ar tekstu un attēliem — «Pirmā poļu grāmata» — 1918. gadā tai veltīja L. Bjernackis. Šī pātaru

grāmata patlaban glabājas Vroclavas (Breslavas) universitātes bibliotēkā. Minētās pātaru grāmatas ir poļu visvecākie rakstu pieminekļi; tās kalpo kā valodas, tā arī vispārīgās reliģiskās kultūras pētījumiem. Līdz ar iespieduma tehnikas attīstību izveidojās zināms pātaru, t. i. lūgsnu grāmatu pamattips, ko sakārtoja pēc pieņemtas shēmas.

Reliģiskās dzīves vajadzībām bija arī psalmu grāmatas (psalterze) un bībeles.

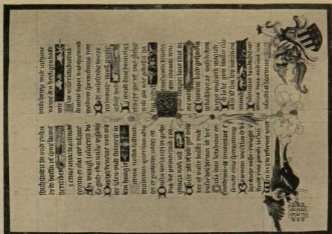
Blakus pātaru grāmatām *psalmu grāmatas* bija otra lūgsnu grāmata. Tās no iepriekšējām atšķīrās ar formātu un ārējo izskatu: bija lielākas un bieži ļoti rūpīgi illūstrētas. Pie XIV gs. otras puses pieder psalmu senākā tulkojuma noraksts, kas glabājās svētā Floriāna klosterī Lincēs tuvumā un ko tāpēc sauc par «Floriāna psalmu grāmatu» (Psalterz florjański), bet kas tagad atrodas Varšavas Nacionālajā bibliotēkā. Šī visvecākā poļu psalmu grāmata pagatavota no pergamenta un sastādīta tā, ka poļu tulkojums atrodas gandrīz pastāvīgi tūliņ aiz latīņu verseta, bet pirms verseta vācu valodā. Ir pierādīts, ka psalmu vācu valodai ir Krakovas vācu pilsoņiem raksturīgās pazīmes. Blakus psalmu tulkojumam šai rokrakstā atrodas vēl svētā Anastasija ticības simbols un dažas dziesmas. Kam šis darbs savā greznajā tērpā bija domāts? Vai karalienei Jadvigai? Uz to atbildēt tagad ir grūti. Katrā ziņā tam bija jākalpo kādai ievērojamai personai. Bez tam tas ir rakstu piemineklis, kas ar savu ārējo formu liecina par poļu aistētisko gaumi viduslaikos, bet tā valoda atļauj ieskatīties valodas kultūras dzimšanā Polijā pēdējo Pjastu laikā. Kritisko izdevumu ar nosaukumu «Psalterii Florianensis partem Polonicam ad fidem codicis recensuit...» sagatavoja Nērings (Nehring) 1883. gadā.

No XV gadsimteņa esam mantojuši kādas vecākas psalmu grāmatas norakstu, tā saucamo «Pulavu psalmu grāmatu» (Psalterz puławski), jo tā ilgāku laiku glabājās Čartorisku bibliotēkā Pulavās (tagad pārvietota uz Krakovas Čartorisku mūzeju). Pēc šā noraksta var studēt poļu valodas evolūciju, jo kopētājs vecu vārdu un vecu

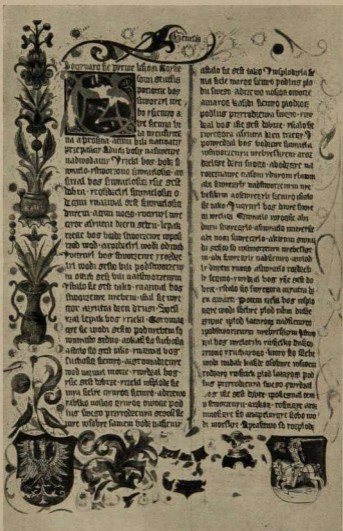
Augšā: «Floriāna psalmu grāmatas» 53. lappuse. 52. Dāvīda psalma beigas un 53. psalma sākums. Apakšā divi eņģeļi: eņģeļis pa labi sudraba apģērbā ar zaļiem spārnīem tur Anzū ģimenes ģerboni; eņģelis pa kreisi sarkanā apģērbā un arī ar zaļiem spārnīem tur divus burtus M, kas savīti viens ar otru. Ornāmentika viduslaiku garā — bagāta. Pa kreisi: pāvs, sīkspārnis, kondors; pa labi: stilizēti zvēri, cilvēka maska, eņģeļi, pūķis un stilizēti putni. Viss — dzīvās krāsas.

Apakšā: «Pulavu psalmu grāmatas» 8. lappuse. Psalmā sākums: «Kungs, savās dūsmās nesodi manis u. t. t.» Ornāmentā Kristus arkanā fonā, abi kalpi dzeltēnos apģērbos, burts G zaļš.

formu vietā, ko XV gs. vairs nelietāja, licis jaunus sava laika vārdus un formas. Arī te dažās viņētēs un izrotātos iniciālos redzama aistētiskās gaumes attīstība. 1880. gadā Parīzē tika pagatavots šā darba homografiskais nospiedums.

Vēlāk pieaug psalmu grāmatu skaits. Tomēr tās mūs jau interesē daudz mazāk kā divas jau minētās, jo vēlāk citi darbi atļauj mums ieskatīties Polijas kultūras dzīvē. Ja gribam ieskatīties viduslaiku cilvēka dvēselē, tās aistētiskās kultūras attīstībā, tad ir nozīme katram sikumam, kam nav pat literāras vērtības: šo seno pieminekļu skaits ir tik mazs, ka literatūras pētnieks apskauž kultūrvēsturnieku un valodnieku to avotu dēļ, uz kuŗu pamata viņi spriež par laikmetu, un spiests savu pētījumu materiālā jemt arī tādas lietas, uz ko, vērtējot vēlākus laikmetus, neviens pat nepaskatīsies. Tāpēc arī literatūras pētnieks vērs savu skatu uz bibelēm, jo tām — tāpat kā pātaru un psalmu grāmatām — ir pirmo literatūras pieminekļu nozīme. Tās rāda, kāda bija valodas pirmatnējā forma, no kā drīz izveidojās mākslas formas vissubtilāko domu un jūtu izteiksmei; kā pūlējies viduslaiku polis, lai ietvertu tautas valodas vārdos domu, kas bija izteikta svešā tekstā; kā viņš šo valodu pārveidoja, lai tā izteiktu šās domas; kā, laikam plūstot, izmeta vārdus, kas bija novecojušies un nedaili, un kā rūpīgi izmeklēja vārdus, lai visjaukākajā, visdzīvākajā formā ietvertu pārdzīvojumu saturu, ko viņā modināja latīņu vai čehu valodas teksts. Bet no šiem tulkojumiem, no šās reliģiskās literatūras izplatījās jauni poļu valodas izteicieni. Atkārtodami tos lūgšanas laikā, poļi piesavinājās šos izteicienus. Tādā kārtā šie darbi bija kā lēcas, kas patiesībā kopoja sevī vissenākās Polijas valodas kultūru. Protams, mūsu uz dažiem pieminekļiem pamatotais spriedums būs šai ziņā pareizs, attiecoties vispirms uz sabiedrības visaugstākajām aprindām — garīgiem un laicīgiem augstmaņiem, jo viņiem taču raksta psalmu un dažas pātaru grāmatas, viņiem arī tulkota bībele. 1455. gadā mācītājs Jašovicis Andrejs ar čehu tulkojuma palīdzību pārtulkoja pilnīgi bibeli Vla-

«Karalienes Sofijas bibeles» 1. lappuse, Genesis sākums, Apakšā pa kreisi Polijas ģerbonis: baltais ērglis uz sarkanā fona, pa labi Lietuvas ģerbonis: sarkanā fonā bruņnieks, Citos ornāmentos stilizētas puķes un putni.

dislava Jagaiļa ceturtajai sievai Sofijai. No šās karalienes Sofijas bībeles uzglabājusies tikai zināma daļa Vecās derības, bet šās daļas vissvarīgākā daļa glabājas tagad Ungārijā Šarošpatakas bibliotēkā (tāpēc arī tās cits nosaukums ir «Šarošpatakas bībele»). Kaut tur arī ir daži čekismi, tomēr tās valodā atspoguļojas senās poļu valodas daiļums. Tagad no tās it kā plūst cienības dvesma; brīžiem liekas, ka cilvēki, kas lietāja šādu valodu, runāja svinīgi, cienīgi, kā dzejā. Šai valodā klausoties mūsos atdzimt viduslaiku daiļuma vīzija, to viduslaiku vīzija, kuŗu dzejiskais burvīgums eksaltēja romantiķus. No atsevišķām pagātnes dzīves parādībām iztēlojam tās sintētisko ainu, izbuŗam savu leģendu par viduslaikiem, kas kļūst mūsu patiesība par tiem.

Citi reliģiski raksti. Viduslaiku cilvēks daudz domāja par svētību. Savu himnu Dievam par godu viņš iekala visjaukākajās architektūras formās — baznīcās gotu stilā. To asajos lokos, kas tiecas uz debesīm, izpaudās viņa skumjas un ilgas pēc Dieva, viņa jūtu tiešanās augšup. Kā gotiskās baznīcas, tā arī viduslaiku dziesma bija cilvēka dvēseles akts, kas rāvās no laicīgām saitēm valā, lai tiktu debesīs pie Dieva. Bet lai turp nokļūtu, cilvēks meklēja paraugu savai zemes dzīvei to dzīves gaitās, kas debesis jau sasnieguši. Un tā ceļa meklētājs iemīlēja dažus svētos un gribēja par viņiem zināt it visu, bet jo sevišķi to, kā viņi karojuši ar dzīves grūtībām — lai pats varētu atrast spēku bēdās, ar kuŗām dzīvē sastapās. Bet visvairāk viņu interesēja Kristus un Dievmātes dzīve. Te nepietika ar evaņģeliju vien: par maz tur atrada tādu sīkumu, kas viņu interesēja. Kā mūsdienu cilvēks, mūsdienu plašākās aprindas interesējas par varoņu, dzejnieku, izgudrotāju, arī par kinozvaigzņū, bokserū, lidotāju dzīvi, kā labprāt gribētu zināt par viņiem visu, pat to, ko viņi ēd, kā ģērbjas, kādās personās iemīlas, — tā arī viduslaiku cilvēks gribēja iepazīties ar Kristus vissīkākajiem noslēpumiem. Pēc evaņģelija aizrādījumiem veidoja savas hipotezes, mēģināja nojaust, ko dažādos momentos darīja Kristus, kā viņš izska-

tijās, kādi viņam bija mati, acis, deguns; ar savas fantazijas palīdzību rekonstruēja sava Pestītāja dzīvi, izvēlējās Kristus dzīvi par savu ideālu. Sākot ar kristīgās ticības pirmajiem gadsimteniem, Eiropā parādījās šādi stāsti. Daudz to bija V un VI gadsimtenī. Tie iekaroja zemes, kur atnāca kristīgā ticība, izplatījās, tika papildināti ar jauniem sīkumiem, un tiem bija ārkārtīgi liela loma jaunās reliģijas nostiprināšanā. Sākumā tos uzrakstīja latīņu valodā: Pseudo - Matthaei evangelium, Evangelium de nativitate Mariae, Evangelium Thomae, Narratio Josephi Arimathensis, Descensus Christi ad inferos u. c., bet sevišķi «Legenda aurea», ko XIII gs. uzrakstīja Voragas Jēkabs (Jacobus de Voragine). Šie teksti bija materiāls stāstiem tautas valodā. No šiem avotiem smēla arī Polija. Visplašākie un visinteresantākie apokrifi ir «Pārdomas par Kunga Jēzus dzīvi» (Rozmyślania o Żywocie Pana Jezusa), kas XV gs. beigās tika pārrakstīti no vecāka rok raksta un kas tagad glabājas grieķu katoļu kapitula bibliotēkā Pšemišļā. Šās poļu «Legenda aurea» mums tuvāk nepazīstamais autors savus brīnumainos, visfantastiskāko sīkumu pilnos stāstus savāca no dažādiem avotiem un patstāvīgi tos saistīja vienu ar otru. Par Dievmātes vecākiem un viņas jaunavas gadiem sastāstītas visvisādas lietas, tāpat par Kristus dzimšanu un bērnību, par bēgšanu uz Ēģipti, par brīnumdarbiem. Tā tika apmierināts viduslaiku cilvēka garīgais izsalkums. Savu darbu autors domāja visiem. Viņam bija radītāja ambīcija: viņš netulkoja burtiski, bet pārstrādāja; viņš studēja dažādus darbus, lai uzrakstītu pats savu; patstāvīgām piezīmēm viņš saistīja savā starpā dažādus sīkumus, lai tie būtu dzīvi. Viņa valoda nereti ir daiļa; poļu sintakse liecina, ka autors nav bijis sveša teksta vergs. Tāpēc šis darbs paceļas pāri citiem, kas vēl uzglabājušies, proti — pāri trīs karaļu un Kristus moku vēsturei, svētā Blažeja dzīves gaitai, leģendai prōzā par viduslaikos populāro svēto Aleksi. Šais tulkojumos autori neizteic nekā jauna; viņi iet svešu leģendu pēdās kā satura un kārtības, tā arī latīņu sintakses ziņā.

Tāda ir vispārīgos vilcienos poļu reliģiskā literatūra prōzā. Tie nav lieli darbi, gluži otrādi: tie nepaceļas pāri caurmēram, tie vispirms ir interesantas reliģiskas dzīves pazīmes. Izņemot Pšemišļas «Pārdomas», ko jau zināmā mērā var saukt par literatūras darbu, tie neveicina literārās gaumes attīstību. Dažos darbos var jau pamanīt zināmas rūpes par pareizu, pat daiļu valodu. Bet šī valoda, kam lielas grūtības sagādāja nenoteiktā rakstība, kam par nastu bija latīņu sintakse, nebija vēl artistiskais līdzeklis. Tās galvenais uzdevums bija kalpot reliģiskiem nolūkiem: tai bija jāizplata lasītāju starpā zināmas reliģiskas patiesības, jāpalīdz lasītāja dvēselei koncentrēties, tai bija jābūt par tiltu starp lasītāju un Dievu un svētajiem. Bet cenzdamies to panākt, valoda līdz ar to veicināja zināmu izteicienu izplatīšanos, zināmu valodas formu nostiprināšanos. Blakus latīņu valodai, kas valdīja izglītoto aprindās, poļu valoda sāk jau dzīvot ne tikai tautas mutē, bet arī kā literatūras valoda. Divu gadsimteņu laikā (no XIV līdz XV gs.) rakstniecībā tā izplatās arvienu vairāk. Tiesa, ka, salīdzinot ar latīņu valodu, tā vēl ļoti reti parādās izkoptā literārā formā, un latīņu prōzai ir jau tādi darbi, par kuriem poļu prōza vēl nevar ne sapņot. Bet šie pirmie sīkie, mazie soļi sagatavo pamatus nākamajiem laikiem un pierāda, ka tomēr arī tautas valodā var izteikt jūtas un domas. Sākumā tās ir tādas domas un jūtas, kas saprotamas un izjūtamās plašākām aprindām; un šās dvēseles aktualizācijas formas vispirms parādās reliģijas sfairā. Tā poļu prōza pamazām iegūst savas patstāvīgas eksistences tiesības. Oficiāli tās jau parādās reliģiskā literatūrā. Tālākā attīstības posmā redzam tās dažādās publiskās dzīves formās, kā, piemēram, tiesas spriedumos — t. i. «ortyle», kas sarakstīti poļu valodā; tāpat arvienu biežāk blakus latīņu vēstulēm raksta vēstules poļu valodā.

Dzeja. No slavu kopīgās saknes ar laiku atdalījās poļu dzeja. Priekš kristīgās reliģijas pieņemšanas par dzeju uzlūkojamas vispirms pagānu reliģiskās dziesmas. Un kaut gan līdz mūsu dienām neviena tāda dziesma nav

uzglabājušies, tomēr mums ir vēstures liecības — chroniķu, piem. Dlugoša) piezīmes, kas liecina, ka tās senāk ir eksistējušas un ka ilgi vēl pēc kristīgās ticības pieņemšanas tās dziedātas. Kā daudz kas no vissenākās kultūras, tā arī šās dziesmas galīgi pazudušas. Bez reliģiskām dziesmām bija arī citas: vēsturiskas un paražu dziesmas, balādes, dziesmas, ko dziedāja darbā, u. c. Varbūt ka kādi šo dziesmu satura vai melodijas elementi pārgājuši vēlāko laiku tautas dziesmās.

Poļu dzeja viduslaikos attīstījās baznīcas ietekmē un kalpoja tās nolūkiem. Tā tad visvecākie pieminekļi ir reliģiskas dziesmas. To sākumi meklējami «laisos» bruņnieku kara dziesmās, ar kuņām viņi gāja ienaidniekam pretim. (Nosaukums «laisi» ir pārveidota forma no Kyrie eleyson). Tā kā dievkalpojumu laikā līdz XIII gs. visā katoļu Eiropā dziesma skanēja gandrīz vienīgi latīņu valodā, tāpēc arī Polijā XIII gs. jāatzīmē par poļu baznīcas dziesmu visvecāko attīstības datumu. Kā visa kristīgā kultūra, tā arī dzeja atnāca uz Poliju no Vakareiropas; tā ir pirmās ietekmēta kā satura, tā arī formas ziņā. Bet intelektuālā kustība Polijā sākas vēlāk nekā Rietumeiropā. XIV gs. Polijā ir apgaismotāju laikmets, kas apņem plašākas aprindas, izplatoties no bīskapu un kņazu rezidencēm. XIV gs. līdz ar labklājības pacelšanos paceļas arī izglītība. Sākumā tās ierocis ir latīņu valoda, bet vēlāk jau rodas griba dzirdēt un lasīt tautas valodā rakstītus darbus. Tādā kārtā sākumā izplatās literatūra latīņu valodā, bet ar XV gs. sākas viduslaiku poļu literatūras vislielākais uzplaukuma periods. Dzeja formas ziņā ir patapināta no rietumiem (strofas un pantmērs), bet šī forma ir vēl nabaga, jo autorus vispirms interesē saturs. Skaitliski pārsvarā ir reliģiskas dziesmas. Satura ziņā tās ir lielāku svētku dziesmas, tā tad Ziemsvētku, Lieldienu, gavēņa, Vasarsvētku dziesmas, vai dziesmas par godu svētajiem, bet jo sevišķi Dievmātei. Ziemsvētku dziesmas jau sen sauc par kolendām. Nosaukums cēlies no vārda Calendae, un tā kā viduslaiku izrādes, ko rīkoja ap Ziemsvētkiem, atbilda senās Romas ap janvāra kalendām svi-

nētajām sātumnālijām. Tāpēc nosaukums «kolenda» — izveidots no kalendas — ir pārgājis ar laiku uz dziesmām, ko dziedāja izrādes laikā. Šās izrādes sākumā notika latīņu valodā, vēlāk poļu valodā un izveidojās par vienu no iemīļotākajām poļu paražām («szopka» un «jaselka» — t. i. leļļu teātri). Sakarā ar to izplatījās Ziemsvētku dziesmas. Šais kolendās jau parādās XV gs. tautas raksturs. No Lieldienu dziesmām divas uzglabājušās līdz

Boga rodzica dzewija bogum filaroyona ma
 Bogogofina i gopodzina matho fiboliny a
 Bogogofina i gopodzina matho fiboliny a
 Bogogofina i gopodzina matho fiboliny a

Himns «Dievmāte» (Bogu-rodzica) XV g. s. rokrakstā ar notim. Atrodas Čenstochovas bibliotēkā.

mūsu dienām (viena drusku pārveidota). To valoda ir skaista, to jūtu raksturs atbilst poļu psihei. (Nepārveidota formas ziņā palikusi XV gs. dziesma «Ar Tavu svēto augšāmcelšanos».) Visskaistākās tomēr ir Svētajai jaunavai veltītās dziesmas. Te ir slavas dziesmas, lūgšanas, himni u. t. t. Starp tām dažas pārtulkotas no latīņu un čehu valodas. Bet visjaukākā un vissvarīgākā ir «Dievmāte» (Bogu - rodzica) — viena no tām, ko dzied vēl tagad; dažu gadsimteņu laikā to dziedāja poļu bruņnieki priekš kaujas, un tāpēc to nosauca par poļu bruņniecības himnu. To iespieda poļu karaļiste statūtu ievadā, no-

saucot to par «devotissima et tanquam vates regni Poloniae cancio». Pēc Dlugoša tās ir tautas himns «carmen patriae». XV gs. sākumā tas ir jau vecs, un ir pierādījumi, ka tas sacerēts XIII gs. Tā autors tomēr nav zināms. Leģenda, ka to uzrakstījis svētais Adalberts, parādās tikai XVI gs. sākumā, bet šī trādicija ir pārāk vēlu nodibināta. Noteikti zināms ir tikai tas, ka šī dziesma XV gs. būs bijusi ļoti izplatīta, to cīņā ar krustnešiem lielā vienprātībā (unanimiter) dziedājis tik liels kaŗaspēks kā pie Tannenbergas. Autoram jau katrā ziņā būs bijusi pazīstama dziesmu māksla. Viņš saprata dzejas un mūzikas daiļumu un radīja mākslas darbu. Himnam ir trīs daļas: pirmo veido divi laisi Dievmātei un Kristus par godu, otras saturs ir Lieldienu dziesma, trešās — gavēņa dziesma. Izteicieni te ir skaisti, dzīvi, svinīgi. Atskaņas rūpīgi saskaņotas. Šām trim daļām XV gs. pievienoja jaunus pantņpus: par svēto Adalbertu, svēto Stanislavu, lūgsnu par poļu karali un «viņa bērniem» un par karalieni. No visām viduslaiku dziesmām šī ir visdaiļākā un patiesi visdzejiskākā.

Tā kā viduslaiku autorus nepazīstam, tā kā darbi pa lielāko tiesu ir anōnīmi, un mums tikai šķiet, ka tie nāk no garīdznieku aprindām, tāpēc kā viens no izjēmumiem jāmin dzejnieks mūks Gjelnovas Vladislavs. Viņš pazīstams kā sprediķotājs un ka autors divdesmit septiņu pantņpu gaŗai dziesmai par Kristus ciešanām, kas sākas vārdiem: «Jēzu pārdeva Jūdass». Senpoļu humors piekabināja tai anekdotu par zemnieku, kas dziedājis: «Jūdasu Jēzus pārdeva», un par šļachtiču, kuŗš to dzirdēdams piezīmējis: «Tas ir labi, jo arī viņš Jēzu pārdeva». Beidzot «Dievmātei» blakus otra vislabākā viduslaiku dziesma ir «Dziesma par Svēto Garu». Forma še brīnum laba, trīspadsmitbalsienu rindiņa, saturs ar savu daiļumu ļoti atšķiras no citu dziesmu satura.

Kā latņņu, tā arī poļu valodā attīstās l e ģ e n d a s. Bet līdz mūsu dienām no tām uzglabājušās tikai divas — viena par svēto Doroteju, otra par svēto Alekseju, kas viduslaikos bija ļoti izplatīta visā Eiropā. Šās pēdējās

poļu pārstrādājums attiecināms uz XV gs. vidu. Dzejnieks, kas leģendu uzrakstījis, rūpējies ne par dzejas formu, bet tikai par to, lai te dotu dzīves paraugu. Leģendām blakus uzglabājušies citi laikmetam raksturīgi dzejoļi: piemēram «Mirēja vaimanas par slikti nodzīvotu dzīvi» uzrakstītas tādā kārtā, ka strofu sākuma burti izveido alfabētu; dzejas vērtības šādiem dzejoļiem nav nekādas, bet tie mūs interesē kā kultūras pieminekļi. Vislabākais dzejas darbs ir «Dialogs par nāvi.» Šis temats viduslaikos bija ļoti izplatīts, jo cilvēka domas tad bija vērstas uz pēcnāves dzīvi. Raksturīgs ir nāves tēls: reālistiski uztverta riebīga un negēlīga sievietē dzeltānu seju ar palagu pār pleciem; deguna gabals tai nokritis, no acīm tek asins asaras, mute tai bez lūpām, tā klabina zobus; rokās tai izkopts, ar kuŗu tā cērt bez žēlastības. Šis šausmīgais reālistiskais tēls saistās ar viduslaiku garu, ar viduslaiku tendenci, kas tik labi pazīstama pēc «nāves dejām». Bet kā kultūras liecībai, kā paražu dokumentam, kā laikmeta dzīves spogulim darbam ir liela vērtība, un šai ziņā neviens viduslaiku poļu dzejolis nevar ar to tikt salīdzināts. Dialogs atļauj mums sīki aplūkot ikdienas dzīves parādības, laikmeta garu, piemēram, gudrā maģistra jautājumos un nāves atbildēs. Dzīves sākumus autors attēlo satiriskās piezīmēs par krodzniekiem, kas dod sliktu alu un kas par to pēc nāves dzers darvu; par kanoniķiem un priesteriem, kas nokļūs nāves skolā, par sliktiem mūkiem, par ārstiem, kuŗi lielās ar savām zināšanām un kuŗi nekā nespēj pretoties nāvei; par kukuļņēmjiem tiesnešiem u. t. t. Tas ir viduslaiku vissīprākais satiriskais dzejolis, kas saistīts ar tolaiku dzīvi un paražām. Forma ir gluži laba: Sastopamas viduslaikos bieži lietotās astoņbalsienu rindīņas; valoda skaista un gleznaina.

Bez tam jāatzīmē vēl daži sīki didaktikas dzejoļi, dekalogī saistītā valodā, tālāk polemikas, satiras, vēstures un mīlestības dzejoļi. Raksturīgs ir kāda Slotas dzejolis, kas attiecas uz XV gs. pirmajiem gadiem, kur ir ietverti priekšraksti, kā jāizturas pie galda, pie kam ar šām

pamācībām ir saistīts himns dāmām. Autors pamāca, kā jaunekļiem pie galda jāapkalpo smalkas dāmas, un cildina tās, jo tās dodot pasaulei prieku; tāpēc arī dāmas jāslavē katram, kam tikai ir krietna dvēsele. So cieņu saņem sievietes Dievmātei par godu. Te sastopamies ar vienu no sievietes kulta pēdām Polijā. No mīlestības dzejoļiem uzglabājušies tikai dziesmu fragmenti: viena atgādina meitenei, lai mīl uzticīgi, jo pretējā gadījumā velns būšot par tās kungu; citā kāds dzejnieks žēlojas par mīlestību; vēl kādā citā mīlestība uztverta kā šķērslis ceļā uz debesīm. Ir vēl daži īsi dzejoļi, kā, piem., didaktisks sacerējums, kur ir izskaidroti poļu ortografijas pamati. Bet visinteresantākie ir dzejoļi par sabiedrības dzīvi un vēstures notikumiem. Pie tiem pieder satira par slinkiem zemniekiem, kas izturas liekulīgi, iet darbā tikai ap pusdienas laiku, jau ceļā apstājas, it kā arkļus labojot. To XV gs. beigās uzrakstījis kāds muižnieks, un tā atbilst šļachtas pārliecībai un skaidri norāda uz antagonismu šļachtas un zemnieku starpā. Antagonismu starp pilsoņiem un šļachtu tēlo dziesma par Andreju Tenčiņsku, Krakovas karoga nesēju, ko ļaužu pūlis nogalināja. Dzejolis stāsta par pašu nogalināšanu un par sodu, kāds pilsoņus gaidīja. Dzejolis, kā arī pats notikums ir viena no antagonisma parādībām ne tikai starp šļachtu un pilsoņiem, bet arī starp poļu un vācu elementiem, kas toreiz dzīvoja pilsētās. Reliģiskas kustības pieminekļi ir kantilēna par Viklefu, ko uzrakstījis Andrejs Galka, Krakovas akadēmijas magister artium, Viklefa piekritējs, kurš viņa mācību sludināja universitātē. Kad Galkam draudēja sods, viņš aizbēga uz Sileziju un tur uzrakstīja savu īso un aso kantilēnu, cildinādams Viklefu kā Kristus mācītāju un drošos vārdos uzbrukdams pāvestam.

Tāds ir viduslaiku dzejas ieguvums. Tā mākslas vērtība ir maza. Daži no dzejoļiem interesē kā kultūras parādības, atļauj mums iepazīties ar šās kultūras tendencēm, ar atsevišķiem attīstības momentiem. Salīdzinot ar Rietumeiropas viduslaiku literātūru, poļu literātūra

izliksies nabadzīgāka. Tas arī pilnīgi saprotams. Kristīgās civilizācijas sfairā Polija iegāja vēlāk nekā Vakareirope un vēlāk sāka attīstīties šās civilizācijas virzienā. Tā mācās no Vakareiropas — mācās lēni, trīs gadsimteņus. Un tāpēc šī parādība jāuzlūko par mācišanos. Polija jem formu un saturu savai dzejai no rietumiem, tā meklē tur tematus un paraugus. Tāpēc arī tās literatūras gars ir tāds pats kā Rietumeiropā. Tādi bija sākumi, un no tiem XVI gs. izauga patstāvīga literatūra.

Viduslaiku nozīme.

Vai Mjačislava I ģeniālā intuicija, vai apstākļi panāca to, ka Polija griezās pēc kristīgās ticības uz rietumiem, tas ir patiesībā pilnīgi vienalga. Bet šā fakta sekas bija ļoti svarīgas Polijai, visai tās nākamajai kultūrai, tās vēsturiskajai nozīmei, kā arī Eiropas garīgajai struktūrai. Ar Romas reliģiju Polija piejēma Vakareiropas civilizāciju, un līdz ar to kļuva par šās civilizācijas vistālāko austrumu posteni, bet vienlaikus arī par rietumkultūras sardzi austrumos. Polija kļuva arī par kristīgo tautu mūri. Viss tas noteica ne tikai Polijas vēsturisko nozīmi, bet arī tās tautas psīches struktūru. Tai bija jābūt par rietumu un austrumu starpnieci; no vienas puses, Vakareiropas aizstāvēšana, it sevišķi XVII gs., no otras puses, starpniecība kultūras, politikas, paražu, reliģijas, tirdzniecības u. c. laukā. Šī starpniecība izpaudās augstākas Rietumeiropas kultūras nešanā uz austrumiem.

Tā sākās viduslaikos, bet tās tālākās etapes starp citu ir ūnija ar Lietuvu, t. i. katoļu reliģijas, poļu un rietumu kultūras, rietumu politikas iekārtas u. t. t. atnešana šām Eiropas zemēm; tālāk Mazkrievijas pievienošana un atkal rietumkultūras izplatīšana tur. Cits šās starpniecības pierādījums ir piem. tirdzniecības ceļi, kas veda caur Poliju no austrumiem uz rietumiem. Protams, ka šo apstākļu dēļ arī zināmi austrumkultūras elementi nokļuva Polijā. Redzam tos kaut vai Ļvovas mākslā, kuņu ietekmē tatāru un turku elementi. Faktam, ka Polija bija vistālākais rietumkultūras austrumu postenis un šās kultūras sardze, ir

liela nozīme zināmu rakstura pazīmju izveidošanā tautas psihē. Tas redzams entūziasmā, ar kādu tauta tiecas pēc rietumkultūras, piesavinās to un šo ieguvumu stipri un ar saprotamu lepnumu pasvītā. Vācietim un francūzim, kas dzīvo rietumos, tas nav jāakcentē, jo tas ir pilnīgi lieki. Polis akcentē to tāpēc, jo to prasa viņa zemes ģeografiskais stāvoklis, jo tās teritorijā visvieglāk taču var berzēties austrumu elementi ar rietumu elementiem. Tā saprotams zināms zēlētisms, kuŗš piemīt poļiem pret visu, kas nāk no rietumiem; bet šo sajūsmu tomēr atkal aiztur slavu psihikas konservatīvisms. Entūziasms zināmos momentos nonāca pat līdz aklai atdarināšanai. Šī atdarināšana, piem., viduslaiku literatūrā ir sastopama: poļiem nebija savu dzejas formu, bet no senajiem slavu laikiem uzglabātās, bija izzudušas vistuvākajos gadsimtepos pēc kristīgās ticības pieņemšanas. Tad nu, griezdamies uz rietumiem pēc kultūras, viņi jēma to, kas rietumos bija dabūjams. Tas pats parādās romāņu arhitektūrā. Bet gotiku viņi jau piesavinās individuāli, atstādami tur oriģinālas pazīmes. Gotika pārnāk uz Poliju tad, kad Polija kultūrāli jau bija nostiprinājusies, kad tai jau bija savas īpatnīgas kultūras seja. Bet atgriežoties pie tautas entūziasma par Rietumeiropas kultūru, redzam, ka zināmos laikmetos, pat vēlākajos, šī Vakareiropas kultūras aizņemšanās bieži vien ir nekritiska. Tā tas, piemēram, ir ar reliģijas «jauninājumiem» XVI gs., vēlāk ar poļu pseudoklasicismu. Protams, ne visa tauta uzņem šās parādības, bet tikai atsevišķas personas vai zināmas sfairas. Viņu entūziasms ar laiku pāriet arī plašākajos tautas slāņos. No vienas puses, tie aizjemas tieši to, kas ir rietumos (apgērbs, paražas u. t. t.); no otras puses, tautas spirtums pēc zināma laika šos uzplūdumus vai nu atmet, vai arī piesavinās, tos pārveidojot, pielāgojot saviem apstākļiem.

Fakts, ka Polijai ir specifisks ģeografisks stāvoklis, konstitue to, ka tā skatās ar pastāvīgu interesi uz rietumiem, bet ar neuzticību uz austrumiem. Šo neuzticību diktē pašais aizsardzības instinkts; tas vienmēr labi attīstīts tiem,

kam pastāvīgi jāstopas ar kaut kādām briesmām. Tādas briesmas kā savam raksturam, tā kultūrai poļi ierauga austrumos. Še zināma loma ir arī reliģiskam momentam. Kritusi poļu dvēseles augsnē un slavu konservatīvisma kāriģi uzņemta un nostiprināta, Romas reliģija kļūst ar laiku par tautas reliģiju, un te atkal parādās briesmu apdraudētas psihikas zēlētisms. Polija pieķērās katoļticībai tik stipri arī tāpēc, ka tā ir Rietumeiropas reliģija. Tāpēc tās antagonisms pret Krieviju parādījās kā reliģisks antagonisms pret svešu kultūru, viena no kuņas parādībām ir reliģija pēc austrumieražām. Tāpēc arī tauta tik stipri akcentē to, ka ir kristīgās ticības mūris ne tikai pret Turciju, bet arī pret Krieviju, kas kalpo Bizantijas ticībai.

Katoļu poļu tautai šī Bizantijas reliģija bija arī viens no nekristīgās reliģijas sinōnīmiem. Visas šās parādības izpaudās vēlāk XVII gs., bet šo parādību avots atrodas jau viduslaikos. Tās ir visu Polijas kultūras un politikas parādību secinājumi — kuņas avots ir fakts, ka kopā ar kristīgo ticību Polija piejēma Rietumeiropas kultūru. Šo kultūru Polija piesavinās triju gadsimteņu laikā. Raksturīgs ir tas, ka šais trijos gadsimteņos vislabāk attīstās kultūras dzīves izpausme latīņu valodā. Un te atkal zīmīga iesācēju parādība: cenšas padziļināt domas saturu, bet mazāk rūpējas par skaistumu. Tā arī viduslaiku Polijā vislabāk plaukst zinātne, bet ļoti vāji attīstās dzeja. Zinātnes laukā Polija ir vienā līmenī ar rietumiem: historiografijā iet rietumiem līdz, pat dod pirmo Eiropas vēsturnieku Dluģošu; tāpat teoloģijā (scholastiskajā, protams, — tā tad laikmeta garā) soļo blakus pārējām Eiropas tautām: poļu teoloģi iztīrģā tos pašus jautājumus, kas nodarbina cittautu teologus; viņus rīeni Vakareiropā, kur viņiem ir ievērojama loma tā laika scholastikas kustībā. Matēmatikas un dabzinātņu laukā ir visā Eiropā pazīstami tādi lieli poļu zinātnieki kā, piemēram, Brudzevas Adalberts. Politikas laukā parādās, Ostroroga lieliskais darbs par valsts satversmes reformu. Vēl minams statistis Pāvils Vlodkovics, kas 1415. g. ie-

guva slavu Konstances koncilā, uzvarēdams krustnešu pārstāvjus, kuŗi te kaitēja Polijai. Zinātnes laukā izcēlās ne tikai atsevišķas personas. Tauta tiecās pēc izglītības; dibināja skolas un universitāti, šo zinātnes slāpju visspilgtāko izteicēju. Īstā zinātnes gaismas sējēja un kultūras avots — universitāte bija ļābi organizēta un ar savu augsto līmeni pievilka ārzemniekus. Šī universitāte ir galvenais Rietumeiropas kultūras izplatīšanās faktors. Šai tieksmē pēc gara gaismas ir redzama Polijas kultūrālā jaunība un tās kultūras pienākuma dziļa izpratne. Bet pienācīgi tā nenovērtē dzeju. Dzeja vēl kalpo baznīcai vai arī sabiedrības dzīvei. Dzeja ir vai nu reliģijas, vai didaktikas kalpone. Šis didaktisms vēl vienu reizi pierāda to, kas augstāk apgalvots: dzejai ir tikai tiktāl vērtība, ciktāl tā pamāca. Tā aizver acis uz mākslas prasībām. Tās Polija toreiz vēl neizjūt, kā tās neizjūt skolnieks, kas gatavojas eksāmenam. Viduslaikos Polija šo pārbaudījumu iztur; un tikai tad tai ir laiks sākt nodarboties ar tīro dzeju. Viduslaikos tā neinteresējas par Rietumeiropas literātūras meistardarbiem. Uz tiem tā vērs acis tikai tad, kad ir nostiprinājusi savas «vispārīgās izglītības» pamatus, t. i. XVI gs. Viduslaikos nodibinās kontakts ar rietumzemēm: ar Vāciju, Franciju, Itāliju. Bet šis kontakts aprobežojās ar dažiem, proti — ar reliģijas, politikas un zinātnes jautājumiem. Mākslas kontakts pastāvēja tikai architektūras un pa daļai plastikas laukā, bet arī šās mākslas vēl kalpoja reliģijai. Aistētiskās vajadzības vēl nebija tik jūtamas, lai sniegtos pēc trubadūru, minnezengeru, Dantes un Petrakas dzejām. Iepazinās tikai ar tiem svešajiem darbiem, kas kalpoja reliģijai. Viss šis kultūras izveidošanas darbs tomēr norāda uz to, ka Polijai ir jau zināma tautiskā pašapziņa, zināms tautas lepnums un tautas instinkts. Tā nav pašapziņa mūslietu nozīmē; pārsvarā ir paš aizsardzības instinkts un piederības apziņa pie zināmas cilts, bet jo vairāk dinastijas vai šķiru kopuma apziņa. Tā paplašinās un padziļinās XVI gs.

RENESEANSE

Renesanse un hūmānisms.

Renesanses laikmets, senpoļu kultūras viskošākā uzplaukuma laikmets, sākās apmēram ar XVI gs. Tomēr nav iespējams noteikt precīzi tā ilgšanas robežas. No vienas puses, jau XV gs., kad poļu kultūrā joprojām valda viduslaiki, parādās pirmie hūmānisti; no otras puses, XVII gs. kad uz Poliju atnāca jaunas barokam raksturīgas kultūrālas parādības, parādās renesanses vislielākais dzejnieks Sarbjevskis, kas raksta latīņu valodā, bet daudzi hūmānistu dzejnieki, kuņi uzsāka savu darbību XVI gs., joprojām kopj dzeju hūmānisma garā. Beidzot visu XVI gs. viduslaiku strāvas plūst ne tikai dzīvē, bet arī literātūrā, tā vai citādi to ietekmēdamas. Šo viduslaiku strāvu reprēzentanti ir, piem., Mārtiņš Bjeļskis, pa daļai Niķolājs Rejs, kas tai pašā laikā uzskatāms arī jau par renesanses tipu. Bet visumā XVI gs. dominē renesanses elementi, un tie dod nokrāsu visai kultūrai. Renesanse, kas savā pamatjēdzienā ir sacelšanās pret viduslaikiem un cilvēka atdzimšana uz jauniem pamatiem, rada cilvēka psihikā pārmaiņas tā attiecībās pret pasauli, ietekmē pašu dzīvi tās iekārtu un raksturu, ietekmē sociāli - politiskas, reliģiskas, sabiedriskas un mākslas attiecības, atbrīvo cilvēku no baznīcas suprēmatijas un no viduslaiku ideāliem; maina politiskas iekārtas ainu tādā nozīmē, ka izšķirēja balss pieder tagad šlachtai; rada apvērsumu līdzšinējo reliģisko jēdzienu izpratnē, apdraud baznīcas autoritāti; vienīgās katoļu reliģijas vietā sāk izplatīties jaunās reliģijas jaunās formas cilvēka attiecībās ar Dievu. Sabiedrības dzīvē parādās tagad jaunas, viduslaikiem nepazīstamas pazīmes. Visas šās parādības atspoguļojas arī literātūrā.

Literātūra tagad rāda ļoti skaidru un ļoti pareizu XVI gs. poļa pārdzīvojumu ainu un apgaismo tos jautājumus, kādi viņu interesē. Šie jautājumi ir

modušies reliģijas, socioloģijas, politikas un mākslas laukā. Literātūra kļūst par dzīves spoguļi, un uz šā pamata var precīzi attēlot arī tautas dzīvi. Protams, sakarā ar schļachtas pārsvaru vispilnīgāk un vislabāk literātūra attēlo tās dzīvi. Bet balsstiesības iegūst arī pilsoņi un zemnieki. No pilsoņu aprindām nāk Kopernika ģenijs, visievērojamākais poļu sprediķotājs Skarga, dzejnieki Šimonovičs un Kļonovičs. Poļu zemnieks var lepoties ar vienu no visievērojamākajiem poļu latīņu dzejniekiem — ar Jaņicku. Bet šie cilvēki un viņu darbi ir atkal pierādījums tam, ka renesanses strāva iespiežas visplašākajās tautas aprindās. Tā ir ļoti interesanta parādība: no vienas puses, poļu viduslaiku dzimtās tradīcijas uzglabājas šļachtas starpā, kuŗai taču pieeja renesanses kultūrai bija daudz vieglāka nekā citām šķīrām, aiz tā iemesla, ka tai bija vadītājas loma tautas dzīvē; no otras puses, renesanses kustības vadoņu starpā atrodam arī zemāku sociālo šķiru pārstāvjus. Renesanses kustība Polijā, protams, neizplatījās piepeši, bet pakāpeniski, drīzāk pat lēnām, kaut arī nepārtraukti.

Renesanse ir Eiropas kultūras atdzimšanas laikmets uz jauniem pamatiem, tā ir reakcija pret viduslaikiem, kas Eiropā sākās XIII gs. Sākumā tā ir reliģiska kustība, kas vēršas pret katoļu baznīcu, kas grib radīt jaunu no baznīcas neatkarīgu uzskatu par pasauli, bet kas vienlaikus tiecas pēc baznīcas reformām. Cilvēkam iegribējās ne ar baznīcas starpniecību, bet tieši saplūst ar Dievu; ne formulas, bet jūtas tam atklāja Dievu ne tikai baznīcas mūros, bet dzīvē un dabā. Atdzimst tā tad reliģiskas jūtas, un atdzimst cilvēks, kas meklē patiesību pasaulē, bet ne kā viduslaikos — aiz tās robežām. Tāpēc viņš atzīst dzīves skaistumu un pašu dzīvi; nenovēršas no pasaules, bet redz tur Dieva iras visdaiļāko izpausmi un līdz ar to arī pierādījumu. Bet tā kā pasaules visjaukākā parādība ir pats cilvēks, tad saprotama arī sajūsma par cilvēku kā tādu. No šā atzinuma dzimst tieksme pēc cilvēka un visas kultūras pārveidošanas uz jauniem pamatiem. Šos pamatus XV gs. lika hūmānisms, kas gribēja vispusīgi

izveidot cilvēka garu un viņa dzīvi. Hūmānisms rada cilvēka un dzīves ideālu, kas darināts pēc antīkās pasaules paraugiem. Renesanse tā tad ir visas Eiropas atdzimšana laikā starp XIII un XVII gs. Tas ir laikmets, kas noslēdz viduslaikus, bet iesāk jaunlaikus. Zināmā momentā, kad jaunās strāvas cīnās ar viduslaikiem, hūmānisms definē jauno kultūras ideālu, atbalstīdams to ar antīko pasauli, no kuņas smeļ aizrādījumus dzīvei, literātūrai, mākslai. Pie atziņas par antīkās kultūras nozīmi jaunajā dzīvē nonāca XIV gs. Itālijā, pateicoties Petrarkam un Bokačo darbiem literātūrā un valstsvīram Kolam Rienci (Cola Rienci), politiskās atdzimšanas laukā. Antīkās pasaules kults uzplaukst aizvien vairāk; sākumā tas ir gandrīz vai vienīgi latīņu literātūras kults, un tur meklē sevišķi patiesības un ētikas avotus. Drīz tomēr tur atrod arī skaistumu un ieslīgst tā varā, padarot to par literāri-aistētisku kanonu. Itālieši, turēdami sevi par romiešu pēcnācējiem, traktē senromiešu kultūru kā savu, kā tautas kultūru. Ar entūziasmu skatās uz Romas pagātņi — un te ir itāliešu patriotisma apziņas atmodas moments. Visā Eiropā, kuņu tagad iekapo itaļu renesanse, šim faktam ir ļoti svarīgas sekas, jo hūmānisms it visur, kur tik tas parādās, modina tautas pašapziņu. Sekas ir tautas valodas izkopšana mākslas dzīves vajadzībām. Protams, tās jau ir hūmānisma darbības tālākas sekas, literārās kultūras attīstības otra etape (pirmā etape ir latīņu valodas kā literātūras valodas valdīšanas laikmets). Kad XV gs. turki iejēma Konstantinopoli, no turienes bēgošie grieķu zinātnieki aiznesa sev līdz grieķu autoru rokrakstus. Tos pētiot reizē ar sajūsmu par grieķu literātūru sākās arī tās ietekmē renesanses literātūrā. No Itālijas, sevišķi no Florences un Romas, antīkās pasaules kults pāriet uz citām zemēm. Tas tomēr nenozīmē, ka viduslaikos nepazīna klasiķus. Arisototels bija toreiz par ūrākūlu, un Platōna Faidōns toreiz bija pārtulkots tai valodā, kas tālaika paaudzei bija saprotamāka, un tā bija latīņu valoda. Daudz baznīctēvu savas domas secināja no grieķu autoriem, Vergiliju gribēja atzīt par svēto, lasīja viņa un Ovidija darbus. Bet

lasīja ne visi, un tie, kas lasīja, lasīja ne visus klasiskus. Vispārīgi viduslaikos zināšanas par antīko pasauli balstījās uz Martiāna Kapellas poēmas «De nuptiis Philologiae et Mercurii» (ap 440. g.), kas kļuva par viduslaiku zinātnes pamatu. Šai darbā atrodam zinātni, zinātnes schēmu un tās viduslaikiem piemēroto metodi. Šās zināšanas bija jemas no senlaikiem, bet no vēlākajiem senlaikiem. Te sastopamies ar Seneku un Boētiju Aniciju, atsevišķu izvilcumu veidā arī ar Sallustiju, Ovidiju («Amores»), ar Terentiju un Plauta komēdijām. Tas bija viss, ko viduslaiki jēma no antīkās civilizācijas, un arī visbiežāk ne tieši, bet no kompilācijām un kompendijiem. XV gs. ar antīkās kultūras atklāšanas mirkli notika novēršanās no līdzšinējās vienpusības. Jau Petrarka un Bokačo, kas ar aizrautību studē klasiskos autorus, ir šās novēršanās pirmie heroldi. Pamazām antīkais skaistums un antīkā filosofija iekaņo arvienu plašākas aprindas. Tagad sākas klasiku darbu studijas, t. s. «studia humana». No šā nosaukuma cēlies hūmānisma nosaukums. Sajūsma par literātūru radīja sajūsma par antīko mākslu. Tiek meklētas antīkās drupas, pieminekļi, statujas. Antīkās dzīves kults piejēmas spēkā un nozīmē, apņem jau ne tikai literātūru un mākslu, bet arī dzīvi: cilvēki stilizē savu dzīvi pēc antīkiem paraugiem, balsta uz tiem politisku iekārtu, ievieš no senlaikiem patapinātus amata titulus (piem. senātors) Arī sociālajā iekārtā iedalījumu kungu un kalpu šķirā atbalsta ar senlaiku sociālo struktūru.

Eiropas literātūrā hūmānismam bija ļoti liela ietekme, un tāda tā palikusi līdz mūsu laikiem. Tā izpaudās formas atdarinājumā, proti: metrikā, leksikā, stilā, dzējas figūrās, mitoloģijā; izpaudās arī literātūras veidos: dod tiesības tiem veidiem, kas pastāvēja klasiskajā literātūrā, piem. elegijām, epigrammām, ođām, idillēm, facētijām; formās un veidos, kas bija zināmi jau viduslaikos, notiek dziļas pārmaiņas — mistēriju vietas ieņem drāma ar klasisko struktūru, epā galvenā loma piekrīt augstākiem spēkiem; dziesma iet pa to ceļu, kuŗu norādījis Horātijs. Attīstās rakstniecības jaunie veidi: epistolografija, daiļruna; historiografija pieņem jaunu raksturu, par tās

meistaru kļūst Līvijs. Hūmanisma ietekmē visa jaunlaiku literatūra attīstās no impulsa, ko deva senlaiku pasaule, un uz senlaiku izveidotiem pamatiem.

Visa šī literārā pārmaiņa sākumā atspoguļojas latīņu hūmānistiskajā literatūrā, bet no tās jaunās literatūras parādības pāriet tautas valodā. Šai latīņu literatūrai visur ir analogi rezultāti, tai ir kosmopolītisks raksturs, vai tas nu būtu Itālijā, vai Vācijā, Francijā, vai Polijā. Nekā ievērojama tā literatūrā nav radījusi, jo pārāk turējās pie senlaikiem, tos atdarinot. Bet tās nopelns ir jaunlaiku literatūras sagatavošana. Dzejnieku ir daudz — starp tiem izceļas Podžo, Valla, Palingenijs, Bjukenens (Buchanan), Mūrē (Muret), Celtess, Bembo, Vida, Sannazaro, poļi Jaņickis un Sarbjevskis. Kopā ar dzeju — pēc senlaiku paraugiem rodas literatūras teorija un literārā kritika. XV gs. jau pastāv traktāti par senlaiku darbiem un autoriem, par atsevišķām nozarēm, piem. par daiļruni, bet XVI gs. parādās pilnīgas poētikas, piem. 1518. g. Šveices hūmānista Vadiana, 1520. g. itāliešu hūmānista Vidas, 1555. g. Padovas profesora Robortello, 1561. g. Skaligeria poētika, kas starp citu bija pieņemta Polijā un bija par poētikas pamatu XVI un XVII gs. Kritikai attīstoties, sākas jau literatūras kontrole, sākas literārās darbības un kritikas savstarpīga iedīrbe. Tā raksturīga jaunlaiku intelektam.

Ar šo mirkli literatūrā no jauna parādās jēdzieni, kas eksistēja jau senlaiku pasaulē un literatūrā. Tā, piemēram, uz senlaiku pamatiem rodas skaistuma jēdziens. Šai jēdzienā formas svarīguma akcentējums pauž latīņu rases garu. Jaunlaiku literatūra formas jēdzienu un tā nozīmi literatūrā ir jēmusi no senlaiku literatūras ar hūmānisma starpniecību. Šai jaunajā formā hūmānisms ielej jaunu saturu. Līdzšinējās reliģiskās vienpusības vietā par literatūras tematu kļūst visa dzīve, cilvēks un viņa attiecības pret šo- un viņpasauli. Tā tad ievērojami paplašinās literatūras darbu saturs. Šī paplašināšanās notiek sakarā ar cilvēka sēkulārizāciju, ar individuālisma attīstību. Viduslaikos par autoritāti

bija baznīca, kas savās mācībās atbalstījās uz atklāsmi, uz Dieva autoritāti. Renesansē šī baznīcas autoritāte sāk mazināties, sākumā blakus baznīcas elementam, blakus baznīcas viedoklim par dzīvi un pasauli parādās laicīgais elements. Bet mācība, kas plūda no senlaiku avotiem, no filosofijas, atšķīrās no tā viedokļa, kāds bija baznīcai pasaules un dzīves uzskatu jautājumos. Tā radās konflikts starp zinātņi un reliģiju, starp dzīvi un baznīcu, kas beidzās ar dzīves triumfu. Triumfē prāts par atklāsmi, filosofija par teoloģiju, zinātne par reliģiju — bet šā triumfa varbūt visspilgtākā izteiksme ir Kopernika darbs. Viņa triumfs, laika ziņā kaut arī daudz vēlāks, bet ir tik lielisks, ka tam ļoti maz līdzinieku. Individuālisma attīstība izpaudās vispirms cilvēka tieksmē pēc savas personības vispusīgas izglītības. Cilvēks vēlas aptvert pasauli, kuŗu tagad viņam visā pilnībā un daļumā atklāja zinātne. Tāpēc rodas vēlēšanās saprast visu dzīvi un to vispusīgi un patstāvīgi izveidot. Sekas ir interešu paplašināšana un godīga, zinātniska pieeja visdažādākajām parādībām. No tieksmes pēc savas individuālītātes vispusīgas izkopšanas sākas bagāta individuālo īpatnību un personību attīstība. Literātūrā šī parādība pazīstama kā rakstnieku siluetu un darbu individuālizēšana. Viduslaiku rakstnieku darbi vispār ir līdzīgi ne tikai vienā zemē, bet visā kristīgajā Eiropā; turpretim tagad katrs rakstnieks parāda darbā savu īpatnīgo seju. Literātūra kļūst bagāta kvantitatīvi un kvalitatīvi. Protams, tas nav tikai hūmānisma nopelns, bet tomēr nav noliedzams, ka pirmais jauninājums šai ziņā dzimis hūmānismā. Šai individuālisma attīstībā bija arī savas ļaunās puses, kas visā Eiropā izpaudās kā paražu panīkšana, kā anarchisma tendences, un kas ne vienu reizi vien bija redzamas arī Polijā.

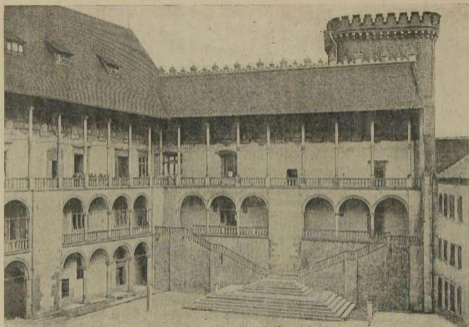
Atbrīvojusi cilvēku no baznīcas autoritātes, renesanse rada zinātnieka un laicīga rakstnieka tipu. Hūmānisms veido it kā trīs grupas: a) zinātniekus vārda tiešā nozīmē, tā tad filologu, vēsturnieku, jūristu gru-

pu — un tie ir zinātnes radītāji — un b) hūmānisma populārizētāju dzejnieku grupu, kas sagatavoja ceļu jaunlaiku literātūrai. Ļoti bieži sastopam abu grupu reprezentantus vienā persōnā. Bez šām pastāv vēl c) isto dzejrieku grupa, kas mākslai uzzīmēja jaunus ceļus. Šī gara dzīves atdzimšana un tās ietekmē politiskās, sociālās, materiālās un mākslas dzīves atdzimšana, kas Eiropā ilga līdz XVI gs. beigām, ir renesanses laikmetam raksturīga. Visas šās parādības atspoguļojās arī Polijā. Atmodinātā tautas pašapziņa, pārveidoja tās pēc poļu psiches īpatnībām.

Renesanses etapes Polijā.

Itālijā izveidotā renesanses un hūmānisma strāva iekāro XV gs. citas Eiropas zemes. Kā jau minēts, tās pirmās atbalsis nonāk Polijā šai pašā gadsimtenī. 1406. gadā Krakovas universitāte dibina rētorikas katedru jaunā, t. i. Cicerona un Kvintiliāna garā. Parādās atsevišķi hūmānisma cildinātāji. Šai strāvai ir savi priekšteči arī Polijā: kardināls Oļespickis uztur kontaktu ar Enneu Silviju Pikolomini, raksta viņam vēstules, kurās manāma Romas elegances ietekme; Dlugošs jūsmo par Līviju un veido savu stilu pēc viņa parauga; Pāvila Vlodkovica politiskās idejas ir izstrādātas hūmānisma garā u. t. t. Šie un XV gs. citu cilvēku pulciņš — piem. kanoniķis Švinka, Slupcas Mārtiņš, kanoniķis Nikolājs Lasockis — izjūt jaunās italiešu strāvas daiļumu un cenšas zināmus šās strāvas elementus piesavināties. Šie centieni tomēr vēl ir tikai sporadiski. Poļu augsnē hūmānisma idejas sēj divi ārzemnieki — Kallimachs un Celtess.

Filips Kallimachs Buonakorsi (1437. g.—1496. g.), iepīnies savvērestībā pret pāvestu Paulu II, pēc trimdas apmetās Polijā. Viņu uzjēma savā galmā Dunajovā, Ļvovas tuvumā, Ļvovas archibīskaps Sanokas Grēgorijs. Šai galmā drīz parādījās daži citi hūmānistu un viņu biedrenes. Šeit notika pārrunas par jauno strāvu mākslā, izzobojā scholastiku un lasīja priekšā dzejoļus. Pats ve-

Vaveles pils pagalms: arkāda apakšstāvā un pirmajā stāvā; otrajā stāvā tievas kolonnas tur jumtu. Elegance un diženums formā, harmoniska kompozīcija. No balkona karalis ar galmniekiem mēdza noskatīties turnīros.

cais archibīskaps uzrakstīja dažus mīlestības dzejoļus savu viesu mīļākajām par godu, kā arī pirmo aso hūmānistisko komēdiju Plauta ietekmē. Kallimachs savu pateicību Grēgorijam par viesmīlību izrādīja ar to, ka aprakstīja viņa dzīves gaitu darbā «De vita et moribus Gregorii Sanocensis». Tā nav archibīskapa biogrāfija, bet ideāla hūmānista tēls, kam Grēgorija dzīve bija tikai fons. Bet šis darbs ir svarīgs tai ziņā, ka Polijā tas ir pirmais, kas rada hūmānista dzīves paraugu. XVI gs. ir vairāk tādu paraugu: piem., ideālu šlachtiču tēlo Rejs, ideāla galmnieka paraugu radījis Gorņickis. Bet Kallimacham laimējās Polijā, jo karalis Kazimirs Jagellončiks, Ja-gaiļa dēls, uzaicināja viņu savā galmā par savu bērnu skolotāju, bet vēlāk viņu bieži sūtīja diplomātiskajās misijās uz ārzemēm. Šis hūmānists arī turpmāk bija pateicīgs Polijai par aizgādību un savu pateicību parādīja tādā veidā, ka sarakstīja lielu darbu par Vladislava Varneņčika kaŗa gaitu. Viņš atstāja arī veselu rindu mīlestības eļģiju un epigrammu klasiskā garā. Poļu kultūrā Kallimacham ir liela nozīme, jo viņš bija pirmais, kas ievada Polijā hūmānisma dzeju, un viņa darbi, kā arī literārie disputi ļoti veicināja poļu intelektuālās elites literārās gaumes izkopšanu.

Cits sveštautietis — Vīnes ūniversitātes profesors *Konrads Celtess* (1459. g. — 1508. g.) ceļoja pa dažādām zemēm un izplatīja tur hūmānisma ideālus. Polijā viņš bija divus gadus (1488. g. — 1490. g.), lasīdams Krakovā lekcijas un rakstīdams mīlestības eļģijas par skaistām polietēm. Viņš nodibināja pirmo literātu biedrību Polijā «Societas Vistulana», kam bija jākopj hūmānisma ideāli. Dziļāku pēdu poļu literātūrā Celtess nav atstājis. Viņš bija tikai jaunas idejas herolds; hūmānisma strāvu Polijā viņš nav radījis. Turpretim Kallimachs ir it kā šās strāvas tips, kas, stāvot ārpus ūniversitātes, ietekmē karaļa un bīskapa galmu, bet no šiem galmiem hūmānisms izplatījās visos virzienos. Tā sākās italiešu renesanses ietekme Polijā.

Krakovas universitāte stājas «kultūrāliem jauninājumiem» pretī. Renesanses vēsture Polijā saistās ar privāto iniciatīvu. Vispirms par jaunās kustības centru kļūst Krakovas karaļa galms. Karalis Olbrachts uzskatāms par pirmo renesanses valdnieku, bet viņa galma atmosfērā sākas pirmā īstā jaunās kultūras irradiācija. Bet īstos pamatus renesansei Polijā licis Sigismunds Vecais. Pats būdams Florences renesanses cienītājs, viņš caur laulībām ar italiešu augstmaņa meitu Bonu Sforcu (1518. g.) atklāja ceļu jaunas kultūras plūsmai no Itālijas. Kopā ar tās ārigajām parādībām: apģērbu, sabiedriskās dzīves formām, dzīrēm, svētkiem Polijā ieplūst arī jauns saturs: hūmānisms, renesanses māksla. Karaļa galmā rakstnieki, artisti un mūziķi nodibina hūmānistu pulciņu. Galma dzīves raksturā parādās jaunas pazīmes: poļu elementi te saistās ar italiešu elementiem. Kopā ar karaļa galmu par kultūras protektoriem kļūst bīskapu un magnātu galmi, sevišķi Mazpolijā. Ievērojami mākslas un literatūras protektori Krakovā ir bīskapi: Maczejovskis, Zebžidovskis, Tomickis, Padņevskis, Miškovskis. Renesanses dzīve koši plaukst tādu magnātu paspārnē kā Tarnovskis, Firlejs, Šidlovjeckis un Gorka. Un jau tad renesanses kultūras ietekme skaņ pilsoņu aprindās. Tie ir renesanses kustības centri Polijā. Ap magnātu galmiem grupējas viss tas, kas alkst pēc jaunas kultūras. Šais galmos nodibinās bibliotēkas, kurās pirmā vieta ierādīta klasiķiem. Ievērojamākie intelekti uztur kontaktu ar slaveniem Eiropas hūmānistiem, piem., ar Roterdamas Erasmu, ar kuņu korrespondē arī bīskaps Tomickis, vēsturnieks Decijs, Erasms Cjoleks, pats karalis Sigismunds Augusts. Erasma ietekmē ir viens no visievērojamākajiem reformātoriem Jānis Laskis; Erasma darbus piem., «Enchiridion militis christiani», tulkojis poļu valodā Voičjechs Novomjejskis. Hūmānisma kultūra izplatās arī ar braucieniem uz Itāliju un Vāciju. Magnāti sūta uz turieni savus dēlus studēt, turp sūta arī apdāvinātus jaunekļus, piemēram Jaņicku, Dantišekū. Magnātiem seko šlachta. Tā, piem., Itālijā studē Ožechovskis un Kocha-

novskis. Arī pilsoņi sūta savus dēlus uz ārzemēm. Daži no tiem, kā, piem., Gorņickis, atgriezušies no šām ārzemes studijām, kļūst par renesanses kultūras noteicējiem tēvijā. Šī renesanses kustība Polijā XVI gs. pirmajā pusē pieaug spēkā; bet otrā pusē, Sigismunda Augusta un Stefana Batorija laikā tā arvienu vairāk kļūst patstāvīga: renesanse, kuņas galvenais orientācijas avots sakumā bija ārzemēs un kuņa literātūrā lietāja latīņu valodu, XVI gs. otrā pusē pārpoļojas. Parādās tautiskas pazīmes sakarā ar tautas pašapziņas atmošanos, un vissvarīgākie literātūras darbi ir tagad rakstīti poļu valodā. Tagad sastopami renesanses cilvēki, kas rekrūtējas no visiem sociāliem slāņiem — tagad renesanses kultūra kļūst par precīzi noteiktu parādību. Ja Sigismunda Vecā laiki bija renesanses padziļināšanās un izplatīšanās laikmets, kas kultūras laukā deva lielus rezultātus, tad gadsimteņa otrā puse tas ir koša uzplaukuma laikmets, kad dzeja sasniedz attīstības virsotnes Kochanovskā, sprediķu māksla Skargā, filosofija un socioloģija Modževskā, teoloģija Hozijā un filoloģija Ņideckā. Daudz ir tagad dzejnieku, starp kuriem patiesi nemirstīgi ir Šažiņskis un Šimonovičs. Šis «zelta» laikmets ilgst līdz pat gadsimteņa beigām. Bet jau pašās beigās ieskanas pirmie bēru zvani. Tad kopā ar katoļu reakciju hūmānisms sāk atkāpties no savām pozīcijām par labu jaunām Polijā ieplūstošām strāvām, bet literātūrā sāk parādīties pazīmes, kas noteic tās XVII gs. seju. Renesanses kultūra paceļ poļu dzīves līmeni: paceļas intelekta dzīve, dodot zinātniekus visās nozarēs: politiskā literātūrā, historiografijā, matemātikā, tiesību zinātnē, socioloģijā; paceļas izglītības līmenis renesanses hūmānisma garā. Attīstās dzeja visās nozarēs, vispirms liriskā dzeja: refleksijas, filosofijas, reliģijas un mīlestības lirika; tālāk parādās visai labi darbi epikas laukā; interesanti, kaut sporadiski, jaunās drāmas mēģinājumi poļu un latīņu valodā. Izveidojas artistiskā tehnika; arī saturs kļūst bagātāks, dzejas valoda subtilizējas un izkopjas, attīstās aistētiskas izjūta. Šī aistētiskas kultūras paceļšanās duņas acīs ne

tikai literātūrā, bet arī plastikas mākslā un mūzikā. Tagad arī pilnīgi attīstās tautiskā pašapziņa, kas literātūrā izpaudās tautas valodas lietāšanā dzejā, artistiskā un zinātniskā prōzā, daiļrunā, likumdošanā. Tā ir redzama arī tendencē individuālizēt valsts dzīves raksturu. Visā poļu dzīvē duŗas acis intereŗu robeŗu, dzīves uzskata un domu tematu paplaŗināŗana. Līdz ar paplaŗināŗanu notiek to padziļināŗana. Sabiedriskā un paraŗu dzīvē attīstās subtīlākas formas, smalkjūtība, rūpes par glītumu. Tas redzams izpriecāŗs un dzīrēŗs, sarunu tipā un saturā, sievietes kultā, elegantu tēŗpu ievēŗanā, grācijā un asprātību un joku smalkumā u. t. t. Cilvēki tagad grib ideālus un pēc ŗiem ideāliem grib veidot savu dzīvi. ŗos ideālus viņiem dod literātura.

Kā maināŗs intelekta darbības un dzīves veids, tāpat maināŗs zemes ārējais raksturs: rodas jaunas baznīcas un jaunas pilis, mājas un ielas, kas veidotas pēc harmoniskiem plāniem jauno mākslas prasību garā. Maināŗs arī valsts politikas dzīves raksturs, tās iekŗējā iekārta. Kopā ar jauna satura bagātību attīstāŗs formu bagātība. Jagaiŗu dinastijas varenība, valsts politiskā nozīme un tās lielvalsts loma nostiprina Polijas nozīmi pasaulē. Tik varenas attīstības, tik lieliska uzplaukuma visāŗs nozarēŗs kā ŗai zelta laikmetā Polija jau vēlāk nekad vairs nepiedzīvoja.

Polijas politiskā dzīve XVI gs.

XVI gs. ir senāŗs Polijas vislielākāŗs politiskāŗs nozīmes, tās visaugstākāŗs kultūrālāŗs attīstības laiks. XV gadsimtenī iegūtā valsts vara laiŗ saknes dziļāķ, un Polija kļūŗt par vienu no vislielākajāŗm Eiropas lielvalstīm. Jau Pjasti apvienoja atseviŗķus apgabalus vienā valstī; tagad izlidzināŗšanās attīstība iet tālāķ; 1529. g. pēdējā patstāvīgā Mazovija (Mazowsze) tiek pievienota dzimtenei kā vaivadija. Ar ŗubļinas ŗniju 1569. g. nostiprināŗs saites, kas caur Jadvigas un Jagaiŗa laulību vieno Poliju un Lietuvu. Trīs gadsimteŗos, kad uz Polijas troŗa sēŗ Jagaiŗa pēcnācēji, abu tautu politiskie un kul-

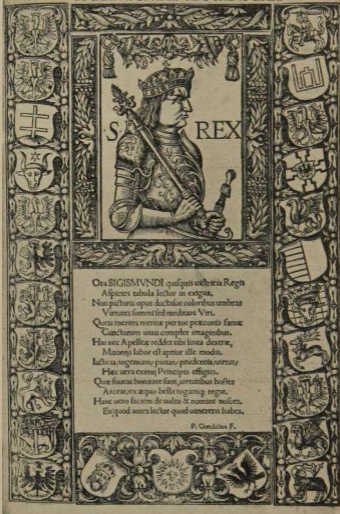
tūrālie sakari pakāpeniski kļūst arvienu stiprāki. Šī apvienība ar Poliju glābj Lietuvu no spēkā arvienu pieaugošās krustnešu varas, kas apdraudēja ziemeļus; tā jūtas droša pie Polijas sāniem, bet ar kristīgo ticību tā pieņem no Polijas Vakareiropas kultūras sasniegumus. Ļubļinas ūnijas akts, kuŗā abas puses vienojās «uz mūžīgiem laikiem» atjauno divu tautu un valšķu iepriekšējo apvienību ar kopīgu karali, saeimu un ārpolitiku, bet ar katrai valstij atsevišķu kaŗaspēku, likumiem un iestādēm (piemēram Polijai bija savs lielmaršāls, Lietuvai savs, Polijai bija divi kroņa hetmaņi, Lietuvai divi savi). Arī dienvidaustrumu zemes Podolija, Volinija un Ukraina nodibina ar Poliju valstisku vienību ar kopīgu likumdevējas un izpildu varu. Polija pievieno vēl Prūsiju un Livoniju (Inflanty). Tā tad terriŗorijas ziņā Polija sniedzās no Baltijas jūras līdz Melnajai jūŗai.

Uz XVI gadsimteni attiecas divu pēdējo Jaigaila dinastijas karaļu Sigismunda Vecā un Sigismunda Augusta, divu pirmo elekcijas karaļu Indriķa de Valuā un Stefana Batorija un pa daļai Sigismunda III Vasas valdības laiks. Sigismunda Vecā (1506. g. — 1548. g.) valdišanas laika divas uzvaras austrumos un dienvidos labi liecina par poļu militāro varu kaŗā ar Maskavu: neskatoties uz robežas cietokšņa Smoļenskas zaudēšanu uz 100 gadiem, Polija uzvar pie Oršas; kaŗā ar Moldavijas vaivadu — uzvara pie Obertinas. No iegūtajiem lielgabaliem karalis pavēlēja izliet zvanu, ko nosauca karaļa vārdā par Sigismundu. Šis ir vislielākais zvans Polijā, kuŗa varenās skaņas līdz pat mūsu dienām plūst no Vaveles katedrāles pār Krakovu visos tautas triumfu un sēru gadījumos. Bet uz šā karaļa valdišanas laiku attiecas arī akts, kas pirmajā momentā gan izliekas kā uzvara, bet kam tomēr bija Polijai fātāli nelabvēlīgas sekas: Polijas vasals krustnešu virsmestrs Albrechts Hohencollerns pārrāva attiecības ar pāvestu, izdarīja ordeņa sēkulārizāciju un gribēja pievienoties Livonijas zobenbrāļu ordenim, sagrābjot Karaļa Prūsiju un Žemaitiju. Poļu karaļa kaŗaspēks kaŗā ar ordeni nonāk

līdz Karaļaučiem, bet te atkārtojas Tannenbergas kļūda: uzvaras izmantošanas vietā poļi ielaižas pārrunās ar Albrechtu, atdodot viņam par lēni Austrumprūsiju. Šī atkarība no Polijas dokumentējās padevības apliecinājumā, kas Prūsijas augstmaņiem bija jānodod poļu karalim. Šādu svinīgu apliecinājumu Albrechts 1525. g. deva Krakovas tirgus laukumā. Karalis viņu tad iecēla par bruņnieku un pasniedza jauno Austrumprūsijas karogu, kuŗā attēlots melns ērglis ar karaļa iniciālu S uz krūtīm. (Šā notikuma artistiskā atspulga redzama XIX gs. vislielākā poļu gleznotāja Jāņa Matejko gleznā «Prūsijas padevības akts».) Bet Albrehta taisnas līnijas pēcnācējs Prūsijas karalis Frīdrichs II ir XVIII gadsimtenī viens no tiem, kas piedalās Polijas sadalīšanā. Pēdējais Jagaiļa pēcnācējs, Sīgismunda Vecā dēls Sigismunds Augusts valdīja no 1548. gada līdz 1572. g. No viņa politiskās darbības sasniegumiem vispirms jāatzīmē 1569. g. Ļubļinas ūnija, kas liek pamatus Polijas lielvalsts varas attīstībai. Viens no šās celtnes fundāmentiem ir Livonijas pievienošana Polijai. Livonijas zobenbrāļu ordeņa lielmeistrs Gothards Ketlers, redzēdams, ka ordenis ir Jāņa Bargā apdraudēts, noslēdza Viļņā ar Sigismundu Augustu divus līgumus (1559. g. 31. III un 1561. g. 28. XI), pēc kuŗiem Polija jēma savā apsardzībā ordeni un Rīgas archibīskapu, bet Ketlers kā laicīgais valdnieks paturēja Kurzemi un Zemgali. Šo līgumu dēļ sākās karš starp Poliju un Krieviju, kuŗa Polijai atjēma Polocku un mazu daļu Livonijas.

Pēc Sigismunda Augusta nāves iestājas starpvaldības laikmets. Pēc 1573. g. tā sauktajā elekcijas saeimā poļu un leišu šlachta kopīgi ievēl par karali franču Valuā dinastijas princi Indriķi, kas dažus mēnešus valda Polijā un atstāj to, lai pēc brāļa nāves ieņemtu franču troni. Pirms Indriķa ievēlēšanas nolēma, ka poļu karalis (Jagaiļa dinastijas vīriešu līnijas izmiršanas dēļ) būs ievēlams un ka viņam ir jāievēro tā sauktie «pacta conventa», kas bija līgums ar tautu. Karalim bija jāpadodas zināmiem ierobežojumiem (piemēram, bez senāta atļaujas viņš nedrīkstēja kaņot vai slēgt mieru; katra svarīgāka lieta

DE SIGISMVNDI REGIS TEMPORIBVS LIBER.

Karļa Sigismunda Vecā portrets Decija darbā «De Sigismundi regis temporibus» (1526.). Abās sānu malās poļu zemju ģerboņi. Ornāmentikā jau redzama tieksme pēc elegantas vienkāršības.

bija jāpārrunā ar padomi, kuŗas sastāvā bija sešpadsmit senātoru, u. t. t.). Polija piejēma arvienu stiprāku republikas raksturu, kur karalis bija de facto uz visu mūžu ievēlēts prezidents ar tādu noteikumu, ka tauta var atteikties viņam paklausīt, ja viņš nepildītu kādu no «pacta conventa» punktiem. Tā Polija bija pirmā demokrātiskā valsts Eiropā ar to ierunu, ka tā bija šlachtas demokrātija. Nākamais elekcijas karalis bija Transilvānijas kņazs Stefans Batorijs (kas valdīja no 1576. g. līdz 1586. g.) — viens no viskrietnākajiem un visslavenākajiem Polijas valdniekiem. Tas tronī nāca grūtā brīdī, kad ķeizars un cars gatavojās uzbrukt Polijai, kad Danciga atrāvās no tās, radīdama īpatnīgu tirgotāju republiku. Batorijs dumpiniekus uzvarēja, un, nokārtojis iekšējās lietas, noslēdza līgumu ar Zviedrijas karali Jāni III un devās karā ar Maskavu, kas iekaroja Livoniju, izņemot Rīgu un Rēveli. Trīs uzvaras gājienos Batorijs atjēma krieviem Livoniju un Polocku; Polija savas austrumu robežas pārnese aiz Vjeližas (zviedri turpretim iejēma Igauniju līdz ar Narvas upi). No Batorija laikiem sākas Polijas simtgadu ilgais militāri-politiskā pārkuma laikmets par Maskavu. Batoriju pārsteidza nāve, kad viņš projektēja pēc Jāņa Bargā nāves savienot Maskavu un Poliju ar personālūniju un atbrīvot Ungāriju no Austrijas un Turcijas. Pēc viņa par Polijas karali ievēlēja zviedru princi Sigismundu III Vasu (1587. g. — 1632. g.). Tā valdīšanas laikā 1595. g. notika katoļu baznīcas un Mazkrievijas austrumu baznīcas tā sauktā Brestas ūnija. No tā laika ūniāti par baznīcas galvu atzina pāvestu un piejēma katoļu ticību, paturēdami senslavu valodu, savas ieražas, liturģiju un kaledāru. Tai pašā gadā karalis Sigismunds III par galvas pilsētu izraudzīja Varšavu. Sigismunda III un Kārļa IX strīdus dēļ par Zviedrijas troni Polija tika iejaukta karā par tai svešām lietām. Karš norisinājās mūsdienu Latvijas teritorijā un vienā no savām etapēm beidzās ar poļu uzvaru pie Kirchholmas. Šlachtas daļa, neapmierināta ar karali un tā pretenzijām uz Zviedrijas troni, sacēlās pret viņu Zebžidovska vadībā.

Dumpi apspieda. Bet kā kaņi, tā dumpji novājināja valsti, un XVII gadsimtenis, kuņā ietelp Sigismunda III valdības laiks, ir Polijai kaņū laikmets. Sākās jauns kaņš ne tikai ar Zviedriju, bet arī ar Maskavu, Turciju un vēlāk ar kazakiem.

XVI gadsimtenī Polijas sabiedriski-polītiskajai dzīvei raksturīgs ir šļachtas nozīmes pārsvars un tās izšķirēja balss visās lietās. Līdz XV gs. šļachtīcs bija bruņnieks; XVI gs. sakarā ar zemkopības attīstību Polijā viņš pārveidojas par lauksaimnieku. Un kaut viņš joprojām ir galvenais tēvijas aizstāvis, tomēr blakus viņam pastāv jau brīvprātīgie, karaļa algotā armija un kazaki. No 1493. g. šļachtas politiskā dzīve centralizējas deputātu palātā. Pamazām saeima paplašina savu likumdevējas varu un sāk ietekmēt valdību. Ar 1505. g. tā saukto «nihil novi» konstitūciju šļachta iegūst jaunas privilēģijas, tā ierobežodama karaļa varu un stiprinādama valdības parlamentāro raksturu: bez saeimas un senāta piekrišanas karalim vairs nav tiesības izdot neviena jauna likuma. Arvienu vairāk aug šļachtas brīvība, arvienu vairāk Polija kļūst par šļachtas republiku. Tādas brīvības kā te šļachtai nebija nekur, un nekur tai nebija arī tādas nozīmes. Tāpēc arī, savu stāvokli ļoti augsti cienīdama, šļachta atmeta savā dēмократiskajā tieksmē visus kņazu un grāfu titulus un ordeņus; bet Lubļinas ūnijas akts garantēja titulus, kas piederēja leišu augstmaņiem no seniem laikiem. Ievēlējusi karali un tai pašā laikā ierobežojusi viņa varu, šļachtai bija pārliecība, ka karalim par troni jāpateicas tikai tai; jo elekcija bija notikusi «viritim», t. i. katram šļachtīcsm bija tiesība atdot balsi savam kandidatam. Un tā tiešām caur šļachtu «pastāvēja» Polija. Blakus šļachtai svarīga nozīme bija garīdzniecībai, kuņai tika garantēts viens no diviem galvenajiem valsts amatiem: ārzesmes vai iekšzemes politikas vadītāja amats (kanclera vai kanclera biedra amats.) Nodarbināta politiskiem jautājumiem un rūpēm par savu saimniecisko nozīmi sakarā ar augšanu bagātībā, garīdzniecībai nav tik daudz spēka kā agrāk, aizstāvēt baznīcu, kad Polijā sākas reformācijas

kustība. Mazpilsoņi, kas viduslaikos lielākās pilsētās bija vācieši, tagad pilnīgi padodas poļu kultūras ietekmei un pārpoļojas. Zemniekiem svarīgs bija 1520. g. konstitūcijas likums, kas noteica, ka visā valstī zemnieka pienākums ir strādāt bez atlīdzības sava kunga laukā vienu dienu nedēļā. Tomēr XVI gs. otrā pusē šo klaušu pienākumu nelikumīgi palielināja līdz divām dienām. XVI gs. zemnieki aug skaitliski, bet aug arī kunga vara par tiem. Šai varai ir patrimoniāls raksturs, kur kungs ir izšķirējs faktors.

Izglītība un skolas lietas.

XVI gadsimtenī joprojām pastāv viduslaiku pilsētas un lauku draudzes skolas tips ar to pašu viduslaiku programmu. Protams, lielās pilsētās pastāvēja arī augstāka līmeņa skolas, un starp skolotājiem bieži atradās pirmklasīgi spēki. Hūmānisma kultūras strāvu ietekmē veidojas jauns skolas tips, kurā ievieš Vakareiropas programmu un klasiskus autorus. Pirmā tāda skola bija Lubraņska kollēģija (nodibināta Poznaņā 1519. g.), kas bija organizēta pēc Vakareiropas akadēmiju parauga un kur mācīja slaveni Francijas, Vācijas un Polijas skolotāji. XVI gs. otrā pusē arvienu lielāka skolu daļa tika pārveidota pēc jauna parauga. Skolas attīstību noteica reformācija. Katra konfesija, gribējama likt pamatus tautā savām reliģijas patiesībām, centās dibināt, cik vien varējama, labākas skolas, bet līdz ar to spieda katoļu reakciju arī domāt par savu mācības iestāžu radišanu. Tā rodas jauns skolu tips, t. i. vidusskola: gymnasium, paedagogium, schola particularis vai schola celebris. Pirmā no tādām bija protestantu skola Piņčovā ar ievērojamiem ārzemju profesoriem (Lismanins un Pēteris Statorijs). Augstā līmeņa dēļ to sauca par «Sarmatijas Atēnām». Bet tās mūžs bija īss: tā pastāvēja četrdesmit gadu. Bet īss bija arī reformācijas mūžs Polijā. Levartovā (tagad Lubartów) nodibinājās arī ļoti laba protestantu skola, kā programmā redzam romiešu un grieķu autorus. Ar šām divām nevārēja sacensties citu konfesiju skolas, kaut gan to līmenis

arī bija augsts, piem. Toruņas, Dancigas, Belžicas, Krakovas, Lešnas skola un citas skolas. Katoļiem nāca palīgā jezuīti; viņu ordenis gandrīz divus gadsimtus turēja savās rokās vidusskolas izglītību, visai stipri veicinādams skolas līmeņa pacelšanu XVI gs., kaut arī jezuītu skolām bija ļoti stiprs reliģiskais raksturs. Jezuītu skolas bija izkaisītas pa visu Poliju (Pultuskā, Poznaņā, Polockā, Ļvovā), un arī pat Rīgā, Tērbatā, Nesvježā un Dancigā. To iestādes aug arvien vairāk un iespēžas tīri protestantu zemes apgabalos, piemēram Toruņā. Šās jaunās katoļu un citu konfesiju skolas — kaut arī atšķīras savā starpā ar ticības mācības un programmas dažādību — tomēr visas bija radītas hūmānisma garā. Mācības pamats bija latīņu grammatika, dažreiz grieķu autori un klasiķi ar Cicerōnu priekšgalā, jo māksla runāt tika uzskatīta par līdzekli, kas ved uz mērķi. Tā bija nepieciešama tiem, kam nākotnē bija jāizplata jauna reliģiska patiesība vai kam bija jāaizstāv katolicisms. Tāpēc arī kā vienās, tā otrās skolās it sevišķi tika kultivēta reliģijas mācība. Lai iegūtu vislielāko skolnieku skaitu, kā protestantu, tā katoļu skolas kalpoja uzdevumam audzināt labus pilsoņus romiešu garā. Tā tad jau pēc sava rakstura vien jaunās skolas bija domātas vispirms, ja ne vienīgi, šlachtas jaunatnei. Ja vidusskolas augstais līmenis tiešām varēja dot labus rezultātus, ja hūmānisma skola tiešām veicināja vispārīgas kultūras attīstību, kāda tad bija Krakovas universitāte? Te viduslaiku gars it nekādā ziņā nav mainījies: joprojām tiek kultivēta gandrīz vai vienīgi scholastiskā filosofija. Jaunās kultūras gars nebija iegājis tās vārtos, neskatoties uz sporadiskajām lekcijām par klasiskiem rakstniekiem. Tāpēc šlachta neinteresējas par universitāti; arvienu biežāk te izglītojas mazpilsoņi un sevišķi tie, kas gribēja kļūt par garīdzniekiem. Šlachtas jaunatne iet pēc zinātnes gaismas uz ārzemēm: uz Itāliju un Vāciju, retāk uz Franciju, jo tur valdīja viduslaiku gars līdz pat XVIII gs. Izskoloti šais universitātēs, šlachtiči nesa sev līdz uz dzimteni jaunās kultūras ieguvumus. Itālijā mēdza nodoties se-

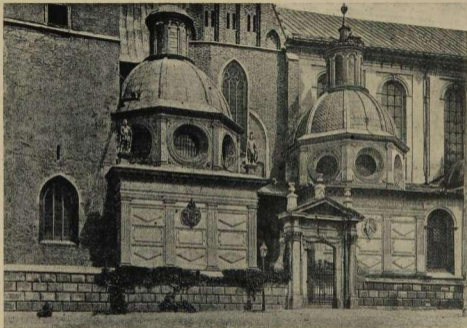
višķi hūmānisma studijām — kā to, piemēram, darīja vēlāk pasauleslavenie Ņideckis, Zamojskis un Kochanovskis — un izsmalcināt savu gaumi italiešu mākslas un kultūras garā. No Vācijas poļi atgriezās dziļā sajūsmā par reliģijas reformāciju un par vācu zinātnes sasniegumiem; poļu studenti ne tikai studēja ūniversitātēs, bet arī tieši sastapās ar vācu kultūras eliti; ilgstošas bija intelektuālā sakara pēdas ar reformācijas tēviju gandrīz tūkstoš audzēkņu dvēselēs, kas, atgriezušies Polijā, kļuva par galvenajiem protestantisma heroldiem dzimtenē. Radīt poļu jaunatnei intelektuālo centru — par to domāja kanclers un hetmanis *Jānis Zamojskis*. Viņš ir senās Polijas viskultūrālākais intelekts, brīvības entūziasts ar dziļām zināšanām un visšķīstāko sirdi, eleganta poļa tips, kas bija visdzīvākajā kontaktā ar ievērojamākajiem Vakarēiropas intelektiem, mākslas un literātūras aizbildnis, kā galmā atrodam poļu garīgo eliti. Viņš gribēja pēc franču Collège Royal parauga nodibināt 1577. g. Krakovā karaļa kollēģiju — kam attiecībā uz sastingušo Krakovas akadēmiju būtu tāds pats uzdevums kā minētajai Parīzes akadēmijai. Garīdznieku rūpes, lai liberālās reliģijas strāvas neatrastu šai iestādē patvērumu, izjauca Zamojska nodomu. Tad, rūpēdamies par kultūras attīstību, viņš nolēmj nodibināt savā īpašumā Zamoščā tā saukto Zamojska akadēmiju, kas de facto pastāv tikai no 1594. g., bet 1600. g. dabū statūtus. Zamojskis grib to izveidot par pilsoņu skolu un šās skolas audzēkņa ideālu apzīmē tā: «Nosvērts, piedzīvojis cilvēks, gudrs, daiļrunīgs, laikmeta jaunajā garā izglītots pilsonis, divu valodu kungs, klasiskas domas un klasiska daiļuma apbrīnotājs, pie tam praktiski sagatavots svešu un savu lietu pārzinātājs». Tik dziļi izprastu skolas uzdevumu vēl neviens priekš viņa nebija izteicis. Par laikmeta tieksmēm un izglītību liecina fakts, ka gandrīz tai pašā laikā, kad Zamojskis domā par savu akadēmiju, Viļņā nodibinās jauna akadēmija. No jezuītu kollēģijas karalis Stefans Batorijs 1579. g. rada šo Viļņas ūniversitāti, kas sākumā jezuītu rokās ir katoļu zinātnes un reliģijas izplatītāja Polijas

austrumzemēs, bet kas divus gadsimtus vēlāk kļūst par visvarenāko poļu kultūras centru. Kaut arī viduslaiku mācīšanas ēna velkas renesanses Polijai cauri, tomēr to nomāc visai sekmīgi no jaunā gara plūstošās izglītības spožums.

Mākslas dzīve.

Savās pirmajās ārīgajās parādībās renesanse ir importēta uz Poliju; sākumā no Vācijas, vēlāk no Itālijas. Attiecības ar vāciešiem balstījās uz kaimiņu attiecībām un uz senajām pilsoņu tradīcijām. Kamēr viduslaikos šās attiecības saistīja Krakovas pilsoņus ar Ķelni, Magdeburgu, tagad tās sniedzas gandrīz vienīgi līdz Dienvidvācijai, līdz Nirnbergai un Augsburgai — t. i. līdz vācu renesanses mākslas divu virzienu centram, kur pāreja no viduslaikiem uz renesansi izpaužas frankoņu un švābu mākslā (glezniecībā: Dürers, Suess fon Kulmbachs; zeltkaļu un lietājamā māksla: Fišers (Vischer), Flötneris u. c.). Valsts galvas pilsētā Krakovā atrodam Kulmbacha glezras un Flötnera un Dürera (Albrehta brāļa) veidotus altārus. Vācu ietekme izpaudās sevišķi cunftu glezniecībā un lietājamā mākslā XV gs. otrā pusē un XVI gs. pirmajā pusē. Bet jau apmēram no XVI gs. sākuma izpaužas italiešu ietekme, it sevišķi arhitektūrā un tēlniecībā, bet vācu renesanses ietekmes atdod savu vietu italiešu renesansei. Vācu renesansei, salīdzinot to ar italiešu, ir zināmas īpatnīgas pazīmes, starp kurām visievērojamākā ir reālisms pretstatā italiešu ideālismam. Reālisms redzams, salīdzinot, piem. Dürera un Holbeina portretus ar Rafaēla un Ticiāna portretiem. Šis reālisms dzimst vācu viduslaiku mākslā, kas ekspresijā bija tik stipra, kā atstāja pēdas vācu renesanses raksturā; tam par avotu ir arī ģermaņu tautu gara īpatnības. Šos abus virzienus: reālo — ģermāņu un ideālo — romāņu atrodam poļu renesanses mākslā un šās renesanses literātūrā.

Karaļa Sigismunda Vecā laulības dēļ ar italiešu augstmaņa meitu Bonu Sforcu 1518. g. atnāk uz Poliju italiešu

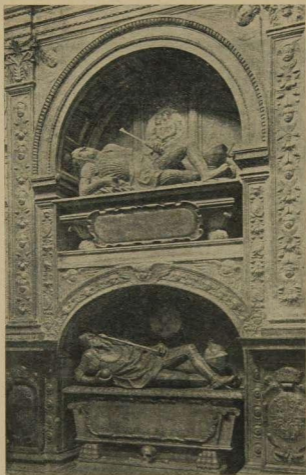

Sigismunda kapliča (pa labi) Vaveles pili (ārējais izskats). Florentieša Bereči renesanses meistardarbs. Smalkas un cildenas proporcijas. Fonā katedrāles gotiska monumentālitate. Pa kreisi Vasu kapliča.

renesanses kultūra, poļu zemēs pēc jauniem paraugiem sāk plaukt sabiedriskā dzīve, bet par tās ideālu kļūst renesanses galms. Kad nodega vecā Krakovas pils Vavelē, karalis, būdams italiešu mākslas cienītājs, pavēl uzcelt jaunu pēc Florences mākslas parauga. Atsevišķās daļas (piem. logi un durvis) tika celtas senās poļu gotikas stilā. Tā radās līdz mūsu dienām pastāvošā visjaukākā renesanses pils Polijā ar arkadām, kolonnām, marmora kāpnēm, milzīgām zālēm, artistiskiem griestiem. Tai pašā laikā karalis liek greznot Vaveles katedrāli ar meistardarbu italiešu renesanses garā, ar tā saukto Sigismunda kapliču. Mākslas mēcēnāta karaļa celtā pils un kapliča kļuva par laicīgās un garīgās arhitektūras paraugiem. Polijā sāk celt lielā daudzumā laicīgu un garīgu magnātu pilis, rātsnamus un mājas elegantajā un ērtajā renesanses stilā.

Bet paralēli italiešu renesanses ietekmēm joprojām pastāv gotikas tradīcijas, kas Polijā bija samērā ļoti stipras un pēc tām ceļ arī baznīcas, pilis un mājas. Renesanses mākslas un gotikas apvienojumus izveido poļu renesanses arhitektūras oriģināltipu. Tās pazīme ir celtnes galvenās daļas veidojums gotikas garā, bet atsevišķo daļu modulējums pēc renesanses aizrādījumiem. Vispirms izgrezno visu celtni renesanses dekorācijas motīviem, un rada poļu renesanses tipam visvairāk raksturīgo, t. i. atīku jeb frontona sienu, kas, ļoti bagātīgi izgreznota, tika pacelta virs jumta un to aizsedz no priekšpuses. Baznīcas iekšpusi grezno jaunie mākslas darbi: medaļoni, plāksnes, stalles (sēdvietas pie altāra) bronžā un marmorā, bet vispirms sarkofagi, virs kuŗu vidējās daļas ar mirušā portretu cēla pēc antīkās mākslas paraugiem veidotu loku. Starp poļu meistariem šai nozarē jāmin «poļu Praksitels» — Jānis Michalovičs. Prīvātos dzīvokļos un baznīcās parādās poļu un svešu mākslinieku gleznoti portreti.

Polijā attīstās arī mūzika; atkal te pirmajā vietā stāv karaļa galms, aiz tā seko magnātu un šļachtas galmi. Galma orķestri kļūst moderni, bet ja orķestŗa uzturēšana

Karala Sigismunda Vecā (augšā) un Sigismunda Augusta (apakšā) sarkofags Vaveles katedrālē. Tipisks renesanses sarkofags; virs nišas paceļas pēc antīko triumfa arku parauga veidots loks; vidū zārks ar gulošu mirušā tēlu italiešu mākslas garā. Kompozīcijā harmonija, elegances, miers un nopietnums.

ir par dārgu, tad galmos un muižās tiek turēti kaut koklētāji, kam jādara kunga dzīve patīkamāka. Šais laikos rodas pirmās poļu oriģinālās dejas un deju dziesmas (Krakovas Nikolaja un Chžanovas Nikolaja kompozīcijas). Pārsvārā kvantitatīvi un kvalitatīvi tomēr ir baznīcas mūzika: baznīcas dziesmas, misas, korāļi u. t. t. Starp komponistiem izceļas sevišķi divi: Šamotulas Vacļavs un Nikolajs Gomālka (Mikoļaj Gomólka), kas piekomponēja mūziku (izdeva 1580. g.) Kochanovska psalmu grāmatai, kur tautas individuālās pazīmes ir jau labi saredzamas. Šī mūzika komponēta četrām balsīm. Stils īpatnīgs, neatkarīgs no baznīcas mūzikas ietekmes, bet ar stipriem poļu mūzikas akcentiem; daudzi no šiem mūzikas gabaliem melodijā un ritmikā atgādina poļu tautas dziesmas. Citu komponistu darbos tomēr redzamas tālaika Eiropas mūzikas vispārīgās pazīmes. Galvenie nopelni šai mākslas attīstībā ir karalim Sigismundam Vecajam. Viņa dēlam bija citas intereses: tas kolekcionēja rotas lietas un citas dārgas sīklietas. Šī karaļa manija kļuva moderna. Arī šlachta sāka greznot savas mājas mākslas sīklietām. Šlachtiču un pilsētnieku mājās sastopamie mākslas amatniecības ražojumi ikdienas dzīves vajadzībām arī ir viens no faktiem, kas liecina, ka XVI gs. ir pirmā istā mākslas triumfa laiki publiskā un privātā dzīvē.

Poļu zinātnes līmenis un raksturs.

Viduslaikos zinātnes centrs bija Krakovas universitāte, bet tagad, XVI gs. tās loma zinātnes dzīvē ir niecīga. Šā laika grieķu un romiešu literatūras profesors Sīmanis Marickis tās pagrimšanas cēloni saskata ne profesoru vainā, bet faktā, ka valsts pienācīgi nerūpējas par savu «Alma Mater». Ir neapstrīdams fakts, ka — kaut profesoru starpā sastopami zinātnieki, kas ar vērtīgiem darbiem palikuši nemirstīgi, — universitāte nav poļu zinātnes centrs. Zinātne attīstās ārpus universitātes mūriem, it sevišķi, XVI gs. otrā pusē; rodas zinātnieka tips, kas nav saistīts ar profesora amatu.

Vēsture. Tūliņ XVI gs. sākumā duņas acis neparasts fakts: neskatoties uz spiedumtechnikas izplatīšanos, visievērojamākā vēsturnieka Dlugoša darbs netiek izdots. To pārstrādā divas reizes. Krakovas ūniversitātes vairākkārtējais rektors, medicīnas profesors, un nopelniem bagātais ārsts *Matiss Mjechovita* (Maciej Miechowita) (1457. g. — 1523. g.) Dlugoša «Annales» dažās vietās saīsināja, citās pārveidoja un papildināja ar notikumiem līdz 1506. gadam un izdeva 1519. g. ar virsrakstu «Chronica Polonorum». (Šo pirmo izdevumu konfiscēja, jo dažas vietas nepatika kroņa padomes kungiem; otrs pārveidots izdevums iznāca 1521. g.; drīzumā vienu darba daļu pārtulkoja poļu valodā.) Tā bija pirmā iespiestā Polijas vēsture, kurā visinteresantākais nav Dlugoša sausais atstāstījums, bet papildinājums, kas kritizē ķēniņu Aleksandru Jagaili un viņa laika politiķus. Līdzšinējo robu etnografijā un ģeografijā Mjechovita aizpildīja ar kritisko apcerējumu «Tractatus de duabus Sarmatiis», kur apraksta Polijas un Māskavas zemes, dod daudz etnografisku sīkumu, vērtīgus aizrādījumus ne tikai par abām šīm valstīm, bet arī par Lietuvu un tatāriem (Krakovā, 1517. g.; drīzumā parādījās vairāki izdevumi ārzemēs, divi tulkojumi vācu valodā, un 1535. g. tulkojums poļu valodā). Tas bija pirmais etnografijas darbs Polijā, un ģeografisku aprakstu ziņā tas bija vispusīgāks par Dlugoša darbu. Otrs rakstnieks, kas balstījās uz Dlugoša darbu un pārstrādāja to, bija izglītotais hūmānists, tiesību zinātņu doktors, Krakovas kanoniķis un karaļa sekretārs, bez tam — liekas — tiesību zinātņu profesors Krakovas akadēmijā *Bjernats Vapovskis* (dzimis XV gs. otrā pusē, miris 1535. g.) Bet viņa chronika netika izdota; rokrakstu tomēr izlietāja Bjeļskis un Kromers. No vācu ģimenes cēlies *Jodoks Decijs* (1485. g. — 1545. g.), karaļa Sigismunda Vecā sekretārs, kas, bieži sūtīts diplomātiskās misijās, izpelņijās valdnieka labvēlību ar to, ka aprakstīja viņa valdīšanas laika sprīdi (līdz 1516. g.) apcerējumā «De Sigismundi Regis temporibus» un šo apcerējumu papildināja vēl ar divām daļām: «De vetustatibus Polonorum» un «Jagiello-

rum Familia» (visus izdeva Krakovā 1521. g.). Vērtība ir tikai trešajai grāmatai, kas runā par toreizējo poļu dzīvi, paražām, par karaļa laulāšanas ceremoniju u. t. t. Bagātāk historiografijas laukā izceļas XVI gs. otrā puse. Tad parādās visievērojamākais renesanses laikmeta vēs-

Mārtiņš Kromers.

turnieks *Mārtiņš Kromers* (Marcin Kromer) (1512. g. — 1589. g.). Izglītojies Vācijā un Itālijā, kur ieguvis tiesību zinātņu doktora gradu, un būdams iecienīts diplomāts un teologs, Kromers tūlīt vērta uz sevi Sigismunda Augusta uzmanību, kļuva par viņa sekretāru, karaļa pilnvarā brauca vairākas reizes diplomātiskās misijās uz ārzemēm un 1569. g. piedalījās Ļubļinas saeimā. Beidzot viņš da-

būja bīskapiju Varmijā. Viņa vēstures darbu nozīmes pamats ir dokumenta vērtības izpratne. Kaut gan atkarīgs no saviem priekšgājējiem, viņš pāraug tos ar savu darbu «De origine et rebus gestis Polonorum». Šis darbs izdots Bāzelē 1555. g., un vēlāk iespiests vairākas reizes. Līgu laiku šī grāmata bija viena no galvenajām; no kuņas smēla ziņas par Poliju kā pašā Polijā, tā arī ārzemēs; tā bija ievērojama ar kritikas metodi: pamatojoties uz avotiem, tika izskaidroti notikumu cēloņi un meklētas to sekas. Šeit Kromers gribēja atrast tautisko īpašību būtību, ne-labvēlīgi skatījās uz šļachtas nozīmes pieaugšanu, uz saimības valdību un — pats būdams garīdznieks — pastāvēja uz to, ka garīdznieku ietekme valstij ir vajadzīga. Šī vēsture izcēlās ar greznu pēc klasiķiem veidotu latīņu stilu, ar rūpīgi pārdomātu renesanses formu un drīz vien nobīdīja ēnā senākus vēstures darbus; tā kļuva tik populāra, ka XVII gadsimtenī to pārtulkoja poļu valodā. Darbā «Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republica Regni Polonici» (izdots 1577. g. Bāzelē un Ņelnē). Kromers apraksta Poliju XVI gs.: tās iestādes, izskatu, ģeografisko stāvokli un cilvēkus. Apcerējumā «Galmnieka sarunas ar mūku» (Krakovā 1553. g.) viņš uzstājas kā katolicisma aizstāvis pret cilticībniekiem, uzskatīdams Romas reliģiju par vienīgi patieso. Beidzot šis vēsturnieks un diplomāts bez veselības rindas politiski-reliģisku rakstu, runu un poēmu uzrakstīja vienu no pirmajiem traktātiem par mūziku «Musica figurata» (1534. g.). Blakus Kromeram otrs visievērojamākais vēsturnieks ir *Reinholds Heidenšteins* (1556. g. — 1620. g.) no Prūsijas, karaļa Stefana Batorija un Sigismunda Vassas sekretārs, Jāņa Zamojska uzticības vīrs, kam bieži uzticēja ārzemes misijas, prūšu zemju statūtu kodifikātors. No viņa darbiem izceļas vispirms divi: sīka, no karaļa viedokļa attēlota monografija par Batorija kariem ar Maskavu: «De bello Moscovitico commentariorum libri sex» (Krakovā 1584. g.), kas balstās uz valsts dokumentiem un kam par paraugu uzbūves un stila ziņā bija Cēzara darbs, un tās papildinājums «Rerum polonicarum

libri XII» par poļu lietām no 1572. g. līdz 1602. g. (izdots tikai 1672. g.). Kā sekretāram un karaļa labajai rokai viņam bija vieglāka pieeja kā jebkuŗam citam pie valsts archīva, bet karaļa nodomu izpratne panāca to, ka viņa grāmatas bija ne tikai vēstures traktāti, bet reizē arī valdības politikas izskaidrojums un apoloģija. Heidenšteīnam bija liels rakstnieka talants, un tamdēļ viņa jaukā valodā rakstītie darbi ir dzīvi, ar plastiskiem vēsturisko personu siluetiem un notikumu attēliem. Arī Kalvina ticības piekritējs *Svijatoslavs Oželskis* (1549. g. — 1598. g.), saeimas deputāts un maršals, ir sava laikmeta monografs. Abu starpvaldību notikumus Polijā 1572. un 1574. gadā viņš atstāstījis ļoti sīki un rūpīgi apcerējumā «*Interregni Poloniae libri VIII*» (darbs uzglabājies rokrakstā), rādīdams arī daudz vērtīgu sīkumu šā laikmeta pazīšanai, kuŗus viņš pats bija redzējis un kuŗiem bija uzmeklējis vēstures avotus. Te arī minams politiskā rakstnieka Stanislava Ožechovska darbs, kas savos «*Annales Polonici ab excessu divi Sigismundi I*» (Dobromilā 1611. g.) jauki, ar talantu tēlo notikumus pāris gadu pēc Sigismunda Vecā nāves.

Blakus šiem īstajiem XVI gs. otrās puses vēsturniekiem, kā darbiem ir zinātnes vērtība, ir arī maz kritiski kompilātori, kuŗi raksta ne tik daudz vēstures patiesībai par godu cik vispārības ieinteresēšanai. Tāds, piemēram, ir Stanislavs Sarnickis (no 1532. g. līdz 1593. g.), kas darba «*Annales*» astoņās grāmatās gribēja attēlot visu Polijas vēsturi, bet sevišķi noskaidrot aizvēstures laikus, starp plūdiem un mītiskā magnāta Lecha laiku, un kas sastāstīja visvisādas pasakas. Tāds ir vispirms *Mārtiņš Bjelskis* (Marcin Bielski) (1495. g.—1575. g.) un viņa dēls Joachims (1540. g. — 1599. g.), kas starp citu pārstrādāja un papildināja sava tēva chroniku, bet no anekdotu elementa tomēr neatbrīvojās. Mārtiņš Bjelskis vērš uz sevi uzmanību sevišķi kā zināma momenta izteicējs poļu renesanses laikmetā. Kaut gan viņš bija ne tikai vēsturnieks, tomēr par viņu domā gandrīz tikai kā par «*Visas pasaules chronikas*» autoru (Krakovā

1551. g. , šis darbs iznācis dažos izdevumos). Bez šā darba viņš uzrakstīja vēl «Filosofu dzīves gaitas» (Krakovā 1535. g.). Tas ir kāda naīvitātes pārsātināta neliela XIV gadsimtena darba tulkojums. M. Bjelskis uzrakstīja pirmo poļu morālītāti «Justīna un Konstances komēdija» (1557. g.), kā darbības centrs ir netikuma un tikuma cīņa par uzvaru divos jaunos cilvēkos, kas beidzas ar tikuma uzvaru. Dažās satīrās (kas izdotas pēc viņa nāves) izzoboti poļu individuālie, sociālie un politiskie trūkumi un dots padoms, kā no tiem izvairīties, reizē rādot arī dzīvas paražu ainas. Bjelskis bija tā tad morālists. Un tomēr viņa chronika paceļas pāri citiem darbiem ne tikai ar lappušu daudzumu, bet arī ar kvalitāti: tā ir viduslaiku noslēguma un hūmānisma sākuma aina Polijā. Chronoloģiski tā parādās XVI gs. vidū, bet pēc sava gara tā pieder laikmeta sākumam. Vai tomēr būtu kāda nozīme apcerēt šo chroniku vēstures darbu pārskatā? Protams, tas ir redzes viedokļa jautājums. Minētā chronika pilna morāles elementu, tāpēc to var apcerēt arī no šī viedokļa; tā ir vēstures stāstu un anekdotu savirknējums, tamdēļ to varētu pat pieskaitīt vēstures romānu nodaļai; tā kā tā bija viena no vispopulārākajām, visbiežāk lasītajām grāmatām, bet ar līmeni neatšķiņas no populārās literatūras, tad par to varētu runāt arī sakarā ar populāro literatūru. Tomēr šāda pieceja, ja tā būtu visai plaša, ne tik daudz varbūt darītu pāri «Chronikai», cik neizsmeltu tās būtību.

Pēc autora nodoma tā ir vēsture, vispārīgā vēsture un līdz ar to pirmā poļu valodā. Tur stāstīts par senlaiku monarchijām, par pāvestiem un Vakareiropas un Bizantijas ķeizariem, par Ungārijas un Čehijas vēsturi un beidzot, balstoties uz Vapovska autoritātes, par poļu vēsturi līdz Sigismunda Vecā bērēm. Šās vēstures robežās autors vēstures faktus sapin ar viduslaiku leģendām, skaidro pēc sava prāta patiesus notikumus, apgaismo tos viduslaiku izpratnes garā, bet visu darbu nobeidz ar stāstu par paradīzi, eļli un pastara tiesu... 2000. gadā. Autors tā tad rada populāro vēsturi, kuŗa būtu saprotama

vienkāršajam lasītājam, tādām lasītājam, kam, piemēram, apokrifī pilnīgi aizstāj patiesību par Kristu un svētajiem. Šai ziņā Bjelska «Chronika» ir vērtīgs avots vienkāršā poļu intelekta kultūras izpratnei. Bet tā nav tīri viduslaiku produkts vien. Šai chronikā ietveras jau arī renesanses elementi: vispirms tur parādās stipra tautiskā pašapziņa, par ko liecina arī tas fakts, ka «Chronika» rakstīta poļu valodā; te sākums tautas valodā rakstītai jaunai poļu rakstniecībā, līdz šim vēl neizveidotai nozarei; bet valoda ir jauka, varena, pareiza un mīļa. Par renesanses pazīmi jāatzīst arī autora zinātnes mīlēstība, tieksme paplašināt savu pasaules uztveri un alkas pēc vispusīgas izglītības. Tādas ir «Chronikas» labās īpašības. Tās caur Bjelsku nokļuva visplašākajās lasītāju ap-
rindās.

Starp citiem latīņu un poļu vēsturniekiem, jāizceļ vēl divi, kas raksta tautas valodā. Tie ir Strijkovskis un Páprockis. Mazovijas *Matyss Strijkovskis* (Maciej Strykowski) (1547. g. — 1582. g.) izceļoja uz Lietuvu, izmācījās leišu valodu, ceļoja pa Poliju un Lietuvu, pat aizbrauca uz Turciju vēstniecības uzdevumos, bet literātūrai pakalpoja darbiem ar vēsturisku nokrāsu, kā piemēram, ar saistītā valodā uzrakstītu aprakstu par karaļa Indriķa Valuā iebraukšanu Krakovā (1574. g.) un ar «Tikuma vēstnesi» (Goniec cnoty 1574. g.), kur rāda poļu un leišu ģimeņu ģeneāloģiju, papildinot to ar fantaziju un aplūkojot diženuma un tikuma būtību.

Tomēr literātūras vēsture nekad neaizmirsīs, «Polijas, Lietavas, Zemaitijas un visas Krievijas chroniku, kas līdz šim nekad pasaules nav redzējusi» (Karaļaučos 1582. g.) ar saistītā valodā uzrakstītu autobiografiju ievadā; prōzas teksts tur bieži vien savīts ar dzejas nodaļām, piemēram, ar kaujas aprakstiem, kas radīti atsevišķu poēmu formā. Avotus darbam autors meklē senās Krievijas chronikās, bet arī nenicina tautas dziesmas, smeldams no tām to, kas varētu apgaismot senatni. Viņš pirmais sāk atrakt kapkalnus un aizspriedumus, paražās meklē pagātnes pēdas. Vēsturnieks var apšaubīt dažu Strijkoska

uz avotu, un vēl Mickjevičs jokodamies meklēja tur savas ģimenes kņaza ģerboni.

Bartošs Paprockis (Bartosz Paprocki) (no 1543. g. līdz 1619. g.) tāpat kā Strijkovskis cēlies Mazovijā. Vēstniecībā, kuŗā piedalījās arī Strijkovskis viņš brauca uz Turciju; bet kā Strijkovskis no tēvzemes uz Lietuvu, tā šis aizbrauca uz Čehiju un čehiem tulkoja čehu valodā to, ko poļu valodā pats jau bija uzrakstījis, un sarakstīja čehu heraldiku pēc poļu parauga. Rakstīja viņš daudz: politiskas, paražu satiras un ne visai izdevušās fābulas un politiskus traktātus. Bet arī viņu tur sevišķi par visizplatītākās kritiskās rūpīgi izstrādātas poļu ģimeņu heraldikas «Poļu bruņnieku ģērboņi» (Krakovā 1584. g.) autoru. Tas ir viņa galvenais darbs par poļu ģeneāloģiju un heraldiku. — Šā darba pamatā ir rūpīgi izstudēti un ar daudz lielāku kriticismu apstrādāti dokumenti nekā līdzīgiem darbiem ārzemēs (kaut arī šai darbā autors nebēg no fantazijas). Darbs vērtīgs un zīmīgs: tas liecina par laika garu, kas meklēja vēsturi un priekštečus ne tikai visai tautai, bet katram šlachtičam atgādināja viņa cēlumu un šlachtas ģerboņa vecumu.

Šā laikmeta vēstures darbos jau novērojamas jaunās tendences: nojaušama vēsturnieka pienākuma un uzdevumu nopietnā zinātniskā izpratne, rūpīga māteriālu krāšana, uz kuŗiem veido laika ainu; tālāk redzams, ka zinātnē poļu valodai piešķirtas tādas pašas tiesības, kādas līdz šim bija tikai latīņu valodai. Kaut kvantitatīvi vēl pārsvarā latīņu valoda un kaut arī kvālitātes ziņā sarakstītie darbi šai valodā ir vērtīgākie, bet pats fakts, ka poļu valoda kļūst par zinātnes valodu, liecina par izpratnes evolūciju, par valodas evolūciju. Ievērības cienīgs arī cits fakts, un varbūt tas ir vēl zīmīgāks: viduslaiki radīja vēsturnieka tipu, kas visu mūžu ziedoja vienīgi vēsturei. Tāds vēsturnieks vispirms bija Dlugošs. No XVI gs. minētajiem rakstniekiem neviens nenodarbojās vienīgi ar vēsturi. Vislielākais — Kromers ir it kā pēc amata katoļlicisma apoloģēts. Šai jautājumā viņš publicē rakstus

poļu un latīņu valodā, uzstājas ar runām, ir ievērojams un cienīts diplomāts; viņš ir latīņu dzejnieks, kas sacer hūmānistiskus dzejoļus; ir filologs un raksta zinātniskus traktātus un izdod senos klasiķus; ir ģeografs un etnografs — un arī vēsturnieks. Mjechovita ir medicīnas doktors, kas studē šo zinātni ārzemēs vairākās universitātēs; viņš ir medicīnas profesors Krakovas akadēmijā un karaļa Sigismunda Vecā pirmais galma ārsts, latīņu grāmatas «*Conservatio sanitatis*» autors, bet arī — etnografs, ģeografs un vēsturnieks. Tāpat Decijs bez vēstures darbiem nodarbojas vēl ar zinātnes, reliģijas u. c. darbu izdošanu. Viņš ir diplomāts un Krakovas pilsētas padomes loceklis. Un tāpat katrs no minētajiem vēsturniekiem nododas vēl citiem darbiem. Varbūt visvairāk koncentrēts ir Heidenšteins, kas uz savas diplomātiskipolitiskās darbības pamata piegriežas vēsturnieka darbam. Šī neierobežošanās tikai vienā darbā, šī viena indivīda interese par vairākām kultūras nozarēm ir tipiska renesanses parādība, ir renesanses vispusības izteiksme, kas liecina par renesanses tendencēm pēc dzīves un tās parādību pazišanas pilnībā. Citā plāksnē, ar lielāku vēzienu un ar labākiem panākumiem redzēsim to pašu tā laikmeta poļu dzejniekos, novērosim to pašu italiešu atdzimšanas ģenijos. Bet šās neierobežošanās (līdz vienai speciālitātei) avots un raksturs ir vienāds še un tur. Šai ziņā par labu piemēru laika gara ietekmei plašās šlachtas aprindās der Mārtiņa Bjelska persona.

Filoloģija, pedagogija un filosofija. Kaut gan universitātē lasīja sporadiskas lekcijas par grieķu autoriem, klasiskās filoloģijas studijas te negāja dziļumā; nelīdzēja ne ārzemju (italiešu) zinātnieki, ne valstsvīru subsidijas. Tādā kārtā kā vēsture, tā filoloģija izplatās ārpus universitātes — un kā vēsture, tā arī filosofija attīstās, pateicoties atsevišķām persōnībām. Dīvos virzienos iet interese par to; vieni tulko grieķu un romiešu autorus, — tā piemēram Jānis Kochanovskis tulko Homēra «*Īliādes*» trešo dziedājumu, «*Alcestis*» fragmentu no Eurīpida te-

traloģijas, Katulla «Carmen nuptiale», bet Arata «Phaenomena» no grieķu latīņu valodā. Jēkabs Pžiluski (Jakób Przyłuski) tulko Iliādi latīņu valodā. Stanislavs Varševickis (Stanisław Warszawicki) Heliodera grieķu romānu, bet Šimanis Marickis (Szymon Marycki) divas Dēmostena runas, arī latīņu valodā, Šimanis Šimonovičs (Szymon Szymonowicz) Vergilija un Teokrita idilles, kas pa daļai pārstrādātas, u. c. Citi nododas kritiskām klasiķu studijām, izdod viņu darbus un komentē tos. Krakovas akadēmijas profesors Stanislavs Gžebskis (Stanisław Grzebski) (1526. g.—1570. g.) lasa lekcijas par Dēmostenu, Lūkiānu, Aristotelu; *Jēkabs Gorskis* (Jakób Górski) (1525. g. — 1585. g.), profesors un vairākkārtējs akadēmijas rektors, lasa par Aristotela filosofiju un rētorikas pamatnoteikumiem pēc Cicerōna, savos traktātos par rētoriku un stilistiku arī atbalstīdamies uz klasiķiem. *Benedikts Herbests* (Benedictus Herbestus) (1531. g. — 1593. g.), arī akadēmijas profesors, lasa par Cicerōna vēstulēm un Vergilija georgikām. To, ka bija atdzīvināta interese par filoloģiju, rāda zinātniskais strīdus starp Herbestu un Jēkabu Gorsku par rētorikas perioda uzbūvi, proti — par to vai katrā periodā jāietveras precīzi noteiktai (pilnīgai) domai. Disputi sākumā bija publiski un notika akadēmijā (1561. g.), bet vēlāk pārvērtās rakstveida uzskatu izmaiņā: Herbests izdeva «Periodica disputatio», Gorskis to apkaņoja «Reputatio». Strīdū iejaucās Skarga, Ņideckis, Ožechovskis un Kochanovskis, kuņam bija lieta galīgi jāizšķir. Tas bija pirmais lielākais literārais strīdus Polijā. Uzvarēts Herbests no Krakovas aizbrauc uz Poznaņu, kur kļūst par Lubraņska akadēmijas profesoru, bet dažus gadus vēlāk izdod studiju par periodiem ar autobiografiju un iepriekšminēto disputu ievadā. Cicerōna, Lūkiāna, Nepōta un Plīnija darbus izdod Kožminas Benedikts (Benedykt z Kozmina) (1497. g. — 1559. g.), filoloģijas fakultātes dekāns. Lai padarītu latīņu autorus pieejamus plašākām aprindām, Jānis Mončiņskis (*Jan Mączyński*) (1516. g. — 1587. g.) izdod pirmo ievērojamo vārdnīcu «Lexicon latino - polonicum» (Karaļaucos 1564. g.). Pār-

poļotais francūzis, Pinčovas ievērojamās protestantu skolas profesors Pēteris Statorijs - Stojņskis (Statorjusz-Stojņski) saraksta pirmo pilnīgo poļu grammatiku «Polonicae Grammatices institutio» (Krakovā 1568. g.), Krakovas profesors, vēlāk Zamojska akadēmijas profesors Jānis Ursinus-Ņedžvjeckis (Niedźwiecki) — vairākkārt izdoto «Grammaticae methodicae libri quattuor» (Līvovā 1592. g.). Poļu filologu priekšgalā stāv *Andrejs Patricijs Ņideckis* (Andrzej Patrycy-Nidecki) (1522. g. — 1587. g.), bīskapa Zebžidovska sekretārs; viņš ceļoja daudz uz ārzemēm baznīcas uzdevumos un Padovas universitātē ieguva tiesību zinātņu doktora gradu. Baznīcas amatos tas ātri virzījās uz priekšu; ilgāku laiku bijis par karaļa Stefana Batorija sievas sekretāru, bet karalim iegūstot Livoniju 1585. g., kļuvis tur par pirmo katoļu bīskapu ar sēdekli Cēsīs. Viņš mirst Valmierā, bet apglabāts Cēsīs. Viņam ir milzīgi nopelni klasiskās latīņu literatūras pētniecībā, sevišķi Cicerōna pētījumu laukā. Cicerōna fragmentus ar attiecīgiem komentāriem izdeva Venecijā 1561. g. ar nosaukumu «Fragmentorum M. T. Ciceronis tom. IV cum Patricii adnotationibus». Šis darbs, ievērojami paplašināts otrā izdevumā (Venecijā 1565. g.), ir viens no visievērojamākajiem filoloģijas darbiem, ko Polijā uzrakstījusi poļu spalva. Ņideckis bija viens no katolicisma apoloģiešiem un izdeva starp citu «Parallela Ecclesiae Catholicae cum haereticorum Synagogis» (Kolonijā 1576. g.) un «De ecclesia vera et falsa» (Krakovā 1593. g.). XVI gs. Ņideckis bija Eiropas zinātnieku aprindās pazīstams un cienīts vīrs un Cicerōna jautājumos uzskatāms par autoritāti vēl tagad. Tādu pašu interešu daudzpusību kā aprakstāmā laikmeta vēsturnieki uzrāda arī filologi, īpaši divi tā laika hūmanisti. Erasms Gličners - Skžetuskis (Erazm Gliczner - Skrzetuski) un Sīmanis Marickis. *Gličners - Skžetuskis* (1535. g. — 1603. g.) no Lielpolijas, būdams protestantisma dedzīgs propagātors Polijā, superintendents un cienīts sprediķotājs, nodarbojas vienlaikus ar filoloģiju un paidagōģiju. Uzskatus par audzināšanu viņš izteicis starp citu «Grāmatā

par bērnu audzināšanu» (Krakovā 1558. g.) kur akcentē morālās audzināšanas vajadzību, asi uzbrūk mājas audzināšanai, nosoda to kā muļķīgu, bet prasa publisku audzināšanu hūmānisma garā, kas audzēkni sagatavotu dzīvei sabiedrībā. Šādu pašu viedokli aizstāv arī viens no visdziļākajiem cilvēkiem — Modževskis. Vislielākais renesanses ieguvums bija: vienāda skolas audzināšana visai šļachtai un skolas, kas audzinātu valstij pilsoņus. Arī *Simanis Marickis* (516. g. — 1574. g.), Krakovas akadēmijas profesors, kas lasa grieķu un romiešu autorus, neprobežojas tikai ar Dēmostena un Cicerōna darbu izdošanu, ar komentāriem, bet saraksta poļu literātūrā pirmo latīņu traktātu par skolu «De scholis seu academiis libri duo» (Krakovā 1551. g.), kur arī prasa skolas audzināšanu, intelekta veidošanu un labu paražu iepotēšanu, universitātes reformu, kā arī profesoru šķiras reformu, bet par vienu no universitātes panīkšanas cēloņiem uzskatīja profesoru mazās algas. Viņi patiesībā dzīvojot nabadzībā, un tāpēc viņiem neesot nedz spēka, nedz gribas intensīvi strādāt zinātnes laukā. Šai poļu filologu rindā jāatzīmē ļoti raksturīgs fakts: gandrīz katrs, kas ieņem zināmu amatu universitātē, blakus citiem klasiķiem nodarbojas ar Aristotelu. Šis Aristotels ir it kā izkārtne, aiz kuņas mēdza paslēpt citus klasiķus. Šī parādība izskaidrojama ar to, ka Krakovas universitāte sīvi aizstāvēja scholastiku, bet Aristotels, pielāgots viduslaiku modei, kalpoja vienīgi scholastikai. Neskatoties uz studentu un profesoru reakciju, Aristotela studijas bija vingrinājumu obligātais pamats. Nelīdzēja ne Maricka, Jēkaba Gorska, Kozminas Benedikta, Gžebaska, ne citu hūmānistu pūles. Viduslaiku gars valda universitātē pat XVI gs. otrā pusē, kad Gorskis, būdams rektors, reformēja studijas. Arī filosofija, kā to tai laikā mācīja universitātē, aprobežojās gandrīz tikai ar Aristotela studijām. Par kādiem vairāk vai mazāk patstāvīgiem filosofijas pētījumiem nevar būt ne runas. Bez tam poļu sabiedrība nelabvēlīgi skatījās uz tām zinātnēm, kam nebija praktiskā, dzīvei vajadzīgā rakstura. Cienīja rēto-

riku un vēsturi, kas bija nepieciešamas, uzstājoties publiski, un nicināja dialektiku. Arī Aristotels jau sāka apnikt.

Arvienu vairāk šlachta bēga no universitātes, kur triumfēja vecais gars. XVI gadsimteņa Polijai ir ievērojami vēsturnieki, filologi, pēdāgōgi, bet tai trūkst ievērojamāka filosofa. Drīzāk par izjēmumiem, kas izceļas uz vispārējā filosofiski neattīstītu domu fona, nekā par istiem filosofiem uzskatāmi Jēkabs Gorskis, kuŗš gribēja filosofijas studijās ievest jaunu garu, Ādams Burskis (Adam Burski) (1560. g. — 1611. g.) — Krakovas, vēlāk Zamojska akadēmijas profesors, «Dialectica Ciceronis» (izd. Zamoščā 1604. g.) autors, un darba «Logica selectis disputationibus et quaestionibus illustrata» autors Mārtiņš Smigleckis (Marcin Śmiglecki) (1562. g. — 1618. g.). Viņu nodarbošanās ar filosofiju uzskatāma par vaļas brīžu darbu. Daudzu iemeslu dēļ ir interesants mazpilsonis *Sebastjans Petricijs* (Sebastjan Petrycy) (1554. g.—1626. g.) filosofijas doktors, kas lasa Krakovā Aristotelu un Vergiliju, vēlāk ļoti cienīts ārsts un medicīnas profesors, pie tam medicīnas grāmatu autors, pēdāgōgs un dzejnieks — tā tad atkal plašs intelekts ar lielām interesēm. Viņš pārtulkoja poļu valodā trīs Aristotela darbus: «Politica», «Economica» un «Ethica». Protams, tas bija liels nopelns, ka beidzot tagad, XVII gadsimteņa priekšvakarā, Polija sagaidīja lielā filosofa darbu tulkojumu. Bet Petricijs pievieno savam tulkojumam zināma veida komentāru, un tikai te parādās viduslaiku galīgā naivitāte paskaidrojumos (apgaismojumā). Tautas interešu trūkums par spekulātīviem jautājumiem atspoguļojās tādā kārtā arī «oficiālā» filosofijā, kas aprobežojās vienīgi ar dažu antīko filosofu komentēšanu. Praktiskā izjūta un tendencē skatīties uz pasauli caur ētikas prizmu ietekmēja citā veidā poļu domas gaitu. Sāk attīstīties praktiskā filosofija XVI gs. domātāju un dzejnieku darbos, novirzot uz ilgiem gadiem tautas intelektuālo interešu gultni šai virzienā. Poļu doma, poļu gudrība izpaužas vispilnīgāk dzejā, politiskos un morāles rakstos.

Citas zinātnes. Šai poļu renesanses uzplaukuma laikmetā attīstās arī likumu zinātne, gar ko nodarbojas poļi un sveštautieši, kas dzīvoja Polijā, Jēkabs Pžiluskis (Jakób Przyłuski) (miris 1554. g.), kas rakstīja dzejas latīņuvalodā, apstrādāja «Statuta Regni Poloniae» (1548. g.) un uzrakstīja attiecīgu komentāru; kastellāns Jānis Herburtis (Jan Herburt) (1508. g. — 1576. g.) sakārtoja šos statūtus alfabēta kārtībā (1557. g.); tie iznāca dažos izdevumos šai un nākamajā gadsimtenī. Divu gadsimtenju laikā tos lietāja tiesās. Augsts amata vīrs Kalvīna draudzē Stanislavs Sarnickis (Stanisław Sarnicki) (1532. g. — 1593. g.) pārtulkoja poļu valodā «Statuta i metryka przywilejów koronnych» («Statūti un Polijas privilēģiju metrika»), bet Jānis Janušovskis (Jan Januszowski) 1600. gadā sakārtoja tos sistēmātiski. Ar Magdeburgas likumiem nodarbojās Bartolomejs Groickis (Bartłomiej Groicki) (1519. — 1599. g.); visvajadzīgākos poļu likumu paragrafus sakopoja Jānis Paļčovskis (Jan Palczowski), bet Pāvils Ščerbicis (Paweł Szczerbic) pamatīgi apstrādāja statūtus un Magdeburgas likumus. No sveštautiešiem gar tiesas likumiem strādāja un spriedumu paraugus izdeva spānietis Pēteris Roizijs (Petrus Roysius) (miris 1571. g.), romiešu tiesību zinātnu profesors Krakovā, vēlāk karaļa Sigismunda Augusta padomdevējs tieslietās, daudzu panēgri risku dzejoļu autors, kas, katolicismu aizstāvēdams, krīt no šķēpa — Dabzinātnēs un medicīnā jāmin šādi nopelniem bagāti zinātnieki: Miķelis Sendzivojs (Michał Sędziwój), Užendovas Mārtiņš (Marcin z Urzędowa), Wojciechs Očko (Wojciech Oczko), Šimanis Sireņskis (Szymon Syreński), bet sevišķi ūniversitātes profesors Jāzepe Strušs (Józef Struś) (1510. g. — 1568. g.), Sigismunda Augusta galma ārsts, dažu medicīnas darbu (latīņu valodā) autors. Beidzot m a t ē m a t i k ā u n a s t r o n o m i j ā vēlākos Bjemu (Biem), Latošu, Svinarsku un citus ne tikai Polijā, bet visā pasaulē uz ilgiem gadsimteniem aptumšoja *Nikolaja Kopernika* zvaigzne (1473. g. — 1543. g.). Dzimis Lielpolijā Toruņā, uz kuriem atnāca viņa tēvs, Krakovas pilsonis, kam par sievu

bija Barbara Vaceloroode, kuŗa bija rados ar tādām poļu ģimenēm kā Dzjaļiņski, Konopacki, Modļibogi. Barbaras tēvs cīnījās poļu karaļa karāspēkā pret krustnešiem. Pēc pirmajām studijām Toruņā Nikolājs Koperniks izglitojās tālāk Krakovas akadēmijā no 1491. g. līdz 1494. gadam, tās uzplaukšanas laikmetā, un starp citu ir Brudzevas Nikolāja skolnieks. Koperniks kļūst par mācītāju un kanoniķi Frauenburgā Austrumprūsijā, kur no XVI gs. līdz XVIII gadsimtenim par bīskapiem bija arī visievērojamākie poļu zinātnieki un dzejnieki: Kromers, Hozijs, Zaluskis, Krasickis. Te Frauenburgā viņš visilgāk dzīvoja un strādāja; te arī mirst un tiek apglabāts. Studēja Boloņas universitātē, piederēdams te pie poļu studentu organizācijas, t. s. «nācījas»; studijas turpināja Padovā un Ferrarā, tad atkal kādu laiku Polijā un beidzot apmetās uz dzīvi Prūsijā. Universitātes studiju laikā viņā nobrieda tās domas, ko viņš vēlāk izteica savā mūža darbā «De revolutionibus orbium coelestium» (Nirnbergā 1543. g.; ir vairāk izdevumu). Šai darbā Koperniks apgāz veco geocentrisko sistēmu un atklāj jaunu patiesību: hēliocentrismu, dodams pamatus Kepleram un Ņūtonam. Šim darbam Koperniks ziedoja divdesmit trīs mūža gadus, bet rezultātus sasniedza ar primitīvu instrumentu palīdzību — proti, ar klepsidru pulksteņa vietā un dioptu tēleskopa vietā — un tomēr noteica planētu lielumus un kontūru veidus, noteica, ka zeme ir viena no tām, kas apļo ap nekustīgo sauli, aplēsa ar pareizību līdz trīs sekundēm tropiskā gada garumu. Bet ar šiem atklājumiem viņš sakustināja līdzšinējās pētniecības pamatus, sakustināja arī kristīgās ticības pamatus, laikam nemaz par to nedomādams. Viņu nenovērtēja pienācīgi, viņam dzīvojot, otrādi — viņu apkaŗoja visai stingri Luters un Melanchtons, bet katoļu baznīca apcietināja un ar inkvizīciju vajāja Kopernika teŗrijas karsto piekritēju Galileju, līdz beidzot 1616. g. paŗu darbu ierakstīja aizliegto grāmatu indekā (no tā to izsvītrā tikai 1835. g.). Zināmo astronomijas problēmu Koperniks iztirzāja jau 1524. gada traktātā, tā saucamajā «Vēstulē Vapovskam». Viņš nodarbojās ar monētu reformas lie-

tām, no grieķu latīņu valodā pēc hūmānistu paraduma pārtulkojis «Simokatija vēstules». Jaunībā viņš rakstījis arī latīņu dzejoļus. Nav nekāds brīnums, ka par ģeniju, kas

NICOLAI COPERNICI TORINENSIS
DE REVOLUTIONIBVS ORBIUM
coelestium, Libri VI.

Habes in hoc opere iam recens nato, & edito, studiose lector, Motus stellarum, tam fixarum, quam erraticarum, cum ex veteribus, tum etiam ex recentibus observationibus restitutos: & novis insuper ac admirabilibus hypothefibus ornatos. Habes etiam Tabulas expeditissimas, ex quibus eisdem ad quodvis tempus quam facillime calculare poteris. Igitur eme, lege, frue.

ἀγαμέμνωνος ἀδελφὸς ἐστίν.

Norimbergæ apud Ioh. Petreium,
Anno M. D. XLIII.

Nikolaja Kopernika darbs «De revolutionibus orbium coelestium» (1543. g.) pirmā izdevuma titullapa.

pacēlās ne tikai pār savu laikmetu, bet arī pār visiem laikiem, uzsāka cīņu daži vācu autori, gribēdami viņu piesavināt savai tēvijai. Franču zinātnieks Francis Funks-

Brentano savā darbā «La renaissance» (Parīzē 1935. g.) tā izsakās par Koperniku: «Intelligence un vienkāršība, labsirdība un pašaieliedzība — šais vārdos raksturojama Kopernika dzīve. Polija var būt lepna ar to, ka radījusi tādu dēlu. Nav lielāka pasaules vēsturē.» Kopernika poliskumu daudziem dokumentiem ir pierādījis Krakovas universitātes profesors L. A. Birkenmaiers darbā «Nikolājs Koperniks» (Krakovā 1900. g.).

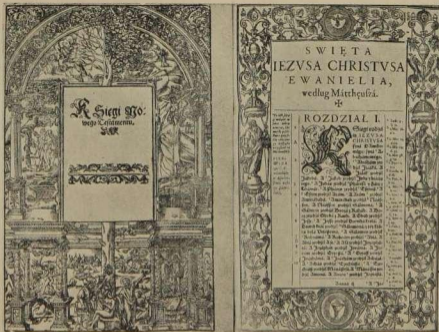
Poļu zinātne renesanses laikmetā pavorizējās uz priekšu visās nozarēs un ne tikai iemirdzējās ar visā Eiropā slavenām personām kā, piemēram, Koperniks, Ņideckis, Kromers un Heidenšteins. Visumā, izņemot nopietnus trūkumus zināmās nozarēs, piemēram filosofijā, poļu zinātnes sasniegumi šai laikmetā ir vērtīgi. Tā atklāj jaunas vērtības, iegūst svarīgas pozīcijas. Trūkumus vienās nozarēs aizstāj sasniegumi citās: vienās nozarēs nobīdīta XVI gadsimteņa Eiropas vispārīgās zinātnes sasniegumu pelēkajā galā, otrās nozarēs tā stāv šās zinātnes priekšgalā. Ne vienmēr tā ir «akadēmiskā» zinātne, bet gandrīz vienmēr tās ir zināšanas ar ievērojamām renesanses pazīmēm. Un te ir šās zinātnes nozīme.

Reliģiskā kustība.

Krakovas universitātes apsūbēšanās dēļ tas, kas kāroja pēc zināšanām, gāja garām Krakovas skolas mūriem, bet meklēja zinātņi ārzemēs; jaunu hūmanisma strāvu uzplūdums ar katru gadu stiprāk ierāvās Polijā un nodibināja reakciju pret visu viduslaicisko, atbrīvojot cilvēkā individuālismu; beidzot garīdzniecības ietekmju samazināšanās XVI gadsimteņa priekšvakarā — viss tas sagādāja vācu reliģiskajai reformācijai Polijā labvēlīgu augsni. Husa kustība XV gadsimtenī bija pirmais faktors, kas kaut arī tikai zināmā mērā satricināja baznīcas autoritāti un katolicisma valdību poļu intelektuālajā dzīvē. Pati garīdzniecība piepalīdzēja lietās tālākajai norīsei. Jau sākot ar XIV gadsimteni šlachta strīdas ar klēru nodokļu dēļ un tiesāšanās dēļ pēc kanoniskā likuma, akcentē savu bruņnieku neatkarību. Ostrorogs ielej eļļu

ugunī, sludinādams karaļa un valsts neatkarību no baznīcas. Tas bija ievads. Garīdznieki, nodarbināti ar savām personīgām, ne baznīcas lietām, piesavinādamiem muīžas un izdalīdami tās saviem radiem, apķāva lāstiem tos, kas nemaksāja par baznīcas pakalpojumiem. Paši dzīvoja izlaidībā — arvienu biežāk mācītājs bija redzams krogos; bīskapu galmos un virsmācītāju sēdekļos plauka netikumi; klosteros — sevišķi sieviešu — bija tas pats. Tas mazināja ne tikai garīdznieku, bet arī baznīcas autoritāti. Tāpēc novērsdamies no katolicisma, šlachta labprāt pievēršas vācu reformācijai. Luterānisms piejēms vispirms Polijas rietumdaļās. Izdzīta no Morāvijas, 1548. gadā uz Poliju pārnāca «Čechu brāļi». Šī sekta bija tāborītu mantiniece, kas pirms saplūšanas ar protestantismu atmeta mācību par eucharistiju, bet uzsvēra grēku nožēlošanu un dievbijību. To uzjēma Lielpolijas magnāti. — Bet pa starpām jau arī Kalvina ietekme sāka arvien vairāk izplatīties. Šās kristietības dažādās interpretācijas velti mēģināja apvienot; apvienojuma vietā italiešu racionālistu ietekmē radās vēl lielāka sašķelšanās: italiešu antitrinitārieši, izdzīti no Itālijas, pārnāca uz Poliju, kas ārzemēs bija jau pazīstama ar savu reliģisko toleranci un te pārpotēja savas idejas. Viņu ietekmē, bet bez tam vēl pārjēmusi dažus sabiedrisku reformu elementus no vācu un Holandes anabaptistiem un no «čechu brāļiem» draudzes iekārtu, apģērba vienkāršību, ieroču nēsāšanas aizliegumu, kā arī amatu pieņemšanas un zvērasta došanas aizliegumu u. c., nodibinājās tā saucamā «poļu brāļu» sekta, kuŗas piekritējus pretinieki sauca par ariāņiem. Viņi prasīja pilnīgas atdzimšanas evaņģelija garā: nicināja zemes labumus un no evaņģelija secināja prasību nepretoties ļaunumam. Kaut gan pie ariānisma šūpuļa stāvēja sveši gari, taču no tā izveidojās vistīrākā poļu reliģiskā organizācija, jau tamdēļ vien, ka tas nebija svešu paraugu atkārtojums, kā luterānisms vai kalvīnisms, bet šo paraugu poļu entūziastu pārveidojums. Savā iekšējā iekārtā šī organizācija kļuva tipiski poliska, bet sabiedriskā, praktiskā elementa pārsvars pār spekulatīvo, dogmatisko bija

taisni vislielākajā saskaņā ar poļu garu. No Kalvīna draudzes izstājās visievērojamākie ministri un pārgāja ariānismā; tam pieslējās daži magnāti un šlachta, bet visvairāk mazpilsoņi. Drīz ar ariāņiem uzsāka cīņu citas ticības, kuŗu starpā jau tā nebija vienprātības. Tāpēc citticībnieku spēks valstī sāka mazināties, sevišķi, kad baznīca, Tridentas koncila (1545. g. — 1563. g.) stiprināta, uzsāka cīņu ar jaunajām reliģijām. Bet paši ariāņi arī pārgāja asā opozīcijā pret baznīcu, rīkoja publiskus reliģiskus disputus, lai ar savu mācību aptvertu jaunas masas. Bet arī pašu ariāņu starpā sākās domstarpības, kuŗu pamatā bija Kristus personas dogmas interpretācija: vieni aizstāvēja viedokli, ka Kristum piemīt mūžīga dievišķība, bet ka Viņš pakļauts Tēvam; citi, vairākums, piejēma Kristus dievišķību no augšāmcelšanās laikiem; beidzot daļa Kristū atzina tikai cilvēku, bet ne Dievu. No sekta izstājās magnāti, palika maza daļa šlachtas, bet visvairāk mazpilsoņu — un ar tiem saistās poļu ariāņu vēsture XVII gadsimtenī. Ariānismā beidz mūžu visjaukākā poļu reliģiskā organizācija, kas sava īpatnīgā rakstura dēļ būtu varējusi realizēt laikmeta klēpī paslēptās ilgas: savai attīstībai labvēlīgākos apstākļos būtu varējusi izveidoties poļu tautas reliģija. Ētiskās pilnības ziņā neviena reliģijas grupa Polijā vairs nepaceļas augstāk par šo. Nāk cilvēki, kā, piem., Mickjevičs, kas līdzīgi ariāņiem grib realizēt kristīgo ētiku. Bet tās ir tikai atsevišķas personas, kas ar savu garu atdzīvina grupas. Kad viņš no tām izstājās, tad arī grupas iet bojā. Ariāņi varēja pastāvēt ne caur atsevišķām personām, bet ar visu savu sabiedrību, visu organizāciju. Pa to laiku visstiprākā ienaidsnieka, t. i. katolicisma priekšā citas ticības savā starpā sazinās Sandomježā 1570. g., bet šai tā sauktajai «Sandomježas vienprātībai» vajadzēja būt par pamatu tālākajai reformēto ticību reliģiskajai «ūnijai», līdz kuŗai tomēr pašu citticībnieku vainas dēļ nenonāca. Citticībnieki tomēr ieguva ko citu — 1565. gada konstitūcijas garantiju, ka neviena reliģijas konfesija Polijā netiks vajāta. Šāda reliģiska tolerance, ko vēlāk neattiecināja tikai uz ariāņiem,

Kreisā pusē; Brestas bibeles (1565. g.) titullapa, Baroka gars jau redzams sīkumu daudzumā, ornāmentu bagātībā un visu tēloto personu kustībā. Pa kreisi raksturīga aina; Adams skūpstā levu.

Labā pusē; Vujeka bibeles (1599. g.) Jaunās derības pirmā lappuse. Ornāmentikā jaušams jau baroka gars; ornāmentu daudzums, eņģeļu sejas ar spārnjiem. Abās pusēs ebrēju praviešu tēli pārspīlētās kustībās, it īpaši ķēniņš Dāvids (pa labi), kas it kā gribētu deļot.

nebija sastopama nekur citur visā Eiropā, kuŗa tolaik asiņoja reliģijas kaŗos (piemēram, svētā Bartolomeja nakts). Tomēr cītīcību kustība Polijā apjēma daļu magnātu, ap divdesmit procentu šlachtas un daļu bagātu pilsoņu. Plašas šlachtas masas un zemnieki tai nepadevās. Tāpēc reliģijas reformācija nevarēja ielaist saknes Polijā. Kad baznīca piejēmās spēkā un uzsāka cīņu, tā sāka vilkt pie sevis, un beigās Batorija laikā baznīca galīgi uzvarēja. Un tomēr, neskatoties uz šo galīgo triecienu, viss reliģisko kustību laikmets, kas attiecas uz XVI gadsimteni un uz XVII gs. sākumu, bija poļu kultūrai nepieciešams. Vispirms tas pastiprināja un paātrināja intelekta dzīves tempu, piespieda līdz šim vienaldzīgo šlachtu lasīt un domāt. Reformācija lietā brīnišķīgu ieroci — rakstniecību, un pie tam rakstniecību tautas valodā. Tagad pieaug grāmatu iespiešanas kustība Polijā, nodibinās jaunas grāmatu spiestuves, izdod brošūras, lielākus rakstus, prōpāgandas dzejoļus, zinātnes darbus.

Tik varenu reliģisku kustību poļu literātūra nepiedzīvos vairs nekad. Šie rakstiņi un darbi tika acumirkli izpirkti, tā ka bieži vien bija pieprasījums pēc vairākiem izdevumiem. Protestanti uzsāka cīņu pirmie. Lai aizstāvētos, baznīca bija spiesta lietāt tos pašus ieročus — izdot savus reliģiskus rakstus. Vēl nesen maz attīstītie garīdznieki sāk izglītoties; no viņu vidus nāk ievērojami teologi un literāti. Pieaug ne tikai reliģisku rakstu daudzums, bet vispirms to kvalitāte abu pretinieku pusēs. Ne tikai latīņu valodā vien, bet arī arvienu jaukākā, labākā, dzīvākā un tīrākā poļu valodā plaukst rakstniecība Polijā. Tā tad reformācija Polijai bija svētīga ne tikai tāpēc, ka pastiprināja reliģisko dzīvi, ka padziļināja garīgi plašākas sabiedrības aprindas, bet arī tamdēļ, ka pastiprināja literārisko dzīvi, ka pacēla visu poļu kultūru. Jauno konfesiju piekritēji dibina jaunas skolas, kas turas ļoti augstā kultūras līmenī, bet līdz ar to piespiež katoļu reakciju rūpēties arī par savām skolām. Visa tā sekas ir izglītības attīstība Polijā, kas sasniedz savus augstumus XVI gadsimteņa vidū. Sāk rūpēties par garīdznieku izglītību,

skolās uzsver rētoriku (daiļrunu), un rezultātā attīstās laicīgā rētorika, bet sevišķi krāšņi reliģiskā rētorika, t. i. sprediķošana. Pēc senlaiku paraugiem veidotām laicīgām runām, bija dažādu gadījumu raksturs. Tā, piemēram, bija kāzu, bēru un tiesu runas, bet it īpaši politiskas runas, ko turēja saeimā. Par šām runām maz kas zināms, jo kaut gan ir daudz liecību par to uzplaukumu, līdz mūsu dienām to uzglabājies maz. Noturētas, bet vēlāk nepierakstītas, tās gājušas zudumā. Kā katoļu, tā citu konfesiju garīdznieki mēdza sprediķot, un blakus reliģiski-morāliem traktātiem uzglabājušies šo sprediķu visvērtīgākie pieminekļi. Protams, dažreiz neesam droši, vai zināmais sprediķis tiešām sprediķots, vai tas bijis tikai sprediķa formā ietverts traktāts. Sai izšķirībai tomēr visai maza nozīme.

Reliģiskā literatūra. Cilvēka morāles atdzimšanas avots Kristus mācības garā ir *bībele* — tā ir luterānisma pamatideja. Bībelē ir ietverts īstais Dieva vārds, bībele ir nemaldīga, bībele, bet ne baznīca ir autoritāte ticības lietās. Tā tad jādod rokā katram Kristus pielūdzējam. Tāpēc jāiznīcina šķērslis, kas stāv starp to un cilvēku — oriģināla svešā valoda. No protestantu aprindām nāk šādi tulkojumi: 1551.—52. gadā Karaļaučos Stanislava Mužinovska luterāņu, tā sauktā Seklucjana Jaunā derība (jo to izdeva šis protestantisma piekritējs); 1563. g. Brestā Kalvīna tā sauktā Brestas bībele jeb Radzivilļa bībele, kas izdota, pateicoties kalvīnisma Polijas aizbildņa kņaza Nikolāja Radzivilļa Melnā gādībai un visievērojamāko teologu līdzdarbībai; 1632. gadā to pārstrādāja Dancīgā, un kaut gan šī Dancīgas bībele bija daudzu kļūdu izraibināta, tomēr uz tās balstījās vēlākās nekatoļu bībeles. No ariāņu aprindām arī radās daži tulkojumi: Nesvježā tā sauktā Budnija bībele 1572. gadā; Čechoviča (Czechowicz) Jaunā derība 1577. gadā; Smalcija (Smalcus) Jaunā derība, arī Rakovā 1606. gadā, u. t. t. Šie fakti spiež k a t o ļ u s padomāt par savu tulkojumu. Viduslaiku bībeles vairs neapmierināja, un neapmierināja arī Krakovas kanoniķa Leopolitas, 1561. gadā izdotā bībele, jo

tā bija vājš viduslaiku tulkojuma pārstrādājums. Darbu uzsāka Lielpolijas iedzīvotājs, jezuīts, mācītājs *Jakobs Wujek* (Jakób Wujek) (no 1540. — 1597. g.). Tikai pēc viņa nāves 1599. gadā iznāca šis vislabākais katoļu un, kaut gan ar ordeņa konfratru labojumiem, vislabākais poļu cieņas un burvīguma pilnais tulkojums, kas valdzināja paaudzes, kas teica savu vārdu poļu literatūrā un kas ietekmēja Mickjeviča «Poļu tautas un svētceļojuma grāmatas» un Slovacka «Anheli». Baznīcas atzīts, kā vienīgi autentiskais tas valda pār visiem citiem, arī pār XX gadsimteņa modernizēto katoļu tulkojumu.

Dieva vārdu paskaidrojumam viduslaikos parādās bībeles teksta paskaidrojumi, ko pēc vārdiem «post illa verba textus» — sauca par *postillām*. Tā XVI gadsimtenī postilla kļūst par nopietnu jaunās ticības ieroci. Postilla, tūdamā Dieva vārdu paskaidrojums, tomēr neaprobežojās tikai ar šo vienu savu funkciju vien; tā gribēja bez teoloģijas jautājumu paskaidrošanas vēl uzrādīt arī pretinieka kļūdas, tā kļūstot par polemikas ierosinātāju ar citām konfesijām un atsevišķām personām. Tā kā bībeli gribēja padarīt par visas dzīves pamatu, tad postillā sāk izvirzīties arī politikas un sociālās dzīves problēmas. Tādā kārtā tā arvienu vājāk saistās ar bībeles tekstu, un kļūst aizvien patstāvīgāka, ar pierakstīta sprediķa raksturu, kas tika izskaidrots vienkārši, lai ticības mācību padarītu saprotamāku vai lai to pielāgotu dzīvei. Pirmo postillu poļu valodā uzrakstīja reformācijas izplatītājs Lielpolijā *Jānis Seklucjans* (Jan Seklucjan) (ap 1510. g.—1578. g.). Bet viņa «Poļu mājas postillai» (Karaļaučos 1556. g.), kas balstījās sevišķi uz vācu reformatora Melanchtona darbiem un atkārtoja pazīstamās protestantisma tezes, nebija lielākas nozīmes poļu reliģiskā kustībā, tāpat kā diviem citiem svešu postillu pārstrādājumiem. To autors ir luterānisma propagators Lielpolijā Eustachijs Trepka. No pārstrādājumiem vai tulkojumiem, kas pa daļai pielāgoti poļu apstākļiem, ir vēl minama Lutera postilla Hierōnima Maļecka apstrādājumā (1574. g.) un jau gadsimteņa pašās beigās, 1594. g. izdotā Jāņa Kalkšteina postilla,

kas balstīta uz vācu svarīgāko reformātoru darbiem. Ievērojamu vietu laikmeta reliģijas kustībā ieņem divu protestantu rakstnieku, proti: Nikolaja Reja un Žarnovjecas Gregorija patstāvīgie darbi. Lielisks darbs šai laukā bija kalvīnista *Nikolaja Reja* t. s. poļu rakstniecības tēva, «Postilla». Grāmata karsti uzņemta; pēc pirmā izdevuma 1557. gadā parādās jau XVI gadsimtenī vien četri tās nākamie izdevumi; tā bija tik populāra, ka to lietāja pat katoļu garīdznieki un to vērtēja tik augsti, ka Reju uzskatīja par svētu, ka kāds garīdznieks iesāka sprediķi vārdiem: «Paklausieties, kristīgie, svētā Reja sprediķi.» Tā patiešām ir viens no visievērojamākiem reliģiskiem darbiem senās Polijas literatūrā. (Sīkāk par to būs runa Reja darbības raksturojumā.) Blakus tai minama «Postilla», ko (1582. g.) sarakstījis *Žarnovjecas Gregorijs* (Grzegorz z Żarnowca) (1528. g. — 1601. g.). Krakovas universitātē izglītots, Gregorijs savas runas mākslas dēļ drīz vien kļuvis pazīstams kā katoļu mācītājs, un tad, iepazīties dziļāk ar jaunajām reliģijas strāvām, pieņēma kalvīnismu. Viņa māksla runāt, bet bez tam īsta, nopietna filosofiska izglītība, kā arī baznīcas rakstu zināšana piešķīra viņam lielu nozīmi reliģiskā kustībā Polijā un atļāva viņu salīdzināt ar visievērojamāko katoļu sprediķotāju Skargu. Tāpēc viņu augsti cienīja arī katoļi dzimtenē un ārzemnieki, ko pierāda viņa postillas tulkojums vācu un čehu valodā, un tas, ka šo postillu vēl 1864. gadā izdeva Silezijas protestantiem. Kā jaunās ticības propagators Gregorijs uzstājas ar veselu rindu polemikas un reliģijas rakstu, bet visievērojamākais viņa darbs ir minētā postilla. Un arī tās saturā ir polemika ar katoļiem. Tas, kas tai piešķir pozitīvu nozīmi, ir tās domu straumes dziļums un reliģijas jautājumu uztvēruma plašums. Autors stāv uz mums jau pazīstamās «Sandomježas vienprātības» viedokļa un atzīst, ka visai maza nozīme ir atsevišķu konfesiju īpatnībām, jo kā kalvīnismam, tā luterānismam reliģijas pamats ir viens un tas pats. Šis pamats ir bībele. Nepasvītājot šo abu konfesiju at-

šķirības, Gregorijs ar spēku uzbrūk katolicismam. Asiem vārdiem viņš pārmet garīdzniecībai visas dzīves kļūdas, Kristus mācības falsifikāciju, bet sevišķi dedzīgi uzbrūk jezuītiem. Turot acu priekšā to, ka no cilvēka nevar prasīt pārāk daudz, viņš prasa no tā visvienkāršākās lietas. Bet tas taisni liecina par autora gudro un labo dzīves izpratni. Būt īstam kristīgajam — tas ir dzīvot krietni; tā ir visa Žarnovjecas Gregorija dzīves gudrība un viņa ētikas vienīgā prasība. Tāpēc viņš tikai paskaidro tuvāk, kāda ir ētiska dzīve: taisna, mīlestības pilna pret citiem cilvēkiem, krietna attiecībās ar citiem cilvēkiem, sevišķi dzimstcilvēkiem. Tāds ir īstais Kristus garā veidotais cilvēka ideāls. Lai to aizsniegtu, vajaga jau no visagrākajiem bērna gadiem cilvēku vadīt šai virzienā. Mājas, bet vēlāk skolas audzināšana veido cilvēka dabu; tāpēc arī Gregorijs prasa skolas reformas, rūpējās par audzēkņu intelekta un morāles līmeni, jo audzināšanas trūkumi rada nākotnē sliktas paražas. Tāda ir Žarnovjecas Gregorija ētikas vispārīgā schēma. Prasību vienkāršībā slēpjas to lielums, jo ētikas patiesība ir vienmēr visvienkāršākā. Visu uzvaru viņš liek uz ētikas jautājumiem, neieļauzdamies dogmatikas sīkumos, kaut gan varētu to darīt, kā par to liecina ētikas uztveruma dziļums un seno baznīcas un reformācijas rakstnieku un filosofu darbu dziļa pārzināšana. Tā šī ļoti simpātiskā persona izceļas pāri citiem reliģijas rakstniekiem ar īstu gudrību un plašu izglītību. Gregorijam nekaitē daudzie asie izteicieni; otrādi: tie dara bagātāku viņa valodu, atdzīvina sausu mācības paskaidrojumu. Dedzīga aizraušanās ar reliģijas ideju un nodošanās tās kalpībā, kā arī jaunās ticības karsta sludināšana lika viņam asi uzbrukt pretiniekam, vispirms Vujekam, lai tādā kārtā aizkavētu katolicisma nostiprināšanos masās.

Katoļi arī te neatzinās par uzvarētiem. 1557. gadā Krakovā iznāca nezināma autora «Poļu postilla», kuŗas ievadā saistītā valodā bija paskaidrots, kā kristīgajam jāizprot atpestīšana, un aizrādīts, ka īstā ceļa rādītāja re-

līgijas jautājumos ir šī postilla un nevis kādi citi «pagānu» raksti. Četri izdevumi liecina, ka šo postillu labprāt lasīja. Bet vislielāko populāritāti piedzīvoja katoļu mācītāja un bībeles tulkotāja *Vujeka* postilla. Reja darbs, kas Polijā bija ļoti populārs, pamudināja Vujeku uzrakstīt katoļu paskaidrojumu Kristus mācībai. 1573. g. Poznaņā iznāca «Postillas» divas pirmās daļas un 1575. g. trešā daļa. Tas bija liels un dārgs darbs, un tamdēļ tas nevarēja tik ātri izplatīties. Bija vajadzīgs raksts «nabagiem mācītājiem un saimniekiem un vienkāršam cilvēkam». Tāpēc Vujeks Poznaņā laikā no 1579. līdz 1582. gadam izdod pirmās postillas pārstrādājumu. Šis darbs iznāk vairāk izdevumos un gandrīz vienā un tai pašā laikā tiek tulrots vācu, čehu un leišu valodā. Pirmā lielākā postilla bija domāta baznīcas augstmaņiem un intellīgentai šļachtai — tāpēc dogmatikas elementam un polemikai ar cītticībniekiem, īpaši ar Reju, bija ierādīta pirmā vieta. Tā deva argūmentus ticības aizstāvēšanai, iztīrāja teoloģijas jautājumus, kā arī bārstīja citātus no baznīctēvu rakstiem. Mazāka apmēra postilla — plašākām masām bija rakstīta vienkāršā valodā; tur bija izmests viss dogmatikas un polemikas ballasts, aprobežojoties tikai ar ticības svarīgāko patiesību noskaidrojumu. Šī vienkāršība un uztvēruma daiļums lielā mērā veicināja postillas izplatīšanos. Erudīcija atļāva autoram izlietāt veselu rindu svešu autoru domu, tomēr nesekojot tiem akli, bet aizgūto pielāgojot poļu apstākļiem. Viss darbs piesātināts ar karstas ticības garu. Vujeka postilla atšķīras no nekatolu postillām; no tās dveš viduslaiku askētisms, pasaules negācija un no tās iztīrājumiem — scholastikas gars. Bet rūpīgi izkoptā valoda un autora lielā kultūra tai nodrošināja ievērojamu vietu tā laika poļu postillografijā. 1581. g. Krakovā iznāk katoļu mācītāja *Martiņa Bjablobžeska* postilla, kur iztīrāti evaņģelija atsevišķi verseti. Pēc tās nopietnā rakstura redzams, ka to sarakstījis izglītotš cilvēks, kas bez baznīcas rakstiem pazīst arī filosofiju. Tāpēc viņš māk pasvītrāt starpību starp evaņģeliju un filosofiju; viņš aizrāda, ka ticību nevar dibināt uz prāta,

bet par ticības pamatu jābūt Dieva vārdam, un šo Dieva vārdu izskaidro baznīcas mācību garā, bet vienlaikus mierīgi polemizē ar katolicisma pretiniekiem.

Tāda ir poļu postillografijas vispārīgā aina XVI gadsimtenī. Samērā mazais darbu skaits šai nozarē izskaidrojams ar to, ka ievērojamākās postillas, kas pacēlās pāri citām, ko labprāt lasīja un kas tā tad bija arī populārākās, tika izdotas vairākkārt. Aprindas, no kuņām tās nāca, nemaz nedzinās pēc rekorda, pēc tā, lai applūdinātu zemi ar Dieva vārda paskaidrojumu daudzumu. Autoriem rūpēja šo paskaidrojumu kvalitāte. Kamēr Polijai nav sava patstāvīga Kristus mācības interpretācija, tā tulko to, ko tā ārzemēs atzīst par vislabāko. Bet kad tai rodas savi postillografi — un pie tam tiešām ievērojami — kad parādās Reja un Źarnovjecas Gregorija postillas kalvinisma garā un Vujeka katoļu postilla, tad to augstvērtīgā kvalitāte ir par iemeslu šo darbu popularitātei. Šie darbi izplatās, it kā ar savu iekšējo spēku, tos lasa un izdod atkal no jauna. Tomēr šo darbu reliģiskajā saturā vispār maz oriģināla; tie ir tās apkārtnes ietekmēti, kuņā tie cēlušies, un balstās uz šās apkārtnes autoritātēm. Lai gan šais darbos vēl izpaužas viduslaiku gars, tie liecina par poļu reliģisko atmodu, par tautas reāģēšanas pajēmieniem uz cilvēkam vissvarīgākajām lietām, par viņa attiecību pret Dievu. Taču visoriģinālākā un visinteresantākā šais darbos ir paražu aina un ar tām saistītā poļu dzīves aina. Par nepārprotamiem poļu protestantisma nopelniem jāuzskata tas, ka ar protestantisma reliģisko literātūru visā Polijā izplatās poļu literātūras valoda.

Tāpat protestantisms ieguva sev pirmo vietu reliģiskās dziesmas laukā. Līdz XVI gadsimtenim katoļu baznīcās dziedāja gandrīz vienīgi dziesmas latīņu valodā. Protestanti, sapratuši cilvēka dvēseles vajadzību Dieva priekšā izteikties mātes valodā un to slavēt šai valodā, ievēd Polijā savos dievkalpojumos poļu valodu. Luterāņu draudzē Toruņā poļu dziesmas dzied jau ap 1530. gadu, luterāņu draudzē Krakovā ap 1540. g. Drīz

parādās dziesmu grāmatas poļu valodā, kur katrai dziesmai ir notis vai piezīme, kādā pazīstamā melodijā tā dziedama. Šo baznīcas dziesmu krājumus sauca par k a n c i ō n ā l i e m. XVI gs. parādās vesela rinda luterāņu un kalvīnistu kancionālu, nereti vairākos izdevumos. Poļu postillografijas radītājs un pirmās luterāņu bībeles izdevējs *Jānis Seklucjans* ir arī pirmā kancionāla «Garīgas dziesmas» (Karaļaučos 1547. g.) izdevējs. Vēlāk iznāca — pat XVII gs. — tālākie protestantu dziesmu krājumi: Bžozovaš Valentija «Kancionāls» (Karaļaučos 1554. g.) Sofijas Oļesnickas «Jaunā dziesma», kurā ir pateikšanās Dievam Kungam» (Krakovā 1556. g.), Bartolomeja Groicka «Garīgas dziesmas» (Krakovā 1559), Pēterā Artomija (Krziesichleb) «Cantional — tas ir kristīga dziesma» (Toruņā 1578. g.), Kraiņska «Kancionāls jeb garīgas dziesmas» (Krakovā 1603. g.). Ļoti bieži šām dziesmu grāmatām pievienoja lūgšanas, katēchismu, pamācības, un tādu kancionālu sauca par k a t ē c h i s m u: piemēram, Ņesvježas 1563. g. katēchisms, Viļņas 1594. g. katēchisms, Sudrovska (Katēchisms ar lūgšanām, psalmiem un dziesmām) (Viļņā 1598. g.) un Kraiņska «Katēchisms ar dziesmām» (Krakovā 1598. g.). Sākumā protestanti anektēja dažas katoļu dziesmas (piemēram: «Pārdomāsim šodien, uzticīgie kristīgie», «Caur Tavu svēto augšāmcelšanos», «Šodien mums ir priecīga diena» — atrodam Seklucjana dziesmu krājumā); vēlāk viņi pārtulkoja dažas čehu un vācu dziesmas, kā arī radīja oriģinālsacerējumus.

Bet katoļi sākumā aizstāv latīņu valodu dievkalpojumos un izsmej protestantus par to, ka tie dzied savās baznīcās poļu valodā, jo neprot latīņu valodas. Ar laiku tomēr arī katoļi sāk saprast poļu dziesmas nozīmi baznīcā, un jau XVI gadsimteņa otrā pusē parādās katoļu kancionāli. Tā ir uzglabājušies divi franciskāņu kancionāli (abi rokrakstā, no kuriem dažas dziesmas Bobovskis ievietoja savās «Poļu katoļu dziesmās»; viens kancionāls, kas sacerēts laikā no 1550. līdz 1555. gadam, atrodas tagad Korniķas bibliotēkā, otrs uzrakstīts 1551. g. Pulavās). Bez

tam ir vēl Vujeka dziesmu grāmata, jezuīta Mārtiņa Laternija ļoti izplatītā «Garīgā kokle» (Krakovā 1585. g., kuŗai jau 1598. g. bija septiņi izdevumi), Grochovska «Himni» (1598. g.). XVII g. parādās Kaspara Tvardovska «Kolenda, Jaungads, devīgā diena jeb Immanuela dziesmiņas» (1619. g.) Jastšemska «Dievbijības dziesmas svinīgiem svētkiem» (1621. g.), Dachnovska «Eņģeļu simfōnijas» (1631. g.). Daudz kanciōnālu pazīstami tikai pēc piezīmēm, kā Bjalobžeska katoļu kanciōnāls, kā tā sauktais «Pševorščika kanciōnāls» (1434. g.), kas laikam bija poļu husistu vienīgā dziesmu grāmata, un tāpēc tās zaudējums ir liels. Kā katoļu, tā arī protestantu dziesmas ir saistītas ar dažādiem baznīcas svētkiem, ar Ziemsvētkiem, Lieldienām; tās apdzied Kristus ciešanas u. t. t. Dzejiskā ziņā vienas un otras nav vienādas: atrodam tiešām jaukus sacerējumus, kam ir liels jūtu dziļums, rūpīga forma, bet blakus tiem vājas, naivas, pat salkanas dziesmas. Kanciōnāla vērtībai valodas kultūrā, arī masas vispārīgajā garīgajā kultūrā bija jābūt lielai. Taču tie radīja zināmus izteicienus, dažreiz tiešām jaukus, uzspieđa fantāzijai zināmas ainas, pieradināja ausi pie regulāras viegli skanošas dzejas formas, padziļināja reliģiskās jūtas. Dažas dziesmas saauga arī ar poļu dvēseli. No tā laika tās kļuva par tautas īpašumu, kļuva par paliekamu ieguvumu plašu masu reliģijas un mākslas dzīvē.

Blakus kanciōnāliem bija psalmu grāmatas, reliģiskās lirikas visjaukākais darbs, ko ļoti cienīja viduslaikos un ko atjaunoja reformācija. Dāvida psalmu skaistums, to jūtu dziļums, padevīga paļaušanās uz Dievu runāja stipri uz cilvēku, kas meklēja svētajos rakstos ceļu uz Dievu. Bet Dieva mīlestība, izteikta ebrēju koklētāja dziesmās, aizrāva renesanses cilvēka dvēseli ar formas daiļumu. Un tā reliģijas un aistētikas jūtas saistījās tagad reformātoru — hūmānistu psihē, un reliģiskā kustība saistījās ar mākslas tieksmēm. Savdabīgo burvīgumu, savdabīgo izplūstošo Dāvida psalmodijas ritmiku hūmānisti mēģināja atdarināt jauno mākslas prasību gara. Tā ārzemēs radās Špangenbergas tulkojumi dzejā latīņu

valodā un savā laikā ļoti cienītais Hesus tulkojums, Krakovas ūniversitātes ebrēju valodas profesora Kampensisa prōziskā parafrāze latīņu valodā, italiešu hūmānista un dzejnieka Antonija Flaminio latīņu parafrāze; klasisko ainu pilnā italieša Frančesko Spinulas latīņu jambiskā parafrāze, ievērojamā latīņu dzejnieka skotu hūmānista Bjukenena (Buchanan), kas Horācija dzejas formā ietērpa Dāvīda sacerējumus, visjaukākais renesanses garā parafrāzētais tulkojums; dzejiskā tautas valodā, psalmus pārtulkoja divi franču dzejnieki: Bēzs (Théodor de Bèze) un Marò (Clement Marot), kas jaukā formā mēģināja uztvert oriģinālā izteiktās domas.

Iekām Polijā iznāk pilnīgas Dāvīda psalmu grāmatas tulkojumi, laiku pa laikam parādās atsevišķu psalmu tulkojumi, Dažreiz tos pievienoja bībeles tulkojumiem un kancionāliem: piemēram, Vojevodkas tulkojumus Seklucjans ievietoja savā dziesmu grāmatā, Tšecjeska tulkojumi iznāca atsevišķi un kancionālos. Nenogurstošais Rejs uzjēmās psalmus tulkot dzejā un prōzā. Reja draugs Jēkabs Lubelčiks, viens no «Brestas bībeles» tulkotājiem, pats sacerēja veselu rindu reliģisku dziesmu un izdeva dzejā psalmu tulkojumu (Krakovā 1558. g.), apgādāja to ar melōdijām, sadalīja pantos, deva paskaidrojumus, centās vislabāk savu uzdevumu izpildīt. Bet darbs bija pārāk liels, un tulkojumu ar oriģinālu nevar pat salīdzināt.

Kā protestantu, tā arī katoļu nodomi neizdevās. 1532. gadā Krakovā bez autora vārda iznākušā katoļu «Psalmu grāmata» bija pirmais pēc viduslaikiem izdots spiedumdarbs. Kaut gan Krakovas profesora Vrobela «Dāvīda psalmu grāmata» prōzā, ko pārstrādāja Andrejs Glabers, apmierināja gara izsalkumu (līdz 1657. gadam septiņi izdevumi!), tomēr savu uzdevumu tā pildīja ļoti vāji. 1578. gadā iznāk Kochanovska psalmu tulkojums — vislielākais mākslas darbs līdz Mickjeviča laikiem, vislabākais literātūras sacerējums, kādu devusi senās Polijas kultūra. Ar šo savu darbu Kochanovskis nostājās ne tikai poļu dzejas priekšgalā, bet viņa tulkojumam visā pasaulē

nav līdzīgu. Viņa dziesmas izplatījās visā Polijā, vistālākajās paaudzēs, kļuva par visas tautas īpašumu, par kaut ko ļoti tuvu un mīlu. Ne tikai katoļi, bet arī protestanti piejēma viņa psalmodiju, un ne tikai baznīca, bet arī visa tauta. Tā bija vislielākā uzvara, kādu Polijā piedzīvoja reliģisks gars. (Sīkāk par psalmu grāmatu rakstīti sakarā ar Kochanovska darbiem.) Priekšgājēju tulkojumi nebija cienīgi pat sagatavot ceļu meistara atnākšanai; arī neviens no pēcnācējiem nespēja meistaram līdzināties, ne kalvīnists Ribinskis ar savu 1598. gada tulkojumu dzejā, ne XVII gadsimtenī katolis Zimorovičs, ne XVIII gadsimtenī katoļi Kņazņins un Karpņiskis.

Jaunās ticības propaganda un vecās aizstāvēšana neaprobežojas tikai ar teoloģiju un svētajiem rakstiem. Polemikas elementi nav nemaz sveši postillām, tie saskatāmi arī psalmu grāmatas paskaidrojumos — bet tas nav viss. Lai sniegtos dziļumā, jaunajai strāvai vajadzēja iet arī plašumā; nereti tai vajadzēja izlauzt sev ceļu ar varu, iekarot sirdis un prātu ne tikai reliģiskiem līdzekļiem. Tāpēc ticības mācību sāk populārizēt *d i a l o g o s u n d r ā m ā s*. Tā kā tā bija domāta masai, tad autori neielaidās dogmatikas jautājumos, jo viņus interesēja tikai pamatlietas, piemēram, ticības problēma un labie darbi. Ticības propagandas darbus rakstīja visbiežāk tās dedzīgie piekritēji. Bet ne katrreiz tie bija reliģiskā kustībā visievērojamākās personības (kaut sastopam arī tādas). Un tā kā šie darbi nekalpoja mākslai, bet gan propagandai, tad arī to literārais līmenis ne vienmēr ir augsts. To stils ir vienkāršs, dažreiz parasts, bieži parupjš; specifiskie reliģijas jautājumi šais darbos vijas kopā ar polemiku; tie ir paražu ainu pilni — un tāpēc tie mūs ļoti interesē. Interesē, protams, arī tamdēļ, ka tiem bija sava nozīme poļu reformācijā. Pārsvarā ir anōnīmi darbi, kaut arī dažiem autori uzminami. Tā, piemēram «Īsa, bet vienkārša pārruna par dažām baznīcas ceremonijām un likumiem» laikam ir Seklucjana darbs. No tā uzglabājušies fragmenti, bet priekš 1549. g. tas izdots Karaļaučos. Šai darbā Vitembergas students, atgriezies pēc studijām Polijā, apbruņojies

ar protestantisma jaunumiem disputā ar mācītājiem uzvar. Reja šķiet esam «Mācītāja saruna ar popu», kur tiek iztirzāts komūnijas jautājums — parupji un naīvi; mācītāju laulības jautājums ar uzbrukumiem to mantkārībai un subtilāks jautājums, kas daudzkārt pārrunāts, proti — trānssubstanciācijas jautājums.

Šiem prōtestantu dialogiem atbilst katoļu dialogi. Vislabākā ir Kromera jau minētā «Galmnieka saruna ar mūku» (1551. g. — 1554. g.), kas pārtulkota latīņu un vācu valodā un kas apgalvo, ka Romas baznīca ir pārāka par citām un ka tā vienīgā sludina patiesību. *Sčodrkovices Stanislavs* «Svētceļotāja sarunā ar saimnieku par dažām baznīcas ceremonijām» (1549. g.) atspēko Seklucjana uzbrukumus. Te jau izjūtama zināma darbība: parādās satiriskas paražu ainas bēru izšķērdības aprakstā vai uzbrukumos — kas šai laikmetā tik bieži atkārtojas — mācītāju mantkārībai. Interesantas arī *Vita Korčevska* «Poļu sarunas, kuņām aužas cauri latīņu valoda» (1553. g.). Par autoru nekā nezinām; dialogā tikai redzams, ka tam bijušas darīšanas ar garīdzniecību un skolu. Tam jau ir humors, lielāks spars, labāks sīku faktu novērtējums; arī te students, mērens jaunās ticības piekritējs, disputē par ticību, desmito daļu, baznīcas lāstu, par Luteru un Eku.

Interesantas ir reformācijas drāmas. Klasicisma ietekmē parādās hūmānistiskā drāma. Reformācija izlietāja to saviem nolūkiem, un tā radās sacerējumi drāmas formā, kas tāpat kā dialogi, kalpoja reliģijai. Vācijā, varbūt vispazīstamākais bija Kirchmaiera (Naogeorga) darbs «Mercator» (1540. g.). Rejs to pārstrādāja savā «Tirgotājā». Katoļu garā uzrakstītajā (nezināma autora) «Komēdijā par aizgavēni» zināmā mērā jau saskatāmas mākslas vērtības, un arī šē tēlotājām paražu ainām vēstures aspektā ir nenoliedzama vērtība. Beidzot minami Sienas Bernarda Ochino (1487. g. — 1564. g.) darbu tulkojumi poļu valodā. Šis kādreizējais kapucīnu ordeņa ģenerālis un sprediķotājs (1564. g. viņš bija arī Polijā) kas vēlāk kļūst par niknu baznīcas ienaidnieku.

pazīstams visā Eiropā ar savu «Tragēdiju». Tā pārtulkota poļu valodā: «Sienas Bernarda Ochino, ļoti mācīta un diža vīra, joku tragēdija par pāvesta virskundzību visā kristīgajā pasaulē» (1558. g.). Prologs ved uz elli, kur Lūcifers ar Romas bīskapa (pāvesta) palīdzību grib nodibināt zemes virsū Antikrista valsti. Sākas darbība: Pāvests Bonifacijs III monologā izteic primāta domu. Romas baznīca (persona dramatis) priecājas par to, romieši ne visai. Nākamajās sarunās Bonifacijs pēc ap-runāšanās ar «Cilvēku domām» nolemj sludināt, ka savu varu viņš ieguvis no apustuļa Pēterā. No tālākajām sarunām dabūjam zināt, ka baznīcas sapulcē to pilsētu pārstāvji, kuŗu iedzīvotāji pirmie bija piejēmuši Kristus ticību, uzstājas pret pāvesta primātu, bet primātu aizstāv Falsidiks, Hipokrite, Pseudologs u. c. Šai acumirkli pāvesta kapellāns iesāk «Te Deum laudamus», un tā pāvests uzvar. Tad Lūcifers izdomā baznīcas dogmas un ierāžas. Oriģināls ir šās tragēdijas pirmās daļas savienojums ar otro, kas līdzīgs tam, kādu XIX gs. sastopam Krasīnska «Iridijā» (Irydjon). Pagāja gadsimteni. Kristus sarunā ar eņģeļiem Miķeli un Gabrieli apspriež, kā salauzt Antikrista varu, kuŗa valsts ir katoļu baznīca. Šim nolūkam Kristus izvēlas angļu karali Indriķi VIII. Sākumā karalim ir zināmas šaubas, bet vēlāk, pārliecinājies, ka pāvests ir Antikrists, viņš izbeidz attiecības ar to. Poļu tulkojumā šai otrā daļā vispārīgi ir runa tikai par karali, tomēr ne bez attiecinājuma uz Sigismundu Augustu. Otram Bernarda Ochino darbam tulkojumā poļu valodā ir interesanta uzbūve. Šim darbam ir divi cēlieņi sarunu veidā ar «argūmentu» ievadā; reliģiskas polemikas raksturs parādās pat te. Virsraksts: «Tragēdija par misu, no kuŗas katrs varēs viegli izprast sākumu un visu tās būtību, un kas par īsto Kunga Svēto vakarēdienu katram ir jāzina» (1560. g.). Velns grib iznīcināt Svēto vakarēdienu (dramatis persona) tādā kārtā, ka nolaupa tam tērpu un apģērbj savu meitu. Šī velna meita ir Misa, bet tās māte Romas baznīca, (abas «dramatis personae»). Atnākušajam pāvestam Baznīca pastāsta svarīgu ziņu, ka tam pie-

dzims meita. Pāvests priedājas par to un reizē skumst; viņš grib meitu noslēpt, bet vēlāk uzdod to par svētā Pēterļa bērnu. Pāvests iet pie Praktikāra, lai pajautātu par nākotni. Tas pāvesta meitai pareģo brīnišķīgu nākotni, bet arī bojāeju. Velns dod meitai Misas vārdu. Atdota Cilvēku gudrības (dramatis persona) audzināšana, viņa iemācās, kā nobīdīt ēnā Svēto vakarēdienu. Sākas Svētā vakarēdiena (dramatis persona) monologs, kur tas tēdājas, ka Misa grib to iznīcināt. Misa par to saskaišas, bet pāvests nolemj ieslēgt Svēto vakarēdienu cietumā. Otrā cēlienā Dieva slavas piekritējs uzsāk cīņu ar Misu, šo velna radījumu. Beidzot pēc tiesas prāvas, kur Svētais Gars nosoda Misu, tās vietā stājas Svētais vakarēdiens. Šie divi darbi (kas oriģinālā uzrakstīti latīņu valodā) ir interesanti vispirms to autora dēļ, kas bija ievērojama persona Eiropas reliģiskā kustībā, kā arī tamdēļ, ka tur tēloti Eiropas reliģiskā kustība un cīņas pajēmienu ar pretinieku, kad, netaupot cita reliģiju, par cīņas ieroci izvēlas asu, dzelīgu satīru. Drāmām kā mākslas darbiem ir neapšaubāma vērtība, bet tās ir interesantas arī kā reliģiskas polemikas paraugs hūmānisma garā. Abas drāmas pieder pie poļu literatūras tieši, jo tās ir Ochino darbu brīvi pārstrādājumi. Poļu tulkotājs ne tikai groza domas gaitu, bet, svarīgākais, groza formu: Ochino darbs latīņu oriģinālā ir stāsts. Poļu tulkojums izveidoja no tā drāmu, deva lielāku spēku argūmentiem, padarīja darbu izteiksmīgāku un bagāti apbalvoja to sikumiem; arī tā valoda ir skaista. Visumā abi pārstrādājumi ir ļoti interesanti kā reformācijas kustības izteiksme Polijā.

Arvien biežāk pāvestu sāka saukt par Antikristu. Šo nosaukumu lietāja citticībnieki savos spiedumdarbos.

Savas grāmatas un brošūras citticībnieki izdeva jau ne tikai — kā līdz šim — Karaļauču un Magdeburgas spiestuvēs; Polijā tagad sāk parādīties arvienu jaunas spiestuves: Pinčovā un Brestā, Krakovā, Ņešvježā, Grodziskā, Vengrovā u. c. Reliģiski un polemiski raksti aplūcina Poliju; šai laikmetā visvairāk interesējās par reliģijas jautājumiem, tie bija vissvarīgākie. Šādu tik stipru inte-

resi par reliģijas jautājumiem Polija nekad vairs vēlāk nepiedzīvoja. Nav rakstnieka, kas šos jautājumus nebūtu iztirzājis. Rodas speciāli traktāti. Bet ar to vien vēl nepietiek. Iznāk brošūras, polemiski dialogi; bet dzeja nav brīva no reliģijas jautājumiem. Publiskā un privātā dzīvē šie jautājumi ieņem pirmo vietu — saeima tos apspriež, rakstnieki pārtrauc darbību savās speciālajās nazarēs un iegrimst dogmatikas strīdos. Tāpēc arī grūti noteikt, kur beidzas reliģijas literatūra, un kur sākas politikas literatūra, jo politikas, socioloģijas un citus jautājumus paši autori sapin ar reliģijas jautājumiem. No rakstu un rakstiņu plūdiem tagad grūti minēt visu, tāpēc jāaprobežojas ar visievērojamākajiem un visinteresantākajiem, kas ne tikai atdzīvināja sava laikmeta kustību, bet kas met raksturīgu gaismu uz šo laikmetu un kas literatūrā bieži ieņem pirmo vietu.

Te izceļas vispirms a r i ā ņ u — p o ļ u b r ā ļ u un viņu piekritēju raksti. Tam par iemeslu ne pašu rakstu daudzums, bet to skaistā valoda, domas, kas nereti ir ļoti dziļas, un rakstnieka temperaments. Šo rakstu autoru dzīves gaitas ir dažādas: daudzi iesāk ar katolicismu vai kalvīnismu un vēlāk kļūst par dedzīgiem poļu brāļiem, citi svārstās — tuvojas un attālinās no ariāņu ticības, kam piemita kāds nedzirdēts burvīgums, bet kas vēl tagad visā tālaika reliģiskā kustībā aizrauj. Eiropā taisni tie poļu ariāņi, kas bija zinātnieki, reprezentēja Polijas vārdu visskaistāk. Viņiem bija neapstrīdāma ietekme pat vistālākajā nākotnē. (Vēl tagad Eiropas sekta, bet sevišķi amerikāņu sekta, dzīvo no viņu atstātā mantojuma. Šai sakarā minams, piemēram, Ņutons.) Šie vienkāršie, Kristus gara pilnie cilvēki, kas ar saviem ideāliem aizgāja pasaulei veselus gadsimtus priekšā, prasot zemnieka dzimtbūves atcelšanu, prasot pētišanas un ticības brīvību tad, kad Eiropā valdīja visniknākā inkvizīcija, prasot jau četrusimt gadu priekš Tautu savienības nodibināšanas kaŗu pārtraukšanu un visu konfliktu izlīdzināšanu miera ceļā. Pelēkos tērpos gērbušies, bez zo-

bena pie sāniem, viņi jau āriģi atšķirās no pārējās šļachtas krāsainos «kontušos» un ar zobeniem; visvienkāršākā dzīvokļu iekārta, kalpu trūkums tad, kad šļachtas galmos to bija pa pilnam, atkal atšķir šo grupu no vispārējā fona. Tīras, diženas sirdis, gudras galvas, Kristus pieticība un žēlastība, dziļas kontemplatīvas domas — viss tas pacēl viņus pāri citiem senās Polijas cilvēkiem. Evaņģelija patiesība bija viņiem ierakstīta dziļi sirdīs; pēc tās viņi dzīvoja, nekad nedomādami par amatiem un godiem, jo paši tos atmēta. Lai gan viņiem vienģgajiem, no likuma aizsardzības izslģgtajiem, draudģja cietums un sārts — viņi nebaidģjās no tā, bet atklāti sludināja savu patiesģbu. Ticģbas pamatu poļu ariģņiem atnesa no Itālijas izdzģti Dieva vārda pielģdzģji. Tiem, Romas inkvizģcijas vajģtiem, patvģrumu nedeva neviena cita valsts; izņemot Šveici. Bet kad Šveicģ sadedģzinģja uz sārta vienu no galvenģjiem antitrģnitģriģjiem — Servetu, tad tikai Polijģ tie atrada patvģrumu. Tģ te apmetģs uz dzģvi itālieģi un citi, kas vajģti bģga no Ženģvas: itālietis Stankars, kas kļuva par Krakovas ūnģversģtģtes profesoru; itālietis Dģzentile (Gentilis), kas apkaģoja dogmu par triģvienģbu, un Blandrata, kuģģ priekģ aizbraukģšanas uz Transilvanģju Polijģ iekģģoja veselu rindu piekritģju. Kaut uz laiku, te meklģja patvģrumu Lizmanini, Socģns un pģrrunģto tragģdģģju autors Ochino. Šģs antitrģnitģrisma mģcģbas, anabaptisma un pa daģai ģechu brģļu ietekmģ Polijģ izauga jaunģ ariģņu ticģba. Ar to pastģprinģģģ intelektuģlģ rakstniecģbas kustģba. Daudzie disputi paģas ariģņu grupas vidģ aizrģda uz poļu ticģbas bģtģbu, bet domstarpģbģs radģs vienģbas sabrukums.

Te bģs daģu rakstnieku silueti: *Mģrtģģģ Krovickģs* (Marcin Krowicki) (mirģs 1573. g.), katoļu mģcģtģģjs, cita mģcģtģģja — Stanģslava Oģzechovska pierunģģts, apprecas, ne tamdģģ, lai pģrtrauktu attģcģbas ar Romu, bet lai pierģdģtu, ka cģlibģģtam, šģm katoļu baznģcas izgudrojumam, nav nekģ kopģģa ar Kristus mģcģbu. Un tomģr,

kad viņu sāk dēvēt par hairetiķi, viņš atklāti pāriet kalvīnismā, vēlāk kļūst par ariāni un sāk dedzīgi apkaņot katolicismu, nostādot Kristus mācību pret Antikrista pāvesta mācību. Viņš izdod karalim veltītu rakstu, kur uzbrūk mācītājiem, izsakot tiem pārmetumus, piemēram, par to, ka ar palaidnīgām sievietēm kavē laiku, u. t. t. Kad bīskaps Zebžidovskis uz to atbild ar savu rakstu, Krovickis izdod plašu «Īstas kristīgas mācības aizstāvēšanu» (Piņčovā 1560. g.). —Te viņš dzēlīgi aizrāda uz bīskapa netaisnībām, izsmej viņu un baznīcu; katoļu pārspilējumus ar velna izdzišanu, aizspriedumus, kas izpaužas palīdzības meklēšanā svēto tēlos, un baznīcu celšanu svētajiem nosauc par kalpošanu elkiem, bet ne Dievam. Krovickis tāpat kā Ochino sludina, ka pāvests ir īstais Antikrists, un šo domu atkārtoti arī citos rakstos, it īpaši «Antikrista tēlā» (1561. g.). Viņa katoļu nopeltā «Mācības aizstāvēšana» 1602. gadā tika pārtulkota vācu valodā kā «Verantwortung und Verteidigung der wahrhaftigen Lehre» un veltīta Rīgas pilsētai. Tulkotājs aizbildinās, ka oriģināla skaisto poļu valodu neesot mācējis pilnīgi atdarināt, bet Krovicka darbs varot būt Rīgas vadītājiem derīgs un vajadzīgs. Ar Krovicka toņa dzēlīgumu reti kāds var sacensties. Citi rakstu autori bija mierīgāki, jo vairāk domāja par pašu lietu nekā par uzbrukumiem. Tā pilnīgs pretstats Krovickam ir *Jānis Ņemojevskis*. (Viņa brālis — Jēkabs, kalvīnists. Tāpat vienā ģimenē radās šķelšanās uz reliģijas fona. Jēkabs rakstiem asi apkaņoja ne tikai katoļus, bet arī ariāņus.) Jānis Ņemojevskis (miris 1598. g.) kļuva pazīstams ne tik daudz kā rakstnieks, cik, kā orātors un dzīves paraugs: poļu brāļu mācībām sekojot, viņš atteicās no valsts amata, bet Ļubļinas saeimā ieradās padevīgs bez kalpiem, pelēkā apģērbā, kā nākas istam Kristus pielūdzējam. Viņš sludināja ticību, kas radās viduslaikos, ka pēc vajāšanas laikmeta zemes virsū iesāksies tūkstoš gadu ilga Kristus valstība, kuŗa ticīgiem nodrošinās mieru un triumfu.

Gonjondzas Pēteris (1525. g. — 1575. g.), Vitembergas un Žeņēvas, kur iepazinās ar Serveta mācību, bi-

jušais students, bet Polijā dedzīgs ariāņu mestrs, ir autors «Chrystjanin'a» vārdiem ariāņu apzīmēšanai. Viņš pierāda, ka «chrystjanin» jāatvasina no Kristus (poļu valodā — Chrystus), bet nevis no kristīšanas (poļu valodā — chrzest); tā tad Kristus mācības piekritēja nosaukums ir nevis «chrześcjanin», bet gan «chrystjanin». Viņš uzstājās pret zīdaiņu kristīšanu, pamatojoties uz bībeles, ka kristījamais nav jāapslaka ar ūdeni, bet pieaugušajam jānogremdējas ūdenī, kā to darīja Kristus. Tāpēc ariāņus sauca arī par ūdenslīdējiem. Viņš ierosināja strīdus par svētās trijvienības dogmu un uzstājās pret amatu ieņemšanu. Viņam pievienojās citi poļu brāļi ar bžezinieti *Gregoriju Pāvilu* (miris 1591. g.), Rakovas draudzes (zbór) nākamo mestru, priekšgalā. Pamatojoties uz Svētajiem rakstiem, Pāvils uzstājas pret Dieva būtību, jo to varot vienreiz attiecināt uz vienu Dieva persōnu, citreiz uz visu trijvienību, bet ar tādu interpretāciju varot izvairīties no pārmetuma, ka pielūdz trīs dievus. Patiesībā tas ir vēl viens dievs bez šiem trim trijvienības dieviem. Tāpēc viņš aprakstīja dzejā vienīgi istā Dieva — Dieva Tēva varenību, kas radījis pasauli un izrotājis to jūrām un zvaigznēm. Šo ariāņu — Pēteru un Pāvila — sociālās domas piejēma Rakovas draudze un nolēma, ka kristīgais nedrīkst ne piejēmt amatus, ne iet kaŗā, ne nēsāt ieroci, ne zvērēt, ne patdoties citiem likumiem kā vienīgi Kristus mācībai. Šo galējību neatzina Krovickis, kaut vai tāpēc, ka galējību konsekvencē kristīgā ticība varētu izplatīties tikai starp nabagiem, bet tie, kas ir kādos amatos, par kristīgajiem nevarētu kļūt. Ap šo jautājumu sākās strīdi. Jānis Ņemojevskis atbalstīja uzskatu, ka kristīgais nedrīkst būt par ierēdni. Pamazām rodas sašķelšanās. Pret galējībām uzstājas *Simanis Budnijs* (Szymon Budny) (1535. g. — 1596. g.), krievu baznīcas literatūras pazinējs, ievērojams un labs Svēto rakstu, tā saucamās «Ņesvježas bībeles» tulkotājs un Jaunās derības teksta pirmās pilnās kritikas autors. (1574. g.). Līdz mūsu laikiem uzglabājušies tikai divi šā darba eksemplāri: tik rūpīgi tas iznīcināts. No Budnija vissvarīgākā darba «Par amatu, kas

lietā zobenu» (1583. g.) mums uzglabājies tikai vienīgais eksemplārs Krakovā. Te izteikts uzskats, ka kristīgais drīkst turēt kalpus. Tas balstās uz Svētajiem rakstiem, jo nav grēks turēt kalpus, bet ir grēks ar tiem slikti apieties. Kristīgajam var piederēt mājas un citi īpašumi, tāpat kā tie bija apustuļiem, jo šis apstāklis nav pretrunā ar Kristus mācību. Daži poļu brāļi apgalvoja pretējo. Budnijs bija tas, kas neatzina Kristus dievību un aizliedza viņu pielūgt, bet konsekvencē atzina atklāsmē Dieva pasludinātās Vecās derības pārākumu par Jauno — Kristus derību; beidzot viņš prasīja, lai, sekojot Vecajai derībai, svētdienas vietā svinētu sestdienu, un tādā kārtā viņš ar saviem piekritējiem gandrīz pilnīgi pievienojās žīdiem. Sīmanis Budnijs iekrita citā galējībā, pavēlējams ar zobenu, ko drīkst lietāt, iznīcināt visus pretiniekus. Viņš ir labs rakstnieks un asprātīgs kritiķis, bet ar savu eksakto racionālismu nonāk līdz absurdam.

Ievērojams arī *Mārtiņš Čechovičs* (Marcin Czechowic) (1532. g. — 1613. g.), ko gandrīz visvairāk cieņīja ariāņi. Viņš bija sprediķotājs un rakstnieks, Svēto rakstu tulkotājs, kas rakstīja poļu un latīņu valodā, ariānis no pirmā mirkļa. Šis zemnieka dēls izglītojās Leipciģas universitātē, bija kņaza Radzivila mestrs Viļņas galmā un vēlāk pildīja mestra pienākumus ariāņu draudzēs Kujavijā, Rakovā un beidzot Ļublinā. Viņš darbojās ļoti dzīvi, un dedzīgā aizraušanās ar jauno ticību un zinātnā iedzīmtā kultūra veicināja darbu. Ariāņu mācības pirmais sistēmatisks apgaismojums atrodams viņa «Christjaņu sarunās» (1575. g.), ko sauca arī par «Rakovas katēchismu». Čechoviču pilda tāds pats prieks, kāds XIX gs pārjem Slovacka sirdi, kad uz okeana klintīm Dievs viņam atklāj patiesību, kuņai bija lemts būt par poļu tautas svēto mācību. Un Čechovičs deg entūziasmā, ka Dievs tik bagātīgi devis poļiem no savas patiesības. Tāpēc viņš ar godbijīgu sirdi izteic dialoga formā dogmatikas un ētikas pamatpatiesības, uzstājas pret žīdiem un tiem ariāņu atkritējiem ar Budniju priekšgalā, kas tuvojas žīdiem. Viņš

pierāda, ka Kristus ir izpildījis Mesijas pravietojumus, ka ar Kristu izbeidzas Vecā derība, ka tāpēc piegriezies šai derībai jau par vēlu, un skaidro Kristus mācības vārdus. Šiem un citiem ariāņu rakstiem uzbruka katoļi un protestanti; ariāņi tiem atbildēja. Čehovičs pats izdeva «Epistomiju mācītāja Povodovska «Uzturnim» (1583. g., kur aizstāv ariāņu kustību, bet arī uzstājas pret katoļu mācītājiem un baznīcu, pārmezdamas tai dažādas burvības: piemēram, uguns un zāļu svētišanu, velnu dzīšanu un tamlīdzīgas lietas. Vēlākajos darbos viņa uzbrukumi katoļu baznīcai nebeidzas, bet jezuitiem viņš stipri pārmeta to trūkumus, it sevišķi netoleranci. Pēc cieņas un atzinības no ariāņu puses iestājās vēsu attiecību laiks pret šo uzticīgo Kristus pielūdzēju, kuŗš poļu brāļu sapulcē redzēja ceļu, kas ved uz patiesību.

Ariāņu rakstnieku sarakstu var noslēgt ar Hierōnīmu Moskoževsku (miris 1625. g.), kas rakstīja poļu un latīņu valodā un ļoti asi polemizēja ar Skargu.

Citām citticībnieku partijām bija savi teologi un polemisti, kas interesanti arī ar to, ka tie savus darbus piebīrdināja ar folkloras datiem. Tos minējām jau agrāk, apskatot bībeles, postillas un kanciōnālus. Te vēl no ievērojamākiem jāmin *Andrejs Volāns* (1530. g. — 1610. g.), kalvīnistu polemists, kas uzstājās pret katoļiem un ariāņiem un kas raksta visvairāk latīņu valodā.

Ko tad katoļi konfrontē citticībniekiem? — Jau minētos bībeles tulkotājus, postillografus un Kromeru, kas «Galmnieka sarunās ar mūku» aizstāv katoļticību. Par pīlāru, uz kuŗa balstījās katoļu kustība, bija *Stanislavs Hozijs* (Hozjusz) (1504. g. — 1579. g.), kardinālis un Varmijas bīskaps, cēlies no vācu ģimenes Krakovā, izglītojies dzimtenē un ārzemēs. Reformācijas pārsteigto garīdznieku starpā Hozijs pirmais uzsāka cīņu ar citticībniekiem. Būdams pamatīgi izglītots, īsts hūmānists, bet reizē reliģijas fanātiķis, viņš visu savu dzīvi ziedoja karstai cīņai ar reformāciju. Viņš rakstīja vienīgi latīņu valodā. Viņa darbi izpelnījās ievērību ne tikai Polijā

vien; tos cienīja visa Eiropa. Katoļi viņā redzēja apdraudētā katolicisma atbalstu. Rakstā «Confessio fidei catholicae» (1553. g.), kas pārtulkots daudzās Eiropas valodās un 1579. g. izdots trīsdesmit deviņas reizes, viņš atdalīja katoļu dogmatiku no citu konfesiju mācībām, iekām vēl šai lietā izteicās Tridentas baznīcas sapulce. Ar nākamajiem rakstiem viņš izpelnījās nosaukumu «Āmurs pret hairētiķiem.» Kaislīgi un tomēr loģiski viņš izteicās pret reformācijas uzstādītajām prasībām, proti pret to, lai laji piejemtū kommūniju abējādos veidos (sub utraque specie), bet par mācītāju cēlibatu, pāvesta prīmātu un par latīņu valodu kā liturģiju valodu. Sev palīgā 1564. gadā viņš pieaicina Polijas jezuītus, lai ar viņu palīdzību novājinātu cītīcībniekus. Viņam ir gaišs un dziļš intelekts, un viņa personība interesanta. Katolicisma nākamajā uzvarā Polijā Hozijam ir ļoti lieli nopelni. Viņu cienīja Roma un deva viņam kardināla titulu, bet Tridentas sapulce ievēlēja viņu par vienu no priekšsēžiem. Katolicisma nostiprināšanas darbā dzimtenē viņam sekundē liels garīdznieku pulks. Šo katolicisma aizstāvētāju ierocis ir: sprediķi un iztirzājumi. Baznīcas daiļrunas laukā kļuva pazīstami: prīmāts Stanislavs Karnkovskis (1515. g. — 1603. g.), Ķijevas bīskaps Jāzevs Vereščinskis (1530. g. — 1599. g.), izveicīgais latīņu sprediķotājs Kristaps Varševickis (1529. g.—1603. g.) pirmo politisko sprediķu autors Hierōnims Povodovskis (1547. g. — 1613. g.), jezuīts, sprediķotājs un apologēts Benedikts Herbests (1531. g. — 1593. g.) jezuīts Vujeks un karaļa galma sprediķotājs Stanislavs Sokolovskis (1537. g. — 1593. g.). Sokolovskis ir sprediķu teōrijas autors un viens no sava laika visievērojamākajiem daiļrunātājiem, par kuŗu Kochanovskis rakstīja: «Maza auguma, bet ar lielu izveicību tuvojas Nestoram un Laērtiadam; laimīgs, kas to lasa, laimīgs, kuŗš klausās, jo tik daudz ir šai cilvēkā liela gara». Visus tomēr pārspēja vislielākais sprediķotājs, kāds vien Polijā kādreiz bijis, *Pēteris Skarga*. Tas bija ne tikai sprediķotājs, bet arī rakstnieks un poļu valodas klasiķis. Viņam bija ievērojama loma reli-

ģiskā kustībā, bet viņš neaprobežojās ar to vien. Skarga ir pavisam citāds tips kā Hozijs; vispirms viņam trūkst Hozija fanātisma, un jau tamdēļ vien Skarga ir jaukāks nekā Hozijs. Viņu neinteresē tīrā dogmatika, viņš neaprobežojas ar polemikām, nav tikai ticības aizstāvis vien, bet ir katoļu reliģijā pamatotās jaunās dzīves idejas radītājs. Viņš ir renesanses katoļu hūmānista tips, bet reizē arī viens no dedzīgākajiem poļu patriotiem. Viņā nav daudz jezuītisma, bet gan daudz, ļoti daudz poļu vislabāko īpašību. Viņš neaprobežojas tikai ar reliģijas jautājumu apcerēšanu vien, bet, kā intelekts ar dziļu politikas izpratni māk reliģijas elementus saistīt cieši ar patriotisma elementiem. Viņa darbi reprezentē reliģijas un politikas literāturas augstākos sasniegumus. Kā reliģijas laukā, tā arī politikas literatūras robežās viņam ir priekšteči un laikbiedri teorētiķi, kas strādāja tēvijas labā. Aktuāls bija kaŗa jautājums ar Turciju no tā laika, kad Turcija iejēma Konstantinopoli. Baznīca uzskatīja turkus par ienaidniekiem, kas apdraud tās varu; Polijā šīm bažām pievienojās rūpes par dienvidaustrumu robežām. Tāpēc poļu sprediķotāju pulks aicina uz kaŗu. Varševickis savos latīņu rakstos domāja par Polijas iekšējās iekārtas pārveidošanu; Vereščinskis aizrāda uz briesmām, kas draud Polijas austrumu robežām no turku puses, un ieteic tās kolonizēt un nostiprināt ar cietokšņiem. Sākot ar XVI gadsimteņa vidu parādās šī doma par turku kaŗu, un līdz ar to doma par pārmaiņām iekšpolitikas attiecībās. Par to runā Lukass Gorņickis, Dimītrijs Soljovskis, Vavžiņecs Gošļickis, vēlāk domā bīskaps Karnovskis un sprediķotājs Povodovskis, bet visi prasa saeimas reformas, elekcijas reformas un valdības varas stiprināšanu. Šie tālredzīgie cilvēki redz, ka ir slikti, ka Polijas valsts vara balstās vienīgi uz šļachtas, kuŗai zelta brīvība ir vislielākais dārgums, bet šī pati brīvība ir traģēdijas cēlonis valsts politiskajai pastāvēšanai.

Valsts ideāli.

Mākslas kults, skaistuma kults un vēlēšanās, lai dzīve būtu skaista, iedvesa renesanses laikmeta cilvēkos pārliecību, ka dzīvi var veidot tā, kā mākslu. Lielās individuālītātes mākslā iemācīja cilvēkus skatīties uz pasauli acīm, kas meklē skaistumu. Tā modās griba izdaiļot savas pilsētas un valstis, griba izdaiļot pašu dzīvi. Modās ticība, ka mākslas izveidoto ideālu var realizēt dzīvē. Atjaunotais cilvēks tagad izjūt savu būtību un savu brīvību, pārdzīvo dzīves daiļumu, un viņā rodas apziņa par piederību pie savas tautas. Šī apziņa radīja vēlēšanos, lai tēvija un viss, kas tai pieder, būtu tiešām kaut kas skaists. Tā izskaidrojamas domas par valsts iekārtas un cilvēka labošanu un saprotami valsts un cilvēka ideāli, ko rāda literatūra. Viduslaiku cilvēka ideāls bija Kristus un svētais; tāpēc arī tālaika literatūra tik bagāta apokrifiem un legendām par svētajiem. Tagad tas jau vairs neinteresēja. Jaunais laika gars prasīja pēc jauniem karaļa galmnieka un bruņnieka ideāliem. Izveidojās pārliecība, ka arī valsti var veidot kā mākslas darbu. Labs piemērs šai ziņā ir renesanses Itālija. Tāpēc rodas darbi, kas pasaulei rāda valsts un cilvēka ideālu un kas dod arī praktiskus aizrādījumus, kā šis mērķis sasniedzams. Te vispirms jāmin ievērojamu hūmānistu darbi: Anglijā Toms Mōrs savā darbā «De optimo reipublicae statu», kas pazīstams kā «Utopija» (1516. g.), kritizē galveno Eiropas valsti, bet it sevišķi Anglijas valdību, administrāciju un sociālo iekārtu un zīmē ideālas valsts tēlu, kur valda demokrātija. Vislielākais Eiropas hūmānists Roterdamas Erasmus savā vissvarīgākajā politiskajā rakstā «Institutio Principis christiani» (1516. g.) izteic domas par labu valdīšanu, par to, ka princim jā rūpējas par savas tautas dzīves celšanu, kaņu novēršanu u. t. t. Šās īstās politiskās morāles skaistā un dziļā ideja minēta traktāta vadmotīvā. Itālijā Makiaveli

saraksta darbu par ideālo valdnieku «Il Principe» (1532. gadā), kur aizrāda, kādam jābūt valdniekam un kādai jābūt viņa valstij. Makiavelli principus realizēja dzīvē un politikā pāvests Siksts V, ķeizars Kārlis V un Katrīna de Mediči. Polijā tie cilvēki, kas redzēja valsts iekšējās iekārtas pamatos paslēpto ļaunumu un kas ar karstu sirdi mīlēja tautu, pašaieliedzīgi uzsāka valsts pārveidošanas darbu. Bet literātūrā parādījās trīs darbi, no kuriem katrs rāda savu valsts ideālu. Tie bija Ožechovska, Modževska un Skargas darbi. XVI gs. pirmajā pusē citi autori tēlo galmnieka un šlachtiča ideālu, bet vēlāk, kad renesanse jau bija dziļi iesakņojusies, parādās priekšzīmīga senātora ideāls Gosļicka darbā (1568. g.), karaļa un hetmaņa ideāls (1578. g.), ko radīja Paprockis un Varševicka radītais saeimas deputāta ideāls (1595. g.), Pēdējie autori minami tikai gaŗām ejot. Lai iepazītos tuvāk ar valsts ideālu, bet vēlāk ar šlachtiča un galmnieka ideālu, sāksim ar valsts parauga apskatu Ožechovska darbā.

Stanislavs Ožechovskis (Stanisław Orzechowski) (1513. 1566. g.) latīņu darbus parakstīja ar pseudonimu «Orichovius». Viņš dzimis Pšemišļā. Viņa tēvs bija lauku rakstvedis, bet māte mazkrievu mācītāja meita, Ožechovskis par sevi mēdza izteikties, ka viņš esot «Gente Ruthenus, natione Polonus». Viņš beidza katedrāles skolu Pšemišļā un divpadsmit gadu vecumā kļuva par Pšemišļas kanoniķi. 1526. g. viņš iestājās Krakovas akadēmijā un 1528. g. turpina studijas Vīnes universitātē, bet no 1529. g. Vitenbergā. Klausīdamies te Melanchtona lekcijas un to ietekmēts, viņš padevās Lutera mācībai. Šās ietekmes radīja viņā opozīciju pret zināmiem katolicisma principiem un reizē ar to modināja viņa dvēselē anarchisma tieksmes, no kurām viņš visu mūžu nespēja atbrīvoties. Pēc dažiem gadiem Ožechovskis aizbrauc uz Itāliju un studē Padovas, Bononijas un beidzot Romas universitātē. Pēc ārzemēs pavadītiem sešpadsmit gadiem 1543. g. viņš atgriežas dzimtenē, pēc tēva vēlēšanās pieņem garīdznieka iesvētījumu un kļūst par prāvestu Žoravņicā. Cīņā ar baznīcu

viņš drīz jo drīz iegūst populāritāti ar brošūru «De lege coelibatus» (ap 1547. g.). Viņš prasa, lai mācītājiem būtu atļauts precēties. Gandrīz tai pašā laikā viņš laulā mācītāju Krovicku. Višņas saeimikā 1550. gadā Ožechovskis atkal aizstāv mācītāju tiesības precēties un paziņo, ka pats precēsies. Bet kad bīskaps viņam piedraud ar lāstu un trimdu, tad tai pašā gadā viņš iesniedz sūdzību saeimikam Pjotrkovā bet 1551. g. pats apprecas. Viņu izslēdza no baznīcas un par sodu nolēma konfiscēt viņa īpašumu. Kad karalis šo tiesas spriedumu apstiprināja, Ožechovskis 1552. gadā iesniedza apellāciju saeimai. Visvarenā saeima, būdama stiprāka par karali — kas ar savu varu satricināja tiesību pilārus Polijā un valsts varas pamatus — atcēla karaļa spriedumu. No šā laika Ožechovskis cīnās par savas laulības likumīgu atzišanu, jo negrib atrauties no baznīcas kā piemēram, Krovickis. Lieta nonāca līdz Romai. Pāvests atzina Ožechovsku par vainīgu ne haire-sijā, bet tikai nepaklausībā baznīcai. Un tomēr galu galā Ožechovskis līdz pat savai nāvei nedabūja no pāvesta savas laulības atzinuma. Ožechovskis ir šlachtas dabas un XVI gs. poļu intelekta zīmīgs reprezentants. Visos svarīgākajos dzīves brīžos vadītāja lomā aizvien ir viņa straujais temperāments, kurā griba palikt pie sava liecina par zināmiem senās šlachtas personas neatkarības elementiem, savas brīvības cienīšanu augstāk par visu, bet līdz ar to arī par istu patriotismu. Šis patriotisms redzams daždažādos Ožechovska rakstos: vai nu kad darbā «De bello adversus Turcas» (1543. g.) viņš skubina uz kaņu ar turkiem, kas apdraud valsts varenību, vai dažādās gudrās piezīmēs par valsts pārveidošanu «Dialogā par eksekūciju» (1563. g.), kur ļaunumu viņš redz sabrukūšajā valsts iekārtā, tukšās saeimas runās, karaļa kritizēšanā un apvainošanā, katra atsevišķa pilsoņa bažās par savu pašlabumu. Tās pašas domas parādās arī darbā «Quincunx, t. i. Polijas kroņa paraugs» (1564. g.), un «Poļu karalistes policijā» (1566. g.). Bet tās ir tikai sporadiskas piezīmes, kas vietām runā no Ožechovska iztirzājumu lapām; aplamas,

bieži pat bezjēdzīgas idejas valda par tiem. Tā pēc viņa domām viss ļaunums Polijā ceļas no hairētiķiem. Tiem viņš uzbrūk ar naidu, uzskata tos par Polijas kaunu un labprāt tos izdzītu no dzimtenes. Ožehovskis mācēja uzvert aktuālus jautājumus, kas interesēja plašas aprindas, un, šos jautājumus rakstā aizstāvēdams vai cīnīdamies ar tiem, ieguva sev literatūras vēsturē ievērojama publicista vārdu. Tiešām viņam bija visas publicista vājās un labās īpašības: mūdrums un temperāments, stila skaidrība, spēks aizraut ar saviem rakstiem, bet arī nepavaldami, uzmācīgi un sirdīgi uzbrukumi ienaidniekam, (piemēram, citticībniekiem), ļaunprātīgs sarkasms uzbrukumos (piemēram, uzstājoties pret karaļa Sigismunda Augusta laulību ar Barbaru Radzivillovnu), apbrīnojams vieglums glaimošanā varenajiem: karalim, paniem, garīdzniecībai.

Lai iztaptu šļachtai, Ožehovskis savos rakstos stāsta par tās tikumiem un nopelniem Polijas vēsturē, viņš apoteozē šļachtas brīvību un par vienīgo šļachtīča cienīgo nodarbošanos uzskata bruņnieka pienākumu pildīšanu un saimniekošanu uz laukiem; turpretim tirgotājus un amatniekus viņš nopeļ. Bet reizē sauc: Ja manu sirdi pārgrieztu, nekā cita tur neatradīs kā vienīgi šos vārdus: «Aiziesim bojā!» Personīgais labums — proti: vēlēšanās iegūt augstāko garīdznieka labvēlību — diktē viņam baznīcas suprēmātijas ideju, bet tai pašā laikā viņš izzobo garīdzniecību, izturēdamies tā, kā viņam kuŗu reizi ir ērtāk. Ožehovskis rakstījis daudz un atstājis apmēram divdesmit piecus politikas un vēstures traktātus. «Annāles», (izd. 1611. g.), tālaika notikumu apraksts, «Stāsts par Polijas nākamo bojāeju» (1560. g.) kur Polijas bojāejas iemeslus meklē hairešijā, «Jāņa Tarnovska dzīve un nāve» (izd. 1773. g.). Bez tam Ožehovskis uzrakstījis pats savu interesanto autobiografiju latīņu valodā (izdota 1891. g. ineditos «Orichoviana»). Par kaut kādu ētisku vai filosofisku asi Ožehovskā nevar būt ne runas: viņam gan ir ievērojams rakstnieka talants, bet nemaz nav principu; domu seklums, paviršība un argūmentācijas ārējais spo-

žums — tās ir viņa rakstu pazīmes. Klasisks piemērs ir viņa teze par Poliju — kōnu darbā «Quincunx». Te tēlots valsts ideāls, kas, kaut gan ļoti aplams, tomēr ir interesants tai ziņā, ka rāda zināmas renesanses tendences, kas bija šai kauslī un šovīnistā. Īstu tēvijas dzīvi viņš redz pakļautu baznīcai. Ožechovskis pierāda, ka primāts ir augstāks par karali, jo viņš ir tas, kas karalim uzliek galvā kroni. Tamdēļ primātam pienākas vislielākā vara: «Poļu karalis ir garīdznieku kalps... Tā bez garīdznieka cilvēki nav garīgi, kā gaļa bez sāls.» Ar savu ļoti plastisko valodu — tomēr ne katrreiz saskaņā ar loģiku — Ožechovskis sludina: «Ķeizari, karaļi un visi šās pasaules kungi ir garīdznieku kārtas pamesls.» Tāpēc poļu dzimtenes simbolu viņš iedomājas kōna veidā. Un lūk, vēl viena šā cilvēka loģiskās domāšanas trūkuma pazīme: kāpēc Polija pielīdzināta kōnam un nevis kādai citai ģeometrijas figūrai vai vispār kaut kam citam? Savai tezei viņš pierādījuma nedod, tikai paskaidro simbolu: kōna sānus veido ticība, garīdznieks, altāris, karalis, bet virsotne ir baznīca. Šis iedalījums konstruēts neievērojot principum divisionis. Ožechovskam rūpēja ne loģika, bet gan sugestīvā aina, kas iespiestos cilvēku atmiņā. Viņš slavē Poliju — brīvības māti, brīvības karalisti; jo karalis šē ir ievēlams; turpretim citās kņazistēs šis amats bija mantojams. «Polis savā karalistē vienmēr ir priecīgs,» saka Ožechovskis, «viņš dzied, dejo brīvi, jo viņam nav nekāda uzspiesta pienākuma. Karalim, savam virskungam, viņš nav parādā nekā cita kā tikai titulu, zemes nodokli un pienākumu piedalīties karā. Polim nav nekā ceturtā, kas traucētu viņa, karalistes iemītnieka, patīkamo domu gaitu.» Tā valsts ideālu Ožechovskis redzēja poļu republikas iekārtā. Kaut gan viņš nebija apmierināts ar dažām lietām Polijā, kas neatbilda viņa personīgajām interesēm, tomēr viņš nevēlējās nekādas lielākas pārmaiņas iekšējā valsts iekārtā. Ožechovskis lepojas, ka Polijā «nav nekādu kņazu, grāfu, nedz prinču; šai vienā vārdā šķiet a c h t a ietverta visa tauta un poļu bruņniecības kopums». Jēmot no īstenības pamatvilcienus un stipri tos uzsverot,

valsts iekārtai dodot savu interpretāciju, Ožechovskis rāda jaunlaiku valsts ideālu tai ainā, kādu viņš sludina Polijai un pasaulei savā darbā «Quincunx».

Daudz dziļāka valsts rakstura un uzdevumu izpratne redzama cita autora darbā par renesanses valsti. Kā ideāls, tā arī autors *Andrzej Fričs - Modževskis* (Andrzej Frycz - Modrzewski) (1503. g. — 1572. g.) katrā ziņā bija augstāks par Ožechovsku un viņa ideālu. Modževskis dzimis Volbožā, Kujavijā, un turpat mācījies draudzes skolā; viņš studēja Krakovas universitātē filozofiju un pēc tam teoloģiju. Ieguvis zemāko garīdznieka amata pakāpi, Modževskis strādāja sākumā primāta Laska kancelejā Gņeznā līdz 1525. g. un vēlāk biskapa Latajska kancelejā Poznaņā līdz 1529. gadam. Sirsnīgas attiecības, kādas viņam radās ar primāta brāļa dēlu, nākamo reformatoru, Jāni Lasku, noteica Friča tālāko likteni.

Jānis Laskis (Jan Łaski) (1499. g. — 1560. g.) dabūjis dziļu izglītību Boloņas universitātē. Viņš apceļoja daudzas zemes un ilgāku laiku dzīvoja Bāzelē, kur sadraudzējās ar Roterdamas Erasmu. Šā ievērojamā hūmanista ietekmei, bija dziļas pēdas Laska dvēselē; Erasma iedvesmas ēnā attīstās Laska iedzimtā kultūra, padziļinās hūmanisma izpratne, un viņš sāk interesēties par jaunajām reliģijas, filozofijas un literatūras problēmām. Atgriezies Polijā Laskis kļūst par hūmanisma mēcēnātu: pabalsta jaunus dzejniekus un māksliniekus un izplata Erasma kultu Polijā. Šai laikā, t. i. ap 1530. g., Modževskis iepazīstas ar Lasku un viņa ietekmē iedegas sajūsmā par jaunajiem kultūras jautājumiem. Bet Lasku arvienu vairāk valdzina reformācijas kustība. Melanchtona un citu reformatoru raksti sagatavo viņa dvēselē pamatu, uz kuņa izceļas viņa jaunais pasaules uzskats. Pats būdams magnātu ģimenes loceklis, viņš pameta bagātību, noraidīja augstus baznīcas amatus un kļuva par nabagu Kristus mācekli. Daudzos reliģijas jautājumos viņam bija izšķirēja balsis. Ar saviem dziļiem uzskatiem viņš iegūst slavu visā Eiropā. Angļu priemāts Krenmers uzaicina viņu noteikt anglikāņu baznīcas

principus. Laskam svarīga nozīme arī tamdēļ, ka ar savām koncepcijām viņš ietekmēja pūritānismu. Vēlākajos gados apmeties Polijā, Laskis piedalās reliģijas kustībā Mazpolijā, to pozitīvi ietekmēdams. No Laska rakstiem visievērojamāks ir darbs «Forma ac ratio tota ecclesias-tici ministerii».

Šā cilvēka ietekmē atradās Modževskis tai laikā, kad abi vēl bija jauni. Laskis sūtīja viņu uz Vāciju, lai tur ievāktu informāciju par šās zemes reformācijas kustību. 1531. gadā Modževskis apmetās tālaika reformācijas centrā Vitenbergā, iestājās universitātē, nāca tuvās attiecībās ar Luteru un Melanchtonu. Viss tas sagādāja viņam izdevību iepazīties ar reformācijas piekritēju dzīvi un iedziļināties reliģijas un filosofijas jautājumos. No Vitenbergas Modževskis aizbrauca uz Bāzeli, Parīzi, Nirnbergu un 1537. g. piedalījās reformācijas piekritēju sanāksmē Šmalkaldā. 1540. gadā atgriezies dzimtenē, Modževskis apmetās Krakovā un te uzsāka savu literāro darbību. Ap 1547. gadu viņš iestājās karaļa kancelejā par karaļa sekretāru; vairākkārt viņu sūtīja uz ārzemēm par vēstnieku, starp citu divas reizes pie ķeizara, Kārļa V. 1553. g. Modževskis kļūst par pagasta vecāko Volbožā un ierosināja daudzus disputus par reliģijas jautājumiem. Savu nepārvaramo tieksmju dēļ grozīt baznīcas iekārtu viņš pēc pāvesta Pija V vēlēšanās 1568. g. no minētā amata tiek atcelts. Nu viņš klejo pa dažādādām pilsētīnām, līdz krīt par upuri sērgai. Modževskis raksta vieniņi latīņu valodā reliģijas un politikas jautājumu iztirzājumus un tā kļūst slavens kā dzimtenē, tā arī ārzemēs. Viņš ir viens no visdziļākajiem un vispatstāvīgākajiem domātājiem senajā Polijā. Viņa filosofiski pamatotā plašā izglītība saistās ar apbrīnojamu rakstura diženumu. Viņa darbības mērķis ir personīgās, sabiedrības un politiskās dzīves uzlabošana, tās balstīšana uz kristīgās ticības ētikas. Izpētījis reformācijas kustību Vācijā, viņš iegūst pārliecību, ka baznīcas iekārtas reforma ir nepieciešams cilvēka dzīves atdzimšanas pamats. Pašā savas darbības sākumā viņš prasa tikai grozījumus baznīcas ie-

ražās un dogmatikā, bet mūža beigās uztur prasību pēc tautas baznīcas. Dziļā Kristus mīlestība pret citiem cilvēkiem pamudina Modževsku uzstāties politiski-sociālos rakstos «De poena homicidii» (1543. g. — 1546. g.) pret tiesību nevienlīdzību, kas favorizē šlachtu, viņš prasa arī to likumu atcelšanu, kas aprobežo pilsoņu tiesības. Modževska visievērojamākais darbs ir traktāts par Polijas atjaunošanu «De republica emendanda» (Krakovā 1551. g.) piecās grāmatās: par paražām, likumiem, kaŗu, baznīcu un skolu. Šai darbā viņš radīja ētikā pamatotu renesanses valsts ideālu. Rakstnieka dziļā kultūra, senās literatūras un poļu valsts satversmes un tieslietu pārzināšana, tās kļūdu izdibināšana un beidzot pareizā politikas un socioloģijas jautājumu izpratne ceļ traktāta vērtību. Ar to Modževskis ir radījis valsts filosofiju, kas bija viena no visjaukākajām un vislabākajām renesanses Eiropā. Šis Modževska darbs izplatījās Polijā. To lasīja un par to dedzīgi diskutēja; šā darba tezes skaļi atbalsojās ārzemēs, modinādamas sajūsmu. Kaut gan Modževska traktāts uzrakstīts latīņu valodā, kas bija saprotama plašām kultūrālām aprindām, tomēr to 1577. tulko poļu valodā (C. Bazilika tulkojums), izmetot no tā grāmatu par baznīcu; tai pašā gadā parādas tulkojums vācu valodā; daļa traktāta tulkota arī spāņu un laikam, arī franču valodā. Šis traktāts paceļ Modževsku filosofa, sociologa un politiķa slavas augstumos.

Grāmata par baznīcu modināja stipru garīdzniecības opozīciju ar Hoziju priekšgalā, jo baznīca autoru uzskatīja par hairētiķi. Šī bija dziļi pārdomāta grāmata it kā divās daļās. Autors pasvītrāja katoļu garīdzniecības morālo un intelektuālo bojāeju, pasvītroja tā tad to, ar ko savos rakstos cīnījās arī citi katolicisma pretinieki. Modževskis aizrāda uz zinātnes dekadenci, uz to, ka tiek nīcināta zinātnes nozīme reliģijas jautājumos. Bet Modževskis neaprobežojās tikai ar kritiku vien: viņš meklēja pretlīdzekļus un aizrādīja, kā izbēgt no ļaunumiem valsts iekārtā. Ceļu uz to Modževskis redzēja augstāko garīdznieku sapulcē, kas vispusīgi un objektīvi aplūkotu

atjaunota katoļu baznīca ar savu poļu patriarchy un savu sinodi. Sai baznīcai vajadzētu būt neatkarīgai no pāvesta un Romas interesēm un tāpēc ciešāk saistītai ar tautu; tā būtu baznīca, kas neievestu valstī tragisko situāciju, kad mācītājs, būdams poļu valsts pilsonis, reizē ir pakļauts svešai varai, pāvesta varai, kuŗai poļu lietas nepavisam nav svarīgas. No valsts viengabalainības, tās iekārtas un tās organisma veselības viedokļa šās prasības bija vienīgi pareizās un gudrās. Tautas baznīcai būtu jāuzglabā savas mācības identitāte ar Romas baznīcas mācību, bet liturģijā jālietā poļu valoda. Šo Modževska ideju atbalstīja Kochanovskis, bīskaps Miškovskis un prīmass Uchaņskis, pēdējais gan tikai tik ilgi, kamēr netika apdraudētas viņa privātās intereses. Tomēr katoļu reakcija Polijā bija pārāk stipra, lai šis jaukais nodoms varētu realizēties. Modževskis radīja ideālu, bet tā sasniegšanai tautai trūka spēka. Modževska ideāls izauga no viņa valsts jēdziena. Polijas republikas iekārtas pamatā Modževskis balstījās uz divu elementu: uz grieķu zinātnes un uz kristīgās ticības ētikas sintezes. Valsts dzīves pamatu veido labas paražas un morāle, kas mīt cilvēka sirdī un kas ir svarīgāka nekā rakstīti likumi: «Jo paražas, kas nodibinās jūtu dzīvē fundētu iemeslu dēļ, tur mūs stiprāk pienākuma robežās nekā vislielākās algas vai visstingrākie sodi.» Modževskis tāpat kā citi viņa laikbiedri dziļi domātāji saprot — un kā to vēlāk, XX gs. jauki izteica Vispjanskis, — ka no cilvēka nedrīkst prasīt vairāk, nekā viņš ir apdāvināts, ka «cilvēki nekad nevar būt tik dievbijīgi, nedz ideāli patiesi, ka nekad neizdarītu nekādu pārkāpumu». Tāpat Modževskis saprot arī patiesību, ko pirmais izteica Sōkrats, ka cilvēki nekad labprātīgi netiekots pēc ļauna, ja viņi tiešām būtu iepazīnušies ar labo. «Ja cilvēki sirds acīm apskatītu netikumības izvirtību un tikumības daļumu, ja ieraudzītu, uz kā balstās īsta tikumība un uz kā — dzīves izvirtība, tad viņi tik labprāt nepieķertos netikumiem, nedz prasītu vieglprātīgi tā, kas viņiem nepieder.» Līdz ar grieķu filosofiju Modževskis prātu uzskata par ētikas avotu: katra lieta labi jāizprot,

un katra iegriba jāpakļauj prātam. Turpretim iedzimtas tieksmes pēc labā un talanti jāatīsta ar mācīšanu, izglītošanu un audzināšanu. Renesanses patiesība ir apgalvojumā, ka zinātne dod diženumu, ka jo vairāk cilvēks ir izglītoti, jo viņš ir labāks. Tā tad valsts uzdevums ir izaudzināt mācītus un gudrus cilvēkus.

Polijas republiku veido dažādas sociālās kārtas; katrai no tām ir savi pienākumi un savas paražas. Tāpēc katrai no šām kārtām Modževskis ziedo atsevišķu apcerējumu, sākot ar karali un aplūkojot tos tikumus, ar kādiem viņam jābūt apveltītam, proti: dzīves gudrība, kas jāattīsta, satiekoties ar mācītiem un gudriem cilvēkiem, mērenība, taisnība, varonība un cēla sirds. Tālāk aplūkoti pienākumi, kas jāuzjemas citu sociālo šķiru pārstāvjiem — senātoriem, hetmaņiem, tiesnešiem un darba uzraugiem — vienmēr uzsveptot to, ka cilvēkam jāklūst labākam un ka tamdēļ viņā jāieaudzina krietnība un diženība, lai viņa runa un darbi būtu saskaņā ar to, ko prāts atzīst par labu. Hūmānistam par ideālu ir jaunajiem sociālajiem apstākļiem pielāgota seno laiku valsts iekārta. Tāpēc no pagātnes viņš jem to, kas tur ir visjaukākais un vislabākais. Viņa skats vēršas uz «labu paražu sargiem», kādi bija grieķu republikās. «Mums kristīgā republikā nav tādu ierēdņu, tāpēc šās senlaiku disciplīnas un paražu stingrības lielākā daļa ir gājusi bojā.» Tāpēc viņš ieteic ievest tādus ierēdņus, divus katrā apriņķī, tādus publiskas morāles kontrolētājus, kuŗi reizē būtu arī vadoņi, kas vestu cilvēkus uz labo. Modževskis prasa arī pēc ubagu uzraugiem. Ar šiem priekšlikumiem viņš teorētiski sagatavo sociālo reformu, kuŗu sāk realizēt Skarga. Gribēdams izsargāt cilvēkus no greznības apģērbā un no pārmērības dzeršanā, ēšanā un izpriecās, Modževskis mēģina tos pierunāt būt pieticīgiem un mēreniem; viņš peļ svešas modes: tās esot smieklīgas un tautas paražām kaitīgas, un brīdina no piedzeršanās, jo gudram cilvēkam neklājoties izvēlēties šādu stāvokli. Viņš prasa arī savstarpīgo mīlestību un žēlsirdību pret nabagiem, un brāļu mīlestības principu atvasina no evaņģēlija kā XIX gs. filozofs Au-

gusts Cješkovskis. Modževskis prasa, lai valsts reālizētu Kristus mācību un ievestu to sabiedrības dzīvē, tā ka piepildītos vārdi par Dieva valstību zemes virsū. Tā kā paražu uzlabošana ir vissvarīgākā un no tās atkarīga arī valsts dzīve un raksturs, viņš tai ziedo visvairāk domu. Grāmata par likumiem ir daudz mazāka, jo likumi taču ir vajadzīgi tur, kur trūkst labu paražu, kur ar tām vien nepietiek. Šai grāmatā Modževskis apskata dažādās likumdošanas nozares, pamatodamies uz tezes: likumi eksistē tāpēc, lai valsts dzīvē viss būtu iekārtots pēc tikumības un vispārīgā labuma principa, lai vienāda alga vienmēr tiktu piespriesta tikumam un vienāds sods netikumam, t. i. lai zemniekus un kungus tiesātu pēc vieniem un tiem pašiem likumiem. Šo vienlīdzības principu viņš atvasina no kristīgās ticības ētikas, no patiesības par cilvēku vienlīdzību šai laikā, kad Eiropā par cilvēku uzskatīja tikai šlachtiču un kad par vienu un to pašu pārkāpumu šlachtičam piesprieda vieglāku sodu nekā zemniekam. Ar šo visu sabiedrības šķiru tiesiskās izlīdzināšanas domu Modževskis paceļas pāri sava laikmeta aizspriedumiem — un atkal aiziet dažus gadsimtus priekšā sabiedrības iekārtas reformai visā Eiropā. Viņš sludina, ka «likumi ir it kā zāles, kuņas piedzīvojis ārsts dod cilvēkam: viņam pietiek konstatēt nespēku, kas moka slimnieku, bet viņš neņem vērā, vai tas ir kungs, vai zemnieks, vai šlachtičs, vai nešlachtičs. Tādiem pašiem jābūt likumiem, lai noziegumus vienādi sodītu un lai vienādi rūpētos par vispārības labumu, mieru un veselību.» Savas gudrības un dziļā krietnuma dēļ, Modževskis ieņem ievērojamu vietu poļu gara kultūras vēsturē. Viņš pieder pie visgudrākajiem poļu tautas audzinātājiem un pie visdziženākajiem tēvijas dēļiem. Viņš ir viens no tiem poļu vadītājiem gariem, kas ar savas sirds un domu gaismu apstaro tautas kultūru, kā viņa laikbiedrs Skarga, kā vēlāk Mickjevičs un Cješkovskis. Savā grāmatā par kaŗu, sludinādams, ka kaŗš ir ļaunums, no kā jāvairās, viņš tuvojas poļu ariāņu ideoloģijai, bet nepieslienās tai pilnīgi. Viņš nosoda kaŗu, kas tiecas pēc sla-

vas un laupījuma, jo «tas ir tatāru un turku pajēmiens tikt pie slavas ar varu, uguni, zobenu, lauku postīšanu un cilvēku asins izliešanu». Modževskis aizrāda uz visām bēdām, kas ir kaŗa sekas, un kas ir tādas pašas tagadnē kā XVI gadsimtenī. Turpretim viņš atzīst patiesu kaŗu, t. i. aizstāvēt dzimteni, un tāpēc dod aizrādījumus, kā jāgatavojas jau no visagrākajiem jaunības gadiem, lai kaŗa grūtības nebūtu par lielām. Laikmeta fonā, kad šļachtičs kļuva gandrīz vienīgi par zemkopi, tas bija ļoti svarīgi, sevišķi tādā zemē, kā Polija, kam no visām pusēm bija atklātas robežas. Te viņš runā kā politiķis, kas redz arī šo tēvijas stāvokli un dzīves uzlabošanas grūtības. Tāpēc viņš radīja kaŗa nodokļa, un arī kaŗa fonda projektu, ieteikdams katram pilsonim atdot tēvijai pusi no saviem ienākumiem. Ar šiem projektiem viņš gribēja gudri radīt finansiālus pamatus Polijai kā lielvalstij. Beidzot grāmatā par skolu viņš domā par skolas iekārtošanas veidiem un par līdzekļu atrašanu šim nolūkam, zinot, ka tautas kultūras pamats balstās uz šiem trim pilāriem: labām paražām, dziļas un patiesas izglītības un labi organizēta kaŗaspēka. Valsts tikai tad var mierīgi rūpēties par kultūras attīstību, kad valstij ir stipra armija, kas jāņem vērā valsts ienaidniekam. Tad tēvijas drošā paspārnē var nodoties zinātnei, var visus spēkus ziedot kultūras dzīves attīstībai. Jaunatne ir tautas dzīves fundamentis, tāpēc valdībai sevišķi jā rūpējas par skolām. Šās domas mūslaikos ir pilnīgi saprotamas bet Modževska laikos tās bija jānoskaidro, jāpiegriež visu galveno faktoru uzmanība tam, ka «skolas atveŗ visu tikumu avotus un cēloņus, uz kuŗiem kā uz pamatiem balstās tie likumi, kas valda Polijas republikā». Un nobeidzot savu dziļo un gudro darbu, kas pilns īstas tēvijas mīlestības, viņš vēlreiz atkāŗto, ka tikums ir vissvarīgākā lieta, un nobeidz vārdiem: «Es lūdzu Dievu, lai viņš mūsos iededzinātu patieso tikuma mīlestību, dotu mums spēku darīt to, kas nāk par labu poļu republikai un svētai ticībai, un lai viņš mums dāvātu mūžīgu dzīvošanu caur Jēzu Kristu.» Modževska radītais ideāls nav kaut

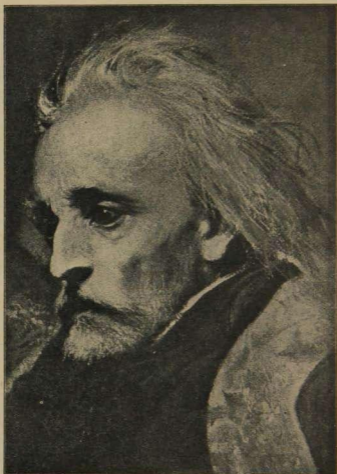
kāda dzīvei atrauta abstrakcija, nav utopijs, ko nevar sasniegt. Autors domā par savas teōrijas praktisko realizēšanu. Radot iekārtas viziju, viņš dod vienmēr aizrādījumus kā šo iekārtu realizēt, kādiem līdzekļiem izdarīt «uzlabošanu». Viņš aizrauj ar šo ainu, bet reizē aicina, māca un lūdz Dievu, lai tā vārds kļūtu par miesu. Viņa valsts filosofija nav spekulatīvā, bet vārda tiešā nozīmē praktiskā filosofija. Tādā kārtā hūmānisma teōrija realizējās dzīvē. Renesanses ticību, ka īstenību var veidot pēc ideāla parauga tā, kā veidojas mākslas darbs, pārsātināja poļu gars, kas izteicās rūpēs par daiļā saistīšanu ar labo, par tādas valsts izveidošanu, kur ētika ir sabiedriskās un politiskās dzīves pamats. Un te Modževskis ir saskaņā ar poļu dvēseles visdziļāko būtību, kas ilgojas pēc labā realizācijas, kas zina, ka būt par poli zemes virsū nozīmē — kā to teica Krasinškis — dzīvot dievišķīgi un diženi. Modževskis ir saskaņā ar Mickjeviča mācību, ka no cilvēka dvēseles uzlabošanās atkarājas tēvijas liktenis. Ar viņu sākas tas poļu domas virziens, kas reliģijas garā uztvēra sociālo problēmu. Arī tāpēc viņš ir līdzīgs Mickjevičam, kas visjaukāk un visdziļāk saistīja reliģijas problēmu ar socioloģijas un politikas problēmu. Šis Modževska darba reliģiskais gars nebija kādas konfesijas doktrīnas gars, bet tas bija šās vienīgās visistākās reliģijas gars vārda etimoloģiskā nozīmē (no religo — saistu, savienoj), tā tad — saite starp cilvēku un Dievu. Tā tad Modževskis balstīja savu socioloģisko patiesību ne ar kādas konfesijas sistēmu, bet ar ētikas un ar vienīgo visos laikos nozīmīgo gudrību: esi labs un dižs. Ar šo diženuma ideju ir pārsātināts viņa darbs; šī ideja ir Modževska valsts pārveidošanas projekta pamats, tā noteic sociālpolitikas nama sienu celšanas virzienu. Virs šā nama saskaņā ar minēto imperatīvu domātājs ievieto vienmēr dzīvo dzīves simbolu — Kristus tēlu.

No nesaderības gara un gribas iztapt savām interesēm piedzima nōnsenss, kas radīja Stanislava Ožechovska valsts paraugu. No sirds diženuma un karstas tēvijas mī-

lestības cēlās jaukais Andreja Friča - Modževska radītais Polijas republikas ideāls.

XVI gadsimteņa beigās trešo valsts paraugu rada mācītājs *Pēteris Skarga* viens no visjaukākajiem un visdziļākajiem gariem, kādus pasaulei devusi poļu kultūra. Šā vīra tēlu tautai rādījis Jānis Matejko, tēlojot vīrieti garīdznieka tērpā, izirušiem matiem, ar askēta seju un mazu iesirmu bārdu. Tas ir vīzionārs, kas iedvesmā redz tautas tumšo nākotni, uz augšu paceltām rokām, it kā draudot ar debess pērkoņiem. Sašutums un nopietnība atspoguļojas viņa klausītāju sejās. Tie ir karalis, senātori un augstmaņi. Skarga tiešām bija pravietis, kuņš, līdz dziļumam izskatījis tagadni, redzēja nebrīvības tumsu, kas tuvojās Polijai. Tēvijas vislielākā politiskā triumfa un kultūras visaugstākā līmeņa laikā viņš nojauta vētru, kas atnāca divus gadsimtus vēlāk.

Mācītāja Skargas literāta, politiķa, labdaņa un sprediķotāja darbība attiecas uz XVI gadsimteņa otro pusi un uz XVII gs. sākumu. Viņš dzimis 1536. gadā Mazovijas Grojecā pilsoņu ģimenē, mācījies Krakovā; pēc dažiem Vinē pavadītiem magnāta dēla audzinātāja gadiem viņš uzsāk sprediķotāja darbību Ļvovā. Drīz viņš kļūst par kanoniķi, bet trīsdesmit otrā dzīvības gadā, jezuītu ordeņa ideālu iekarots, dodas uz Romu un tur iestājas šai ordenī. Atgriezies dzimtenē, Skarga vispusīgi strādā jaunajā darba laukā: viņš organizē jezuītu kolleģiju Poznaņā un Jaroslavijā; Viļņā panāk kolleģijas pārveidošanu akadēmijā, tādā kārtā jau ar līdzšinējo darbību aptverot visu Poliju. Viņš tiek aizsūtīts uz Livoniju, lai tur cīnītos ar citticībniekiem. Še viņš dibina jezuītu kolleģijas Polockā, Rīgā (1582. gadā) un Tērbatā. 1584. gadā Skargu pārcēl uz Krakovu, un še viņš dibina ordeņa mājas un lombardu nabagiem. Ar savu ievērojamo sprediķotāja talantu vēršot uz sevi Sigismunda III Vasas uzmanību, Skarga kļūst par vairāk kā divdesmit gadu vecā karaļa galma sprediķotāju un paliek šai amatā divdesmit četrus gadus. Attei-

Skarga pēc Matejko gleznas «Skargas sprediķis». Iedvesmā ietilpstajās acīs izpaužas drausmīgums. Sejā askētisms un cēlums. Kopuztvērumā ideālisma un realisma sinteze.

cies no šā amata, Skarga aizbrauc uz Krakovu, kur arī pēc dažiem mēnešiem 1612. gada septembrī mirst. Skargas bagātā literāra darbība izpaužas divos virzienos: cīņas virzienā citticībnieku frontē un katolicisma pozīciju nodrošināšanas un nostiprināšanas virzienā Polijā. Tas ir patiesi kareivja dienests un vadoņa darbs, kas reizē domā par ienaidnieka uzvarēšanu kaujā un par savas varas nostiprināšanu valstī, par aizmugures nodrošināšanu, par «garīgo proviantu» tām kaŗaspēka daļām, kuŗa priekšgalā būdams, viņš grib panākt galīgu uzvaru. Šo uzvaru Skarga tiešām panāk, jo viņam ir nepārprotami lieli nopelni katolicisma triumfā Polijā. Viņa mērķis bija Dieva baznīcas vienība. Ar šādu nosaukumu viņš publicēja vienu no saviem pirmajiem darbiem. Šo vienību viņš saprata katolicisma garā, proti — kā cilvēku apvienošanas vienā reliģijā pāvesta garīgajā vadībā. Tāpēc arī viņš dedzīgi piedalās Brestas ūnijā, kuŗu kā sinodes sekretārs sagatavojis ar rakstu rindu, bet sevišķi ar minēto darbu «Par Dieva baznīcas vienību» (1577. g.), vēlēdamies, lai Polijas robežās pilsoņus nešķirtu divu dažādu civilizāciju divas dažādas reliģijas. Bet redzēdams pestīšanas iespēju tikai katoļu baznīcā, Skarga uzstājās pret citām konfesijām. Šim faktam pievienojās arī poļa nelabvēlība pret vācu reliģijas jaunumiem. Apkaŗodams protestantismu, viņš reizē apkaŗoja tautai svešus elementus, svešus reliģijas kultūras un civilizācijas avotus; tā tad reliģijas laukā darbību viņš neatdalīja no poļa pienākumu izpratnes. Lai šo iecerēto reliģijas vienību realizētu, viņš pavēl to pašu, ko pavēl mistiķi, ko pavēl Mickjevičs, kuŗš sludina, ka gara ceļš jāstaigā visiem brīvprātīgi vai spaidu kārtā. Skarga ne tikai uzbrūk citām konfesijām, bet ieteic pretniekus piespiest pieņemt Romas ticību. Šai ziņā viņš ir īsts sava laikmeta dēls, kad ar uguni un zobenu cīnījās par reliģijas tīrību. Šī Skargas darbības daļa pieder tā tad Polijas reformācijas vēsturei un aizņem šai vēsturē lapu, kas ļoti līdzīga daudzām citām. Bet tas vien nenoteic Skargas nozīmi poļu kultūrā. Viņa nozīme ir saistīta ar katoli-

cisma un patriotisma atdzimšanu un nostiprināšanu Polijā, ar sprediķotāja un apustuļa darbību. Šī darbība at-
tistās parallēli iepriekšējai, un arī tas liecina par Skargas
labo stratēģisko metodi. Cīņas rakstura darbus viņš pub-
licē pārmiļus ar darbiem, kuŗu nolūks ir nostiprināt valstī
katolicisma ideālus. Visu savu mūžu Skarga cīnās šais
divās frontēs, cīnās bez pārtraukuma, bez atpūtas. Iz-
cilais tautas dvēseles psihologs izjuta, kādā ceļā visvieg-
lāk un vissekmīgāk iekārot plašas aprindas. Postillas,
katēchismi, polemikas dialogi un lielākā vai mazākā mērā
teoloģijā pamatota polemika varēja ieinteresēt zināmu sa-
biedrības daļu, visvairāk izglītos, kas bija ieinteresēti ka-
tolicisma un protestantisma cīņā. Tie bija drīzāk gadījuma
rakstura raksti. Tiesa, pie dažiem no tiem, kā postillām un
katēchismiem, varēja biežāk atgriezties, bet tiem atkal
bija pretēja reakcija, kā citu avotu patiesības dozei. Tiem
bija drīzāk defensīvs raksturs. Tie varēja saviļņot jūtas,
varēja ietekmēt prātu — bet šās ietekmes spēks bija vien-
mēr atkarīgs no tā, vai vairāk apdāvinātam pretniekam
neizdosies labāk pārliecināt, tā tad aizraut savā virzienā.
Bet, kā jau teikts, tie bija vispirms polemiska satura
darbi, kam bija zināma nozīme tikai tiem cilvēkiem, kuŗi
kaut cik orientējas aktuālos reliģijas jautājumos. Šai vir-
zienā Skarga virzīja savus spēkus minētās nodaļas darbos
ar cīņas nokrāsu. Labi pazīstot poļu dvēseli un zinot, ka
cilvēku visstiprāk var ietekmēt, modinot tā fantaziju,
viņš piegriezās rakstniecības nozarei, kuŗai protestanti
nepiegriezta vērību dažādu iemeslu dēļ. Šo nozari, ļoti
cienīja iepriekšējos gadsimteņos, un ārzemēs tā le-
pojās ar lieliskiem viduslaiku pieminekļiem. Šī rakstnie-
cības nozare ir hagiografija. 1579. gadā Skarga izdeva
Viļņā «Svēto dzīves aprakstus». Grāmata kļuva tik po-
pulāra kā neviena cita. Skargam pašam dzīvam esot, iz-
nāca tās deviņi izdevumi. Šis darbs nebija patstāvīgs un
jau sava rakstura dēļ vien tāds arī nevarēja būt. Tā bija,
kompilācija: Skarga še sakopoja dažādu autoru katoļu
svēto dzīves aprakstus; dažus no tiem viņš burtiski tul-
kojis, citus pārstrādājis; sarakstījis lēģendas, izcēlis dažus

notikumus, dažreiz mēģinājis atdarināt tēlotā varoņa psiholoģiju, dažus senākus notikumus neapzinīgi stilizējis sava laika garā. Šis ne visai patstāvīgais darbs, ko drīzāk varētu saukt par brīvu tulkojumu un svešu avotu pārstrādājumu, viscaur intelligentis, labs, uzrakstīts ļoti skaistā, tīrā un gleznainā valodā. Tas kļuva par vienu no iemīļotākajām populārajām grāmatām. Tās lasīšanā aizrāvās ne tikai Skargas paaudze, bet pat līdz mūsu laikiem plašākas lasītāju aprindas meklē tur gara barību, par ko liecināja pāri par trīsdesmit grāmatas izdevumu. Svēto dzīves aprakstu cikls bija grāmata, kas XVI un XVII gadsimtenī pildīja stāsta lomu, ierosināja lasītāja fantāziju, varēja viņu aizraut ar neparastu brīnumdarbu burvīgumu, ticības varoņdarbiem, ar varoņa dzīves cēlumu. Tādā kārtā lieliskais psihologs caur fantāziju nokļuva līdz lasītāja sirdij, valdzināja to, saistīja šo sirdi ar katoļu hērōjiem un līdz ar to pašu lasītāju pie katoļticības. Tas Skargam bija vissvarīgākais.

Skarga neaprobežojās tikai ar pašiem dzīves aprakstiem, kas pilni leģendāra burvīguma, bet pievienoja tiem tā saucamo «gara barību» t. i. sentences un morāles piezīmes, kuŗas it kā resūmēja atsevišķus dzīves aprakstos minētus ideālus. Grāmata nokļuva pat tur, kur reliģiskie strīdi nenonāca. Katolicisma aspektā tai bija neapšaubāma pādidarīgiska vērtība, un tai piemita īpašība, kas dota reti kādai, proti — ka to varēja lasīt katrs: kungs un kalps, motrōna un meitene, garīdznieks un bruņnieks. Tās uzvara ir vēl lielāka, jo autors to domājis it īpaši sievietēm un bērniem. Kaut arī grāmatas īsti literārā vērtība nav visai liela, jo tā neko daudz nepacēlās virs līdzīgiem viduslaiku darbiem, taču tās nozīme katolicisma nostiprināšanā bija ļoti liela, un nepārprotami liela bija arī šās grāmatas vispārķultūrālā nozīme: tā audzināja jaunas paaudzes ētikas noteiktos ideālos, izplatīja vistālākajās sfairās tīro un skaisto poļu valodu. Bet ar laikmetu tā saistījās tai ziņā, ka radīja cilvēķa ideālu. Sādus ideālus atsevišķām kārtām deva Rejs un Gornickis;

Skargas darbā šo ideālu ir tik daudz, cik daudz svēto dzīves aprakstu. Tāpēc katrs lasītājs atrod te tēlu, kas stiprāk nekā citi pajem to savā varā, to aizraujot un pamudinot atdarināt. Pāri pasaules ideāliem Skarga paceļ mūžīgo ideālu un rāda dzīves ceļus, pa kādiem šo ideālu var sasniegt.

Galvenā viņa darbības nozare tomēr bija sprediķošana. Skarga noturēja un publicēja svētrunas par dažādiem tematiem. Tā ar baznīcas dzīvi cieši saistīti «Sprediķi par septiņiem sakrāmentiem», «Svētdienu un svētku sprediķu» cikls, eschatoloģiskie sprediķi, sprediķi par žēlsirdību un sprediķi, kas aicina nožēlot grēkus; kā gadījuma rakstura sprediķi minami bēru sprediķi, pateicības sprediķi par poļu ieroču uzvaru vai arī sprediķi sakarā ar kādu citu aktu publiskā dzīvē. Bet pāri visiem šiem un pāri visai Skargas darbībai paceļas tā saucamie «Saeimas sprediķi» (1597.g.) — visjaukākie, visdziļākie un visgudrākie, kādi kādreiz Polijai bijuši. Uzmanības un apbrīnošanas cienīgs fakts, ir tas, ka šie sprediķi nekad nav teikti, ka patiesībā tie ir sprediķu formā ietērpti traktāti. Ar poļu saeimu tie ir tikai tiktāl saistīti, ka to ģeneze meklējama 1597. gada saeimā, kuŗā atspoguļojās šļachtas netikumi un ļaunums, kas slēpjas poļu parlamentārisma iekārtā. Ar Kristus reliģijas mīlestību, kuŗas isto interpretāciju Skarga redzēja Romas mācībā, viņa dvēselē cieši saistījās tēvijas mīlestība. Tā nebija abstrakta mīlestība, bet konkrēta šās zemes mīlestība, kas dziļi guldīta sirdī, mīlestība pret zemi, kuŗu viņš gandrīz visu bija apceļojis un visur gādājis par tās izdaiļošanu un tās organizācijas uzlabošanu, gan ceļot mājas nabagiem, gan dibinot skolas, gan arī rūpējoties par politisko iekārtu, proti — par reformām saeimā un karaļa galmā. Tā bija vēsturiskās pagātnes mīlestība, ko stiprināja poļu ieroču pašreizējās uzvaras; tā bija to cilvēku mīlestība, kas mīt poļu zemē; tāpēc arī Skarga rūpējās, lai tie dzīvotu satiecībā, lai tos nešķirtu reliģiski strīdi, lai izzustu publiskie ļaunumi. Tā bija mīlestība pret visu polisko: tā tad tautas paražu, karaļa, galma, poļu gaisa un poļu brīvības

stura sprediķi: otrs — par tēvijas mīlestību un trešais — par satiecību dzimtenē; schēmas otrā pusē stāv sprediķi, kas attiecas uz politiskās iekārtas jautājumiem: tas ir sestais — par monarchiju un karalīsti un septītais — par netaisniem likumiem. Tā klasiski uzbūvēto kodolu ieslēdz it kā iekavās pirmais un pēdējais sprediķis. Abiem ir vispārīgāks raksturs: pirmajā ir runa par gudrību, kas nepieciešama padomdevējam, un par slimībām, kuŗas moka poļu organismu — un tie atveŗ perspektīvu uz visiem sprediķiem. Pēdējais — par publiskiem grēkiem — it kā atgriežas pie pamatdomas, sintezē visu sprediķu saturus un rāda nākotnes perspektīvu, kādu sagatavo grēki. Šā sakopojuma konstrukcija ir viens no poļu metodiskās domas triumfiem. Šī konstrukcija ir gandrīz tīri matemātiski loģiska; bet līdz ar to tā ir arhitektoniski lieliska: centrs un jautājuma svarīguma punkts ir reliģijas jautājums; to atklāj un noslēdz jautājums, ko diktē patriotisms, tā tad jautājums, kas attiecas tieši uz tēviju zemes virsū. Dziļās hūmānisma kultūras dēļ Skarga spēja radīt tik izcilu savas valsts filosofijas schēmu. Šai uzbūvē ir kaut kas no gotu stila katedrāļu loģiskās konstrukcijas: ceturtais un piektais sprediķis paceļas kā smaila arka pāri visai celtnei. Tomēr šais divos sprediķos Skarga sasniedzis vislielākos augstumus; tāda jūtu spēka, tika radīti divi citi sprediķi: otrais — par tēvijas mīlestību un astotais — par publisku grēku nesodāmību. Tais Skarga sasniedzis vislielākos augstumus; tāda jūtu spēka, tāda dinamisma nebija pirms Mickjeviča nevienam citam poļu literātūras darbam. Mākslas ziņā tam pāri paceļas Kochanovskis, bet jūtu ziņā neviens nepārspēj Skargu. Pāri šiem augstumiem, kādus te sasniedza Skarga, paceļas tikai Mickjevičs. Tāpēc sprediķu uzbūvē otram un astotajam ir kaut kas no gotikas katedrāļu smailajiem torņiem, kas negaidot un pēkšņi paceļas virs celtnes arhitektūras.

Valsts iekārtas pamatā Skarga liek sešus tikumus: tēvijas mīlestību, pilsoņu satiecību, katoļu reliģiju, stipru varu, taisnus likumus, sabiedrības morāli. Uz šiem se-

šiem svarīgajiem, vajadzīgajiem un nepieciešamajiem pamatiem, no kuņiem kā Skargam, tā Modževskam vissvarīgākais tomēr ir reliģija, esot jāceļ katra stipra valsts celtnē. Diemžēl, Polijā visi šie pilāri esot sagrauzti, visi apdraudēti vai tādi kas jau bojājas. Tos novājinājušas slimības, minēto tikumu pretstati, proti: tēvijas mīlestības pretstats — cilvēku nelabvēlība Polijas republikai un mantkārība; satiecības pretstats — nesaticība un kaimiņu savstarpīgie strīdi; katoļu reliģijas pretstats — viltus mācības; stipras karaļa varas pretstats — šās varas vājums; taisnu likumu pretstats — netaisnie likumi; morāles pretstats — grēki pret Dievu. Aplūkojot atsevišķos sprediķos atsevišķas vainas, grēkus un pārkāpumus, Skarga dod padomus un aizrādījumus, kā izvairīties no ļauna. Katru varu atvasinādams no Dieva visvarenības, viņš prasa stipru Dievam pakļautu karaļa varu. Secinājums ir tāds, ka garīdznieks ir Dieva balss un karalim jābūt tai paklausīgam. Tomēr garīdzniekam neesot jāiejaucas karaļa valdīšanā. Garīdzniekam esot jābūt Dieva balsij vārda tiešajā nozīmē; viņam esot jāsarga karalis no necējiem, lai tas nenomaldītos un izlietātu savu varu taisnīgi. Karalis esot galva, garīdznieks — sirds, bet galvai jāklausa sirds padomiem, lai zemes gudrībai pievienotu debess gudrību. Tādā kārtā Skarga apvieno karaļa personā rūpes par valsts politisko dzīvi, kas iztikšot ar zemes gudrību vien, ar rūpēm par tās ētisko dzīvi, kurai nepieciešama Dieva gudrība. Viņš prasa stipru valsts varu, kas darītu galu saeimokratijai. Skarga neieredz saeimas varu. Viņu pārņem bailes šās daudzgalvu varas, kā arī magnātu — «karališu» priekšā, kas visu maitā. Viņš uzstājas tā tad pret republikānisko varu, ko, italiešu paraugu valdzināts, savā darbā «Ceļā uz pilnīgo brīvību» Polijai par ideālu bija izraudzījis Gorņickis. Skarga savos sprediķos nojauš, ka vara, kāda šlachtai piederēja Polijā, ir kaitīga valsts pastāvēšanai; viņš paredz tos ļaunumus, kādus tā zemei nodarīs. Skarga sirsnīgi vēlēja dzimtenei brīvību, bet ne anarhiju, kas tai uzglūnēja no pastāvošās iekārtas, jo tikai «paklausība visvai-

domā, ka pats sevi mīl, bet patiesībā sevi pazudina. Jo kad kuģim nav apsardzības, tad arī viņam būs jānogrimst ar visu to, ko sakrājis. Bet kad viņš, kastes un mantu, kāda viņam ir, uz kuģa atstājis, līdz ar citiem aizies sargāt kuģi, visu aizmirsdams, tikai tad viņš atgūs savu mantu un uzglabās savu veselību. Mūsu tēvija — vismīļākais kuģis nes mūs visus, un viss, kas mums ir, ir uz tā. Ja kuģim iet slikti, ja tā caurumus neaizbāžam, ja ūdeni no tā neizlej, ja nerūpējamies par tā uzglabāšanu un tā drošības labā neatteicamies no visa tā, kas ir mājās, tad kuģis nogrimst, un kopā ar to mēs paši aiziesim bojā. Uz šā kuģa ir jūsu dēli, bērni, sievas, manta, dārgumi un viss tas, ko mīlat; tur ir tik daudz dvēseļu, cik ir karalīstē un valstī; neļaujiet viņiem nogrimt, bet apžēlojieties par savām asinīm, savu tautu, saviem brāļiem; jūs, kas esat pāņēmuši viņus savā varā un gādībā, kalpojiet viņiem ne tikai ar mantu, bet arī ar visām savām spējām.» Skarga iekaļ poļu sirdīs un poļu domās patiesību, ka kalpošana tēvijai un tēvijas mīlestība ir pienākums. Te viņš paceļas līdz tēvijas ētiskā uztvēruma augstumiem, bet jūtu sprieguma vislielākos augstumus sasniedz astotajā sprediķī. Šādus vārdus Polija vēl līdz šim nebija dzirdējusi, un tik spēcīgi vēl neviens nebija runājis uz poļu dvēseli. Skarga aizkāra stīgas, ko savā laikā bija skandinājuši Isrāēļa pravieši. Viņa Vecās derības ietekmētā intuīcija, dziļā tēvijas mīlestība un bažas par tās nākotni, kas cēlās no īstenības izpratnes, deva viņa vārdiem pērkona varu. Skargas vārdi skanēja ar tādu spēku, kāds var būt tikai iedvesmas pilnam dzejniekam. Jau trešajā sprediķī viņš pareģo: «Uzbruks ārējais ienaidnieks un, atsaukdamiem uz jūsu nesaticību, teiks: Viņu sirds ir sašķēlusies. Tagad viņi aizies bojā... Un šī nesaticība atnesīs jums verdzību, kuņā nogrimst un kļūs par apsmieklu visa jūsu brīvība. Jūs būsit ne tikai bez kunga, kas cēlies no jūsu vidus..., bet arī bez tēvijas un savas valsts. trimdinieki, visur nožēlojami, nicināti, nabagi, kļaidoņi, kuņus grūstīs kājām tur kur senāk godāja. Kur jūs atradīsiet otru tādu tēviju, kur jums būs tāda slava, pārti-

Skargas sprediķis, karaļa galmā pēc Matejko gleznas (1865. g.), par ko gleznotājs dabūja zelta medaļu Parīzes izstādē. Romantisma mākslas virsotnē. Skarga attēlots momentā, kad pareģo Polijai draudošās briesmas. Klausītāju sejās nopietnums un bailes. Klausītāju starpā: karalis Sigismunds III Vasa (ar mazo tumšo bārdu) sēž. Augšā pa kreisi sēž Kanclers Zamojskis. No viņa pa labi ar lūgšanā saliktām rokām — atraitne karaliene Anna Jagellonka.

ciba, nauda, manta un rotaslietas un greznums? Vai piedzims jums un jūsu dēliem otra tāda māte? Kad šo zaudēsit, tad par citu vairs nedomāriet. Tad jūs kalposit saviem ienaidniekiem izsalkuši un izslāpuši, kaili un vislielākajā trūkumā, un jums uzliks uz kakla dzelzs jūgu, tāpēc ka nekalpojāt savam Dievam ar priecīgu sirdi, kad jums bija visa diezgan.» Kad Polija lepojās ar vislielāko varu un slavu, Skarga sajuta apakšzemes grūdienus tās pamatos un sāka runāt tādā balsī, kuŗu pilnīgi sapratīs tikai nākamās paaudzes. Viņš deva poļu literātūrai pazīmi, ar kuŗu tā atšķīras no citām literātūrām, proti — pravietisko elementu. Bija citi pareģojumi arī agrāk, bet tie nebalstījās — tā kā Skargas — uz ticības, ka Dievs, kuŗš pārvalda pasauli, sūta tautai gaišredzīgus vīrus, kas tai rāda ceļus, kas pārredz nākotni un aizrāda uz draudošām briesmām. Skarga jūta sevī šo Dieva uguni, jūta ka Dievs viņu izraudzījis par poļu tautas pravieti, kam tumšā nākotne jāapgaismo gaišredzības zibeniem. Šo ticību viņš smēla sevī, savā karaļa sprediķotāja misijas apziņā, savā domu sistēmā, pēc kuŗas karalim ir dots pravietis, Dieva kalps, kam jābūt par karaļa sirdsbalsi. Bet šo ticību Skarga uzturēja, lasot svētas dziesmas un senos klasiskus, kuŗi kā Cicerōns draud ar bojāeju tām valstīm, kas dzīvo sliktās paražās. «Sevišķu Dieva Kunga dotu ziņu par jums un jūsu bojāeju man nav; bet Dievs, mūsu Kungs, devis man rikojumu, lai es jums aizrādu uz jūsu netikumiem un stāstu par sodu, kas jums draud, ja neatteiksities no tiem. Visām valstīm, kas gājušās bojā, ir bijuši tādi Dieva sūtņi un sprediķotāji, kuŗi tām aizrādīja uz grēkiem un vēstīja sabrukumu.» Analogija, ko Skarga atrada vēsturē un literātūrā, stiprināja viņa pārliecību. Sprediķi par tēvijas mīlestību lirisms, vietām sirsnīgs, vietām dzīvs un karsts, uzspieda savu zīmi spēkam, kāds piemīt Skargas vārdiem. Astotajā sprediķī izpaužas Skargas varenā, aizgrābīgā mīlestība uz tēviju, kuŗas bojāeju viņš paredzēja. Šā pārsātinādams politiskus sprediķus ar jūtu elementiem, Skarga radīja no tiem mākslas darbu, kas tie jau bija savas klasiskās formas dēļ, radīja no tiem po-

ēmu, kur filosofijas elements saistās harmonijā ar dzejas elementu, tā tad īsti polisku mākslas darbu. Renesanses laikmeta fonā Skargas sprediķi ir cienīgi stāvēt blakus vislielākajiem meistardarbiem. Tais ir kaut kas no tā spēka, kas dveš no Mikelandželo gigantiskajām koncepcijām, un kaut kas no italiešu renesanses meistarū smalkjūtības un maiguma. Un nebūs pārspilējums apgalvojumā, ka tāda spēka, tādas ekspresijas vārdos par tēvijū nav nevienam Eiropas rakstniekam renesanses laikmetā.

Liesmai līdzīga ir Skargas valoda astotā sprediķa beigās. Praviēša iedvesmā, balstīdamies uz bībeles pareģojumiem, Skarga paredz vislaunāko — Polijas sadalīšanu un tautas klejošanu pa visu pasauli: «Ja es būtu Ecechiēls, es būtu noskuvis matus un bārdū un būtu sadalījis matus trijās daļās. Vienu daļu es sadedzinātu, otru sagrieztu gabalos un trešo palaistu vējā un pareģotu jums: Vieni no jums nomirs badā, citi mirs no zobena, bet trešie izklīdīs pa visu pasauli. Es neizietu no savas mājas pa durvīm, nedz pa logiem, bet izgrauztu sienā caurumu, un bēgot sauktu: Tā notiks arī ar jums. Jūs neaizsargās nekādas pilis un cietokšņi; tos visus ienaidsnieks apgāzīs un jūs pazudinās. Ja es būtu Jona, tad, staigādams pa ielām, es sacītu jums: Paies četrdesmit dienu, un Ninive, t. i. jūsu karaliste aizies bojā.» Pēc tādām vīzijām uz sašutuma pilnām sirdīm viņš, kā gudrais skolotājs lika mierinātājas rokas un brīdinādams iepriecināja: «Ar kādiem draudiem Dievs atsūtījis mani pie jums, mani cienījamie kungi? Es atbildēšu: Nezinu. Tikai tik daudz zinu, ka viens no šiem draudiem piepildīsies. Un es vēlu jums, saviem vismīlākajiem brāļiem, savai tautai, un savai mīļajai tēvijai, lai Dievs, tā draudot, palīdzētu jums pacelties un nožēlot grēkus, lai nepiepildītos šie draudi un pavēles, lai mēs neaizietu bojā, bet lai pārbijušies savas sirdis un domas piegrieztu Kungam, lūdzot Viņu nedusmoties... Dievs var atcelt savus spriedumus, ja mēs atmetīsim savu ļaunprātību. Tāpēc nožēlosim grēkus un atgriezīsimies pie Dieva, mūsu Kunga,

un viņš pats mūs izārstēs: ievainos mūsu sirdis ar īstām skumjām par grēkiem un pats šās brūces izārstēs, kā saka pravietis: Viņš atdzivinās mūs un pēc divām dienām trešajā mūs uzmodinās.»

Iedvesmas spēks deva Skargam iespēju aizgrābt sirdis, domu loģika — pārlicināt prātu; konstrukcijas skaidrība un klasiskā konstrukcija padarīja viņa sprediķus par augstas literāras vērtības sacerējumiem. Šim apstāklim nozīme vēlākajā literatūrā: pie Skargas un viņa skaistās un varenās valodas griežas visas nākamās paaudzes, viņa patiesība aizrauj sirdis. Viņš ir šis dzīvais «Memento», kas brīdinājuma nolūkā rāda tautas trūkumus nākotnē vistālākajām paaudzēm, un gudrais skolotājs, kuŗš sludina visvienkāršāko patiesību: «Katras karalistes vislielākā laime ir tā, ja tai ir cilvēki, kas mīl godīgumu, necilumu, atturību un mērenību, kas ir paklausīgi, disciplinēti, gudri un drošsirdīgi un kas ir paraduši mīlēt viens otru.» Ar saeimas sprediķiem Skarga viens no pirmajiem lika pamatus tautas historiosofijai — šai domu sistēmai, kas vēlāk iegūst tautas mesiānisma vārdu. Vēstures plūsmā Skarga redz divas Dieva izraudzītas tautas — ebrējus un poļus. Analogijā ar pirmo — Dieva iemīlēto, lieliem mērķiem predestinēto, bet kas vēlāk, sākdama nicināt savu uzdevumu, aizgāja bojā — viņš redzēja Polijas valsts fundamentus plaisājam un izteic bažas par tautas nākotni. Skarga pasvītrā to, ka tādu labklājību, tādu brīvību, tādu mantu kā poļiem Dievs nav devis nevienai citai tautai. Viņam Polija bija it kā jaunā Jeruzaleme, un viņš to sauca par «slavu svēto ozolu», atzīdams, ka tā ir aicināta lieliem mērķiem. Šis mērķis ir Dieva valstības realizējums zemēs virsū. Tā kā poļu tautai uzlikts liels uzdevums, tāpēc arī daudz no tās esot jāprasa; tā nevarot kā citas tautas domāt tikai par savām lietām, tai esot jādomā par vissvarīgākajām lietām; tās darbiem esot jāliecina par Dieva idejas realizāciju tās dzīvē, lai tā varētu būt par paraugu un piemēru citām tautām. Kas esot lieliem uzdevumiem aicināts, bet no tiem izvairo-

ties, tam draudot Dieva dusmas, ja tas neatgriezīšoties uz istā ceļa. Tāpēc Skarga pareģo Polijas sabrukumu un aicina nožēlot grēkus un laboties. Ceļu Polijai viņš rādīja it skaidri: kad pielūgšot Dievu, tad tas otrreiz uzticēšot poļu tautai viņas misiju, lai nepaliktu viņai savas patiesības parādā.

Skarga saista reliģijas problēmu ar tautas uzdevuma problēmu. Pats viņš bija patiesības revelātors, «pazemīgais pravietis», kas Dieva vārdā aicināja visu tautu realizēt šo uzdevumu. Ar Skargas darbiem zināmus augstumus sasniedza ne tikai patriotisms un reliģijas atziņas, bet arī katolicisma doma Polijā.

Katolicisma triumfa iemesli. No Skargas laikiem sākas katolicisma triumfs valstī par protestantismu. Protestantisms Polijā neiesakņojās; tas uzliesmoja gaiši kā uguns, apjēma tautas virsējos slāņus, padziļināja kultūru un it sevišķi literātūru, ar savām dzirkstelēm aiznesa to vistālākajās nomalēs, bet pats drīz izdzisa. Protestantisma liesmas dzēsa arvienu augošie izglītoto garīdznieku pulki, kas gāja palīgā apdraudētajam katolicismam. Protestantismu neuzturēja arī pašu protestantu pūles, un tās arvienu samazinājās. Protestantisms nevarēja apjēmt zemniekus, to slāni, kas ir visu kustību pamats, kaut gan XVI gs. tam nebija lielākas lomas; tāpat tas nevarēja iesakņoties plašākās šlachtiču aprindās. Protestantismu sauca par «jauninājumu», un kā tādu to arī uzjēma, t. i. drīzāk kā zināmu modi, bet ne kā reliģiju. Reformāciju taču radīja ne reliģijā, bet gan politikā un sabiedrības prasībās fundēta vajadzība, t. i. garīdznieku privilēģijas, kurās šlachta gribēja atnest. Jaunās reliģijas strāva neiesūcās līdz sabiedrības dziļumiem; tā nogulās virspusē, un to viegli skaloja katolicisma viļņi. Luterāņu un kalvīnistu kustība saplaka, it sevišķi pirmā, kas bija pārāk stipri saistīta ar vācu garu un bija sveša poļu psihei. Tikai tā sekta, kas pilnīgi nodevās reliģijas jautājumiem, ierakstīdama to dziļi sirdī, pārdzīvodama to kā svētu parādību, t. i. vienīgi poļu brāļu — ariāņu sekta pastāvēja vēl pat XVII gadsimtenī. Vajāti, izsmietīti, savā starpā sašķēlušies, viņi

bija Kristus kalpi un kā pirmie kristīgie mocekļi nēsāja sevī Kristus vārdus, ciezdami un dzīvodami Kristus garā. Bet arī viņu ticība nevarēja izplatīties, viņi nevarēja to izveidot par visas tautas reliģiju.

Katolicisma triumfam bija divi iemesli: pirmais — poļu konservātīvisms, nelabvēlība visam tam, kas jauns, turēšanās pie tēvu ticības, pieķeršanās senajām paražām; otrs iemesls — stiprā renesanses strāva. Tā nesa sev līdz skaistuma kultu, antīkās un italiešu kultūras spirdzinātājas vēsmas, sniedza skaistumu un hūmānisma gara barību. Poļu psihē skaistuma kults runāja stipri. Poļu māksla veidojās antīkās mākslas un italiešu paraugu ietekmē. Bet protestantisms bija jūtams it īpaši kā skaistuma negācija reliģijas ieražās. Krāšņu dievkalpojumu vietā, ko kuplināja dziesmas, mūzika, gaisma, zeltaini mirdzoši liturģijas tērpi, svinīgu ieražu vietā, kuŗas ietekmēja tautas daiļuma izjūtu, protestantisms deva tikai sprediķus, atmetot visus ceremoniālus. (To pasvītrājot, nav domāts par abu reliģiju būtību, bet par formu, kuŗai šai gadījumā bija vissvarīgākā loma.) Tāpēc poļi, kuŗu asinīs mita no tēviem mantota pieķeršanās baznīcas svinībām, atkāpās no šās reliģijas. To saprata jezuiti. Tamdēļ tie izdaiļoja savus dievkalpojumus, rūpējās par jauku dziedāšanu baznīcā, par labu apgaismojumu, par skaistām baznīcām, kas bija jau vairs ne Dieva nami, bet pilis. Skaistuma kultā audzināja jaunatni, bet uz plašākajām aprindām runāja ar ceremoniju un baznīcas krāšņumu. Tā skaistums kļuva par katolicisma ieroci; protestantiem šādu ieroču nebija. Poļu psihi saprata arī Modževskis, un, domājot par tautas baznīcas radišanu, negribēja atmet Romas baznīcas paražas. Protestantisms atjēma tautai arī Jaunavu Mariju — svēto tēlu, ko tauta bija paradusi uzskatīt par savu māti. Taču Marijas dziesmu pārsvars starp citām reliģijas dziesmām jau viduslaikos liecināja, ka šis kults tika pieņemts labprāt un sirsnīgi. Pirmā poļu reliģiskā dziesma, kas vēlāk ilgus gadsimteņus kļuva par poļu bruņnieku dziesmu, sākas ar Marijas piesaukšanu: «Dievmāte Jaunava!» Visā Polijā cēla baznīcas

Jaunavai Marijai par godu. Jasnogoras baznīcā Ćenstochovā glabājas brīnišķīga Dievmātes glezna. Par šo baznīcu it sevišķi rūpējās poļu karaļi. Ar Jagaiļa un viņa dēlu atbalstu te cēla arvien bagātākas un skaistākas kapliņas, bet pati Ćenstochova kļuva par Marijas kulta centru visā Polijā. Par brīnumiem, kas tur notika, runāja visā Poļu zemē. Sprediķi slavēja Mariju un viņas skaistumu. XVI gs. sākumā mācītājs Šamotuļu Jānis — laikam meklēdams kādā Dievmātes gleznā iedvesmu ar sajūsmu stāsta par Marijas gaišajām acīm, par mazo taisno degunu, par vaīgiem piena baltumā un rožu sārtumā, par viņas apģērbu u. c. XVI gs. lūgšanu grāmata min viņas vārdu un sludina: «Kas tev tic, tas atradīs mieru, bet kas tevi nepielūdz šai pasaulē, tas neiekļūs debess valstībā.» Arī Skarga slavē Dievmāti savos sprediķos, bet viņa laikbiedrs dzejnieks Šažinskis — sonētā: «Tu esi mūsu dvēseļu īstais mēness, kuņā redzam mūžīgas žēlsirdības starus.» Ar katolicisma triumfu Dievmātes kulta nostiprinās vēl vairāk; tai par godu dzejnieki sacer dziesmas, vienkāršā tauta dzied tai slavas dziesmas baznīcās, līdz beidzot šī adorācija sasniedz zenītu XVII gadsimtenī, kad karalis Jānis Kazimirs Ļvovas katedrālē svinīgi nosauc Jaunavu Mariju par poļu kroņa karalieni; šo nosaukumu Marijai par godu pievienoja litanijai. Dievmātes kulta bija viens no triecieniem protestantismam, bet reizē viens no dolomīta slāņiem katolicisma pamatos. Tā tad pati poļu tauta atmeta protestantismu kā reliģiju, kas nesaskanēja ar tās garu, tāpat kā to darīja franču un italiešu tauta. Baznīca gaviļēja, pastiprinājās reakcija pret citām konfesijām, bet katoļu baznīca arvienu stiprākiem mezglīem saistīja sevi ar tautu, iejemdama to vietu tautas dzīvē, par kādu sapņoja Modževskis, t. i. Romas baznīca kļuva par īsto tautas baznīcu, pārdzīvodama līdz ar tautu tās triumfus un tās bēdas, sūtīdama garīdzniekus kaujas laukos, uzturot, nebrīvības gados dzīvu poļu garu u. t. t. Lieta nonāca pat līdz tam, ka jēdzieni polis un katolis kļuva par sinōnīmiem. Tiesa, baznīca Polijai sagādāja nereti daudz ļauna, bet tai ir arī nopelni

izglītības un kultūras laukā, jo tā izplatīja, kaut arī netieši, visplašākajās aprindās mīlestību uz to, kas skaists. Un katoļu baznīcas, viens no galvenajiem poļu pilsētu greznumiem, nereti ir tiešām īstu mākslas darbu mūzeji.

Nedrīkst tomēr aizmirst, ka katolicisma triumfs veicināja ne vienu vien ļaunumu Polijā. Šis triumfs ir viens no galvenajiem XVII gadsimteņa domu sekluma iemesliem, kā tas vislabāk redzams šā gadsimteņa literatūrā. Līdz ar domu seklumu reliģiskā pārdzīvojuma vietā par vērtīgāku tiek atzīti tā izpausmes veidi, satura vietā tiek kultivēta forma. Katolicisma triumfs Polijā nostiprināja it īpaši jezuītu nozīmi izglītības laukā. Jezuīti audzināja jaunatni pēc sava ordeņa priekšrakstiem, tā padarīdami viņu par līdzekli savu mērķu sasniegšanai. Ar to jezuītu ordenis stipri kaitēja valsts dzīvei. Tādā kārtā blakus labām pusēm katolicisma triumfam bija arī savas sliktās puses.

Daiļliteratūra.

Latīņu dzeja. Hūmānistam par ideālu bija senā dzeja. Tāpēc arī Polijā, tāpat kā citur, latīņu dzejnieki rūpējās vispirms par to, lai viņi arī latīņu valodas daiļumā un formā varētu līdzināties klasiķiem. Ir daudz dzejoļu. Nereti tie ļoti mazvērtīgi — pārsvarā ir epigrammas, epitalamiji, epicediji un citi gadījuma rakstura sacerējumi. Tomēr ir jau zināms it kā profesionālu dzejnieku skaits. Šo rindu uzsāk *Krosnas Pāvils* (miris ap 1517. g.), kas, izglītojies dzimtenē un ārzemēs bija klasisko autoru profesors Krakovas akadēmijā. 1509. gadā viņš izdeva Vīnē daļu no saviem rakstiem: odas, elegijas un epigrammas, formas ziņā imitējot klasikus, bet vēlāk — 1512. gadā epitalamiju Sigismunda Vecā kāzām ar Barbaru, Transilvānijas vaivada Zapolija meitu. Liela talanta Pāvilam nav, jo trūkst individuālu pazīmju, bet viņš jāmin kā pirmais, kas, formā labi imitēdams Horāciju un Ovidiju, saista reliģijas poēmas klasiskus tēlus, ar Kristus ticības tēliem. Citam dzejniekam — *Vislicas Jānim* (dzimis ap 1490. g.) ir zināma literatūra am-

bicija, bet savā «epopējā» «Bellum Prutheum» (1516. g.) viņš atkal tikai imitē — un pie tam nemākulīgi — Vergiliju: bez jebkādas kompozīcijas kopo chronikas garā faktus, kam kaut kāds sakars ar poļu un krustnešu karu. Jānis, tāpat kā viņa skolotājs Krosnas Pāvils, sajauc mitoloģiju ar Kristus mācības jēdzieniem. Bet arī viņš cenšas padarīt literātūru bagātāku ar to, ka vēstures tematu ietērpj jaunā, t. i. hūmānisma formā. *Husovas Nikolājs* (Nicolaus Hussovianus) (1475. g. — 1533. g.) pāraug abus savus laikbiedrus. Šis Mazpolijas zemnieka dēls jaunībā dzīvojis magnātu galmos un šai laikā starp citu medījis lāčus un sumbrus. Medību iespaidi bijuši tik stipri, ka Nikolājs uz šā fona uzrakstīja savu vislabāko poēmu, kas ir arī visskaistākais senpoļu darbs par medībām. Poēmas tituls — «Carmen de statura, feritate ac venatione bisontis», Veiklā formā, jauno strāvu garā autors stāsta par sumbru medībām, tēlo jaukas dabas ainas un papildina poēmu ar episkām un liriskām digresijām (piemēram, par poļu varonību cīņās ar tatāriem) Šai poēmā jau redzama liela artistiska izveicība. Bet autoram nelaimējas jau citos sacerējumos, piemēram, darbā par svēto Hiakintu, kur ir arī sausa, nedzīva polemika ar Lutera mācību.

Andrejs Kšickis (Andrzej Krzycki) (1482. g.—153. g.) ir to baznīcas augstmaņu tips, kuŗu dzīves veids ierosināja reformācijas uzbrukumus katoļu baznīcai: ar intrigām viņš kļuva par Gņeznas archibīskapu un Polijas prīmasu, glaimoja varenajiem, piem., Sigismundam un Bonai. Kšickis bija ļoti produktīvs: rakstīja daudz un ātri visdažādākos sacerējumus. Ciezdams zobu sāpes, viņš saraksta «Threnodia Valachiae». «Threnodia Valachiae» ir Valachijas raudu dziesma, kur tā lūdz karali, lai viņš pievienotu to Polijai, un tādā kārtā izsargātu to no turku verdzības. Kad karalis precas, Kšickis uzraksta panēgiriku par poļu uzvaru par tatāriem. Vēlāk viņš slavē karali, cildinot tā skaistumu, labsirdību un prātu. Bet panēgiriķis viegli kļūst par satiriķi. Un

tā Kšickis savos darbos sāk izsmiet viņam nepatīkamas personas. Drīz viņš iekrīt paskvillā un uzbrūk tiem, ko nesen vēl cildināja; piemēram, kastellānam Šidlovjeckam, kuŗu nesen vēl bija nosaucis par «nostri lux maxima regni», Bonai par to, ka tā neatbalsta viņa (Kšicka) karjērista tieksmes, un bīskapam Latajskam, kas Pšemišļas bīskapijas iegūšanā, Kšickam aizgāja priekšā. Tā viņa dzejoļi, būdami ētiski kaitīgi, mākslas ziņā tiešām bija nevainojami, dzēlīgi un asprātīgi un padarīja viņu slavenu, jo šie dzejoļi lasītājiem patika. Viņš ir īsu, nereti asprātīgu epigrammu meistars. Ar patīku viņš rakstīja ciniskus un izlaidīgus erōtikas dzejoļus, kas arī varēja patikt, jo XVI gs. taču ir ļaīkmete, kad valdīja juteklība. Kšickis rakstīja ne tikai jaunekļa gados, bet arī tad, kad bija bīskaps.

Andrejs Kšickis (Andrzej Krzycki).

Polītikas jautājumus Kšickis iztīrā darbā «Religio- nis et reipublicae quaerimonia» 1522. g.). Tā ir polītiskā satīra dialoga formā starp Polijas republikas un reliģijas personifikāciju: abas vaimanā par ļaunumu, un abas iepriecina doma par karali. Beidzot renesanses vispusības

garā Kšickis raksta arī reliģiskus dzejoļus. Viņa stils gluds, grezns; viņa metrika veidota pēc antīkajiem paraugiem, kaut gan tur ir arī kļūdas un barbarismi. Tomēr stila vieglums un asprātība nodrošināja Kšickam laikbiedros dzejnieka vārdu. No mūsu viedokļa viņš tomēr ir formas meistars un interesants kā jaunās renesanses kultūras tēls: savos darbos viņš jau savieno hūmanisma elementus ar nacionālu un aktuālu saturu. Kšicka laikbiedrs ir bīskaps un izveicīgais diplomāts *Jānis Dantišeks* (Jan Dantyszek) (1485. g. — 1548. g.) Šis cilvēks dzīvoja jautrībā un izlaidībā un blakus diplomātijai bija iegrimis ne sevišķi rūpīgi sijātu sakaru juklī. Kaut arī asprātības ziņā viņš stāv zemāk kā Kšickis, tomēr viņš pacēlās lielākos slavas augstumos: diplomāta darbība palīdzēja viņam gūt no ķeizara dzejnieka laurus, «poeta laureatus» vārdu — visaugstāko godalgu, kāda vien bija tālaika Eiropas literatūras pasaulei. Arī viņš sāk ar panēgiriķiem, kas ir laikmetam zīmīga parādība kad, piem., «Epitalamijā Sigismunda laulībām ar Barbaru», viņš uzdod mītoloģijas dievietēm cildināt karali un viņa līgavu un pierunāt viņus laulāties; augstā stilā Venera apdzied Sigismundu, apgalvojot, ka ikkatra dieviete Sigismunda dēļ atstātu savu mīlāko un viņa, Venera, pat pašu Adōnīdu. Labākie ir Dantišeka diplomāta laikmeta dzejoļi. Šais dzejoļos viņš apcer politikas notikumus, piemēram, 1515. gada Vīnes kongresu. Sacerējumā «De nostrorum temporum calamitatibus» (1530. g.) Dantišeks griežas pie pāvesta, ķeizara, ungāru un čehu karaļa, aicinādams tos krusta karā pret turkiem. Šai laikā viņš raksta arī erētiskus dzejoļus. Mūža pēdējos gados — kā tas parasti notiek, — Dantišeks kļūst nopietnāks, viņā padziļinās reliģiskas jūtas, un viņa dzejas forma kļūst labāka un dabiskāka. Interesanta ir 1539. gada poēma «Ad adolescentem Alliopagum Carmen»; kur viņš atceras savas dzīves notikumus un dod šim jauneklīgam padomus un pamācības nākotnei. Šai poēmā atspoguļojas renesanses audzināšanas tendences.

Vislielākais no latīņu dzejniekiem ir Lielpolijas zemnieka dēls *Klēments Janickis* (Klemens Janicki)

(1516. g. — 1543. g.), Padovas universitātes filosofijas doktors, «poeta laureatus», ko godalgoja pāvests Pauls III. Šis jaunais 27. dzīvības gadā mirušais dzejnieks atstāja darbus, kas lasītāju aizkustina vēl līdz mūsu dienām. Ne epigrammas, kas neatbilda viņa garastāvoklim, ne politiski dzejoļi sagādāja viņam slavu pēcnācējos; tie bija tikai pateicības parādi un modes prasības. Jaņickis ir pazīstams kā elegiju autors. Viņa elegijas ir tik skaistas, tik sirsnīgas, iedvesmā radītas, ka poļiem ir žēl, ka tās rakstītas latīņu valodā. Viņā parādās pirmais īstais poļu dzejnieks, kas izjūt pasaules un dzīves skaistumu. Viņš ir pirmā individuālitate dzejā, tā tad cilvēks, kas māc ieskatīties savā dvēselē un savā sirdī un mākslas tēlos rādīt savus novērojumus. Viņam ir stipra jūtu dzīve — dāvana, kā trūka viņa priekšgājējiem. Tā izpaužas dzīves, tēvijas un reliģijas mīlestībā. Subtila izjūta, skumjas, ilgas un šķīstība paceļ Jaņicku pāri laikmeta fonam. Viņa dzejas forma ir skaista, hūmāniska vārda vislabākajā nozīmē: maz tur frazeoloģijas, maz mitoloģijas, un tēlošanas tehnika ļoti laba. Elegiju temati attiecas uz Jaņicka personīgajiem pārdzīvojumiem, izteic viņa domas, novērojumus, iespaidus un jūtas. Viņš ir lirīķis; viņa dzeja saistās ar viņa dzīvi, piemēram, ar dzīvi Itālijā, ar viņa mīlestību un ar slimību (brīnišķīga elegija, kas veltīta Dievmātei) u. t. t. Jaņickam bija sava talanta apziņa, un šo apziņu viņš izteica dzejoļi «Pēcnācējiem par sevi pašu». Viņa patriotisma jūtas illūstrē viena no vislabākajām elegijām, proti — epitalamijs Sigismunda Augusta laulībām. Šās elegijas saturs cildens, tās tēli un ainas plastiskas un forma eleganta un jauka. Dzejnieks stāsta šeit ar lepnumu par Jagaiļa mājas un poļu tautas varenumu, apoteozē valsti, saprot tās politisko nozīmi un izteic šās domas skaistā mākslinieka valodā. Tas ir vislabākais politiskais dzejolis XVI gs. pirmajā pusē. Jaņicka agrā nāve ir liels zaudējums poļu kultūrai. Viņa lielais talants izpaužas laikmeta garā tikai latīņu dzejā, bet, ievērojot faktu, ka arī citi dzejnieki, kā piemēram Kochanovskis, sāk rakstīt latīņu valodā un tikai vēlāk piegriežas poļu

valodai, domājams, ka arī Jaņickis ar laiku varbūt sāktu rakstīt poļu dzejas. Šā dzejnieka agrā nāve bija it kā pierādījums sakāmvārdam: dievu mīluļi mirst jaunībā.

No citiem dzejniekiem, kas rakstīja latīņu dzejoļus, jāmin Sanokas Gregorijs, Samboras Gregorijs, Roizijs un Koperniks, kuŗš septiņos himnos «Septem sidera» cildina Kristu, imitējot formā Horātiju. Citi, kas rakstīja latīņu valodā, rakstīja arī poļu valodā, un pie tam taisni savus vislabākos darbus, kā, piemēram, Kochanovskis, Kļonovičs un Šimonovičs. Visa šī latīņu dzeja Polijā liecina par hūmānisma kultūru, kas pamazām iespiežas tautā. Vispār šī dzeja operē ar tādu rakstniecības formu, kādu tā bija iemācījusies no senlaiku autoriem. Oriģināls ir saturs tautiskais elements, kas vienos darbos stiprāks, citos vājāks. Tomēr šās atdarināšanas istā vērtība meklējama formas un valodas mākslas kopšanā. Cilvēki mācījās skaisti rakstīt, un tā cēlās vispārīgā literārā kultūra Polijā.

Pie renesanses laikmeta pieder XVII gs. dzīvojušais poļu un latīņu dzejnieks *Matiss Sarbjevskis* (Maciej Sarbiewski). Viņš dzimis 1595. g., mācījies jezuītu skolās, 1612. g. iestājies viņu ordenī, studējis Viļņas akadēmijā un Braunbergā. Tad bijis par skolotāju Krožēs un Polockā, bet 1622. g. viņu aizsūta uz Romu, kur viņš trīs gadus studē teoloģiju. Šie gadi tomēr bija sevišķi svētīgi jaunā dzejnieka mūžai. Senie un jaunlaiku mākslas darbi modina viņā sajūsmu, klasiskā dzeja izkopj viņa daiļuma izjūtu, bet pāvesta galms, kas toreiz lepojās ar ievērojamiem zinātniekiem un dzejniekiem, bez šaubām, viņu ļoti ietekmē. Sarbjevskis raksta sacerējumus latīņu valodā, tā pievēršot sev pāvesta Urbāna VIII uzmanību. Pēc pāvesta vēlēšanās viņš sacer latīņu himnus par godu poļu svētajiem, bet 1625. gadā izdodams dzejoļu krājumu «Lyricorum libri III, epigrammatum liber unus» viņš iegūst ievērojama dzejnieka slavu, dabū no pāvesta dzejnieka vainagu un, aizbraucot no Romas, zelta ķēdi ar pāvesta portretu. Atgriezies Polijā, Sarbjevskis 1627. gadā kļūst par Viļņas akadēmijas filosofijas

un vēlāk par teoloģijas profesoru. Sai amatā viņš paliek līdz 1635. g., kad karalis Vladislavs IV aicina viņu uz Varšavu par galma sprediķotāju. Te viņš paliek līdz savai nāvei (1640. g.). 1632. g. Sarbjeviskis iegūst filosofijas doktora gradu un 1636. g. teoloģijas doktora gradu. Dzejnieka darbību viņš uzsāka agri ar banāliem panēgiriķiem, bet dzīve un studijas Romā ievirzīja pareizās sliedēs viņa talantu. Kā Kochanovskam, tā arī viņam par paraugu bija Horātijs, kuŗa ietekmē viņš izveidojis savu formu, iedvēsdams tai kristiānisma garu. Viņu sauca arī par «kristīgo Horātiju». Viņa darbi sajūsmināja laikbiedrus. Jau XVII gs. Sarbjevskā darbus iespieda trīsdesmit sešas reizes. Un kaut arī tie bija rakstīti vispārpazīstamā latīņu valodā, tos tulkoja poļu, angļu, franču un vācu valodā. Slava gāja pa visu Eiropu, un vēl līdz mūsu dienām angļu skolās Horātija vietā jaunatne lasa Sarbjevskā dzejas. Viņš rakstīja it īpaši odas un epigrammas, bija lirikis, kā Kochanovskis, bet interesējās arī par epiku. Var paiet garām panēgiriķiem, ko viņš rakstīja arī vēlākajos gados, un kas ir viņa dzejas vājākā puse, var paiet garām viņa vērtības ziņā dažādajām un dažādos mūža laikmetos rakstītajām epigrammām, kuŗas uzrakstītas sliktā baroka gaumē, bet nevar neievērot Sarbjevskā lielumu reliģiskās un politiskās oodās, kā arī sociālajās oodās. Tais viņš iztirzā dažādus tēmatu: slavē Dievu, Dievmāti un svēto; aicina uz cīņu pret kristīgās ticības ienaidniekiem — turkiem; slavē varonīgo Poliju, kas aizstāv citas Eiropas valstis tad, kad tās pašas greznojas un priecājas; min vēstures faktus u. t. t. Sarbjevskā talants parādās istā dzejiskā iedvesmā un košā formā, kuŗā tā izpaužas. Šī iedvesma visbiežāk plūst no dzejnieka reliģiskajām jūtām, un tad tā ir visdziļākā un visdaiļākā. Jūtu subtilitāte, iedzimta un ar izglītību attīstīta literāra kultūra ir pamats, virs kuŗa paceļas Sarbjevskā meistardarbi, kas lasītāju aizkustina un aizrauj. Domu un jūtu daiļums un dziļums parādās refleksiju oodās: tur saplūst klasiskās filosofijas elements ar kristīgo filosofiju; Sarbjevskis sintezē tos savā individuālītātē un tā rada savu dzīves uzskatu. Šis

dzīves uzskats ir prieku negācija. Tāpēc rodas ilgas pēc viņpasaules dzīves, pēc loka, par ko runā reliģija; tās ir «žēlabas pēc debess tēvijas». Šās ilgas un domas par pasaulesniecīgumu piešķir viņa dzejai sapņotāja daiļumu, neparastu burvīgumu. Šās dzejas burvīgums aizrauj arī dabas dzejoļos. Sarbjevskis izjūt dabas daiļumu, pārdzīvo sajūsmu. Viņa darbi ir poļu un italiešu dabas ainu un motīvu pilni; viņš netēlo plašas ainas vien, bet dzīvo dabai līdz, iejūtas dabā, iejūtas tās radītās noskaņās. Būdams ļoti smalkjūtīgs, viņš spēj uztvert ainavu mainīgumu, gaismas un ēnu rotaļas, krēslas un nakts burvīgumu, saules lēkta daiļumu; viņš ierauga pat puķu rasas individuālo raksturu, sadzird mazāko vēsmiņu un lielā sajūsmā klausās strauta skaņās. Viņa dzejā ir jau ļoti daudz tādu mākslas elementu, kādus redzam visjaunākajā dzejā. Viņam ir talants un literāra kultūra, viņam ir dzejiskais burvīgums un dziļa iejušanās spēja, un viņam ir arī īsta gudrība. Tomēr poļu dzeju viņš sevišķi lielā mērā nav ietekmējis. Ne tamdēļ, ka rakstīja latīņu valodā — jo šo valodu Polijā pazina itin labi — bet tāpēc, ka viņš nāca pēc Kochanovska. Pārāk gaiša bija Kochanovska zvaigzne, un tā aptumšoja Sarbjevskas spožumu. Viņa māksla ir tā tad parādība, kas liecina par mākslas un gara kultūras augsto līmeni Polijā; bet mākslas turpmākajā attīstībā Sarbjevskas dzejai minēto iemeslu dēļ jau nav lielas lomas.

Poļu populārais romāns un drāma. Līdz ar tautisko pašapziņu renesanses laikmetā dzima vēlēšanās radīt literātūru tautas valodā. Viduslaikos, kad latīņu valodai bija pilnīga prioritāte, kad tā atradās baznīcas autoritātes balstītā privilēģētā stāvoklī, uz tautas valodu (lingua vulgaris) skatījās ar nicināšanu. Hūmānisms un reformācija atbrīvoja tautas valodu no šās verdzības. Francijā Ronsārs (Ronsard) un pleiada, Itālijā Taso un Ariosto ne tikai atbrīvoja mātes valodu no verdzības, bet pierādīja, ka arī šai valodā var radīt meistardarbus. Čehijā šī tautas valodas atbrīvošanās tendence gāja kopā ar tendenci atbrīvoties no vācu suprēmatijas paražu un poli-

tikas dzīvē. Cīņa par čehu valodu un čehu paražām iiga visu XIV gadsimteni, kamēr Huss izveidoja čehu literārās valodas pamatus. Vācijā tautas valodas atjaunotajs bija Lutērs. Polijā latīņu valodas pārsvars viduslaikos bija tik stiprs, ka vislabākie sacerējumi parādījās vienīgi šai valodā. Arī XVI gadsimtenī, Sigismunda Vecā laikos latīņu valoda bija joprojām pārsvarā. Pat vēl vēlāk to uzskatīja par elegaru un cienījamu. Tomēr reakcija pret latīņu valodas kundzību sākās jau hūmānisma priekšvakarā. Mātes valoda guva sev tiesības pamazām, bet arvienu stiprāk. Ar spiedumdarbu izplatīšanos izplatās arī rakstniecība poļu valodā. Blakus zinātnes darbiem latīņu valodā parādās poļu darbi vēsturē, paidagōģijā un medicīnā. Poļu valodas attīstību ievērojami veicina reformācijas kustība: rodas polemikas darbi, katēchismi, postillas, teoloģiski raksti un izplatās baznīcas dzeja. XVI gs. pirmajā pusē šās attīstības soļi vēl ir diezgan gausi, bet gadsimtena otrā pusē tie top arvienu straujāki: politikas un reliģijas literātūru poļu valodā rotā Ožehovska darbi, ariāņu un protestantisma veicinātāju vārdi, kā arī katoļu aizstāvji ar Vujeku un Skargu priekšgalā. Pirmie spiedumdarbi poļu valodā bija lūgšanas: Tēvreize, «Esi slavēta, Marija» un «Ticu Dievam» (iespiestas 1475. gadā); ap 1506. g. kopā ar latīņu statūtiem tika iespiesta dziesma «Dievmāte». Bet pirmā poļu grāmata iznāca starp 1511. un 1514. gadu. Tā ir *Łubliņas Bjernata* lūgšanu grāmata. Ap 1520. gadu iznāk divas citas grāmatas. Viena no tām ir tā paša *Łubliņas Bjernata* pirmais poļu fābulu krājums «Ēsōpa Friga dzīves gaita», kuņas saisinātais nosaukums ir «Poļu Ēsōps». Tur ir daži simti dzejā pārtulkotu un pārstrādātu grieķu fābulu, kas viduslaikos visā Eiropā bija pazīstamas latīņu tulkojumā; Bjernats tām pievienojis fābulas no italiešu un austrumnieku krājumiem. Iepīdams šais fābulās poļu sakāmvārdus, Bjernats tādā kārtā vienlaikus rada arī pirmo poļu sakāmvārdu krājumu. Grāmata nokļuva baznīcas indekā, un tagad uzglabājušies tikai divi un pie tam tikai vēlāka, t. i. 1578. gada iespieduma eksemplāri (Kor-

ņikas bibliotēkā). Otra grāmata ir «Kunga Jēzus Kristus dzīve» (1522. g.), ko sarakstīja Krakovas skolotājs pilsonis *Baltazars Opecs*. Pēc poļu princeses Elīzabetes vēlēšanās viņš rada Kristus dzīves aprakstu poļu valodā. Viņš izlietā savai grāmatai svētā Bonaventūras darbu latīņu valodā un XV gs. apokrifu «Pārdomas par Jēzus Kristus dzīvi». Opecs papildina Kristus dzīves aprakstu ar stāstiem par Dievmātes jaunību, viņa debessbraukšanu u. c. Visa darba tonis ir vienkāršs, karstu jūtu pilns, kas it sevišķi izpaužas daudzās dziesmās un lūgšanās, kuņas vijas ar stāsta fābulu. Grāmatu lasīja aizrāvīgi, par ko liecina tās daudzie iespaidumi (četrdesmit iespaidumu līdz XIX gs. beigām). Ap to pašu laiku, kad iznāca šās divas grāmatas, t. i. ap 1520. gadu tika pārtulkotas poļu valodā tā saucamās «*Janičara atmiņas*» (kuņas gan iespieda tikai XIX gs.). Varbūt, ka šis darbs ir laika falsifikāts kā Osjans vai čehu Hankas darbi. Domā, ka «*Janičara atmiņu*» autors būs bijis turku sagūstīts serbs, kas par janičāru būs piedalījies cīņās Eiropā un Āzijā, bet mūža beigās uzrakstījis savas atmiņas serbu valodā. Šis serbu oriģināls ir pazudis, un palikuši tikai čehu un poļu tulkojumi. Ja šis poļu darbs būtu XV gs. serbu darba tulkojums, tad tam būtu zināma nozīme ne tikai kā poļu valodas piemineklim, bet tas būtu interesants arī sava satura dēļ, jo autors stāsta par karali Vladislavu Varneņčiku, Kazimiru, Jāni Olbrachtu un viņa neveiksmi cīņās ar valachiešiem.

Krakovas skolotājs *Košičeku Jānis* (Jan z Koszyczek) pārtulkoja un lika iespiest dažus svēto dzīves viduslaiku aprakstus, kā arī 1521. gadā viduslaiku stāstu — pirmo iespiesto stāstu Polijā — ar nosaukumu «*Zalamana sarunas ar Marcholtu*». Šis stāsts viduslaikos bija ļoti populārs savas interesantās idejas dēļ: mācīta karaļa sarunā ar vienkāršu zemnieku Marcholtu, laiku pa laikam pēdējais uzvar pirmo, atbalstīdamies uz sava vienkārša zemnieka prāta. Augstākās aprindas, gara eliti, apjēma rietumu kultūras strāvas, un tikai zināmas šās kultūras parādības nokļūst līdz masām; masas pa lielākai daļai iztieka ar savu senču

garīgo mantojumu. Tā divu dažādu kultūru slāņi guļ viens otram blakus. Viens — elegantais renesanses slānis, otrs — vienkāršais viduslaiku slānis. Plašajām tautas aprindām tiek izdota vesela rinda viduslaiku stāstu. Tos tulko no svešām valodām, un tos lasa ar lielu sajūsmu. Sos darbus mēs pazīstam tikai pēc vēlākajiem iespaidumiem. Tie bija stāsti, ko lasīja ar tādu pašu dedzību visā Eiropā: stāsts par septiņiem gudrajiem, Trojas kara vēsture, Maķedonijas Aleksandra varoņdarbi, fantastiskie stāsti par Magelonu, par Meluzīni, jokupētera (Sowizdrzał) hūmora pilnās dēkas vai visā Eiropā populārais antikaloliskais stāsts par pāvestu Jāni. Tā ir līdz mūsu dienām iemīļota fantastikas un pārdabiskuma pilna laucinieku literātūra. XVI gs. šos darbus lasīja visi, kas vien prata lasīt. Mākslas vērtības tiem nav. To nolūks bija kavēt laiku lasītājam, pārnest to burvīgā pasaku un dēku valstī. Šie stāsti dzesēja fantazijas slāpes, jo ar reliģiskiem stāstiem vien nepietika: cilvēks gribēja izdzīvoties, gribēja smieties un brīnīties, gribēja izšausmināties par notikumiem un ar uzbudinātu interesi sekot viena vai otra varoņa liktenim. Šī lektūra satura ziņā radīja lasītājiem zināmus kopīgus pārdzīvojumus, tautas masā iesūcās zināmi izteicieni. Tā veidojās visplašāko masu kultūra. Polijā mākslas stāstu nebija. Kad rietumos ievērojami rakstnieki rada romānus, poļu rakstnieki par oriģinālu stāstu vēl nedomā. Iemesls ir hūmānisma aistētikas ietekme. Šī aistētika neatzina romānus un lika teorētiskus pamatus tikai dzejai: drāmai, epikai un lirikai. Poļu mākslinieki tā tad griežas pie šiem literātūras veidiem, uzskatīdami stāstu par ko zemāku, kas nav viņu spalvas cienīgs. Tikai tad, kad citu hūmānistu darbos poļu rakstnieki atrod stāsta paraugu, pārnes to tulkojumā uz Poliju un šādā gadījumā rada tādas literātūras pērles, kā Kochanovska «Šachs».

Līdzīgi stāstam neattīstījās arī mākslas drāma. Bija atsevišķi vairāk vai mazāk izdevušies mēģinājumi, kā, piemēram, Reja drāmas darbi, bija viens liels un labs darbs — Kochanovska drāma, un tas arī bija viss. Bet kā eksistē

populārais stāsts, tā eksistē arī populārā drāma. Tās sākums meklējams viduslaikos, kad Polijā tāpat kā ārzemēs, cēlās reliģiskas misterijas. Bet šo drāmu bija ļoti maz, un tās bija uzrakstītas laikam latīņu valodā. Misterijas bija arī XVI gadsimtenī. No poļu misterijām jāatzīmē Vilkovjeckas Nikolāja misterija «Stāsts par Kristus svēto augšāmcelšanos», kuŗas pamatā ir evaņģēlijs un apokrifi. Citas drāmas, kas saistījās ar reformācijas kustību, bija interesantas tur tēloto paražu dēļ. (Tās reprezentēja daži reliģiskajā literatūrā jau apskatītie sacerējumi.) Laicīgā drāma attīstījās vāji. Tika tulkoti daži klasiķi, iespiesti daži hūmānistu sacerējumi, no kuŗiem daži tika pārtulkoti. Pastāvēja skolas teātris ar drāmu latīņu valodā. Labāk attīstījās populārā komēdija (tā saucamā «Komēdija rybaltowska»; rybalt — tautskolotājs), kas radīja dažus interesantus tipus. Tā pastāv vēl visu XVII gadsimteni. Nabadzību drāmas mākslā var izskaidrot ar pilsētu vājo attīstību, jo tikai pilsētās var plaukt šī māksla. Hūmānisma oriģināldrāmu latīņu valodā radīja Šimanis Šimonovičs.

1543. gads. Vispār rakstniecības sākumi poļu valodā XVI gs. pirmajā pusē bija vāji. Arī renesanses hūmānisma strāva bija pārāk jauna un vāja. Par robežstabu, no kuŗa parasti mēdz skaitīt poļu jaunlaiku literāro kultūru, uzskata 1543. gadu. Šis fakts ir ļoti zīmīgs, jo taisni šai gadā iekrīt dažas poļu dzīvei svarīgas parādības. Šai gadā slēdza acis poļu dzejas kultūras viskrāšņākā parādība latīņu valodā, bet virs horizonta parādījās modra un vesela personība, parādījās tas, ko nosauca par poļu literatūras tēvu, proti — Nikolājs Rejs 1543. gadā nomira renesanses vislielākais latīņu dzejnieks Klēments Janickis, bet Nikolājs Rejs izdeva savu pirmo darbu poļu valodā «Īsa saruna starp kungu, pagasta vecāko un prāvestu». Tai pašā gadā poļu valodu ievēd likumdošanas nozarē: saeimas konstitūciju sāk rakstīt poļu valodā. Šai pašā gadā mostas jaunai dzīvei patstāvīga, no viduslaiku važām atbrīvojušies tautas gara kultūra: parādās iespiedumā Kopernika darbs «De revolutionibus

orbium coelestium», Modževskis publicē savu pirmo darbu «De poena homicidii», kur protestē pret likumu netaisnību; Ožechovskis, izdodams traktātu «Fidelis subditus», ar ko pamāca Sigismundu Augustu, kā pildīt karaļa pienākumus, un publicēdams traktātu «De bello adversus Turcas», kur skubina uz karu pret turkiem, liecina par šlachtas ingērenci valsts lietās. Un šai pašā gadā protestantisms ar «Krakovas katēchismu» dod vienu no pirmajiem signāliem par sevi.

Cilvēka ideāli.

Rejs (Mikołaj Rej). Reju par poļu literatūras tēvu nosauca XIX gadsimteņa pirmās puses literatūras vēsturinieki. Vēlāk bija dzirdāmi protesti pret šo apzīmējumu, un Reju sāka saukt par tās patēvu, aizrādot, ka jau agrāk esot bijuši autori, kas rakstījuši poļu valodā. Tomēr viņu no pedestella nogāzt neizdevās — viņa godu neviens viņam nevar atņemt. Rejs ir pirmais poļu literāts šā vārda tiešajā nozīmē. Viņš raksta tikai poļu valodā un šo valodu lietā apzinīgi kā mākslas līdzekli. Radīdams literatūras jauno tipu, viņš smeļ no dzimtajiem avotiem, tādējādi kļūdams par poliskuma sinōnīmu. Priekš Reja literatūrai poļu valodā bija drīzāk gadījuma raksturs; tā bija sporadiska. Tā tas bija arī viduslaikos. XVI gadsimteņa priekšvakarā, kad, starp citu, parādās dzejoļi par aktuāliem tematiem, piemēram — karaļa klēriķa Stanislava dzejolis par Sigismunda Augusta iecelšanu par karali un par princeses Izabellas kāzām. Kopsavilkumā visa šī literatūra bija nabaga, neviengabalaina, nereti interesantāka kā valodas kultūras piemineklis nekā kā mākslas darbs. Rejs, ķēries pie spalvas, uzreiz padara literatūru bagātāku. Ne tikai tamdēļ, ka skaitliski, t. i. lappušu un grāmatu skaita ziņā tā ir ļoti bagāta, bet arī tāpēc, ka nav gandrīz tāda literatūras veida, kurā Rejs nebūtu darbojies. Tā tad Rejs rakstījis pasakas, satiras, drāmas, ēpiska un liriska rakstura darbus; tālāk — «spoguļus», kas ir it kā didaktiskas romāni, traktātus, polemikas un sprediķus. Tiesa, lielākā vai mazākā mērā daži šādi darbi bija jau agrāk, bet

Nicolājs Rejs piecdesmit gadu vecumā (ap 1555. g.). Šis portrets sastopams Reja «Zvērnīcā» (1562. g.).

caur Reju tie iegūst spēku, nozīmi un spēju dzīvot: Rejs savos darbos aplūko gandrīz katru viņa laikā aktuālu jautājumu vai vismaz pieskaņas tam. Tā viņa darbos visai labi atspoguļojas tas laikmets, kad Rejs dzīvoja. Ar šo apstākli izskaidrojama ne tikai Reja darbu vēsturiski-kultūrālā nozīme, bet vispirms viņa lielā popularitāte laikbiedros: viņa darbus lasīja labprāt, viņam bija noteicējs vārds ne vienā vien jautājumā, un viņa cienītāji dažkārt viņu bagātīgi apdāvināja. Šādā kārtā viņš kļuva par dažu namu un sādžu īpašnieku. Nākamās paaudzes izturas pret Reju ar tādu pašu simpatiju, kādu viņam izrādīja viņa laikbiedri. Šī simpatija saistās ar legendu, ko ap Reju radīja viņa laikbiedri. Tie stāstīja nostāstus par viņa neparasto apetītu, apbrīvoja viņa draudzību, jūsmoja par viņu un apdāvināja viņu bagātīgām dāvanām. Ar tautiskām rakstura īpašībām viņa tēlu apvija XX gs. St. Vispjaņskis, ievēzdam viņu priecīgu, dziedošu drāmā «Sigismunds Augusts». Reja dzīve bija mierīga un patīkama. Tā bija dzīve, kas mums tagad gadsimteņu perspektīvā var izlikties par bezrūpības ideālu.

Rejs dzimis 1505. g. Žoravnas muižā, pie Polijas dienvidaustrumu robežām. Viņa tēvs, turīgs Krakovas vaivadijas šļachtičs, brauca uz šejieni sakarā ar kolonizācijas strāvu pierobežas apgabalos. Māte Barbara Herburta piederēja pie augtī cienītas ģimenes. Reja jaunības laiki ir apskaužami: līdz astoņpadsmitajam dzīvības gadam viņš kļūva ar šauteni un makšķeri rokā pa laukiem un mežiem, un viņam tā iepatikās lauku dzīve, ka no tās viņš visu savu mūžu jau nespēja atteikties. Reju sūtīja skolā Skalmježā un Līvovā, bet nekur viņš ilgi neizturēja un nekā neiemācījās, tāpat kā Krakovas universitātē, kur būdams, ilgajās pēc mājām, kaut arī galvaspilsētas dzīve viņam it ļoti patika. Tāpēc viņš atgriezās Žoravnā un atkal baudīja lauku dzīves priekus. Tēvs, norūpējies par to, lai viņa dēliņš šai brīvībā nepanīktu, divdesmit gadu veco jaunekli sūta uz magnāta Sandomježas vaivada Tenčiņska galmu. Tie bija laiki, kad Polijā galma dzīve bija sasniegusi visaugstāko attīstības pakāpi. Tenčiņska galms bija

pazīstams kā viens no renesanses kultūras avotiem. Te Žoravnas klaidonis sastopas ar jauniem jēdzieniem, ar izglītotiem cilvēkiem, pats iemācās smalkas manieres un patur prātā ne vienu vien svarīgu dzīves noslēpumu. Te viņam rodas arī izdevība dzirdēt poļu mūziku un iepazīties ar dzimtenes seno dzeju. Viņš ierauga jaunu dzīves veidu un novēro citus cilvēkus. Kaut gan galma dienests viņam ne visai patīk, tomēr tas viņam palīdz sabiedrības dzīvē iegūt visu to, kas viņam vēlāk ļoti nodevēja cilvēku siržu iekarošanai. Atstājis galmu, Rejs atkal pārā gadus pavada bezrūpībā līdz tēva nāvei (1529. g.). Nu vajadzēja pašam padomāt par nākotni. Viņš izvēlas ceļu, ko vēlāk ieteic citiem — 1531. gadā viņš apprecas ar Ļvovas archibīskapa māseni Sofiju Koznu. Reja dzīve kļuva noteikta; viņš apmetās uz laukiem un priedīgi pildīja savus saimnieka pienākumus, uzturējās mīlu draugu sabiedrībā un nodarbojās ar publiskām un literārām lietām. Publisko dzīvi viņš savienoja ar Kalvīna reliģijas nostiprināšanu Polijā. (Par šās reliģijas piekrišanu viņš kļuva ap 1548. gadu.) Dedzīgi viņš sludina jauno ticību rakstos un darbos: uz savas zemes ceļ kalvinistu baznīcu, bet tā kā viņam bija straujš temperāments un tieksme ķīdoties, tad šās šlachtiča īpašības izpaudās arī viņa apustuļa darbībā: viņš ķīldojās un tiesājās ar katoļu garīdzniecību un aizstāvēja tos, kas atkrita no katoļu baznīcas. Un tomēr katoļi atzina viņa nopelnus. Viņa biedri šlachtiči viņu cienīja, un mājās plauka laime. Tā Rejs nobeidza savu krietno mūžu 1569. gadā sešdesmit četrus gadus vecumā.

Dzīves laime atspoguļojās Nikolāja Reja rakstu noskaņojumā. Tautas lepnums un kauns, ka varenai valstij nav vēl līdz šim savas literatūras, literatūras tautas valodā, sasniedza to, ka Rejs nolēma šo literatūru radīt. Viņš teica: «Visas tautas raksta savā valodā, tikai mēs savā valodā it kā snaužam.» Tas viņu kaitināja, kaitināja poļu valodas neatzišana par literatūras valodu, kad tai pašā laikā latīņu valodā tauta tik daudreiz bija pierādījusi savu gara kultūru. Tamdēļ ar savu zīmīgo no lauku

dzīves jemto līdzību Rejs ziņo svešām tautām, ka «poļi nav zosis», ka «viņiem ir sava valoda». Sākumā Rejs raksta gadījuma dzejoļus un dievbijības dziesmas, bet vēlāk vērsis uz sevi citu uzmanību ar «Īsu sarunu starp kungu, pagasta vecāko un prāvestu». Tas bija pirmais poļu lielākais dzejas darbs, kā autors ir zināms. Tas ir titulā minēto personu dialogs, kas ietver paražu tēlojumus un satīras elementus. Kungs ar pagasta vecāko sūdzas par prāvestu, ka tas esot palaidnīgs un mantkārīgs, un ir sašutuši par to, kas kaitināja plašas masas, proti — grēku atlaišana par naudu un svēto kults. Prāvests aizstāvas un no savas puses uzbrūk tiesnešiem, vagmajiem un citiem ierēdņiem, saeimai tās neauglīgās darbības dēļ un kungu lepņībai. Pagasta vecākais uzstājas pret laicīgo apspiešanu, bet tālāk līdz ar kungu aizrāda uz ļaunumu sievietēm un vīriešu ikdienas dzīvē. Ar šo satīrisko paražu tēlojumu Rejs parāda savu īsto seju: viņš ir morālists. Lai izprastu dzīves būtību, viņš domā par dzīvi un tās parādībām. Šo pārdomu pamatā ir ētikas stimulsi. Viņš māca un rāda ceļu, pa kuŗu cilvēkam jāstaigā. Sava pirmā saistītā valodā rakstītā darba beigās Rejs ievēd Polijas republikas tēlu un liek tam izteikt savus uzskatus: ar vaimanām vien nevarot izskaust ļaunumu; esot jāatrod cits labošanas ceļš, un to rādot tikums. Ne stilā un jau labās atskaidrības slēpjas šā darba vērtība; tas nozīmīgs kā vēstures un paražu pieminēklis. Rejs māc dzīvi tēlot zināmas dzīves parādības, piemēram, runājot par pārmērību ēšanā, dzeršanā un apģērbā; dažreiz viņam it labi izdodas kāda paražu aina, piemēram tirgus. Cik labprāt Reja darbi tika lasīti, mums pierāda cita dialoga liktenis. Tas ir «Varvasa un Dikasa saruna», kuŗu pazīstam jau tikai pēc čehu pārstrādājuma un nenogurstošā literātūras pētnieka profesora Brūknera rekonstrukcijas. Šis dialogs ir ļoti interesants XVI gadsimtena sievietēm jautājuma dēļ, kas patiesībā ietvērās jautājumā: precēties vai neprecēties? Tā arī dialogā kāds Lups grib precēties, un Varvass un Dikass dod viņam padomus. Interesants ir sievietēm raksturojums, kaut gan paviršs, tomēr ar pasvīt-

rātu ļaunprātību un asumu. Šis asums nav Reja personīgās vilšanās rezultāts, bet no viduslaikiem pārņemts literārais inventārs. Tiesa, viduslaikos ir arī otrs virziens, kas cildina sievieti. Šā virziena pārstāvis Polijā bija viduslaikos Slota. Visumā tomēr pārsvarā bija pirmā tendence, kas zoboījās par sievietēm. Šās tendences pārsvars populārajā literatūrā ir vienkārši vajadzīgs lasītāja uzmundrināšanai un humoram. Rejs sarakstījis vēl dažus citus dialogus, no kuriem daļa gājusi zudumā; uzglabājusies interesanta «Runča saruna ar lauvu», kur sastopami morāles elementi.

Ap 1548. gadu Rejs nonāk jauno reliģisko ideju varā un šai virzienā vada arī savu rakstnieka enerģiju. Jau 1545. gadā viņš Krakovā izdeva «Jāzepa dzīvi». Sižetā ir pazīstamā bībeles leģenda par Jāzepu un Potivara sievu. Darbā sevišķi uzsvērts morāles un didaktikas akcents: dievbijīgs jauneklis atteicas no pasaules priekiem, un, tikumībā redzēdams savu atpestīšanu, ar īgnumu noraida palaidnīgas sievietes uzbāzību. Tas ir pirmais panākumiem vainagotais mēģinājums poļu drāmas vēsturē. Tiesa, šās drāmas tehnika atgādina viduslaiku reliģiskos dialogus (darbs iedalīts trīspadsmit savstarpīgi vāji saistītos skaotos), bet tās gars jau liecina par jauno laiku, kad jau bija modusies interese par morāles jautājumiem. Ne svētais, bet vienkāršais cilvēks miesas kārdinājumu lamātās ir drāmas varonis, un šis vienkāršais cilvēks tiek rādīts sabiedrībai par atzīstamu paraugu. Taisni šādu paraugu gribēja radīt Rejs, kad uz bībeles un ārzemju darbu pamata par Jāzepu radīja šo savu Jāzepa dzīves aprakstu, kur «ietverts daudz tikumu un labu paražu». 1549. gadā Karaļaučos parādās iespiedumā Reja jaunā drāma «Tirgotājs» — vācu hūmānista un reformatora Toma Kirchmaiera (Naogeorga) «Merkātorā» pārstrādājums. Pārstrādājums bija ļoti brīvs kā formas ziņā, (poļu autors te ievēd jaunus skatus un dzīvas ainas), tā arī saturā: pārstrādātājs darbā iepinis arī savas domas, kas nereti ievērojami atšķiras no Naogeorga uzskatiem. Mirstošo tirgotāju atstāj ārsti, kas tomēr pajēmuši naudu un kas cildina zāles, ar

kuņām varētu izārstēt slimo. Bet viņu atstāj arī labie darbi. Velns smejas par tiem, jo arī tiem pēc Lutera mācības nav nekādas nozīmes cilvēka dzīvē. Kristus jāizšķir tirgotāja lieta. Svaru kausos tiek likti tirgotāja nopelni, un izrādās, ka arī tiem nav nekādas vērtības. Tirgotājs tiek atpestīts tikai tamdēļ, ka viņš ticēja Kristus varenībai un žēlsirdībai un pazemojās tā majestātes priekšā. Darbs skaidri rāda jaunās ticības ideoloģiju. Priekš «Tirgotāja» Rejs strādāja gar «Dāvīda psalmu grāmatu». Kā minētie dialogi, tā arī psalmu grāmata bija brīvs pārstrādājums prōzā, kas ļoti tālu stāvēja no oriģināla, bet, kā tas Rejam parasts, bija uzrakstīts dzīvā un skaidrā valodā ar karalim Sigismundam Augustam veltītiem priekšvārdiem. Tagad pazīstami tikai divi šās psalmu grāmatas nepilnīgi un sabojāti eksemplāri; viens atrodas Varšavas universitātes bibliotēkā, otrs Čartorisku bibliotēkā Krakovā. Bet pāri šiem un veselai rindai citu sīku sacerējumu Rejs paceļas kā reliģisks rakstnieks ar «Postillu» (1557. g.). Darbs, kuŗu Reja vislabākais pazinējs profesors Brūknērs nosauca par Reja ne tikai vislielāko literāro, bet arī par visas poļu protestantisma literātūras sasniegumu — šis spriedums varbūt ir pārāk vienpusīgs, jo to attiecina uz Reja literāro mantojumu, jo var jautāt: Un «Krietna cilvēka dzīve» — vai tas nav Reja lieluma galvenais faktors? «Postilla» ir pozitīvi nozīmīga ne tikai tamdēļ, ka dažas vietas vēl tagad var lasīt ar interesi jaukā valodas un daudzo paražu tēlojumu dēļ, bet tā svarīga kā Polijas literārās kultūras un reliģiskās dzīves parādība. Rejs asi uzstājas pret to, ka tautas valodu nelietā baznīcā, ka dziesmu teksti sarakstīti un pamācības dotas tādā valodā, ko vienkārši ļautiņi nesaprot. Tāpēc arī šai ziņā Rejs grib nākt tēvijai palīgā un saskaņā ar reformācijas tezēm prasa, lai Dievu ne tikai slavētu, bet lai par to arī mācītu mātes valodā. Kristus mācības interpretācijā Rejs vispirms pasvītā ētikas jautājumu, un tikai otru vietu ierāda dogmatikai. Rejs ir uzticīgs sev un poļu garam, kuŗu neinteresē spekulācijas jautājumi. (Kaut daudzos «Postillas» izdevumos viņš izdarījis pār-

grozījumus, tomēr savu galveno viedokli viņš nav grozījis.) Tāpēc arī Kristus mācība viņam ir aizrādījums, kā dzīvot zemes virsū, lai iekļūtu debess valstībā. Rejā spilgti izpaužas poļu neticība iespējai tikai ar prātu vien atrisināt dzīves mīklas. Kā Kochanovskis teic: «Tas, kas gribētu ar prātu visu izdibināt, apmaldīsies un izskaidro-

Viena no Reja «Postillas» ilustrācijām: gani pielūdz Kristu. Visas personas renesanses tērpos.

juma neatradīs» — tā arī Rejs saka: «Kas gribētu izdibināt sava Dieva dīvainos darbus, tā cilvēka prātam būtu daudz jāmaldās.» Kalvīnistam Rejam, kā katolim Skar-gam un Mickjevičam, pietiek ar pašu ticību vien. Rejs teic: «Stipri tici un stingri zini, ka tā ir.» Reformācijas ticība krita uz auglīgu zemi Reja poļa psihikā. Ik uz soļa viņš pasvītrāja ticības svarīgumu, arī tad, kad runāja par altāra sakramentu: «Tas jāpamato ne prātā, bet gan ticībā, jo ja cilvēkam tās nebūs, tad viņš drīz vien kļūdīsies.» Rejs pieslējās tām reliģijas strāvām, kas viņu spēja

valdzināt, un lika šās reliģijas savas ticības pamatā, izdarīdams tikai zināmas individuālas modifikācijas, piemēram predestinācijas jēdzienā — ka cilvēka liktenis ir atkarīgs no debess spīdekļu konstellācijas cilvēka dzimšanas brīdī. Dieva un cilvēku mīlestību Rejs uzskata par ētikas pamatdogmām; viņš prasa godprātību un taisnīgumu un dod aizrādījumus, kā jādzīvo, lai ne laicīgais labums un pasaules mantas, bet Dieva valstības prieki kļūtu par cilvēka mantojumu. Viņš izsakās skarbi par baznīcu un par to, ka tā ved cilvēkus uz neceļiem. Viņš uzstājas pret katoļu baznīcas mācību, bet Kristu viņš atzīst par labo ganu, kas jāņem par paraugu ģimenes dzīvē, jo katram «Kungs devis aizbildnībā... savu mīlo aitiņu, nevainīgo dvēselīti». Likdams dzīves pamatā Kristus mācību, Rejs grib uz tās celt individa un sabiedrības dzīvi, grib radīt zemes virsū it kā Dieva valstību, kur plauktu mīlestība un laime. Viņš jūsmo par dabu un tur atrod dzīves prieku. Viņa tēlojums skaists un dzīvs; tur liels daudzums plastisko ainu, kas ierosina fantaziju. Bet Rejs runā arī uz sirdi, māca, aizrāda — vienmēr vienkārši un sirsniģi. Apbrīnojami jauki viņš runā par mājas un ģimenes dzīvi, par laulības svētumu un par labu bērnu audzināšanu. Dziļa reliģiozitate plūst no postillas lapām. Tā sevišķi labi redzama himnā par tādas lūgšanas varenību, «kas nāk no krietnas sirds». Rejs ieteic: «Nebaidies, ja arī drusku novilcināsies tavš lūgums. ... Tu, nabaga cilvēks, kaut gan atzīsti savu necienību, kaut redzi, ka savās lietās tu esi kā kucens un kā pagāns Viņa acu priekšā, tomēr nebeidz saukt: Apžēlojies par mani, mīļais Dāvida dēls, un kaisi man, necienīgam kucenam, savas žēlsirdības drusciņas.» Te, «Postillā» Rejs liek vispārīgo ētisko pamatu savai dzīves filosofijai. Uz šā pamata viņš vēlāk savā galvenajā darbā veido ideāla cilvēka tēlu. Mūža beigās, 1565. g. viņš izdod savu komentāru apokalipsei, izskaidrodams tekstu, pārdomādams dzīvi un pasaules lietas, iztīrādams morāles jautājumus, bet viskaislīgāk apkaņodams baznīcu. Tā ir viena, reliģiskā puse Reja literārajā darbībā.

Tai blakus un apmēram paralleli viņš nodarbojas ar laicīgu literatūru. Postillā viņš ievingrinājās lielāku apmēru darbu rakstīšanā. Postillā viņš mācīja savam šlachtiča brālīm ticēt un rādīja, kur šī ticība meklējama, kā arī izteicās par pestīšanas lietām. Bet šos reliģijas jautājumus vajadzēja papildināt ar mācību par pasauli un cilvēku, par šķirām un cilvēka mūža posmiem, par ceļiem uz īsto laimi, par cilvēka dabu u. t. t. Visas savas atziņas šais jautājumos Rejs izteica saistītā valodā rakstītajā darbā «Krietna cilvēka dzīves īstais attēls» (Wizerunek własny żywota człowieka poczciwego) (1558. g.). Radīt patstāvīgu darbu Rejs nespēja. Bet tā kā viņš mēdza būt izglītotu cilvēku sabiedrībā, kas pārzināja tālaika hūmānisko literatūru, tie vērsa viņa uzmanību uz italiešu hūmānista Palingenija «Zodiacus vitae»- kuŗu ļoti cienīja visā Eiropā un kuŗš bija pārtulkots daudzās valodās. Iepazīnies ar šo darbu, Rejs atzina, ka tas viņam var noderēt par ierosu. Vispirms viņš šo italiešu autora darbu uzlūkoja par materiālu savam darbam, un tamdēļ rikojās ar to pēc saviem ieskatiem: dažas darba daļas viņš pilnīgi svītŗēja, sevišķi tās, kas viņam pašam bija nesaprotamas, pāŗāk lielā domu dziļuma dēļ; citas vietas viņš papildināja pat ar veselām paŗa sarakstītām nodaļām par poļu dzīvi. Tā mācīta hūmānista darbu viņš pāŗvēŗta par poļu šlachtiča mājas dzīves rokasgrāmatu. Otrkāŗt, Reja pāŗstrādājums nebija zōdiaks vārda īstajā nozīmē un tādā uztvērumā, kāds bija Palingenijam, bet jauneklā ceļoŗana no viena filosofa pie otra. Šis jauneklis gŗib izprast dzīves mīklu un šai nolūkā dodas pie grieķu filosofiem: pie Diogēna, Epikūra, Sōkrata, Platōna, Aristotela un citiem un pie austrumu gudrajiem, kā piemēŗam, pie Zaratustras. Sarunas ar katru no tiem par daŗādiem filosofijas un dzīves jautājumiem veido atsevišķu nodaļu saturu. Šo filosofiski-didaktisko schēmu Rejs atdzīvināja ar lieliskām viņam pašam tuvās un tamdēļ saprotamās dzīves ainām. Tā Reja pāŗstrādājums iegūst etnografijas un mākslas darba vēŗtības. Jau tas vien, ka ceļoŗana pie gudrajiem ir darbības centrā, piespieŗ Reju atkāŗrtoties, kas katrā ziņā ir

negatīva pazīme viņa milzīgajā darbā (divpadsmit tūkstoš rindiņu). Bet darbs kā tāds ir ļoti svarīgs. Tas ir renesanses darbs jau pašā temata uztvērumā, kas rāda cilvēka, viņa dzīves un garīgo interešu ainu. Renesanses darbs tas ir arī ideju un tendenču dēļ, kā arī tamdēļ, ka priekšplānā izvirzītas ne tikai zināšanas un tikumība, bet arī jautra dzīve. Protams, cilvēka tips šē ļoti vispārīgi saprasts, un apceramiem jautājumiem nereti vēl ir viduslaiku pazīmes. Bet katrā ziņā jau redzama tieksme uztvert dzīvi vispusīgi un renesanses garā, un saskatāma renesanses interese par cilvēku. Pašam Rejam šis darbs bija mēģinājums uztvert jautājumu literārā aspektā. Redzamas rūpes par zināmu mākslas prasībās orientētu kompozīciju, kas — un tā ir jau cita lieta — visumā vēl vāja. Valoda, kā arī citos Reja darbos, lieliska, gleznaina, dzīva. Stils vietām drusku parupjš, bet dzīvi pulsējošs. Sevišķi labi Rejam izdevušies dažādu ainu tēlojumi. Starp tiem uzmanību saista renesanses garā tēlota dārza aina; šādu dārzu Rejs būs redzējis kāda poļu magnāta, piemēram Šidlovjecka, Tenčipska vai Kmitas galmā. Vēl minamas pils un dzīru aina un šai fonā dzērāja un nesāša silueti, vai arī dzīvas ikdienas dzīves miniatūras, piezīmes par laulības priekiem u. c. Te, šais ainās Rejs ir izrādījies par meistarū, kādu poļu literatūras vēsture līdz šim nav pazinusi: lieliski tēlotās ainas noteic darba mākslas vērtību. «Postillas» gars, tās ētikas vērtības un tās dievbijība pārsātina «Attēlu». Uz «Postillā» radītajiem ētiskajiem fundamentiem Rejs tagad ceļ sava filosofijas darba celtni. Tas bija tomēr drīzāk zinātniska enciklopaīdija un savā ziņā populāra filosofijas vēsture. Atsevišķi filosofi izteic populāri pārstrādātus filosofiskus secinājumus. Pēc tiem var spriest, ka Rejs ir pazinis senlaiku filosofiju, un arī redzams, kā viņš uz to reagē. Senlaiku filosofijas pazišana liecina par to, ka hūmānisms jau mazliet bija iekarojis šā poļa dvēseli. Filosofijas atziņas viņš uztvēra no ētikas viedokļa, meklēja šais atziņas vērtības, apsvēra, cik šās atziņas varētu būt noderīgas paš-

reizējos dzīves apstākļos. Ieguvis ētiski - reliģiskus pamatus «Postillas» laikmetā, viņš tagad savam dzīves uzskatam liek filosofiskus pamatus. Tāda ir «Atēla» nozīme Reja gara evolūcijā.

Uz šiem diviem fundamentiem balstās Reja domas, kad viņš ķēras pie sava vissvarīgākā darba «Krietna cilvēka dzīve». Priekš šā darba viņš izdeva lielu epigrammu krājumu par dzīviem cilvēkiem, par lektūrā iepazītajiem tēliem un par daždažādām lietām. Šo epigrammu krājumu viņš nosauca par «Zvērnīcu, kur aprakstīti dažādu aprindu cilvēku, zvēru un putnu izskats, notikumi un paražas» (Zwierzynieć) (1562. g.). Šie astoņbalsienu rindiņu dzejoļi sadalīti četrās daļās. Pirmajā Rejs stāsta par senajiem laikiem; otrā par Poliju — par karali un karalieni, senātoriem, magnātiem, šlachtu — dodams dzīvus, kaut arī pēc ārējām pazīmēm tvertus raksturojumus; trešajā daļā aplūkoti dažādu šķiru un laicīgu iestāžu un garīdznieku pienākumi — tā tad te redzams renesanses didaktisms; ceturtajā daļā ir dzejoļi par valstīm un Eiropas tautām, uzraksti uz ēkām, maksimas, morāles līdzības. Darbs beidzas ar dzejoļiem par septiņiem kristīgās ticības tikumiem, par dzīves prieku un par saimniecību. Atsevišķi dzejoļi smagi: tie interesanti tikai kā fābulu un frašku (sk. Kochanovsku), mēģinājums, kā mēģinājums ietvert miniātūrās dzīvi visā tās daudzpusībā.

Interesantākie ir «Figliki», kas pievienoti «Zvērnīcai» un vēlāk izdoti atsevišķi. Visā Reja nopietna rakstura literārajā darbībā figliki ir jautrības oaze. Par «Figlikiem» Rejs pats izsakās, ka rakstot tos, lai ievingrinātos laterātūras valodā, bet kā morālists — arī brīdinājumam. Ar autora persōnību un laika garu izskaidrojams tas, ka «Figliki» ir parupji. Saturā ziņā tie ir mazi farsi un anekdoti un arī sava veida satiras. Nedarbi, kumēdiņi, kōmiski pārpratumi, asprātīgas atbildes, ākstu koncepti, sieviešu viltība, bet sevišķi mācītāju, pilsoņu un zemnieku izzobojumi — tāds ir «Figliku» temats. Tie attiecas uz

personām un notikumiem Polijā. Pašas facētijas pastāvēja jau senajos laikos, vijās cauri viduslaikiem, un Polijā bija iepītas pat sprediķos, bet 1589. gadā Ģņeznas sinode tās aizliedza. Hūmānisms tās pārvērtā jaunā literātūras veidā. Radīja to pāvesta Nikolaja V sēkrētārs Podžo Bračolīni (Poggio Bracciolini) (1380. g. — 1459. g.), un viņa pēdās staigāja italiešu literātūra. Hūmānisms ir šādiem krājumiem bagāts, jo asprātība un patika jokot ir raksturīga jaunlaiku cilvēku pazīme, un arī sabiedrības dzīve, kas XVI gs. attīstās, prasa jautrības. Rejs savus figlikus saraksta, pa daļai pārstrādādams svešus materiālus, pa daļai radīdams pats oriģinālus. Pēc Reja «Figlikiem» iepazīstamies ar to, kas XVI gs. cilvēkam izlikās jautrs. Lūk, daži piemēri: Drēbnieks pašuj apģērbu. Kungs pieļauko — apģērbs izrādās par šauru. Apģērbs tiek nosūtīts atpakaļ drēbniekam. Bet šis apģērbu vis nepārtaisa, bet aizsūta to kungam no paša rīta, kad tas vēl nekā nav ēdis, — un apģērbs der. — Āksta dzīvokli nakti iezogas laupītāji, meklē un nekā neatrod. Āksts tos pamāca: «Velti nakti ko meklēt, jo es pat dienā, kad gaišs, nekā nevaru atrast.» — Mācītājs apglabājis kapsētā suni. Bīskaps viņu par to norāj. Mācītājs viņam atbild, ka suns nomiris kristīgi un testamentā bīskapam atstājis naudu. Bīskaps naudu noglabā, un mācītājam vairs nekā nepārmet. — Vīrs pēc nāves, dabūjis zināt, ka svētais Pēteris ierādījis viņam vietu debesīs blakus sievai, negrib tikt debesīs, jo tā viņam jau dzīvē bija apnikusi. — Zemnieki noķer vilku. Bet tā kā vilks ir daudz grēkojis, tad viņi negrib to bez soda nokaut. Viens ieteic, lai vilkam par sodu dodot sievu. — Vētras laikā uz kuģa kapteinis pavēl mest jūrā to, kas katram ir vissmagākais. Viens no ceļotājiem grib mest jūrā savu sievu. Vislabākie no Reja figlikiem tomēr ir pornografiskie. Poļu paražām raksturīgas ir asprātības par cittautiešiem. Tā Rējs smejas par leišiem, čečiem un vāciešiem, par itālieti, kas iesnaudies poļu dzirēs: tik gaņas tās bijušas. Bieži Rejs operē ar divdomībām, nereti kļūdams neķitrs. Dažreiz viņš ir robusts, izsakoties, piemēram, ka italiešu rieksts,

ēzelis un sieviete esot vislabāki tad, kad tos sitot. Kop-savilkumā Reja «Figliki» ir interesanti no paražu vie-dokļa. Bet mākslas ziņā tie nepabeigti: zināmas kom-pozīcijas neērtības radās arī sakarā ar astoņbalsienu for-mu. Pats Rejs vainojams tai ziņā, ka neprata laikā pār-traukt savas asprātības plūdus, lai tādā kārtā akcentētu lietas būtību. Beidzot viņš neizprata arī asprātības bū-tību; šai ziņā viņam trūka nepieciešamās smalkjūtības, kāda, piemēram, ir Kochanovskam.

1568. gadā iznāk Reja galvenais darbs — «Krietna cilvēka dzīve» (Żywot człowieka poczciwego), kas attēlota grāmata ar zīmīgu nosaukumu «Spogulis jeb for-ma, kur kā spogulī katra šķira var labi noskatīties savās lie-tās» (Zwierciadło). Te blakus «Krietna cilvēka dzīvei» ie-vietotas citas pārdomas, proti — «Apophtegmata». Tie ir sīki dzejoļi, kur atkārtotas «Krietna cilvēka dzīves» domas, lai tās labāk «iekaltu atmiņā». Šiem dzejoļiem seko: «Runa bruņnieku kārtas krietnajam polim», kur aplūko-tas poļu politikas lietas; divi prōzas sacerējumi un vis-jaunākais Reja dzejolis «Atvadišanās no pasaules». Še, it kā nojaušot nāvi, Rejs pārdomā savu dzīvi. Oriģinālu, patstāvīgu darbu mūslaiku izpratnē Rejam ir maz; vis-vairāk viņam ir svešu autoru darbu pārstrādājumu un tulkojumu. Viduslaikos tas tā bija parasts. Tad nepa-stāvēja literārā īpašuma jēdziens. Šis jēdziens izveidojās tikai vēlāk. Viduslaikos bija zināmu tematu krājums, kas pēc patikas saskaņā ar zināma laikmeta garu tika izlie-tāti vai arī bez avota uzrādīšanas tulkoti un pārstrādāti. Tāds visvairāk pazīstams, visvairāk apcerēts temats bija, piemēram, leģenda par svēto grālu. Francijā tā izveidota par «roman courtois», Vācijā to brīnišķīgi pārstrādājis Volframs fon Ešenbachs. Sai sakarā minama arī romance par Tristanu un Izoldi un leģendas par svētajiem (pie-mēram, populārā leģenda par svēto Aleksi). Katru vēr-tīgu darbu vai tematu pārstrādātāji autori gribēja padarīt par savas tautas vai tēvijas literāro īpašumu. Renesanses laikos šī piesavināšanās tradīcija joprojām pastāv. Sakarā ar antikās literatūras meistardarbu atklāšanu sākas šo

avotu izmantošana: autori aizjemas domas, pamatvielu, motīvus un tehniku. Viduslaikos vēl nesaprata, ka tehnikas piesavināšanās un plagiāts ir divas dažādas lietas. Viduslaiku autori uz svešiem paraugiem tina pašu radītas koncepcijas. Savu domu loku viņi paplašināja ne tikai ar citu rakstnieku idejām, bet arī ar veselām domu sistēmām. Tāpēc pārstrādājuma oriģinālītātes kritērijs ir veiklība, ko autors pierāda svešu domu pielāgojumā lokālajiem apstākļiem, vai arī lavas individuālītātes pazīmes uzspiešana kādai svešai domu sistēmai. Apcerot Reja «Tirgotāju», jau redzējām, ka ne tikai autora skatu iedalījums ir citāds kā Naogeorga oriģinālā, bet tur izteikti arī pavisam citi uzskati nekā tie, kas sastopami Naogeorga darbā. «Attēlā» Rejs brīvi pārstrādā Palingenija darbu ne tikai teknikā un materiāla iedalījumā, bet pārpoļo to, ievēdot savas domas un ainas, kas jeltas no dzimtās dzīves. Sacerējums ir tikai kanva, uz kuņas autors veido savu jauno darbu. Tā arī «Spogulī» Rejs balstās uz Senekas, Cicerōna un Platōna filosofijas un uz Reinharda Lorichiusa darba. Rejs tēlo krietna cilvēka dzīves ideālu ainu. «Krietns» viņa izpratnē ir «godīgs», bet ar cilvēka vārdu viņš saprot tikai šļachtīcu un tamdēļ rāda tikai šļachtīca dzīves ainu. Rejs še ir saskaņā ar renesanses garu, kas literāros darbos rāda cilvēka ideālus; viņš dzīvo sava laikmeta ticībā, ka cilvēka dzīvi var veidot pēc mākslas darbiem un kā mākslas darbu. Šo ideālu viņš rāda savas dzīves fonā un pārdomās par dzīves būtību un tādā kārtā rāda XVI gs. šļachtas dzīves vispilnīgāko ainu: fizisko dzīvi, nodarbošanos, darbu, izpriecās un gara dzīvi, tā tad tēlo, apgaismo interešu, morāles līmeņa, reliģijas problēmu u. c. jautājumus. Tas ir morāles sacerējums ar lieliskām paražu ainām. Šis darbs stāv visas Reja darbības priekšgalā un ir viens no interesantākajiem šļachtas kultūras pieminekļiem senajā Polijā.

Darbs sadalīts trīs grāmatās: pirmajā runāts par šļachtīca jaunību, otrā — par vīra gadiem, trešajā — par vecumu. Bet Rejam ir viens trūkums, kas raksturīgs

arī viņa laikmetam: viņam patīk plāpāt. Rejs ir runīgs, bieži atkārtojas, un viņam trūkst koncentrācijas. Un tomēr viņa darbs ir ļoti interesants. Tikai vienā pajēmienā viņa grāmatas nevar izlasīt. Pie tām jāatgriežas, jālasa atsevišķas nodaļas — tad tiešām var tās baudīt. Tādā veidā «pa gabalam» ar autoru iepazīnušies, sākam just simpatiju pret viņu un ar patīku pārdzīvojam līdz ar viņu ne vienu vien viņam svarīgu lietu, bet caur viņu iepazīstamies arī ar senās poļu kultūras visinteresantāko parādību. Darba sākumā Rejs aplūko reliģiskus jautājumus. Balstīdamies uz bībeles, viņš runā par Dievu, par cilvēka radīšanu un par tā pavedēju velnu u. t. t. Viss darbs ir pārsātināts ar pārdomām par morāles būtību. Rejam ir raksturīgais poļu uzskats par dzīvi, ka ir vajadzīgas tikai tās zinātnes, kas tiešām padziļina morāles dzīves saturu. Jo kam esot vajadzīga zinātne un gudrība, ja cilvēks dzīvojot negodīgi? «Ko līdz uzpūtīgi un ar grammatiku krāsoti vārdiņi, ja patiesība un darbība iet tiem pretējā virzienā. Šai gadījumā ir gandrīz tā, it kā kad kāds, apgērbtos brīnišķīgā tērpā un to ar dubļiem aptraipītu vai dūņās apvārtītu. Vai, arī, ko līdz ģeometrija, ja kāds iemācījies pasauli un svešu zemi mērīt, tomēr neprot godīgi pats sevi vērtēt, vai arī mērīt to, ko Dievs Kungs viņam devis, lai viņš to dievbijīgi, miermīlīgi un mierīgi lietātu saskaņā ar savu kristīga cilvēka pienākumu. Vai arī ko līdz kādam zināt astronomiju, t. i. pēc debess spīdekļu kustībām paredzēt nākamās lietas, ja viņš nepazīst un nemāk izlietāt tās lietas, kas ir viņa acu priekšā.» Tāpēc viņš ieteic visur meklēt morāles kodolu un to iemiesot dzīvē. Nedrīkstot turēt savu prātu kā ķīvuli sprostā, bet esot jārūpējas, lai tas jauki attīstītos un kalpotu Dievam, diženumam, slavai un draugiem. Jo arī zinātne esot vajadzīga tikai kā ceļš uz tikumību. «Nodarbojies arī ar godīgām un nopietnām zinātnēm, lai tās tevī radītu un pulētu jaukus tikumus un godīgas parāžas.» ... «Jo tikums ir tik varena karaliene, ka tās varu nekad nevar mazināt ne nāve, ne briesmas.» Tikuma izpratni Rejs ievēd arī «szlachectwo» jēdzienu.

«Szlachectwo» nozīmē ne tikai sociālu šķiru, bet arī it īpaši tikumisku dzīvi. Rejs saprot «szlachectwo» tādā pašā garā kā Mickjevičs romiešu «virtus»: «szlachectwo» tā tad ir tikums. Tikumu pamats esot taisnība, un tur visi citi tikumi saplūstot kā upes jūrā. Bet dzīves pamats esot paļaušanās uz Dievu, jo bez Dieva gribas ne-notiekot neviens ļaunums. Bet viss, kas neesot no Dieva, patiesībā esot necīgums; kā dzīves mērķis paceļas cilvēka tieksme uz Dievu, jo necīga esot zemes laime, pārticība un izpriecās. Mūžīgas esot tikai divas lietas — slava un tikums. Tie paliekot pēc cilvēka, un tie lemjot par cilvēku. Šai domu sakarā redzams, ka Rejs saskaņo reliģijas elementus ar hūmānisma elementiem.

Reliģijas garā uzskatīdams tikumu par pirmo vērtību, viņš tāpat kā renesanses cilvēki par otro vērtību atzīst slavu. Trešo ieguvumu Rejs kā hūmānists saskata mierīgās un priecīgās domās.

Tādi ir Reja dzīves filosofijas vispārīgie pamati, tā tad: vienkāršie baušļi, uz Dievu paceltas acis un krietna dzīve zemes virsū; nevien krietna, bet arī patīkama. Rejs nav askets, nav viduslaiku mūks, bet temperāmenta pilns šlachtičs, kas tāpat kā renesanses cilvēki zina, ka dzīvē jāmeklē prieks. Tāpēc, pats redzēdams dzīves skaistumu, viņš gribēja, lai arī citi par šo skaistumu priecātos. Taisni no šā viedokļa, zīmēdams šlachtiča dzīvi, visvairāk vietas viņš savā tēlojumā ziedojis dzīves priekiem. Dzīvi viņš iedala šādos posmos: mūža vissvarīgākais laikmets esot vīra gadi. Sagatavošanās šim laikmetam esot jaunība, kas jāziedo tam, lai vīra gadus spētu pilnībā izlietāt. Dzīvi noslēdzot vecums, un tas atkal esot sagatavošanās nāvei, un tamdēļ tas pilnīgi jāziedo rūpēm par aizkapa dzīvi.

Bērns esot jāaudzina vienkāršībā, jāizsargā no ļaunuma, un viņam esot jāmača morāles likumi. Nevajagot nogurdināt viņu ar zinātnēm, jo kam tās derot, ja tās nekalpojot morālei. Kad bērns kļūstot par jaunekli, ieteicams viņu aizsūtīt uz svešām zemēm, lai viņš tur iepazītos ar pasauli. Lai iegūtu labas paražas, esot jādodas uz

kāda magnāta galmu, jānokalpo tur kādu laiku vai arī jāpavada kāds laiks kaņādienestā. Tādi esot līdzekļi, lai sagatavotu cilvēku dzīvei, un piezīmes par tiem pilda pirmo grāmatu. Otra grāmata veltīta cilvēka dzīves vidējam laikmetam. Te Rejs dod aizrādījumus tiem, kas grib precēties. Šie aizrādījumi ietverti plastiskās paražu ainās. Lai laulība būtu laimīga, ar mīlestību vien nepietiek. «Bet ja savās domās jau esi nolēmis, ka šai diženajā kārtā gribi savu dzīvi ierīkot un šo savu kārtiņu samērīgi, nopietni, godbijīgi un dievbijīgi lietāt, meklē sev prātīgi audzinātu un vingrinātu sieviņu ar skaistu un kautrīgu izturēšanos no sev līdzīgas kārtiņas, kas tev visos gadījumos palīdzētu, jo saka, ka labā laulībā ir iegūstami šādi kārumi: skaistums, labs izturēšanās veids, draudzība un palīdzība.» Tāda laulība dodot īstu prieku, un šo prieku Rejs apraksta ar sajūsmu, redzēdams sevī vislabāko draugu, labu saimnieci, māti. Ikdienas dzīvē viņš vienmēr meklē to, kas skaists un mīļš. Cilvēkam, kas ar mīļu sievu dzīvo mazā mājīpā, ir daudz prieku: sarunas ar sievu, pastaigāšanās pa dārzu un lauku. «Abi rakņā, tīri, labo, potē, stāda zaļumus... Pārņāk mājās. Te viss ir tīrs, un viss mīļš... Balts galdautiņš, kaņotīte, labi iztīrīta bļodiņa, garda maize, garžīgi pagatavotas saknes, balti putraini, patreknas vistīņas. Katrā stūrītī, kur vien paskaties, visur mīļums, visur it kā smietos... Bet kad vēl šie dabas ākstīņi, šie mīļīgie bērniņi atskrien, kad kā putniņi, ap galdu skraidīdami, čivina un nedarbus dara, kāds tad prieks un kāds gandarījums!... Un kad bērns jau sāk runāt, tad viņš lalina niekus, un tomēr tie viņam it labi pietāv.» Tādu ainu Reja darbā ir vairāk. Bet 'ā kā tomēr nedrīkstot aizmirst kalpošanu tēvijai, tad Rejs ieteic piedalīties politikā un valsts lietās. Vislabāk šļachtīcs šo pienākumu izpildīšot, būdams saeimas deputāts, ierēdnis vai senātors. Tālāk Rejs runā par «pārkāpumiem», kas kaitīgi dzīvei, par dzeršanu, padošanos kārumiem, mantkārību un dusmām, kas esot šausmīgs pārkāpums», esot kā «fontāna», kur saplūstot citi netikumi. Izkaisot visur brīnišķīgas paražu ainas, Rejs dod morāles

aizrādījumus. Minēto netikumu pretstats esot patiesība un pastāvība — tikumi, kas vajadzīgi krietnai dzīvei. Kā morāles pamācībās, tā arī šē nav nojaušams sevišķs psiholoģisks dziļums, bet tā vietā Rejs dod jaukus salīdzinājumus, piemēram: «Patiesība visiem tikumiem ir gandrīz tas pats, kas maija lietus visām zālēm zemes virsū.» Ar noteiktību saistoties prāta skaidrība un bezrūpība. Krietnam cilvēkam, kas apkaņojis sevī visas jaunās tiekmes, kas ietērpies tikumā, esot vajadzīgs draugs. Tāpēc Rejs apcer, kādi esot draugi. Viņš neteorētizē, bet attēlo savu dzīves novērojumu rezultātus, rādot, kāda esot glaimotāja, liekuļa u. c. cilvēku tipu «draudzība» pretstatā istajam draugam. Šās otrās grāmatas beigās pēc visa iepriekš minot autors ievieto it kā praktiskus aizrādījumus ikdienas lauku dzīvei, jeb zīmē ideālas saimniecības ainu, kas ir viena no vislabākajām šai darbā. Kārumnieks Rejs dod gastronomijas aizrādījumus un kā labs saimnieks runā par pavasara darbiem, piemēram, kā ierīkot zivju dīķus, kā audzēt bites u. t. t. Viņš jūsmo par vasaru un tās priekiem. «Bet kad atnāk šī karstā vasara, vai nav prieks, ka viss tas, ko pavasarī darīji, raki, jauki gatavojas un aug un nes āboliņus, bumbieriņus, ķiršu odziņas un plūmiņas no tava pirmā dēstījuma. Tad no dārziņiem ienākas gurķiņi, avenītes un citi dārza gardumi. Parādās jauns sviestiņš, sierīni, svaigas oliņas. Vistiņas rakņājas, zostiņas kladzina, jēriņi blēj, sivēniņi skraida, zivtiņas lēkā — atliek tikai izsaukties: baudi, mīlā dvēsele, tev ir visa laba diezgan, taču ar Dieva bijību un ar uzticīgu pateicību Viņam.» Kārumnieks Rejā redzams arī viņa rudens prieku aprakstā. Kad pēc zaķiņu medībām — pārnāksi mājās: «gribas ēst, un jau viss jauki sagatavots: sēnītes rudmiesītes jau atnestas, un putniņi samedīti, un viss tas tik mīļš, viss smejas, visa diezgan. Tikai vajaga raudzīt, lai viss tas būtu kārtīgi sagatavots, lai tas, kas ar lielām pūlēm salasīts, kaut kādā veidā nebojātos.» Beidzot analogija saskatāma arī ziemas prieku ainās tēlojumā. Visas šās ainas ir tik dzīvas, tik raksturotīgas XVI gs. šļachtas dzīvei, ka pēc tām vislabāk var

ie pazīties ar šās dzīves saturu. Redzams, ka Rejam patika saimniekot, un to viņš arī prata. Tā mums liek domāt vispirms jau viņa praktiskie aizrādījumi saimniekošanā. Otrkārt, saimniecības darbos viņš pastāvīgi pasvītērā labumu un patiku. Gandrīz katru notikumu vai aprakstu viņš iesāk sakramentālajiem vārdiem «Vai nav prieks...?» Lauki un to prieki parādās kā cilvēka dzīves fons. Tā tad otrā grāmatā pastāv vienlaikus praktiskie un morāliskie aizrādījumi ar pēdējiem pārsvarā. Šo apcerējumu pārmērīgo gaŗumu kompensē tēloto ainu dzīvums, plastiskums un reālisms, un šās ainas noteic darba mākslas vērtību.

Trešā grāmata ir vājāka par citām tai ziņā, ka taisni šo visinteresantāko paražu ainu tai nav gandrīz nemaz. Autors še iegrimis morālās pārdomās un domās par nāvi, kas tikumīgam cilvēkam nevarot būt briesmīga. Ar dziļu mieru un godbijību Rejs te runā par vecumu.

Tāds ir Nikolaja Reja vislabākais darbs. Protams, cilvēka ideāls te tēlots ļoti vienpusīgi: šis cilvēks ir hēdonists, sībarīts, kuŗam par krietnas dzīves kritēriju ir tīksme, kas dokumentējas izteicienā «vai nav prieks...?»; viņš ir parastais cilvēks, kas nedomā pārāk daudz un arī pārāk daudz nemokās. Bet Rejs šo savu ideālu radījis šļachtas masai un nevis patiesi izglītotiem cilvēkiem. Tāpēc viņš neprasa no cilvēkiem pārāk daudz, tāpēc arī raksta vienkāršā valodā, jo to prasīja viņa raksturs. Reja jēdzieni, kas uztverti šai darbā, atgādina viņa laika biedra franču rakstnieka Rabelē (François Rabelais, dz. XV gs beigās, miris ap 1553. g.) cilvēka ideālu, kas radīts darbā «Pantagruel» (1533. g.). Abi rakstnieki apoteozē dzīvi un tās priekus, veselību, mieru, baudu; abus rakstniekus apbuŗ dzīve un viņi meklē tur visu to, kas pastiprina enerģiju; viņi prasavispirms gandarījumu visās lietās, bet viņi akcentē arī tikuma vajadzību, krietnumu, un abi tic, ka cilvēks ir labs. Rabelē vārdi «parce que gens libères, bien nés... ont par nature un instinct et aiguillon qui toujours les pousse à faits vertueux et retire de vice: le quel ils nommaient honneur» — varētu būt arī Reja de-

vīze. Reja jēdzieni gandrīz pilnīgi atbilst pantaguelisma jēdzienam, proti — šai dzīves kulta tendencei, ko Rabelē uztvēra vārdos: «vivre en paix, joie, santé, faisant toujours grand chère.» Tikai Rejam trūka gribas izglītoties, un šai ziņā viņš atšķiras no minētā franču rakstnieka. Kur tā tad slēpjas «Dzīves» vērtība? No mākslas viedokļa — stilā, dzīvā, gleznainā, salīdzinājumu pilnā valodā. Runājot, piemēram, par lepnu cilvēku, Rejs dod šādu plastisku salīdzinājumu: «Vai neredzi, ka lepnais staigā tikai līdz zināmam laikam kā gailis izraibināts? Pēc mirkļa vai nu vanags to uz mežu velk, vai tas tiek katlā nejauki plucināts.» Salīdzinājums izaug patstāvīgā ainā. Šās ainā un vispār visas ainas ir Reja grāmatas galvenais mākslas tituls. No psiholoģijas un literatūras vēstures viedokļa darbs izstaro uz Reju ļoti interesantu gaismu: dod zināmā mērā viņa autoportretu. Beidzot no vēstures un kultūras viedokļa tas ir paražu liecība par atsevišķām dzīves parādībām: par apgērbu, barību un vispār, par visas lauku dzīves veidu. Šis darbs ir arī paražu liecība par visu tālaika dzīvi, kā šī dzīve un tās pienākumi toreiz tika izprasti. Bet darbs zīmīgs arī ar to, ka liecina par lauku pārsvaru toreizējās Polijas dzīvē. Poļu literatūrā Rejam ir nozīme kā istam literātam, pirmajam poļu literātam, kas raksta daudz un visiem; kā populārs rakstnieks viņš veicina lasīšanu, dodams lasītājam zināmu gara barību, iepazīstinādamas to ar visām svarīgākajām problēmām politikā, reliģijā, sabiedrībā u. t.t. Rejs modina tautas pašapziņu, modina tās spēka apziņu, bet rakstot poļu valodā ietekmē citus, lai arī tie rakstītu poļu valodā. Beidzot visi viņa darbi ir skaisti izdoti, un šis apstāklis savkārt veido izdevēju un lasītāju gaumi. Mums viņš ir interesants vispirms kā sava laikmeta simptoms.

Rejs deva šlachtiča ideālu. Polijā paralēli tam attīstās galma kultūra, un šās kultūras izteicēju mēs atradīsim *Lūkasā Gorņickā* (Lukasz Górnicki), kas savā darbā skicē galmnieka ideālu. Gorņickis nepārprotami ir ļoti interesanta un oriģināla personība. Gorņickis ir pil-sētnieka dēls, dzimis 1527. gadā, tā tad apmēram div-

desmit gadu jaunāks par Reju. Viņš reprezentē jauno paaudzi un poļu kultūras tālāko attīstību. Tēvs, būdams bagāts, neliedz līdzekļus dēla izglītībai un sūta to studēt uz Krakovu, bet vēlāk uz Itāliju. Gorņickis pavada Itālijā piecus gadus, piesavinās italiešu kultūru un jūsmo par to. Atgriezies dzimtenē, viņš kļūst par Krakovas bīskapu galmnieku. Vēlāk viņš ceļo ar karali Sigismundu Augustu; atkal dažus gadus viņš pavada Itālijā hūmānisma studijās un, atgriezies dzimtenē, kļūst par karaļa bibliotēkaru. Drīz viņu uzņem šlachtas kārtā. Gorņickis mirst 1603. gadā. Viņa vissvarīgākais darbs ir «Galmnieks» (Dworzanin) (Krakovā, 1566. g.), viens no visinteresantākajiem un visjaukākajiem XVI gadsimtenī. «Galmnieks» reprezentē augstāko kultūras pakāpi, un kaut gan šis darbs izdots agrāk par Reja «Dzīvi», idejiski tas ir vēlākais. Tas nozīmē, ka šlachtas dzīves ideāls, tāds, kādu to radīja Rejs, bija XVI gs. pirmās puses vienīgais ideāls. Gadsimtena otrā pusē blakus cilvēkiem, kuņi dzīvo, sekodami Reja ideālam, ir jau cilvēki, kas sniedzas tālāk un augstāk. Šo cilvēku tieksmi reprezentē Gorņickis. Gorņicka darbs ir italieša Baltazara Kastiļones (Baltazaro Castiglione) «Il Cortegiano» pārstrādājums. Italiešu renesanses kultūras ideāli atrod tagad labvēlīgu augsni Polijā. Ne tikai Gorņicka brīnišķīgā, smalkā un rūpīgā valoda sasniedz to, ka šis darbs kļūst par poļu literatūras krāšņumu, bet tā saturs ir pieskaņots poļu apstākļiem, tā pārveidots, ka fābula norisinās Polijā Krakovas bīskapa Maczejovska galmā Prondņikā, Krakovas tuvumā. Itāļu oriģinālā sastopam sievietes un vīriešus, bet Gorņickam ir tikai vīrieši, bīskapa smalkie draugi. Viņi runā par tādām lietām, kas vispirms interesē poli. Salīdzinot ar oriģinālu, poļu sarunu tonis ir citāds: te nerunā, piemēram, par mākslu, kas mazāk interesēja poļu masas, nestāsta nepieklājīgus anekdotus, kā tas ir italieša oriģinālā. Cilvēka ideāls šē uztverts renesanses kultūras garā: par cilvēka ideālu varot būt tikai tas, kas no citiem atšķiras ar diženumu, bruņnieciskumu, plašu izglītību, ar dzejas un

mūzikas prasmi, kas spēj kalpot tēvijai un kungam, kas ir veselīgs un veikls un kas apveltīts ar smalku izturēšanās veidu. Tā saprasts galmnieks — tas ir šlachtičs, kas ir bruņnieka uzdevumos ievingrināts, kam ir liela sirds, bet kas ir arī skaists. Te, kā redzams, cilvēks mērīts ar renesanses mērauklu, jo vīrišķīgs skaistums esot ideāla cilvēka nepieciešama pazīme: stalts augums un mīli vārdi mutē. Tā kā grācija ir vajadzīga ne tikai kustībās, bet arī runā, tad autors aizrāda, kāda esot skaista valoda. Tālāk viņš aplūko sabiedrības tikumus, izturēšanos pret sievietēm, runā par jokiem un te min veselu rindu tīri polisku anekdotu un facētiņu, kas ļoti raksturīgi galma kultūras ēlegancei Polijā. Galmniekam atbilst galma dāma. Tā ir tāds sievietes ideāls, kādu XVI gs. iedomājās inteliģents un izglītots itālietis un polis. Tas, ka Gorņickis domā par to, liecina, ka savā gara attīstībā viņš ir sasniedzis augstāku pakāpi nekā Bjelskis vai Rejs, un rāda, ka poļu gara kultūra aug, salīdzinot ar vēl ļoti nesenu laikmetu. Pēc Bjelska «sieviete ir vīrieša apgānītāja, nesātīgs zvērs... nekad neapvaldāma bēstija, neizārstējama inde, cilvēku bojāejas iemesls». Tā viņam ir rupju asprātību temats. Rejs domā, ka sievietes uzdevums ir apprecēties, dzemdēt bērnus un nodarboties ar saimniecību. Gorņickis redz sievietē cilvēku, redz nevien viņas fizisko lomu vīrieša dzīvē, bet redz arī viņas dvēseli un domā par to, kāds ir sievietes ideāls. Te jau ietveras augstākas kultūras parādība, jo par kultūras kritēriju vienmēr ir sievišķības vērtējuma augstums un sievietes kults. Gorņickis prasa no sievietes to pašu ko no galmnieka: skaidrumu, grāciju, tikumību, gudrību, labu sirdi, bet arī, lai viņai būtu sievišķība par excellence, — lai viņa nebūtu iedomīga, lai nestrīdētos, lai nebūtu ķildīga, nepieklājīga un melīga. Viņai esot jābūt par «gudras nopietnības» īpašnieci un jā rūpējas par savas sievišķības uzglabāšanu. Gorņickis prasa no viņas sabiedrības kultūru un ieteic neķerties pie vīriešu darbiem. Beidzot tiek aplūkots mīlestības jautājums un ieteicamie pajēmieni kā izpel-

nities savas sirdsdāmas labvēlību. Tā ir paisa un vispārīga XVI gs. «ars amandi» jeb «patikšanas māksla». Te runāts par to, kā izturēties, lai patiktu neprecētām kundzēm, un kā iegūt atraitnes labvēlību. Abos gadījumos prasīta diskreēcija. Aizrādīts, ka «mīlestība ar mīlestību jāmil». Bet aizraujoties mīlestībā esot jābūt uzmanīgam, lai neveiksmes gadījumā nodrošinātu sev atkāpšanos. Beidzot Gorņickis dod aizrādījumus, kā izturēties pret sāncensi: neizrādīt greisirdību un nerunāt par to slikti, nedz arī to slavēt, bet pašam nesūdzēties. Platōna elementi ietekmējuši dažu Gorņicka uztvērumu. Tā, piemēram, Gorņickis prasa no galmnieka, lai tas mīlētu ideālus, t. i. labo un skaisto. Šī mīlestība vedot pie Dieva mīlestības, vispusīgākā skaistuma un labuma, ko redzot tikai eņģeļi, bet ko prāts nespējot aptvert. Tādas bija poļu hūmānistu dzīves tieksmes. Gorņickis, būdams izglītots hūmānists, bija viens no galvenajiem šās jaunās kultūras izteicējiem un izplatītājiem. Viņš neaprobežojās tikai ar šo vienu darbu. Savu laikmetu viņš aprakstījis darbā «Polijas kroņa vēsture». «Poļa sarunā ar italieti par poļu brīvību un likumiem» un traktātā «Ceļš uz īsto brīvību» risinātas dažādas politiskas problēmas. Viņš rakstīja dzejoļus un tulkoja Seneku, bet tie visi ir mazāk svarīgi darbi. Poļu literātūras vēsturē viņš ieiet vispirms kā «Galmnieka» autors, kā jaunās kultūras cilvēka ideāla un kā sievietes ideāla radītājs.

Renesanses virsotne.

Tā izveidojās poļu literātūras valoda, forma un skaistuma izpratne. Mūsu acu priekšā atveŗas XVI gs. poļu gara kultūra, daiļliterātūra, zinātne, reliģiskās, sociālās un politiskās tieksmes, kā arī šļachtas un galma dzīve. Viss tas noder mums tagad par fonu, kuŗā mirdz Jāņa Kochanovska tēls. Viņš ir vislielākais poļu dzejnieks priekš Mickjeviča un līdz XIX gadsimtenim ievērojamākais dzejnieks visās slavu zemēs.

Jānis Kochanovskis (Jan Kochanowski) ir renesanses viskrāšņākā parādība poļu literātūrā. Kochanovskis kā renesanses laikmeta poļu dzejas radītājs ne tikai pāraug savu paaudzi, bet ietekmē arī visu turpmāko poļu dzeju. Viņš ietekmē tās stilu, rada pasaules uztveri skaistuma prizmā, ietekmē literatūras veidu attīstību — vispirms savā laikmetā un vēlāk, XVIII gs., kad no jauna tiek izdoti viņa darbi un parādās studijas par viņu. Kochanovska ietekmi var novērot Družbackas, Karpijska un Kņazņina darbos. Kochanovskis ir pirmais cilvēks Polijā, kas, dziļi juzdams dabas skaistumu, izteicis to savā dzejā. Mūs interesē viņa stāvoklis laikmeta strāvās, piemēram, politikas jautājumos, reformācijā un hūmānismā. Mūs valdzina viņā pats cilvēks, viņa jēdzieni un pārlicības.

Kochanovskis dzimis 1530. gadā Sicinā (Sandomježas apriņķī). Viņš ir zemes tiesneša Pēteņa dēls. Par viņa jaunību nekā nezinām, jo mums nav tādu materiālu kā par Reju, un arī paša Kochanovska rakstos nav redzamas viņa jaunības pēdas. Mātes vīzijas tēlojums «Sēru dziesmās» ir vienīgā vieta visā Kochanovska dzejā, kas varētu tikt attiecināta uz viņa jaunību. Četrpadsmit gadu vecumā Kochanovskis 1544. gadā iestājas Krakovas akadēmijā — un no šā momenta izgaist viņa pēdas. Vienas hipotēzes apgalvo, ka pēc tēva nāves viņš atgriezies mājās, lai saimniekotu, citas — ka bijis kāda magnāta galmā, un beidzot vēl citas pauž, ka no 1551. līdz 1552. gadam viņš esot studējis kādā modernā Karaļauču universitātē. Kaut cik noteiktas pēdas saskatāmas 1552. gada vasarā: Kochanovskis ir Padovā, iestājas turienes universitātē un studē līdz 1555. gadam. Šai laikā viņš apceļo Itāliju un redzēts Venecijā, Romā, Neapolē. Triju gadu prombūte izsmel visus viņa līdzekļus, un tāpēc viņš atgriežas mājās, lai sagādātu jaunus, un ar šiem jaunajiem krājumiem viņš atkal dodas jaunā ceļojumā uz Padovu. Pēc gada vēsts par mātes nāvi liek viņam atgriezties dzimtenē. Te viņš dzīvo dažus mēnešus un 1557. gada otrā pusē trešoreiz brauc uz Padovu. Nākamajā gadā no Padovas viņš

Jāņa Kochanovska tēls sarkofagā Zvoleņas baznīcā. Sarkofags ir no sarkana marmora. Seja tipiski poliska. Raksturīga augsta piere. Tēls stipri izceļas renesanses puslokā. Kopsummā smalka renesanses harmonija.

dodas uz Parīzi un te paliek līdz 1559. gada aprīlim, pēc kam atgriežas Polijā. Pēc vecāku nāves viņš manto Čarnolasu (Melnā meža) muižu un Rudu un Mlīnu sādžu. Ar dzejnieka atgriešanos dzimtenē viņa dzīvē noslēdzas ceļojumu laikmets, viņa «Lehr-und Wanderjahre». Kopš šā laika viņš no Polijas jau vairs neizbrauc. Pirmoreiz uz ārzemēm Kochanovskis brauc kā divdesmit divus gadus vecs jauneklis un atgriežas kā divdesmit deviņus gadus vecs vīrietis. Šis laikmets ir ļoti svarīgs viņa dzīvē un līdz ar to arī viņa dzejā. Kāda bija šī Padovas dzīve, to zinām pēc paša Kochanovska dzejām. Dzejnieks mēdzis būt biedru un draugu sabiedrībā (starp tiem minams Patricijs Ņideckis, ar kuņu viņš kādu laiku pat dzīvoja kopā). Ar tiem viņš pastaiģājies pa pilsētu, devies ekskursijās ārpus pilsētas, ar tiem bijis krogos, kur sastapies ar jautrām sievietēm. Ūniversitātē viņš klausījies lekcijas filosofijas fakultātē. Mācību programma Padovā tad bija tāda pati kā Krakovā: latīņu valoda, klasiķu lasīšana un to komentēšana. Bet mācību kvalitāte te bija augstāka nekā Krakovā, jo Padovā tai laikā bija ievērojami filologi, piemēram, Robortello, kas bija sajūsmināti par senajiem laikiem. Tā Kochanovskam bija iespēja paplašināt un padziļināt savas zināšanas par seno pasauli (vēsture, reliģija, mītoloģija), bet sevišķi par antīko literātūru un latīņu un grieķu valodu. Viņš iejūtas vispirms latīņu autoros; grieķu autoru starpā viņu valdzina Homērs. Kochanovskis iedziļinās viņa dzejas formā un tās ietekmē un senās dzejas gara izpratnes vadībā pats sāk rakstīt arvienu labākus dzejoļus. Šis studiju laikmets ievada Kochanovsku dziļākā jaunlaiku dzejas un aistētikas izpratnē. Vienā no savām eļģijām Kochanovskis izsakās, ka Padovā bez latīņu dzejoļiem viņš rakstījis jau arī poļu dzejoļus.

Latīņu eļģijās dzejnieka jaunība atspoguļojas tik skaidri, ka grūti iedomāties, ka tās būtu bijušas tikai vingrinājumi. Tādus «vingrinājumus» mēdza rakstīt arī citi hūmānisti. Šais savās eļģijās Kochanovskis iet Tibulla

un Propertija izteicienu un formu pēdās: latīņu dzejnieku rādītā daiļuma sasniegšana taču bija hūmānistu ideāls. Elegijās Kochanovskis apdzied savu mīlestību pret sarkanmataino itāletī Līdiju, laikam kurtizāni, bet no «augstāko, izglītoto katēgorijas — «cortesana famosa». Tā bija kaislīga un stipra mīlestība. Varbūt tā bija dzejnieka pirmā mīlestība, un tāpēc tik sāpīga bija vilšanās: Līdija viņu atstāja cita, bagātāka pielūdzēja dēļ. Šie dzejoļi radušies Itālijā, un tikai vēlāk, nezināma iemesla dēļ dzejnieks drusku nolīdzinājis itālistās pazīmes. Kā te, tā arī citos latīņu dzejoļos dzejnieks iepinis modernus mitoloģijas motīvus. Viņa vēlākie darbi latīņu valodā — epigrammas un odas — jau attiecas uz Parīzes laikmetu.

Padova un Parīze deva dzejniekas vispārīgu izglītību hūmānisma garā, izveidoja viņā daiļuma izpratni un izsmalcinātu formu. Še viņš jautru biedru pulkā guva arī ne vienu vien stiprāku dzīves iespaidu, un mīlestība, kas piedzima viņa sirdī un ielika kokli viņa rokās, padarīja viņu par poļu pirmo mīlestības dzejnieku. Atgriezies dzimtenē, viņš sākumā apmetas uz laukiem, vēlāk pavada laiku magnātu galmos: pie Tenčiņskiem, Tarnovskiem, Šidlovjeckiem, pie bīskapa Padņevska — un raksta latīņu un poļu dzejoļus. Nodibinājis tuvākus sakarus ar vicekancleru (nākamo bīskapu) Miškovsku, Kochanovskis caur viņu 1564. g. nokļūst karaļa galmā, kur tiek iecelts par vienu no karaļa sekretāriem. Jau magnātu galmos būdams, viņš ne katreiz kā galmnieks strictu sensu, bet ļoti bieži kā vienkārša privātpersōna iepazinās ar augsti izglītotiem cilvēkiem. Pats bīskaps Padņevskis bija augstas kultūras cilvēks, un viņa nesen atjaunotajā un ar gaumi iekārtotajā renesanses pilī bija bagāta bibliotēka, no kuŗas dzejnieks varēja jemt grāmatas. Še laikam būs norisinājušās tādas pašas intelligentas sarunas, kādas Gorņickis attēlojis cita bīskapa galmā. Par tādām gudrām sarunām šai sabiedrībā min, piemēram, Ņideckis savā izdevuma Cicerōna fragmentu ievadā un komentārās, kur arī teikts, ka viņš ar Kochanovsku runājis par Cicerōnu. Še Kochanovskis nodibina īstu draudzību ar Miš-

kovsku. Šis savu draudzību apstiprina konkrētiem pierādījumiem, atdodams Kochanovskam 1564. gadā Poznaņas draudzi, t. i. šās draudzes ienākumus, un vēlāk atviegļina viņam ceļu uz karaļa galmu, tā atklādams Kochanovska karjērai tālākas perspektīvas. «Secretarius Regius» tituls uzlika Kochanovskam galma ierēdņa pienākumus; viņš kārtoja karaļa korrespondenci, iepazīstināja karali ar tekošajām lietām, uzjēma iekšzemes un ārzemju vēstniekus, ieveda tos audiencē u. t. t. Patiesībā darbu te nebija daudz, t. i. dzejniekam atlika daudz laika dzejai un arī mīlestībai. Bet, diemžēl, par šo mīlestību grūti kaut ko noteiktāku teikt: nav nemaz citu liecību, kā tikai paša dzejnieka darbi, bet šie darbi dod tikai ļoti vispārīgu māteriālu, t. i. konkrētos sikumos tie ir nabagi. Mūs pārsteidz tikai lielais skaits darbu ar vairāk vai mazāk izteiktu mīlestības raksturu un šais darbos sastopamais lielais sieviešu vārdu skaits, kam Kochanovskis adresē savas mīlestības jūtas. Tas bija laikā starp dzejnieka trīsdesmitotro un četrdesmito mūža gadu. Tā «Fraškās» un «Dziesmās» blakus vispārīgiem apzīmējumiem: viņa, kundze, meitene, mīļā — sastopam: Agnese, Neta, Zosja, Sofija, Anna un Hanna, Barbara, Jadviga, Greta, Katažina, Kachna, Magdalēna, Reina, Rozina. Kā redzams, vārdu ir diezgan daudz, bet ne visām laikam būs bijusi lemta dzejnieka sirdsdāmas loma. Varbūt dažs labs dzejolis ir tikai flirta rezultāts, un varbūt vēl kāds cits, tikai sabiedrības apstākļu dēļ tai vai citai veltīts madrigals. Kādas grūtības ar secinājumiem pēc četrsimt gadiem! Bet tomēr starp visām šām bija viena, kas uzmodināja dzejniekā neapšaubāmi stipru mīlestību. Tā sākumā bija laimīga. Vēlāk radās pārpratumi, intrigas, beidzot attiecības pārrauktas un visu šo apstākļu dēļ Kochanovskis ļoti cieta. Arī tā nezinām, kas bija šī iemīlētā. Ir tomēr pēdas, kas ved mūs uz Varšavu, uz Annas Jagellonkas galmu. Tā tad tā būs bijusi labas ģimenes jaunava. Viņa ar Kochanovsku būs sastapusies nevis Krakovas vai Varšavas vīnu pagrabos, bet galmā. Abu dzimumu satikšanās tais laikos

bija ļoti apgrūtināta. Galma jaunavas tika turētas stingrā uzraudzībā; dzīrēs viņas nedrīkstēja piedalīties; viņām bija atļauts ierasties tikai oficiālajās galma svīnībās vai mazākos vakaros. Varam iedomāties, cik grūti bija dzejniekam sastapties ar savu iemilēto. Bet «amor omnia vincit»: pēc Kochanovska dzejoļiem redzam, ka abi milētāji tomēr atraduši sazināšanās līdzekļus. Kochanovska galma laikmets ir arī dziņu, izpriecu un jautrības laikmets. Bet vienlaikus tas ir laikmets, kad Kochanovskis ieskatās dziļāk valsts politiskā dzīvē. 1569. vai 1570. gadā Kochanovskis pēc dažu gadu ilga dienesta atstāj karaļa galmu, apmetas Čarnolasā un paliek te līdz savai nāvei, nepieņemot nekādus amatus, kaut gan karalis viņam piedāvāja Polņockas kastellāna amatu. Tikai 1579. gadā Kochanovskis pieņem Sandomježas tribūna amatu. Viņš dzīvo tagad lauku klusumā, zem iemīlētās liepas sēdēdams un te dzejoļus rakstīdams.

Drīz, 1574. gadā Kochanovskis apprecas ar Doroteju Podlodovsku, skaistu un izglītotu sievieti no intelligentas ģimenes. Viņa saprata dzejnieku. Lauku un poēzijas pilna dzīve plūst jaunuzceltajā mājā. Dzejniekam, kas ir kļuvis nopietnāks un dziļāks, vislielāko laimi sagādā viņa divas meitas — Oršula un Hanna. Bet drīz Kochanovsku ķer ļoti smags trieciens — nomirst viņa iemīlētā meitiņa Oršula. Šis trieciens salauž viņa dzīvi, izposta gara līdzsvaru, un dvēselē rada pretestību Dievam un sašutumu par dzīves netaisnību. Pamazām tomēr atguvis dvēseles līdzsvaru, Kochanovskis dziļā tēva mīlestībā rada sava bērna piemiņai darbu «Sēru dziesmas» («Treny»), kas formas ziņā tik lielisks un sākas vienkāršiem vārdiem: «Nav tevis, Oršula mana!», kuņi dziļi aizkustina. Drīz nomirst arī viņa otra meitiņa Hanna. Dzejnieks atgriezās savā literārajā darbā, un, apzinādamies savu lielumu, pats sāk rūpēties par saviem darbiem un sagatavo iespiešanai tos, kas vēl nav izdoti. Bet sirds, skumju un darba izmocīta, cieta. 1584. gadā viņš ģimenes lietā aizbrauc uz Lublīnu un te 22. augustā pēkšņi nomirst.

Caur visu Kochanovska dzīvi divām straumēm plūst viņa dzeja — latīņu un poļu valodā. Viņš iesāk ar latīņu dzeju, tur izkopj savu formu, tur izveido savu mākslu un izteic savas jaunekļa dvēseles toņus un savu mīlestību. Mīlestību pret Līdiju Kochanovskis pārdzīvoja dažās fazēs, un dzejnieka mūza ieskandināja dažādas stīgas: kaislīgu atzišanos, uzticības apliecinājumu, zināmas skumjas, kas liecina, ka attiecībās kaut kas bojājas, bet vēlāk vilšanās, greisirdību, naidu pret sāncensi, līdz beidzot domu par pašnāvību un nāvi vispār. Bet tāpat kā tas bija dažus gadsimtus vēlāk ar Mickjeviču, draugi atrunā Kochanovsku no pašnāvības, un to sabiedrībā meklēdams iepriecinājumu, viņš atvadās no iecerētās meitenes. Bet mīlestības recidīvs vēl parādās un atkal gūst atbalsi dzejā. Tā pēc šām latīņu eļģijām ir iespējams konstruēt pirmo mīlestības evolūcijas psiholoģisko ainu Polijā. Eļģijās Kochanovskis izteic arī savu pasaules uzskatu, piemēram domas par dabu; skaistās formas dēļ šie viņa latīņu darbi pieder pie vislabākajiem latīņu darbiem, kādus vien uzrakstījusi poļu spalva. Bet renesanses tautiskās apziņas atmoda un griba darīt bagātāku tautas rakstniecību liek Kochanovskam piegriezties dzejai poļu valodā. Varbūt šai ziņā zināma loma bija arī Petrarkas ietekmei, kā darbus dzejnieks pazina: viņam par godu Kochanovskis uzraksta latīņu dzejoli; Petrarkas māksla viņu tā valdīna, ka tās pēdas atrodamas arī viņa poļu darbos. Varbūt, ka zināma ietekme bija arī Ronsāram, ar kuŗu Kochanovskis varēja būt persōnīgi iepazinies Parīzē. Vēl ārzemēs būdams Kochanovskis sāka rakstīt poļu valodā. Pirmos sacerējumus poļu valodā var uzskatīt drīzāk par vingrinājumiem. Tā Kochanovskis dzied dziesmu par plūdiem (1581. g.); izteic pēc citu hūmānistu parauga veidotas sēru dziesmas par hetmaņa Tarnovska un par jaunā Tenčiņska nāvi. No formas viedokļa tas bija jaunums poļu dzejā, seno un hūmānisma formu pārdēstījums tautiskajā augsnē. No bībeles avotiem Kochanovskis pārstrādā dzejā stāstu par Zuzannu, likdams akcentu uz morāles jautājumiem. Pēc šiem mēģinājuma darbiem pirmais tiešām

daiļais, patiesi Polijas renesanses dzīvei raksturīgais sacerējums ir: «Š a c h s» (Szachy) izdots 1566. g., bet uzrakstīts agrāk — italieša Marka Vidas poēmas pārstrādājums. Tā italiešu hūmanisma strāvas ieplūst tagad poļu dzejā, papildina to, padara bagātāku. Bet Kochanovska darbs saistās arī ar pašu poļu dzīvi, ar šo smalko un elegantu spēli, kas šai dzīvē sāk iejemt ievērojamu vietu. Darbam ir divas daļas: didaktiskā — šacha spēles mācība un romantiskā — šai fonā iekombinēts stāsts. Šis Kochanovska brīvi un jauki uztvertais stāstiņš ir pirmā poļu novelle jaunlaiku nozīmē. Sakars ar oriģinālu bija lābils: italiešu poēmā šachu spēlē Apollōns un Merkurijs, bet uzvaras balva ir brīnišķīgs zizlis; Kochanovska pārstrādājumā divi kņazi Fjedors un Božujš spēlē par dāņu karaļa daiļās meitas Annas roku. Annai patīk vairāk Fjedors. Tamdēļ, ieraudzījusi uz šacha galdiņa tādu figūru konstelāciju, ka paredzama Božuja uzvara, spēlētājiem klāt neesot, pārstata figūras par labu Fjedoram, tā nodrošinādama viņam uzvaru un savu roku. «Tāds bija šās slavenās spēles noslēgums — gandrīz visiem cilvēkiem pārsteigums.» Tā piemērota fābula, tēlojuma dzīvums un humors liek ieskanēties literātūrā sieviešu viltības motīvam un bruņnieciskas cīņas — kaut tikai šacha spēlē — motīvam par mīlestību.

1564. gadā iznāk divi Kochanovska sacerējumi dzejā ar politisku raksturu (abi rakstīti drusku agrāk): «S a t i c ī b a» (Zgoda), kur satīcības personifikācija izteic bīskapa Padņevska uzskatus, un «S a t i r s» (Satyr), kur izteiktas bīskapa Miškovska domas. Pirmā sacerējuma vadmotīvs izteic faktu, ka Polijā ir slikti, jo nav satīcības. Ļaunumu starpā ir redzami: tiesas un likumi, kas klusē tad, kad vajadzētu runāt; kalpu nožēlojamais liktenis kungu gaitās; ienaidnieki, kas uzglūn Polijai un gaida izdevību atņemt tai brīvību. No šejienes secinājums: «Labāk tad vienoties un kopīgā mīlestībā spriest par to, kā šo brīvību un neatkarību uzglabāt pilnīgu saviem pēcnācējiem.» Tā tad te skan bažu stīga par neatkarību, kuru tik vareni ieskandinājis Skarga. Polijas politiskā vare-

numa laikā Kochanovskis ar bailēm domā par to, ka iekšēja destrukcija var radīt politisko nāvi. Viņš aizrāda uz daudzajām kļūdām, kas sastopamas viņa dzimtenē: uz garīdznieku trūkumiem, kuŗu dēļ toreiz veltīgi tika izliets tik daudz tintes, uz to, ka laicīgie nicina teoloģiju un bruņnieka amatu, ka no valsts ienākumiem katrs rauj cik varēdams, ka iestājas mantkārība, patvaļa, bezkauņa un ka Polijai trūkst aizsardzības. Tāpēc dzejnieks aicina dzīvot satiecībā un kalpot tēvijai. Skaistā, rūpīgi izmeklētā formā ietvertais patriotiskais aicinājums un politiskas sentences labi liecina par Kochanovsku kā par pilsoni. Viņa otrs sacerējums «Satirs» ieskandina politikas stīgas. Tas ir lielāks, četrsimt rindiņu garš sacerējums. Dzejnieka ievestais Satiris — ar ragiem uz pieres, pinkainām kājām — izteic savas piezīmes. Kam? Kochanovskis veltī sacerējumu karalim Sigismundam Augustam. Tā tad Satirs, runādāms uz karali, runā uz visu Poliju. Tiek nosodīta vispirms šļachtas atradināšanās no bruņnieka amata un pieķeršanās saimniecībai. Kochanovskis šo stāvokli tēlo plastiskās ainās; cildina senos laikus (šie senie laiki vienmēr izliekas labāki par pašreizējiem): senāk bruņnieki septiņus gadus esot cinījušies, aukstumu un karstumu ciedzami un mirdami badā, bet ne ieroča un zirga nekad, pat miera laikā neesot šķīrušies. Tamdēļ Polija izaugusi, «un savas robežas izstiepusi tālu starp divām jūrām». Kad nebūs kareivja uz robežas — slikti tad klāšoties dzimtenei. Otrkārt, izšķērdība, dzīve pāri saviem apstākļiem postot cilvēkus, darot nabadzīgāku dzimteni. Un atkal dzejnieks to demonstrē krāšņām ainām: Viens pacienā viesus ar piecdesmit ēdieniem; otrs, lai to pārspētu, ceļ galdā trīsreiz tik daudz. Vienam ir zelts pie cepures; tāpēc otrs izrotā ar zeltu zābakus. Tālāk Satirs pāriet uz reliģijas jautājumiem; viņš teic, ka turēšot solījumu, ko reiz savās kristībās devis. Šis kristītais Satirs ir viens no hūmānistu viskapitālākajiem mītoloģijas savienojuma veidiem ar tālaika dzīvi. Reliģiskos jautājumus katoļiem izšķirot Tridentas koncils, tā tad baznīca; bet labs kristīgais neesot vis tas, kas dis-

putē, bet tas, kuŗš dzīvo pēc Kristus mācības. Te iepazīstamies ar Kochanovska viedokli reliģijas jautājumos. Tālāk viņš uzbrūk tiesas trūkumiem, ieteic izlabot stātūtus, nosoda pārāk ilgas saeimas sesijas, izglītošanos ārzemēs un prasa Krakovas akadēmijas izglītības līmeņa pacelšanu. Visstiprāk viņš uzsver pilsoņu audzināšanu un karaļa uzdevumus. «Satirs» ir Kochanovska pirmais plašākais darbs. Tas uzrakstīts skaistā un spēcīgā valodā, kas gleznaina un dzīva, kaut gan darba tematā ir politiska rakstura piezīmes. Rindīņas plūst gludi, mūzikāli, ainas veikli radītas. Tā izveidota forma padara Kochanovsku par pazīstamu, iecienītu dzejnieku. Lasītājus pārsteidz nevis darba saturs — politikas jautājumu apcerējums, bet gan valodas skaistums, dzejas skaistums un «Satira» inscenējums renesanses garā.

Didaktiskas un morālās poēmas un politiskie traktāti — tie ir visi Kochanovska līdzšinējie darbi. Bet kopā ar tiem parādās himns, kas paceļas pāri visiem šiem sacerējumiem: «Ko grībi no mums, Kungs, par savām bagātīgajām dāvanām?» Lirisms, Kochanovska dzejas vislielākā vērtība un tās galvenais skaistuma avots, tikai tagad rod izteiksmi poļu valodā. Šis himns, kas cildina Dieva varenību un labsirdību un ko kā biķeri līdz malām pilda reliģiskas jūtas, uzrakstīts gleznainā, harmoniskā, cēlā un svinīgā valodā. Te Dieva varenuma ainās izpaužas Dieva kosmiskā varenība: viņš radījis debesi un skaisti izrakstījis to zelta zvaigznēm; pēc viņa pavēles krastos stāvot jūra; pavasaris viņam didzinot visvisādas puķes, un viņam par godu vasara staigājot vārpu vainagā, rudens dodot vīnu un ābolus, bet slinkā ziema stājoties pie visa gatava. Šis ir viens no Kochanovska visjaukākajiem dzejoļiem, kas iecienīti Polijā kopš XVI gadsimteņa līdz mūsu dienām. Katrs šo dzejoļi prot no galvas.

Laikam vēl priekš atvadišanās no karaļa galma uzrakstīta epikas poēma «K a r o g s» (Proporzec) (pirmais izdevums laikam 1569. g., otrs 1587. g.). Šī poēma saistīta ar Ļubļinas saeimu un ar prūšu hercoga Albrehta II

padevības apliecinājumu karalim Sigismundam Augustam. Kochanovskis, pēc savas dabas būdams lirīķis, no šā vēstures materiāla rada episko poēmu. Karsts patriotisms un reizē ar to sava talanta apziņa modina viņā vēlēšanos darīt bagātāku epikā tautas literātūru. Epa un epopējas rašanās priekšnoteikums ir hērōisma tendences sabiedrībā un literātūrā. Bet XVI gadsimtenis ir drīzāk miera laikmets, par kuŗu dzejnieks «Satirā» it kā žēlojas, izsakoties, ka ieroči esot pārkalti arklos, bet bruņu cepurēs tupot perētājas vistas. Šādos apstākļos epikas un hērōisma elements varēja parādīties dzejā tikai fragmentāri. Un tiešām XVI gs. epikas darbi galvenā kārtā ir vēsturiskās dziesmas. Tikai XVI gs. beigās aina šai ziņā sāk mainīties: blakus dziesmām parādās jau lielāki epikas darbi, līdz beidzot kuŗa laikmetā, XVII gs. rodas poļu eps. «Karogs» kā varoņpoēma atbilst renesanses estētikas prasībām. Kochanovskis tēlo pašu padevības aktu: poļu karaļa priekšā, kas greznojes ar zelta kroni un ar ābolu un karaļa skeptu rokā sēž tronī, ceļos no meties prūšu hercogs un apliecina padevību un godbijību. Apkārt stāv senāts un poļu augstmaņi. Karalis sniedz vasallam karogu. Šā karoga apraksts ir sacerējuma galvenā daļa, kas stilizēta pēc Homēra Achilleja varoga. Dzejnieks iedomājas, ka karoga vienā pusē ir uzgleznotas poļu un krustnešu cīņas senajos laikos: zobenbrāļi dedzina poļu sādžas un pilsētas, bet iedzīvotājus sasien; poļu pulki uzbrūk zobenbrāļu pilij. Asiņainu cīņu un sāpju ainas mainās ar uzvaras un slavas ainām. Starp tām Tannenbergas kaujas skice un jau minētā prūšu hercoga padevības akta aina Sigismundam Vecajam. Karoga otrā pusē Kochanovskis daudzās sīkās ainās tēlo slavu tautu vēsturi. Kaleidoskopiski paiet gaŗām dzejnieka vīzijas sintetiski fragmenti — it kā viduslaiku baznīcu logu stiklu gleznojumos — liecinot par poļu gara nemirstību. Kaut kas no miniatūru mākslas, kaut kas no renesanses meistardarbu subtīlītaes ir šai poēmā par godu Sigismundam Augustam, karalim, kas bija taisni iemīlējies miniatūrās un mākslas sīkīetās. Poēma beidzas

ar Ļubļinas ūnijā pamatotu uzrunu un lūgumu karalim rūpēties par valsti un tā kā viņš esot «vienībā savedis kopā divas lielas tautas»: Poliju un Lietuvu, tad lai pēcnācējiem novēlot uzturēt šo vienību «nesaraujamu», «neaptverami ilgus gadus». Dzejnieks pastāvīgi iedarbina spalvu teviņas lietās. Viņš raksta poēmu par Vladislavu Varneņčiku, no kuņas uzglabājušies tikai fragmenti, Citā darbā viņš apsveic jauno karali Indriķi Valuā. Kad tas aizbēg no Polijas, lai ieņemtu troni Francijā, un viens no franču dzejniekiem uzraksta pret Poliju vērstu pamfletu, Kochanovskis atbild ar dzēlīgu latīņu dzejoli «Gallo crocitantī», kur jau divnozīmju titulā redzams niknuma asmens, jo tikpat labi to var attiecināt kā uz gallu (tā tad francūzi), tā arī uz dziedošu gaili. Kad par karali kļuš Stefans Batorijs, Kochanovskis, izpratis viņa politikas programmu, cildina varonīgo valdnieku poļu darbos, piemēram, poēmā «Brauciens uz Maskavu», un arī latīņu darbos un viņa ideāliem kalpo ar dzeju.

Viens no pierādījumiem tam ir tragēdija «Grieķu sūtņu aizraidīšana». (Odprawa posłów greckich). Tā ir pirmā lielā un ilgu laiku vienīgā jaunlaiku poļu drāma. Kochanovskis, iemīlējies klasiskajā literātūrā, pēc tās parauga rada savu darbu. Šī pirmā istā poļu drāma ir reizē arī ievērojams politisks sacerējums. Drāmas rašanās iemesls šāds: hetmanis un kanclers Zamojskis, saderinājies ar kņazienu Radzivillu, vēlas savās kāzās sarīkot teātra izrādi un tamdēļ 1577. gadā griežas pie Kochanovska ar lūgumu uzrakstīt drāmu. Šai laikā aktuāls bija karš ar Maskavu. Tas bija viens no karaļa Stefana Batorija politikas punktiem. Zamojskis, karaļa vistuvākais darba biedrs, vērs dzejnieka uzmanību šai virzienā, jo dzejnieks bija karsts Stefana Batorija piekritējs. Kochanovskis par tematu izvēlas Homēra Īliadas III grāmatas kodolu. 1578. gada 12. janvārī notiek kanclera kāzas, un šo svinību laikā izrāda Kochanovska drāmu, jaunajam pārim, karalim, karalienei un valsts augstmaņiem klāt esot. Kochanovskis sliktā veselības stāvokļa dēļ nevarēja ierasties. Drāma apmierina vietas un darbības vienības prasību: darbība

norisinās Trojā karaļa Priama pils priekšstelpās un sākas brīdi, kad grieķu sūtņi ierodas ar prasību atdot Parida ar varu aizvesto Heleni. Karaļa padomei jāizlemj šī lieta. Parids visādiem līdzekļiem ietekmē apspriežu gaitu un, lai gan gudrais Antēnors prasa, lai Heleni atdod vīram, vairākums izteicas pret to. Grieķu sūtņi tiek sūtīti uz mājām, un drīz pēc tam rotas komandieris paziņo, ka tūkstošiem grieķu kuģu Agamemnona vadībā braucot uz Troju. Šo saturu Kochanovskis ietveļ grieķu traģēdijas formā: atsevišķus darbības momentus viņš atdala koŗa partijām, kuŗas izteic refleksijas par to, kas notiek. Lai uzturētu vietas un darbības vienību, traģēdijas galveno momentu, apspriežu gaita pie Parida attēlota sūtņa vēstījumā; tas ir gaŗš episks stāsts. Bet lai neizjauktu traģisma akcentu, drāmas aistētikas prasīto vienību, kuŗa traģiskā noslēguma aina — grieķi ieņem Troju — kā pravietes Kasandras pareģojums ievesta drāmas beigās. Tādā kārtā darbība ir koncentrēta, un visai drāmai tiešām ir tragiska nokrāsa. Sacerējuma pamattrūkums ir tas, ka trojiešu apspriede, darbības pamats, ir nobīdīta aiz skatuves, ka neredzam tās gaitas, bet dzirdam par to no sūtņa mutes, ka tā tad gaŗš episks stāsts stiepj drāmu gaŗumā. Tomēr, no otras puses, taisni šis stāsts ir epikas meistar-darbs. Apspriedes stilizētas pēc poļu saeimas apspriedēm: kā poļu saeimā, tā arī Trojā senātori sēž, deputāti stāv; balsošana notiek kā Polijā ar «balss nodošanu»; apspriedes vada maršali. Aina ar to kļūst dzīvāka un saskan ar renesanses laikmeta garu, kad antīko vai kristīgo pagātni uztvēra saskaņā ar renesanses atmosfairu un modi. Tā šā laikmeta gars izpaudies, piemēram italiešu mākslinieku gleznās. Šis poļu kolorīts ietekmē arī citus drāmas fragmentus, kā piemēram Trojas jaunatni nometnē, kas ieroču vietā valkā zīdu, tā akcentējot prīvātas lietas pretstatā publiskām lietām. Beidzot poēmas vispārīgā ideja, kas izteikta beigu akordos, vispilnīgāk reālizē Zamojska aicinājumu gatavoties kuŗam. Te ar Antēnora muti runā Batorija politikas piekritējs, ieteicot robežcietokšņus apgādāt ar ieročiem, mobilizēt kareivjus un būt kuŗa ga-

tavībā, negaidīt ienaidnieka, bet nekavējoties pašiem iet tam pretim. Kochanovska laikbiedri saprata šo viņa darba pamatideju. Bet šai laikmetā, kad Polijā labi klājās un kad vispār neredzēja briesmu, kas slēpjas valsts pievārtē, cilvēkus vajadzēja satricināt. Ar Kasandras pareģojumu Kochanovskis ieskandina poļu literātūrai tik zīmīgo toni. «Cietsirdīgs lauvēns ar tavām asinīm piepildīs savu rīkli. Visus dēlus viņš nositīs, meitas sajems gūstā, un citas nositīs kapsētā.» Ar tādu tēlojumu Kochanovskis gribēja satricināt poļus un aizrādīt viņiem, ka Polijas vislielākais ienaidnieks ir Krievija un ka tikai karš pret to Batorija vadībā nodrošina Polijas robežas. Mākslas līdzeklim — jo tāds bija pareģojums — bija drāmā uzdevums aicināt karā. No mākslas viedokļa raugoties, Kasandras pareģojums pieskaitāms pie poļu literatūras meistardarbiem, tāpat kā brīnumjaukā, liriskā kaŗa dziesma par laivu — «baltspārni jūŗas peldētāju». Šī dziesma beidzas arī ar pravietības motīvu, ka vaŗa taures skanēs un pie mūŗiem stāvēs ienaidnieka pulki — un tikai tad pārbīsies sirds un saldaiss miegs aizlidos no acīm. Vai tad tomēr jau nebūs par vēlu domāt par aizstāvēšanos? Šī doma slēpjas dziesmas pamatā. Brīvās, spirtgās, dzīvās un plastiskas valodas skaistums un sacerējuma atsevišķo daļu mākslas vērtība izlīdzina šās drāmas sīkākos trūkumus. No tēliem visdzīvākais ir Antēnora siluets, kas ir it kā šis «Memento», šī valsts balss. Darbam tomēr trūkst drāmatisma impulsa. Še pārsvarā ir lirisma elementi, un taisni tie veido «Aizraidīšanas» pamatu. Drāmai beigās pievienots latīņu dzejolis «Orpheus Sarmaticus», ko kokles pavadījumā nodziedāja pēc drāmas izrādes kāzu svinību laikā. Te Kochanovskis atkāŗto domas, kas izteiktas jau drāmā, prasīdams atteikšanos no izprieŗām un aicinādamas varonīga monarcha vadībā uzbrukt ienaidniekam.

Pēc Maskavas kaŗa laimīgā noslēguma Kochanovskis latīņu sacerējumā slavē karali, stāstot par viņa valdīšanu un paŗa kaŗa gaitu, kas beidzās ar Livonijas atdabūšanu 1582. gadā. Blakus šiem nopietnajiem darbiem

dzejnieks šai laikā raksta gan sīkus stāstiņus dzejas formā, atskaņās tērptas asprātības, jokus un zobgalības, jautras dziesmiņas par krūzi, gan arī sīkus, bet saturā dziļākus dzejolišus par mīlestību un par dabu. Tā radušās «F r a š k a s» (Fraszki) un «D z i e s m a s» (Pieśni) — vismiļākās un visinteresantākās no psiholoģijas un biografijas viedokļa. Tās vijas gandrīz caur visu dzejnieka darbību — «Fraškas» parādās iespiedumā 1584. gadā, un varbūt ka dzejnieks pats ir arī to izdevējs. «Dziesmas» iznāk 1585. gadā — pēc Kochanovska nāves.

Lielākā daļa frašku un laba tiesa dziesmu radušās Kochanovska galma dienesta laikmetā. Tās atspoguļo vispirms šo gadu dzīvi: draugu sanāksmēs dzejnieks improvizē vienu vai otru anekdotu; viņš raksta dziesmas, lai tās dziedātu biedri. Ar laiku tomēr viņš pats pieķeras tām kā pagājušu mirkļu atmiņām; tās ir it kā dzīves un dvēseles liriski - anekdotiskas atmiņas. Ar laiku Kochanovskis pats saprata, ka šām fraškām ir mākslas darba vērtība. Tāpēc viņš pats saka par tām: «Manas miļās, nenovērtējamās fraškas». Kas ir fraškas kā literatūras veids? Reja figliki Kochanovskam varēja noderēt par paraugu, bet tas jautājuma neizsmel, jo fraškas nav tas pats kas figliki. Rejam ir tikai anekdoti, t. i. formas ziņā vienveidīgi stāstiņi. «Fraškas» pēc ārējā izskata ir sīku dzejoļu krājums. Renesanses laikmetā, gandrīz no paša sākuma šādi īsu dzejoļu krājumi parādās bieži visā Eiropā. Kochanovskis varēja būt iepazīties, piemēram, ar šāda veida italiešu dzeju un noteikti būs pazinis latīņu hūmānistu dzejoļu krājumus; viņš laikam būs lasījis arī senlaiku literatūrā plaši pazīstamā Martiāla slavenu «Epigrammu» krājumu, bet vispirms tā saukto «Anthologia graeca» — dažādu autoru sīku dzejoļu krājumu, kas sakopoti pirmajā gadsimtenī priekš Kristus dzimšanas un pirmajā pēc Kristus dzimšanas; šo krājumu pirmoreiz izdeva 1494. gadā Florencē, un vēlāk tam bija liels izdevumu skaits. Pēc šās antoloģijas parauga vēlāk parādījās «Anthologia latina». Šādi sīku dzejoļu krājumi varēja būt bijuši Kochanovskam par

paraugu. Bet saturs tiem citāds nekā Kochanovska fraškām. Zinām, ka piemēram Reja figliki ir tikai anekdoti vien; Kšicka līdzīga satura dzejoļu krājumā pārsvarā ir satiras dzejoļi; tas pats sakāms par Martiāla krājumu: viņa dzejoļu ārējā forma ir tīri epigrammatiska. Bet epigramma — tas ir uzraksts atskanās uz baznīcas, uz pieminekļa, uz kapa, uzraksts, kas īsi raksturo dotā objekta nozīmi un uzdevumu, kādam tas domāts. Tāda ir epigrammas ģeneze, un tā noteic dzejoļa īsumu un kodolību. Aleksandrijas laikmetā dzejolis atraisās no objekta — paliek kodolīga forma un vispārīgs saturs: lietas, darba, personas un notikuma raksturojums. Šis saturs tagad kļūst daudzpusīgāks un var būt jau ne tikai nopietns, kā līdz šim, bet arī jautrs, zobgalīgs irōnisks u. t. Tagad epigramma izteic arī satirisku saturu un vispārīgākas dabas novērojumus, morāles patiesību, refleksijas par dzīvi u. t. t. Tik daudzpusīga ir jau grieķu Aleksandrijas epigramma, un tādu to redzam dzejoļu krājumā «Anthologia graeca». Bet tur bija arī citi sīki dzejoļi, piemēram, dažāda tipa mīlestības un autobiografiju dzejoļi, tā tad īsts ziedu pušķis. Hūmānistiem ir dažādi dzejoļu krājumi, bet pārsvarā ir drīzāk divi tipi: pirmkārt, apoftegmatu veids (dzejoļi ar vispārīgu raksturu), otrkārt, zobgalību dzejoļi (facētijas, nūgas, delīcijas u. c.).

Atgriežoties pie Kochanovska, redzam, ka viņa dzejoļi nav tikai figliki, nedz tikai apoftegmāti, nedz tikai epigrammas, bet ka te ir viss — jo te nu ir visdažādākās epigrammas, satiriskās un nesatiriskās par personām, lietām, notikumiem u. t. t., figliki, facētijas, t. i. kāda anekdota, jocīga notikuma atstāstījumi, un apoftegmāti — tā tad morāliska satura dzejoļi un refleksijas, un autobiografijas dati, it sevišķi par mīlestību.

Nosaukums fraška apzīmē literāru sīkumu, kam nav tādas nozīmes kā lieliem sacerējumiem. Bet ar fraškas terminu Kochanovskis apzīmē visus savus sacerējumus, kas sīki apjoma ziņā un kas sīki arī pēc nozīmes, pēc savas literārās hierarchijas. Senākajam laikmetam, bet sevišķi agrās renesanses laikmetam bija sevišķs re-

spekts pret apjomā lieliem literātūras veidiem (piemēram, eps, traģēdija) un pret sacerējumiem ar nopietnām tendencēm (piemēram, didaktiska poēma). Apjoma ziņā sīkākus darbus, kam nav tik nopietnu mērķu kā iepriekšējiem, vērtē zemāk, kaut gan tos mīl. Uz tā pamatojas literārās hierarchijas izjūta, un tāpēc Kochanovskis nosaucis šos savus sīkos sacerējumus par fraškām, t. i. sīkumiem. Satura ziņā tās var iedalīt divās pamatgrupās.

Vienā grupā ir vispārīgās, kur nav egoisma elementa, kur Kochanovskis risina kādu vispārīgāku domu vai stāsta kādu anekdotu. Tā, piemēram, vienā izteiktas refleksijas par cilvēka dzīvi: zemes virsū neesot nevienas drošas lietas; krietnība, skaistums, vara, nauda, slava — viss tas iznīkstot kā lauka zāle; citā izteiktas domas par miegu, kas mācot cilvēku mirt; citā — ka dzīve bez draugiem esot ciešums u. t. t. No anekdotiskajām fraškām minams, piemēram, kapa uzraksts dzērājam vai arī lieliskā fraška par matemātiķi, kas izmērījis zemi un dziļas jūras, kas zina, kā blāzma aust un dzied, pazīst vējus, bet pats neredz, ka viņa sieva ir... netikle.

Otru grupu veido tīri egotiskās fraškas, kas atspoguļo notikumus, priekus, skumjas u. c. garastāvokļus, veiksmes un neveiksmes mīlestībā, attiecības ar draugiem u. t. t. Tās var sadalīt mīlestībā, atgrupās: Pirmkārt minamas fraškas, kur dzejnieks runā par sevi pašu un par savu dzeju. Vienā viņš rāda it kā visu frašku ģenezi: viņam nerūpot nopietni varoņi, Marts vai Achillejs, bet viņam tīkot savākt vienkop smieklus un jokus un dziedāt par dziesmām, dejām, dzīrēm. Bezrūpīgs humors pilda šādus dzejoļus, prieka un miera pilns noskaņojums piešķir tiem burvīgumu. Brīnumjauka ir fraška «Par liepu», kas dod ēnu, kaut saule būtu pacēlusies visaugstāk; tur, tās ēnā aizvien dveš patikama vēsma no laukiem, tur lakstīgalas un strazdi mīļi dzied, no liepas smaržīgajiem ziediem bites sūc medu, kas vēlāk rotā

kungu galdus. Un liepa runā: «Klusi čukstot es varu viegli panākt to, ka cilvēks drīz iemieg saldā miegā. Kaut ābolus nedodu, Dievs mani (tomēr) cienī kā visauglīgāko stādu Hesperidu dārzā». Te parādās lauku dabas jaukums, bet lauku dzīves pievilcība vasaras laikā plūst ar dzejoļa ritmu, un jūtām zem šās liepas sēdošā dzejnieka sajūsmu. No tām fraškām, kur runāts par dzeju, interesanta ir uzruna «Mūzām», kur dzejnieks izsakās, ka viņš neapskaužot nevienu nekādas lietas dēļ, mīļāks viņam esot tikums nekā nauda. Dzejniekam ir tikai viena vēlēšanās: kaut viņa dzeja nemirtu līdz ar viņu, bet lai tā dzīvotu vēl tad, kad viņš pats jau sen būs miris. Šais vārdos dzirdama Kochanovska mākslinieka pašvērtības apziņa un renesansei raksturīgā vēlēšanās iegūt pēcnāves slavu. Otru apakšgrupu veido fraškas, kas attēlo zaļo dzīvi ar labiem biedriem, divdomības, kalambūri u. c. Šo tipu illūstrē, piemēram, fraška par spāniešu ārstu, pie kuŗa nakti, kad viņš jau gul, atnāk draugi jau labi pacilātā garastāvoklī. Ārsts negrib tos ielaist, bet — kā dzejnieks stāsta — «ielaida durvis». Sākas dzeršana. Ārstam jau galva reibst. Ārā gaisma aust. To redzēdams, ārsts pēkšņi konstatē, ka viņš taču aizgājis gulēt tukšā dūšā, bet ceļas piedzēries. Te ir šī smalkā un dziļā asprātība. Vai atkal — dzejnieks jautā dievbijīgajai: «Ja tu negrēko, kā man stāsti, kāpēc gan, mīlā, tik bieži grēkus nožēlo?» Kādam biedram, kam sāp galva, viņš paskaidro: «Nav brīnums, ka galva ir slimā: tu sēdēji blakus muļķa ārstam.» Par kādu ārstu viņš sakās zinām, ar ko tas mīlinoties: «jo kuŗa ar tevi vakarā lakstojas, no rīta ož pēc zālēm». Vai atkal Kachnai, kas nēsā sēru drānas, viņš paskaidro, ka balināti vaigi nesaderot ar sērām. Kādam citai, pavecai koķetei dzejnieks saka, ka esot jau par vēlu jautri dzīvot: «Liec mani mierā, pati taču zini, cik vērts ir ērkšķis, kad roze noziedējusi.» Tā tad Kochanovskam ir asprātības izjūta, un viņš māk šo asprātību pasvītrot, māk to attiecīgā vietā akcentēt. Trešajā apakšgrupā ir mīlestības dzejoļi. Jau zinām, ka pēc tiem varam noteikt to sieviešu skaitu, kuŗu sirdis dzej-

nieks iekarojis. Šis skaits ir diezgan liels. Pēc šiem dzejoļiem varam iepazīties ar flirtētāju un siržu iekarotāju Kochanovsku. Tā, piemēram, kādā fraškā viņš ļoti veikli pavedina jaunavu uz grēku: «Dodi to, no kā tu nekā nezaudēsi; kaut arī dotu no tā visvairāk. Dodi tagad, jo vēlāk būs par vēlu. Vēlāk grumbas pārklās tavus vaigus, tu kļūsi vāja un neglīta, un mīlestības vārdu vietā čukstēsi tikai pātarus kā sieva pie baznīcas. Tagad vari ar līlijām rotāt savu galvu, vari dejot un dziedāt.» Ta tad Kochanovskis uzbrūk ļoti neatlaidīgi un argumentē pārliecinādams. Kādai citai mīļākajai viņš jautā, kāpēc tā neesot atnākusi uz norunāto satikšanos. Vēl kādai citai, kas arī viņu piekrāpusi, viņš saka, ka vārdi, ko kādam teikusi sievietē, esot tikpat kā ūdenī vai gaisā rakstīti. Citai viņš teic: «Ja tu arī savā sirdī to domātu, ko izteic tavas lūpas, stipri tu mani, kundze, pie sevis saistītu; bet tai pašā laikā, kad tu mani sauc par savu mīļāko, tu pēc sava vecā paraduma ķircinies ar citu.» Tā te redzam dzejnieka vilšanos mīlestībā. Dažas fraškas ir diezgan frīvolas. Tā, piemēram, Kachnai, kas grib tikt gleznota kaila pirtī, viņš paskaidro, ka tad, kad viņi būšot divatā, noteikti būšot īsta «pirts». Ir arī fraškas, kas liecina, ka mīlestība dzejniekam dāvājusi jaukus smaidus. Tā, piemēram, kādai meitenei viņš saka: «Kad nav tevis, tad ir tā, it kā saule būtu norietējusi, bet ar tevi arī pusnakts liekas, ka ir diena.» Kādai citai viņš ļoti plastiski attēlo tās iespaidu: kad viņš paceļot savas acis uz to — mēle viņam apklustot, liesma viņu pārjēmot, sviedri plūstot, viss viņš trīcot un gandrīz vai mirstot. Tāda bijusi mīlestības iedarbe. Ir arī dzejoļi par mīlestību vispār, par tās varenību; tādu ir vairāk. Mīlestība ir nosaukta par spārnainās mīlestības māti un par rūpju un prieku radītāju: Viņš lūdz to, lai tā savos zeltītajos ratos, kam aizjūgti priekšā balti gulbji, noslidētu no debesīm uz Vislas krasta, kur viņš to gaidot. Bieži dzejnieks apdzied savas mīļākās skaistumu, piemēram cenšas ietvert to dzejā kādas Magdalēnas tēlā, kuņas vaigi esot kā rozēs, mati — tīra zelta, acis — zvaigznēm līdzīgas; rožainajās lūpās mir-

dzot pērles; krūtis viņai esot maigi noapaļotas un rokas alabastra baltumā. Šī ornāmentika veidota pēc Petrarkas parauga.

Tādā kārtā fraškas izpaužas toņu, tematu un formas dažādība: no visnopietnākajām līdz visjautrākajām un visfrīvolākajām, no morāles padomiem un no dzejnieka dzīves atmiņām līdz zobgalībām. Tādā kārtā ievērojami paplašinās dzejas apjoms, bet vissvarīgākais ir tas, ka dzeja tagad nolaižas līdz ikdienas dzīvei un tēlo to. Līdz šim Polijā tādas dzejas nebija un te ir «Frašku» nozīmē: formas bagātībā, ritmikā, atskaņu elegancē un dzejoļu uzbūvē (no divrindu dzejoļiem līdz poēmām). «Fraškās» Kochanovskis izkop dzejas valodu, kuŗa spēj izteikt visu, ko domā galva, ko izjūt sirds — un tā viņš kļūst par šās dzejas visvareno kungu. Šās fraškas ir cilvēka dvēseles pirmais dokuments poļu literatūrā, jo tur atspoguļojas Kochanovska garastāvoklis, viņa tieksmes un vēlēšanās, viņa ikdienas dzīve, viņa domas un jūtas, viņa prieki un rūpes. Tādā kārtā «Fraškas» ir dzejnieka un viņa laika poļa dvēseles un dzīves portrets. Tā tad fraškas atviegļina ne tikai Kochanovska dvēseles izpratni un dod materiālu viņa biografijai, bet apgaismo arī poļu sabiedrības dzīvi XVI gadsimtenī.

Jau «Fraškās» Kochanovskis parādās kā subtīls mākslinieks, literārās miniātūras meistars. Šai pašā laikā viņš raksta dziesmas, kas izplatās norakstos starp paziņām un ko dzied. Iespiež šos dzejoļus ar virsrakstu «D z i e s m a s» (Piešni) tikai pēc dzejnieka nāves 1585. gadā. Tās iedalītas divās grāmatās. Jau pats nosaukums rāda, ka tās domātas dziedāšanai. Šāds literatūras veids bija pazīstams Polijā jau agrāk; bija visdažādākās senlaiku dziesmas, kuŗās Kochanovskis dzirdēja savas tautas dvēseli. Bez dziesmām šī tauta nevarēja iztikt ne darbā, ne izpriecās. Bet visu to, kas bija līdz šim, Kochanovskis pārspēj ar savu dziesmu mākslas vērtību. Viņa dziesmu forma ir skaista un eleganta — tās ir mūzikālas, to valoda dzejiska, tām raksturīgs daždažādu jūtu viegls tēlojums un spējas uzburt dabas ainas — un bez tam tās visas ir, tāpat

kā fraškas, dzejnieka gara autoportrets. Dziesmas tomēr ir nopietnākas un dziļākas par fraškām, un taisni te dzejnieks izteic visu savu dzīves filosofiju. Starp tām ir arī tulkojumi, it sevišķi Horātija, kas ar savu formas meistarību un uzskatiem vispilnīgāk atbilst mūsu dzejniekam. Tāpēc Kochanovskis, atradis vienu vai otru Horātija sacerējumu, kur izteiktas it kā viņa paša domas, šo sacerējumu pārstrādā. Redzēdams Horātijā savu meistarību un skolotāju, Kochanovskis raksta pēc viņa parauga. Bet šos klasiskos elementus dzejnieks pilda ar savu garu un visharmoniskāk, vislabāk saista tos ar tautas elementiem, tā radīdams poļu renesanses meistarību. Pēc satura Kochanovska «Dziesmas» iedalāmas vairākās grupās. Didaktiskās un politiskās dziesmās iztirzāta Polijas politiskā dzīve, aktuāli jautājumi, un tais dzirdami gan prieka, gan sēru pilni akordi; refleksijas dziesmas mūs iepazīstina ar dzejnieka dzīves filosofiju, ar viņa gara skaidrību, mieru un harmoniju. Citu grupu veido sabiedriskas dziesmas; tās ir jautras, piemēram, dziesma par krūzi, kuņģi glabājas izpriecu dzēriens. Ir arī mīlestības dziesmas. Kochanovskis ar šām dziesmām rada poļu īsto liriku. Šais dziesmās tālaika cilvēks, tālaika polis atrada savu noskaņojumu atspoguļojumu. No mākslas viedokļa dziesmu lielums izpaužas it īpaši dabas skaistuma uztverē. Kochanovska acis redz šo skaistumu, viņa dzejiskā dvēsele — visdzejiskākā tālaika Polijā — šo skaistumu un šo izjūtu īpatnīgi pārdzīvo. Dziesmās pārsvarā ir Polijas ainavas. Kochanovskis visdziļāk izjūt formu un kustību, mazāk krāsu. Tāpēc viņa rādītās ainavas ir it kā filmas. Viņš tēlo gadalaikus, un sevišķi jaukas ir viņa pavasara ainas: piemēram, kādā dziesmā viņš saka, ka sirds viņam augot, skatoties uz pasauli, kuņģi nesen vēl sedzis sniegs; bet tagad koki esot rotājušies lapām, pļavas skaisti uzziedējušas, un ūdeņos peldot laivas — visa pasaule it kā smaidot, jo labības asni esot jau uzdīguši, putni domājot par perekļiem, un dienai austot tie sākot dziedāt. Blakus šādām ainām dzejnieks meistariski apvieno dabu ar cilvēku, veidojot «dabas no-

skaņojumu», tā sniegdams fonu, kuņā tēlots cilvēks. Piemēram, jauka ir tveicīgas vasaras aina: Saule dedzina, un zeme kūp kā pelni. Nekas nav redzams putekļos. Izkaltošā zāle lūdz lietus. Šai fonā dzejnieks tēlo ar krūzi uz aku skrienošus bērņus un galdu zem liepas, kuņas ēnā sēž saimņieki. Kvantitatīvi visvairāk ir mīlestības dziesmu. Tās izteic visdažādākās dzejņieka jūtas. Dažos dzejoļos tēlotas seklākas jūtas. Šie dzejoļi noder it kā par līdzekli flirtam. Tie attiecas uz tiem laikiem, kad dzejņieks bija galmā. Šādus dzejoļus sastopam arī «Fraškās». Tā, piemēram, kādā dziesmā viņš runā par smagām važām, kuņas iekalta viņa sirds un kuņas rada nopūtas, bet šās nopūtas viņam esot mīļas. Kādā citā viņš skaņ to pašu mōtīvu, ko «Fraškās», proti, ka ne vienmēr zied rozes un līlijas un ne vienmēr cilvēks būs jauns un skaists; laiks steidzas — iestājas ziema, bet cilvēka matus klāj sniegs. Šai fraškā, «Skaistajai Sofijai», secinājums vienkāršs: vajaga izlietāt jaunību. Blakus šādiem vieglāka satūra dzejoļiem ir dziesmas, kas liecina par dziļākām jūtām: piemēram, brīņumjaukā dziesma par Hannu, kur dzejņieks runā, ka skaista seja vien viņu nespējot valdzināt, bet tikumam ar to jāeļot pāri. Atradis tādu iemīlēto, viņš lūdz to, lai tā pagodina viņa «zemo sliedni» un lai kļūst par viņa sievu: viņa mājas sienas to saucot, un sētvidū stāvošā liepa pēc tās ilgojoties. Un še dzejņieks mums uzbūņ sādžas ainu, ainu, kas tik tipiska renesansei, kur poļu dabas burvīgums saistās ar klasikas elementiem: ganāmpulki rotaļājas upes krastos, gans, ēnā sēdēdams, stabulē vienkāršas dziesmas, un mežā lēkā fauni. Vispār Kochanovska mīlestības dziesmas ir pirmās istās mīlestības dziesmas Polijā. Tās ir dziesmas ar plašu noskaņu un jūtu diapazonu: gan vieglas, gan nopietnas; gan priecīgas, gan skumju pilnas. Protams, dzejņieka mīļāko tēli ir uztverti drīzāk skiču formā, un dzejņieka jūtas ir parādītas vispārīgos vilcienos. Bet taču taisņi tā un ne citādi tēloja savas mīlestības pārdzīvojumus erōtikas meistars Petrarka. Subtilākus, lielāka dziļuma elementus šādās dziesmās ienes tikai vēlāki laik-

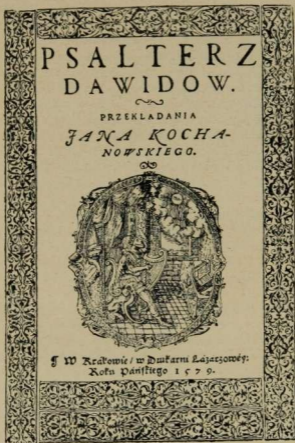
meti. Dzīves uzskata pamatus Kochanovskis attēlojis dziesmās ar refleksijas raksturu. Te viņš izteic domas, kam sakars ar renesansi, bet kas tomēr mantotas no senajiem laikiem, vispirms no Horācija un Cicerōna. Tās ir stoicisma un hēdonisma elementu sakopojums. Kochanovskis ir pirmais poļu dzejnieks, kas dzejā ietērpis zināmu filosofijas atziņu sistēmu. Šās sistēmas vispārīgās kontūras ir šādas: laimi var sasniegt, ja ir skaidra sirdsapziņa, bet ceļš uz laimi atrodas likteņa, Fortūnas rokās; pasaule ir atkarīga no viņas un viņas gribas, un tāpēc ar prātu nevar neko pārredzēt; tāpēc arī tikums ir visdrošākā bagātība, bet tā kā dzīve ir skaista, tad vajag mīcēt to baudīt. Tādi ir šās filosofijas galvenie pamati. Kochanovska dzejas māksla vispilnīgāk izpaužas viņa «Dziesmās». To starpā izcila vieta ir «Jāņu dziesma par ugunsķurū» (Piešņ švētojaņska osobótce). Tā ir pirmā idille Polijā. Tās galvenie motīvi ir divi: Pirmais jaunavu apdziedātā mīlestība; šo sieviešu mīlestības motīvu poļu literātūra līdz šim nepazīna (bija gan mīlestība uz sievieti). Otrs motīvs ir lauki un to daba. Visjaukāk līdz Mickjeviča «Pana Tadeuša» laikiem izteikto sajūsmu, apbrīnu un pieķeršanos laukiem atrodam «Jāņu dziesmu» sestajā un divpadsmitajā dziesmā. Kochanovskis te tēlo lauku dzīvi tādu, kādu viņš pats to ir redzējis, kādā viņš dzīvo un ar kādu viņš ir fiziski un morāli saistīts. Viņš tēlo šlachtiča darbus un priekus šais laukos, tēlo šo lauku dzīvi dzejiski un mākslinieciski un redz tur priekus un lietderību. Laucinieka darbā viņš saskata vieglumu un drošību, salīdzinot to ar citiem darba veidiem, un konstatē faktu, ka mīļš ir jau pats darbs, bet vēl mīļāku to padara izpriecās. Dzejnieks rāda šo lauku dzīves sintētisko ainu visjaukākajā gadalaikā — vasarā, Jāņu vakarā, kad uz laukiem Polijā deg tā saucamā «sobótka»: ap degošiem sārziem dejo puisi un meitas un lēkā dejā pāri tiem. Šī ir mākslas aina, kas reizē ir arī interesants psiholoģijas dokuments paša dzejnieka pazīšanai. Kochanovska darbā ir divpadsmit dziesmu; katru dziesmu dzied cita jaunava. Te tautas motīvi saistās ar klasikas

un mītoloģijas elementiem. Dažas jaunavas stāsta par savu mīlestību. Visinteresantākā ir dziesma, kas cildina dzejnieka līgavas un nākamās sievas Dorotejas daiļumu: viņas melnās acis un matus, viņas krūtis, baltās rokas un viņas gara daiļumu. Šai dziesmā milētājs dzejnieks atstājis poļu literātūrai jauku iemīlētās tēlu.

Var paiet gaŗām veselai rindai sacerējumu un mazāk vērtīgu dzejoļu. Kochanovska vislabākais sacerējums ir «*Psalmu grāmata*» (Psalterz Dawidów), gar kuŗu viņš strādājis vairāk gadu, bet izdevis to tikai 1579. gadā, veltījot to draugam bīskapam Miškovskam. Kā jau minēts, līdz Mickjeviča laikiem poļu dzeja nav radījusi nekā labāka par to. Tas ir pirmais Eiropā un līdz mūsu dienām vienīgais mākslinieciskais Dāvīda psalmu kongeniālais tulkojums. Ar to nevar pat salīdzināties savā laikā Eiropā ļoti cienītie Bjukenena (Buchanan) un Maró tulkojumi. Kochanovsku, hūmanistu un subtilu mākslinieku, ir apbūrušas ne tikai ebrēju dziesminieka darba domas un idejas, bet arī šā darba daiļums, un šo daiļumu viņš grib poļiem piesavināt. Kochanovska psihē ir renesanses laikmetam tik raksturīgā daudzpusība: viņu aizrauj plaša dzīve, un viņu valdzina visas literātūras mākslas parādības. Viņš padodas mīlestības un dabas burvīgumam, bet viņu interesē arī politikas un sabiedrības jautājumi. Viss tas rod izteiksmi viņa dzejā. Patriots pārdomā jautājumu, ko darīt, lai Polijā būtu labi; dzejnieks izteic savos darbos domas par šo tematu un izteic tēvijas mīlestības jūtu visdažādākās nianšes. Kochanovskis nebēg no izpriecām, jautriem draugiem, cizīrēm un kausiem. Viņu interesē senlaiku un jaunlaiku dzeja, kā arī plastikas māksla, bet viņa gars ir nomodā arī par filosofijas jautājumiem. Jo vairāk tāpēc, ka viņš dzīvoja laikmetā, kad reliģijas jautājumi bija tik ļoti svarīgi, viņš nevarēja no tiem izvairīties. Viņš ir tautas baznīcas piekritējs, un arī tā parādās viņa patriotismam tik zīmīgais reliģijas jautājumu uztveršanas veids, proti — caur tēvijas vajadzību prizmu. Bet — ļoti zīmīgi! — pašos reliģijas strīdos neiejaukdamies, viņš stāv it kā to

nomalē. Pirmām kārtām Kochanovskis ir hūmānists. Un šis viņa psihē dominētājs hūmānisma elements parādās psalmu tulkojumā. Kochanovsku valdzina Dāvida psalmu mākslas vērtības. Bet tā kā psalmi jaunajā reliģijas kustībā bija ļoti iecienīti un svarīgi, tā kā tos dziedāja bieži bet Polijā nebija laba psalmu tulkojuma un visi līdzšinējie viņa mākslas prasības neapmierināja, tad viņš nolemj pats radīt labu tulkojumu. Kochanovska «Psalmu grāmatas» daiļums slēpjas formas meistarībā un daudzveidībā, kas izpaužas dzejas rindu lielā dažādībā. Še sastopam piecbalsienu līdz četrpadsmitbalsienu rindiņu trīsdesmit sešas dažādas pantu kombinācijas: tā tad «Psalmu» tulkojumā sastopam visvienkāršākos, bet arī majestātiskus un prieka toņu pilnus pantus, tādus, kas izteic sajūsmu un tādus, kur iepinas dziļa patriotisma toņi; bet sastopam arī vaimanu un sūdzību toņus. Tādā kārtā Kochanovskis izsargās no monotonijas, ievēdams dzīvu toni un lietādams dažādu pantmēru, lai izteiktu dvēseles dažādās noskaņas. Tā ar psalmu saturu cieši saistās to ārējā forma, to strofa un pantmērs. Dzejas valoda, ko viņš bija izveidojis jau iepriekšējos darbos, še sasniedz vislielākos augstumus; tagad Kochanovskis jau var izteikt ar to visus dvēseles pamatakordus un visas jūtu un domu vissubtilākās nokrāsas. Ar šo valodu viņš var attēlot dabas skaistumu — sākot ar vienkāršām ainavām līdz kosma lieluma un Dieva varenības tēlotājām ainām. Kochanovska valoda ir plastiska, dzīva un gleznaina, pie tam neparasti daiļskanīga un mūzikāla. Drīz vien «Psalmu grāmatai» piekomponē mūziku komponists J. Gomolka. Šādā ceļā uz Poliju atnāk lielā dzeja, tā ieplūst ar visu savu bagātību, kādas līdz šim Polija nepazīna. Tāpēc Kochanovska darbs radīja sajūsmu. Visi katoļi un protestanti atmeta senus tulkojumus un piejēma Kochanovska darbu par savu. «Psalmu grāmata» iekaro zemes un cilvēkus, to dzied pat Maskavā. Tā kļūst ne tikai par laikmeta, bet arī par visu nākamo paaudžu īpašumu. Jā — bet tas taču nav oriģināls darbs, bet ir tikai tulkojums. Protams — lai gan tas tā ir, tas tomēr

ir ievērojams darbs. Kochanovskis sacerējumam dod savu formu, atmet ebrēju vienmuļību, ievēd strofu un pantmēru meistarību un daudzveidību, rada atskaņas,

Kochanovska «Psalmu grāmatas» titullapa (1579. g. izd.) Vidū karalis Dāvids spēlē kokli.

kādu nav oriģinālam. Viņš tver šo ainu garu, pār-dzīvo tās un pārveido skaistumā. Lai attēlotu Dāvida darba dzejas būtību, vajadzēja to izjust. Un Kochanov-

skis to ir pilnīgi izjutis. Mākslinieciski pārdzīvodams ne tikai ainas, bet arī jūtas, viņš skatīja tās caur savas dvēseles prizmu. Viņš deva māksliniecisku tulkojumu, atstādams tur savas individuālītātes pēdas. Daudzos psalmos — kā konstatē pētnieki — viņš pārspēj oriģinālu. Salīdzinot ar Dāvīda dziesmām, daudzi poļu dzejnieka psalmi ir jūtu ziņā dziļāki un mākslas ziņā skaistāki. Kochanovskam ir pilnīgi skaidra savu psalmu nozīmes un svarīguma apziņa. Viņš pats uzskata tos par savas dzīves galveno darbu. Ievaddzejoli, veltīdams krājumu bīskapam Mišovskam, viņš saka: «Un es uzkāpu skaistās Kalliopes klintī, kur līdz šim nebija poļu kāju pēdu,» un nosauc psalmu grāmatu par «savas pļaujas pirmo kūli». Pirmais tas ir nevis chronoloģijas ziņā, jo šis sacerējums izdots dzejnieka mūža beigās, bet pirmais mākslas darbu hierarchijā pēc vērtības principa. Uz savas dzejas kokles zelta stīgām viņš tagad spēlē visskaistāko un visdziļāko dziesmu, kurai aplūst liek tikai Mickjevičs.

Šo dziesmu spēlēja mākslinieks; otru visdailāko pie meitas kapa dziedāja sāpju salauztais tēvs. Pēc Oršulas nāves Kochanovskis starp 1579. un 1580. gadu raksta «Treny», t. i. «Sēru dziesmas (izdotas 1480. g.)». Nosaukums un forma bija saistīti ar hūmānismu, bet saturs bija īpatnīgs. Pats dzejnieks to jūta, runādams, ka «vieglas» esot šās atskaņas, ko tagad radot. Jo arī hūmānisms neatzina, ka tēva sāpes par bērna nāvi dzejā atskaņu cienīgas būtu. Jau priekš Kochanovska bija sēru dziesmas par lielu cilvēku, varoņu un valdnieku nāvi, bet šie darbi bij konvencionāli, aiz pienākuma rakstīti, kad dzejnieks patiesībā nejuta sāpes, bet rakstīja, jo viņam bija jāraksta tādu vai citādu apstākļu dēļ. Kochanovska «Sēru dziesmas» par Oršulu ir patiesas, personīgas, īstas. Un ar šo tās atšķiras no laikmeta, bet starp Kochanovska darbiem tās ir visoriģinālākās, vispersōnīgākās, ko dzejnieks pārdzīvojis ar visu savu būtību. Mierīgai un harmoniskai mājas dzīvei, noteiktai dzīves filosofijai smagu triecienu dod bērna nāve. Tā izposta dzejnieka laimi un sadragā viņa filosofijas celtni. Zem šān

drupām parādās dzejnieka dvēseles slēptuve, kas līdz šim bija bijusi neredzama, piepildās atkal patiesība — «in dolore veritas». Atsevišķus dzejolišus dzejnieks apvienoja mākslinieciskā kopumā. Tie bija rakstīti bez nodoma radīt kādu poēmu. Šo dzejoļu rašanās izskaidrojama ar dzejniekiem un māksliniekiem īpatnīgo psiholoģisko nepieciešamību zināmos dvēseles dzīves periodos izteikt sevi mākslas darbā, tā atbrīvojot dvēseli jauniem pārdzīvojumiem. Galīgā redakcijā šo dzejoļu kopums izveidots poēmā, kas rāda ciešanu evolūcijas psiholoģisku ainu.

Pēc divām pirmajām sēru dziesmām, kas ir vairāk pēc dzejas prasībām uzrakstīts ievads, visās tālākajās ir iespējams izsekot dzejnieka sāpju gaitai. Sākumā jaušamas sadragātas dvēseles skumjas, kas ap sevi redz tikai tukšumu un pati ilgojas pēc nāves, jo tad šai nezināmajā «tur» sāpju sagrauztais tēvs cer ieraudzīt savu bērniņu, kas savām rociņām apvīš viņa kaklu. Mostas atmiņas, kā vienmēr mēdz būt pēc mīļu cilvēku nāves, atmiņas par kopā pavadītiem mirkliem, par mirušā īpatnībām, kas tikai tagad skaidrāk saredzamas. Tāpēc Kochanovskis atceras savas meitiņas vārdus, rotaļas, mīļos sveicinājumus, un viņā saceļas rūgtums par to, ka bērns tik agri aizgājis no šās pasaules, jo ar ilgāku mūžu tas būtu varējis sagādāt viņam daudz vairāk prieku. Viņam nāk prātā salīdzinājums ar olīvkoku, kas mātes pēdās stiepjās uz augšu un ko vēl bez lapām un zariņiem nogriež dārznieks: tā Oršulu, kas tikko bija no zemes pacēlusies, nopļāva bargā nāve. Viņš atceras mazās plāpību un dziesmiņas, ko tā dziedāja, atceras vārdus, kurus priekš nāves tā teikusi mātei, ka tā vairs nesēdēsot pie galda, ka tai esot jābrauc tālumā un jāatstāj vecāku mājas. Mirušo bērnu viņš sauc par savu lakstīgalu, par slavu Sapfo, kurai bija jāmanto no tēva dzejnieka kokle. Mājās palika viņas apģērbi, un, tos ieraugot, tēvs no jauna jūt sāpes, kas grauž sirdi, jo bērna vairs nav, šais apģērbos Oršula nekad vairs netērpsies: «Mana mīļā Oršula tu ar šo savu pazušanu radīji lielu tukšumu manās mājās. Tagad ir tā, it kā mājās neviena nebūtu; ar vienu mazu dvēselīti tikdaudz

aizgājis projām.» No katra kakta cilvēkam pretim lien skumjas, no katra kakta glūn izmisums, kad acu priekšā pazib pagātnes bērna radītās laimes ainas. Sakāpināts izmisums rada šaubas: ko līdz gudrība, ko līdz patiesības meklēšana, kad cilvēkam pēkšņi uzbrūk nelaime, nostumj to no pakāpnēm, pa kuņģam viņš kāpis uz augšu, lai ieraudzītu patiesību? Gudrība, filosofija nedod atbildes uz jautājumiem, kas dzejniekam neatvairami uzmacās: Kurp aizgāji? Vai esi eņģelītis paradīzē, vai — kā māca grieķu reliģija — Charōns tevi ir pārvedis pāri aizmirstības upei, jeb vai esi ietērpusies lakstīgalas spalviņās? Nekur šiem jautājumiem nevar atrast izskaidrojuma. Tāpēc rodas šaubas: Varbūt nav nekādas aizkapa dzīves? Varbūt tikai mirāža ir viss tas, ko stāsta reliģijas un ko māca filosofijas sistēmas. «Lai kur tu būtu, ja tikai esi, apžēlojies par manām skumjām.» Šis «ja esi» — šās šaubas par dvēseles nemirstību rada šaubas par tikumiskas dzīves vērtīgumu. Jo vai dievbijība kādu kādreiz ir izglābusi? Nieks ir tikums. Veltīga ir cenšanās būt labam. Vai nāve un netaisnība vienādi nepiemeklē kā labos, tā ļaunos? Tāpēc sašutums pilda dzejnieka sirdi: ne Dievs valda par pasauli un rūpējas par to, bet «kāds nezināms ienaidnieks jauc cilvēku lietas, netaupīdams ne ļaunos, ne labos». Tomēr tad, kad cilvēkam no visa jāatsakās, kad prāts nedod dzīves noslēpuma izskaidrojumu, tad tukšums pilda dvēseli. Kā lai rod ceļu tālākai dzīvei, tai dzīvei, kas taču ir un kas tālāk jādzīvo? Atkal atmiņu vilnis applūcina dzejnieka domas. Pēc izmisuma viņu apņem neizdibināmas skumjas, un rodas jautājums: vai man kā cilvēkam nebūtu labāk, ja šis bērns nemaz nebūtu dzimis? Šaubu pārvarēšana un apmierinājuma atrašana ir cilvēka dvēseles vajadzība. Kaut kur dzejnieka sirds kaktiņā slēpjas cerība, ka varbūt šī vismiļākā meitiņa atgrieziesies — cerība pret cerību — mirāža, kas psiholoģiski izskaidrojama un saprotama. Hūmānistam nāk prātā grieķu literatūrā sastopamās analogijas: Orfejs, kas meklē sievu un lūdz Plūtōnu viņam to atdot, vai arī Niobe, kuņa, raudādama pēc bērniem, pati pārakmeņojusies. Cilvēka sirdij

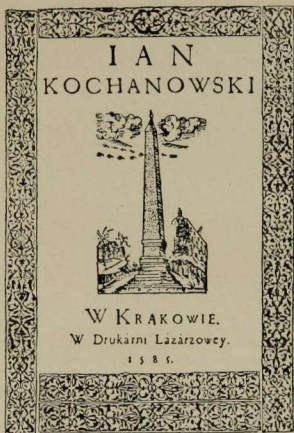
ir tikai viens iepriecinājums: laiks, aizmirstības tēvs, visu dziedē, tas izdziedēs arī dzejnieka sirdi. Asarās izplūst dzejnieks, un ar asarām nāk atgriešanās pie Dieva. Vēl nesen viņš bija izteicis domas, ka nezināms ienaidnieks iejaucoties cilvēku lietās; tagad viņš zina, ka viņu ir skārusi Dieva roka, visu prieku viņam atjemdama, ka tagad viņam būs mūžīgi jāraud, jo viņš esot jau zaudējis visas cerības. Dzejnieks skatās visā savā dzīvē — tā bijusi tik klusa, ka dažs labs tikko zinājis par viņa eksistenci. Tagad viņš zemojas Dieva priekšā: «Kungs, mēs tavi nepaklausīgie bērni, savos laimes brīžos reti tevi pieminam un tikai parastos priekus baudām.» Pievīla filosofija, par mirāžu izrādījās viss, kas dzīvē šķita esam prieks. Dzejnieks bija sapratis visu lietu trauslumu — un sevi Dievā atradis. Ar viņu bija noticis tas, kas notiek ar daudziem citiem cilvēkiem: kad viņš Dieva priekšā bija izraudājis savu dvēseli, visas savas sāpes, tad viņš atrada nevis iepriecinājumu dzīvei, bet — pats sevi. Tagad šis smalkais hūmānists, šis klasikas dzejas un klasikas gudrības pielūdzējs novērš galvu no tās un, kā mistiķi, dzīves jēgu ierauga Dievā. Nu viņa paša dzīve viņam šķiet grēku un noziegumu pilna, un viņš raud jau ne savas nelaimes dēļ, bet visas dzīves niecības dēļ. Uz atziņu drupām tomēr atklājas patiesība, ka Dieva žēlsirdība ir lielāka par visu ļauno. Dieva klēpī izraudājis dvēseles vētru, dzejnieks ieraudzīja Dievu un izprata patiesību par dzīvi un nāvi.

«Sēru dziesmu» artistiskais noslēgums ir pēdējā dzejoli, kas stāsta par to, ka dzejnieka māte viņam parādījusies sapnī ar Oršulu uz rokām, pārliecinādama viņu par dvēseles nemirstību. Blakus «Psalmu grāmatai» «Sēru dziesmas» ir Kochanovska vislielākais meistardarbs, kas atklāj dzejnieka sirdi, mākslu, kuņģi izteicas šī dvēsele, un domu un jūtu pārdzīvojumu rezultātu.

Pēc šā Kochanovska atsevišķu darbu pārskata rodas jautājums: kāds ir šis dzejnieks pats sevī, kāda ir viņa talanta pakāpe? Katra dzejnieka uzdevums ir parādīt lasītājam to, kas pasaulē ir vislielākais un visskaistākais,

t. i. cilvēka dvēseli. Dzejnieki veic to divējādi: vieni attēlo paša dvēseli, tās pārdzīvojumus; tās ilgas, citi iejūtas otra dvēselē un analizē to. Vai nu tā būtu drāma, vai episks sacerējums, vai arī beidzot kāds lirisks darbs — katra šāda darba centrā vienmēr ir cilvēks, viņa cīņas, tieksmes, prieki, bēdas, viņa attiecības ar citiem cilvēkiem, ar sociāliem vai nacionāliem uzdevumiem un dabu. Caur dzejnieka dvēseli — liriskā sacerējumā tieši, drāmā un epikā netieši — cilvēks apskata dzīvi. Kochanovskis ar visu savu individuālītāti pieder pie lirika tipa. Bet viņš mēģina arī iejusties otra cilvēka dvēselē. Tas redzams daudzās fraškās, episkos sacerējumos, bet it īpaši «Grieķu sūtņu aizraidīšanā». No psiholoģijas viedokļa šo otro, grūtāko uzdevumu — attēlot otra dvēseli Kochanovskis veicis teicamī. Viņš tēlo cilvēku ne tik plastiski, ne tik daudzpusīgi kā viņa laikbiedrs Šēkspīrs vai Lope de Vega, bet tomēr dzīvi ir tādi varoņi kā Antēnors, Kasandra, Uliks, Priams, Helene. Šie tēli ir rādīti kā silueti; ar to pārdzīvojumu analīzi autors nenodarbojas. Bet tālaika poļu drāmas fonā tie ir labi mākslas tēli, Kochanovskis saprot cilvēku un māk šo cilvēku uztvert kā mākslas objektu. Kochanovskis tomēr vispirms ir iriķis, lielisks savas dvēseles attēlotājs. Viņš māk to izteikt, māk attēlot tās subtīlākās nianšes, tās sajūsmu par dzīvi un par dabas skaistumu un tās attiecības ar Dievu. Viņš māk izteikt savus priekus un skumjas, savas patriotiskās un reliģiskās jūtas. Šī dzeja mūs aizrauj, runā uz mūsu jūtām. Smalkjūtīgais, pēc vislabākajiem klasikas paraugiem izglītotais mākslinieks ietver šos savus pārdzīvojumus mākslas noteiktās formās. Kochanovska dzejas galvenā pazīme ir harmonija. Tā ir formas harmonija, tā ir atsevišķu dzejas elementu un dzejas kopuma harmonija, un tā ir satura un formas harmonija. No iepriekšējo rakstnieku fona Kochanovskis tāpēc izceļas ļoti dzīvi. Mākslinieka mēra izjūta, dzejas rakstura izpratne Kochanovskim dod iespēju savos darbos harmoniski apvienot klasikas elementus ar poļu elementiem. Tā, piemēram, tēlojot poļu mežu fonā grieķu fau-

nus, viņš ir saskaņā ar renesanses garu, bet reizē rada poļu stilā zināmu jaunu pazīmi, kas veidota tālāk vēlākajos laikos, un ko pilnīgi izveidojuši divi XX gs. glez-

Kochanovska kopoto rakstu pirmā izdevuma titullapa. Raksturīgs, ka titullapā minēts tikai autora vārds un uzvārds. Ornamēntikā izpaužas renesanses elegantā vienkāršība.

notāji — Jaceks Maļčevskis un Vlastimils Hofmanis. Tā fauni kļuva par kaut ko pilnīgi dabisku poļu peizāžas kolorītā. Stilizēdams grieķu motīvus pēc poļu parauga, pie-

mēram, padomes ainā drāmā «Aizraidīšana» (ši padome tēlota it kā poļu saeima), Kochanovskis atkal paliek saskaņā ar renesanses garu, bet reizē ienes poļu mākslā jaunu elementu, kas paplašina šās mākslas perspektīvu. Kochanovskis paplašina, dara bagātāku poļu dzeju jauniem mōtīviem, jauniem toņiem, jauniem mākslas ekspresijas līdzekļiem. Viss tas ir tik liels, salīdzinot ar to, kas poļu literātūrā bija priekš Kochanovska, ka viņš tiešām uzskatāms par poļu dzejas radītāju. Viņa dzeja ir līdz malām pildīta ar poliskumu, bet šis poliskums ir citāds nekā Reja darbos. Kochanovska dvēselei ir gājis pāri renesanses hūmānisma kultūras arkls un izdaiļojis to; bet Rejs veselām riekšavām grābj no poļu augsnes, ko vēl nebija skārusi augstāka kultūra. Reja vienkāršība pāriet rupjībā; Kochanovska vienkāršība ir kultūras rezultāts. Reja poliskums ir vienkārša šļachtīča poliskums; Kochanovska poliskums ir kultūrāla šļachtīča poliskums. Kā poliskums, tā arī dzeja Kochanovskam ir tīrāka, dižāka nekā Rejam. Reja poliskums un dzeja ir it kā nekausēta, sārņaina zelta rūda; Kochanovska poliskums un dzeja pielīdzināmi no skaidra, tīra metalla veidotai, saturā dziļai un formā skaistai statujai. Filosofijas un reliģijas problēmās Kochanovskis bija iegremdējies ar prātu un ar jūtām; viņa dvēsele pārdzīvoja evolūciju no hēdonisma caur stōicizmu un filosofisku un reliģisku skepticizmu līdz dziļai ticībai. Tādas evolūcijas nepazīna vienkāršais, savā darbā nekomplīcētais Rejs, kaut gan viņa darbos sastopami atsevišķi hūmānisma elementi. Tāpēc Reju var uzskatīt par viduslaiku nekomplīcēto tipu, kas tic, bet neanalizē; turpretim Kochanovskis ir jaunlaiku cilvēks, kas sevi analizē, kas grib saprast sevi un pasauli, grib izprast savas attiecības ar pasauli un Dievu. Tas jau ir komplīcēts raksturs, kas, neticēdams prāta visvarenībai, tomēr ar prātu meklē savu iekšējo saturu un ar prātu konstruē savu filosofijas sistēmu. Hūmānisma klasiskās filosofijas, bet vispirms Horātija autoritātes ietekmē Kochanovskis atturas no piedalīšanās strīdos reliģijas jautājumos, kas toreiz Polijā bija visai aktuāli. Viņš, kā

jau renesanses cilvēks, meklē patiesību ar antīkās filosofijas palīdzību. XVI gs. reliģiskai kustībai ir vēl viduslaiku raksturs. Bet Kochanovskis pārāk tālu bija attālinājies no viduslaiku gara, lai ar reformāciju atgrieztos pie viduslaiku lietām. Viņš izvairās no reformācijas, jo viņa dvēseles hūmānismam tā bija sveša, tāpat kā, piemēram, Roterdamas Erasmam. Tā Kochanovskis iet it kā pret sava laikmeta strāvu. Un tikai pēc tam, kad savās bēdās viņš velti bija meklējis mierinājumu antīkajā filosofijā, viņš vērš savu skatu uz Dievu un nevis uz reliģijas jaunumiem. Tas taisni liecina par viņa psihiskās organizācijas patstāvību. Dzejnieka jēdzienus formēja Homērs, Vergilijs un Horātijs. Viņiem dzejnieks paliek uzticīgs visu savu mūžu, bet paplašina šo mākslas jēdzienu skālu, aizraudamies ar franču pleiadu un Petrarku. Tas atspoguļojas ne tikai pārejā no radišanas vienīgi latīņu valodā uz poļu valodu, bet arī faktā, ka ar to reizē kļuva bagātāka viņa dzejas forma. Renesanses smalkjūtību un poļu temperāmentu Kochanovskis savos darbos sintezē visbrīnišķīgākajā harmonijā, jo, pats būdams visistākais renesanses dzejnieks, viņš reizē ir arī pilnīgi poļu dzejnieks. Iedzimtais humors, kas tik bagātīgi pilda fraškas, savu maigo subtīlītāti ieguvis no renesanses kultūras. Šī kultūra izsmalcināja Kochanovska mākslas izpratni, viņa skaistuma izjūtu, un tamdēļ viņam bija iespējams attēlot savus mākslinieka pārdzīvojumus mākslas prasībām atbilstošā formā. Ar savu izglītību, domu un jūtu dziļumu, smalkjūtību un dzejnieka personības diženumu Kochanovskis paceļas līdz poļu Parnasa virsotnei. Viņš ir citāds nekā viņa laikbiedri, Šekspīrs, Ariosto, Taso, Servantess, jo tie ir drāmatīki un epiķi. Kochanovskis ir īsts lirīķis un kā tāds uzņemams viņu vidū kā līdzīgs starp līdzīgiem. Viņš ir parādījis ceļu vēlāku laiku poļu dzejai, un viņa XIX gs. gara līdzinieki bieži vērš sajūsmas pilnus skatus uz viņu. Kochanovskis ir pacēlies līdz senpoļu kultūras virsotnēm. Augstāk par viņu poļu māksla un doma paceļas tikai sākot ar Mickjeviču.

Citi dzejnieki. Blakus Kochanovskim pastāv vesela rinda dažāda lieluma citu dzejnieku. Daudzi no viņiem ir Kochanovska atdarinātāji. Tā sauktais Anonīmais protestants raksta fraškas, facētijas dzejā un prōzā, mīlestības dzejoļus, tēlo šlachtas dzīves ainas (dažas diezgan dzīvas un plastiskas). Pēteris Cjekļiņskis (Piotr Cieklin-ski) 1558. g. — 1604. g.) tulko Plauta komēdiju «Trinumus», lokālīzēdams to dzimtenē un papildinādams ar paša sacerējumu. XVI gs. otrā pusē ir daudz dzejnieku (Pudlovskis, Gorčins, Čechrovskis, Višņovskis, Ribinskis, Nikolājs un Andrejs Kochanovskis u. c.) Bet uzmanību uz sevi vērš tikai daži. *Jānis Smoļiks* (Jan Smolik) (dzīvo starp 1555. un 1610. gadu) ir italiešu pastorāļu un traģēdiju tulks, konvencionalu mīlestības dziesmu un frašku autors. *Sebastjans Grabovjeckis* (Sebastjan Grabowiecki) (no 1540. g. līdz 1607. g.), karaļa Sigismunda Augusta un vēlāk Stefana Batorija galmnieks, pēc savas sievas nāves kļūst par mācītāju un nododas dzejai. Viņš izdeva polemikas rakstu pret Luteru un 1590. gadā divus dzejoļu krājumus ar nosaukumu «Gara atskaņu simt-nieks», kur atdarina XVI gs. otras puses italiešu reliģisko liriku. Forma bagāta, izteiksme diezgan gluda, bet reliģisko jūtu spēks vērš uzmanību uz rakstnieku, kas viens no pirmajiem blakus Smoļikam nodibina saites ar italiešu dzeju, pārnēsdams to uz Poļu zemi.

Idillu rakstnieks *Andrejs Zbiļitovskis* (Andrzej Zbyłitowski) (1565. g. — 1608. g.), šlachtas dzīves attēlotājs. Sigismunda III galmnieks, brauca ar karali — kā viens no viņa svītes locekļiem — uz Zviedriju 1594. gadā un 1597. gadā izdeva poēmu «Ceļš uz Zviedriju», kur četrās mītoloģijas motīviem izraibinātās grāmatās attēlots šis dažādiem piedzīvojumiem bagātais brauciens pa Vislu un jūru no Varšavas uz Zviedriju. Poēma kompozīcijā vāja, bet interesanta kā tālaika šlachtiča jūras pārdzīvojumu izteicēja. Daudz labāka ir «Šlachtiča dzīve uz zemēm» (1579. g.), kas sarakstīta droši vien pēc Vergilija un Kochanovska parauga. Te autors visai labi tēlo lauku dzīves priekus smalkās miniatūrās un rāda dabu. Cita po-

ēma «Laucinieks» tematiski ir tāda pati kā pirmā: sižetā zemnieka lauku darbi, vasaras prieki un gardi kumosi. Autors bauda dabas burvīgumu, redz tās idilles elementus, viņa dzejnieka dvēsele māk šos iespaidus pārveidot skaistumā, bet lai tiem dotu pēc mākslas prasībām darinātu izteiksmi, viņš spiests meklēt paraugus literātūrā. Abu darbu vispārīgais raksturs tiešām ir dzejisks un visai zīmīgs laikam, kad lauki kļūst par literātūras materiālu. *Pēteris Zbiļitovskis* (Piotr Zbylitowski) (1569. g. — 1640. g.) «Poļu šlachtiča sarunā ar ārzemnieku» (1600. g.) ar satirisku šarmu izteic pārmetumus par labu paražu panīkšanu Polijā, netieši saistot šo parādību ar Kochanovsku. Tādā kārtā viņš rāda greizā spoguļi laužas tālaika Polijas ainas. Rakstnieka temperāments ir redzams arī otrā satīrā «Pārmetums sieviešu dīvainajiem tērpjiem» (1603. g.): viņš nosoda to, ka poļu sievietes necienī poļu tērpus, bet gērbjas italiešu, spāniešu, franču u. c. tērpos, kuŗos tās kļūstot smieklīgas. Šai darbā tēlotas paražu ainas, bet trešajā satīrā «Muižnieku sanāksme» (1605. g.) apgaismota tālaika sabiedrības dzīve, it īpaši tās negatīvās puses. Šis satīriķis dod iespēju orientēties ne tikai XVI gs. Polijas ikdienas dzīves raksturā, bet arī gudrāku cilvēku reaģēšanā uz šai dzīvē novērotiem trūkumiem. Uzmanības cienīgs ir *Jānis Achacijs Kmita* (dzimis XVI gs. otrā pusē, miris 1628. vai 1624. gadā). Viņš piedalījās Batorija kaŗos Līvonijā. Gribēdams izsmiet žīdu aizspriedumus un reizē kavēt laiku katoļu lēstītājam, Kmita sarakstījis humoreskas un dzejoļus par Polijas žīdu dzīvi un paražām. Citos dzejoļos, piemēram: «Bochņas lieta», «Krauklis zelta sprostā», skaidri izpaužas viņa antisemitisma tendences. Kmitas humoru izteic arī pirmais komiskais eps Polijā, ko viņš uzrakstījis it kā pēc pseudo-Homēra «Batrachomyomachijas» parauga; Kmitas sacerējuma nosaukums ir «Spitamegeranomachija» (1597. g.), bet pats sacerējums ir uzrakstīts poļu valodā. Pigmaju kaŗa aina ar dzērvēm ir allēgorija par Batorija kaŗiem. Kmitas darbs ir interesants un arī mākslas ziņā

vērtīgs. Bez tam tas dod daudz materiāla poļu folkloras pētniecībai.

Sebastjāns Kļonovičs (Sebastjan Klonowicz) (ap 1545. g. — 1602. g.), dzimis Sulmježicēs pilsētnieku ģimenē. Viņa tēvu sauca par Jāni Kļonu (Kļavu), un šā vārda darināts dzejnieka uzvārds Kļonovičs, t. i. Kļona dēls; tā saprotams arī viņa latīņu pavārds Acernus, ar kuŗu viņš parakstīja savas poēmas. Kļonovičs, kā liekas, būs studējis Krakovas akadēmijā. Kādu laiku viņš bija rakstvedis Ļubļinas pilsētas padomē, vēlāk kļuva par šās padomes locekli, bet ar laiku pat par Ļubļinas pilsētas galvu. Šis apstāklis ir par pamatu tam, ka viņu turpmāk līdz pat mūža beigām ievēl par pilsētas domnieku. Viņa atstātais literārais mantojums ir kvantitatīvi bagāts un kvalitatīvi ļoti interesants. No latīņu valodā uzrakstītajām gaŗajām poēmām visinteresantākā ir «Roxolania» (1584. g.). Tā ir pirmā poēma poļu literatūrā, kuŗas saturā ir z e m e s apraksts, proti — dienvidaustrumu Polijas apraksts: pirmajā daļā aprakstīti meži un un lauki, otrā daļā — pilsētas, trešā daļa rāda interesantas, lieliski tēlotas zemnieku dzīves ainas, kas, starp citu, rotā arī pirmo daļu. Poēmā iepītas arī dzīvas, dzejiskas dabas ainas un tautas dzejas motīvi. Šo darbu poļu valodā pārtulkojis Sirokomla 1852. gadā. Mazāk laimīga bija poēmas «Victoria Deorum» ideja un forma (izdota 1587. vai 1595. g.); tas ir milzīgs (četrdesmit četras nodaļas) morālizētājs apcerējums atskanās par sabiedrības tendencēm, kur autors cenšas parādīt savu erudīciju dabzinātnēs, saimniecībā, militārā zinātnē, kulīnārijā, medicīnā, ētikā, mītoloģijā un vēsturē. Poēmā viņš cīnās ar sociāliem aizspriedumiem (viens no tādiem aizspriedumiem bija, piemēram, doma, ka amats cilvēku pazemina), grib realizēt Polijas republikas reformu Modževska garā, likdams tikumu dzīves pamatos. Būdams pilsētnieks, Kļonovičs nevar paciest šlachtas suprēmātiju un tāpēc māca, ka tikums, bet nevis cēlums ir diženuma pazīme. Tamdēļ viņš uzbrūk šlachtas izvirtībai, mācītāju nešķīstībai un aizstāv zemniekus. Kaut gan darbā ir la-

bas un interesantas daļas, visumā tas tomēr nogurdina sava pārāk lielā izplūduma, mākslinieka mēra izjūtas trūkuma un liekā vielas ballasta dēļ. No poļu sacerējumiem vislabākais ir «Strūdznieks» («Flis») (1595. g.). Šeit autors aprakstījis strūdznieku paražas, plostu būvi un ceļojumu labības transportkuģī pa Vislu uz Dancigu. Šī poēma, kas formas ziņā ir ne visai teicama (jo safiskām strofām ir pievienota melōdija, t. i. aprakstītājai poēmai ir dziesmas forma), tomēr tā ir interesanta satura ziņā: tā lasītāju iepazīstina ar strūdzinieku dzīvi, jo vairāk tamdēļ, ka dzejnieks bieži lietā strūdzinieku izloksni un stāsta viņu jokus, tā padarīdams sacerējumu daudz pievilcīgāku. «Jūdasa naudas maiss» (1600. g.) ir viena no visinteresantākām XVI gs. satīrām, kas nosoda mantkārību, krāpšanu un augļošanu. Te Kļonovičs atkal labā formā tēlojis lieliskas tālaika Polijas dzīves, bet it sevišķi zemāko šķiru dzīves ainas. Vēl minama viņa «Sēru dziesma» sakarā ar Kochanovska nāvi (1585. g.). Kļonovičs ir ļoti cītīgs dzejnieks. Par viņa talantu nav jāšaubās. Tas redzams skaistajos aprakstos, spējā artistiski pārveidot novērotās parādības, visai dziļajā dabas skaistuma izjūtā, lieliskajās invektīvās un vārdu plastikā. Par trūkumiem jāatzīst poēmu ne visai harmoniskā uzbūve; tām ir arī par daudz didaktikas elementu. Bet Kļonoviča sacerējumi ir labs XVI gs. poļu kultūras portrets un ļoti vērtīgs materiāls, uz kuŗa balstoties, viegli ieraugāmas ļoti daudzas tālaika poļu dzīves pazīmes.

Stanislavs Grochovskis (Stanisław Grochowski) (1540. g. — 1612. g.) dzimis Mazovijā, mācījies jezuitu skolā un laikam bijis Vujeka skolnieks. Kļuvis par mācītāju (prāvestu), viņš nododas dzejai, sevišķi XVI gs. beigās un XVII gs. sākumā. Ar savu dzejoļu masām viņš applūdināja literātūru. Visvairāk viņam ir reliģisku dzejoļu — gan oriģināli, gan tulkojumi no latīņu valodas: «Himni» (1599. g.). Daudz viņam dažādu gadījuma dzejoļu; daži no tiem veltīti karalim Sigismundam III, piemēram «Slavu Kalliope», kur dzejnieks apraksta Sigismunda atbraukšanu no Zviedrijas, jauki stilizēdams šo aprakstu, un

dienu svētceļnieks» (1612. g.), kur grieķu drāmas tehnika kombinēta ar tautas drāmas motīviem. Bez šiem vissvarīgākiem reliģiskiem sacerējumiem viņš atstājis veselu virkni gan tulkotu, gan oriģinālu reliģisku dziesmu. Bez šām ir vēl dzejoļi, kas attēlo viņa personīgos sakarus un pārdzīvojumus, piemēram — «Ardievas Vloščonovai» (1607. g.), daudzas sēru dziesmas sakarā ar tuvāku un tālāku personu nāvi, slavas dzejoļi, epigrammas, idilles, satiras dzejoļi, piemēram — lieliskā paražu aina «Poļu aizgavēnis», u. c. Savus sacerējumus Mjaskovskis sakoņojis «Ritmu krājumā» (Krakovā 1612. gadā).

Kā redzam, kopš Kochanovska laikiem aug dzejnieku skaits. Vieni patiesi izceļas, citi vismaz vērš uz sevi uzmanību ar vienu vai otru pazīmi, kas viņus izceļ no rakstnieku masas. Bet fakts, ka literātūras darbu produkcija kvantitatīvi aug, pierāda pieprasījumu pēc dzejas; cilvēkus interesē pārdzīvojumi, kas ietērti atskaņās, t. i. mākslas prasību noteiktā formā; vārdu sakot, mostas interese par dzeju, tā kļūst nepieciešama. Ši literārā kultūra XVI gs. Polijā nav vēl viscaur vienāda — blakus lielmeistariem pastāv vidēji un mazi dzejnieki. Neviens no minētajiem nav sasniedzis Kochanovska augstumus; visi viņi ir tikai otras un trešās šķiras dzejnieki. Bet arī viņiem ir nopelni literārās kultūras izplatīšanā. Ar istu talantu pāri citiem paceļas divi pēc Kochanovska vislabākie dzejnieki — Šažiņskis un Šimonovičs.

Nikolājs Semps-Šažiņskis (Mikolaj Sęp - Szarzyński) (dzimis ap 1550. g., miris 1581. gadā) tāpat kā Jaņickis mirst jaunībā. Viņš bija pārāk jauns un tamdēļ nespēja radīt tādu meistardarbu, kāds bija gaidāms, spriežot pēc viņa lieliskajiem dzejoļiem. Šažiņskis dzimis laukos Ļvovas tuvumā. Šis augstmaņa dēls mācās Ļvovā un Leipcigas universitātē, vēlāk Itālijā un pēc ārzemēs pavadītiem diviem gadiem atgriežas dzimtenē 1567. gadā un, apmeties uz dzīvi Pšemišlas apriņķī, drīz tur nomirst. Daļu viņa sacerējumu izdeva viņa brālis, nosaukdams tos par «Ritmiem jeb poļu dzejoļiem» (Rytmy albo wiersze polskie) (1601. g.). Šažiņskis, tāpat

kā Kochanovskis, ir lirīķis. Viņa dzejas koklei daudz stīgu: dzejnieks gremdējis savu spēku mīlestībā, bet garā pacēlies vēstures, reliģijas un filosofijas sfairās. Mīlestības dzejoļi saulaini, viegli un darināti pēc antīkajiem, italiešu un Kochanovska paraugiem — tie rāda hūmānistu, kam rūp skaistā forma. Dzejnieka erōtika vērsas uz dažām mīļākajām, uz skaisto Zosju, uz precēto Kasju un uz Anusju. Te, kā daudzās Kochanovska fraškās un dziesmās, dzeja ir tikai flirta līdzeklis. Šie dzejoļi ir graciōzi, jauneklīga burvīguma un bezrūpības pilni. Mokas, ko cieš Sažiņskis, nemaz nav dziļas; taisni otrādi: tais ir daudz samērā pazīstamu erōtikas rekvizišu. Ir visai labi mēģinājumi operēt ar kontrastiem, kur atskan italiešu atbalsis, bet kas ir it kā baroka vēstneši: «Dzīve mani ir jau atstājusi, nāve baidās mani piejemt», ... «vai gaužās asarās mirkstu, vai nopūtās atklāju sirds uguni». Bieži sastopama subtīli tēlota kārība, kad, piemēram, autors lūdz Anusjai atļaut skūpstīt viņas mīļās acis, bet jo vairāk viņas maigās sārtai rozei līdzīgās lūpas. Mīlestības dedzības kāpinājums asprātīgi ietverts skaitļos: skūpstu tevi nepārtraukdams tūkstoš reižu, un no jauna trīsreiz vairāk, un vēl tūkstoš reižu vairāk, un divtūkstoš reižu un tā joprojām. Brīnumjauks ir precētajai Kasjai veltītais sonets ar moderno sukura motīvu (sukuru tikai tad sāka lietāt, un tas bija ļoti iecienīts): «Skūpstīju tevi ar varu, manu maigo mīlulīti, un kā sukurs likās man šie skūpstīti.» Šis sonets tēlo mazu drāmu: dzejnieks «veselu stundu» cieta bargu sodu par tik mazu pārkāpumu. Nelīdzēja ne lūgšanās, ne dievošanās. Skaistā kundze savas brīnumjaukās lūpas slaucīja tā, it kā uz tām būtu bijusi briesmīga inde. Dzejoļa noslēguma efektu rada dzejnieka zvērasts ar varu viņu otrreiz vairs neskūpstīt. Formas ziņā šie dzejoļi izceļas ar lielu dažādību un māksliniecisku kompozīciju. Vēstures dzejoļiem, kur kaujas fonā aprakstītas divas varoņnāves, ir zināmas epikas pazīmes, kas atkal labi liecina par dzejnieku, kurš mēģina spēkus lirīķim grūtā darbā. Visskaistākie un visdziļākie ir reliģijas un filosofijas darbi, kas rakstīti dzīves beigās, kad neizārstē-

jama slimība arvienu vairāk progresēja. Un te Šažiņskam par paraugu ir Kochanovskis. Lielas sāpes runā no strofām, bet elegantā forma iepin šos sikos dzejoļus un sonetus poļu literātūras meistardarbu virknē. Renesanses sievietes kults, kas izpaudās erōtikas dzejoļos, te iekļaujas jaunā — Dievmātes kulta formā. Ar lielu dedzību dzejnieks slavē Dievmāti, savās ciešanās redzēdams viņā glābēju un iepriecināju. No filosofiskiem un reliģiskiem dzejoļiem minami soneti. Tie parādās Polijā pirmoreiz XVI gs. otrā pusē. Kochanovskis uzrakstīja trīs sonetus, Šažiņskis šo formu lietā biežāk, ar lielāku veiksmi ieslēgdams tur savas domas. Šais dzejoļos viņš nosoda «savas jaunības lēcienus», izdarītās kļūdas, kuŗu ēna līdz ar to attālinās pagātnē, kļūst aizvien tumšāka un tā tad labāk saredzama. Dzejnieks pārdomā dzīves būtību. Dzīve ir nerimstoša cīņa. Tāpēc bīstamajā brīdī, kad ļaunums kārdina, bet labais aicina, pestīšana jāmeklē Dievā. Bet tā kā mīlestība ir mūsu dzīves saturs un cilvēkam kaut kas jāmeklē: zelts vai slava, izprieca vai daiļa seja — kas taču viss ir nepastāvīgs — tad tikai Dievam, patiesajam daiļumam, jābūt par cilvēku mīlestības objektu. Dzejnieks lūdz Dievu psalmos un dziesmās, nožēlo grēkus un lūdz piedošanas. Šais apcerējumos jau skan askēzes akordi — it kā dzejnieka jau tuvās nāves vēstneši. Šažiņskis ir viens no senās Polijas visjaukākajiem un vissimpatiskākajiem dzejniekiem. Viņa atstātajiem darbiem, ir skaidri izteikts divējāds raksturs: vienos izpaužas jaunības bezrūpība, bet citos koncentrācija un nāves tuvuma apdvēsta nopietnība. Pirmo burvīgums, otru nopietnība, — bet abu grupu istās vērtības kvalificē dzejnieku kā vienu no tālaika visievērojamākajiem dzejniekiem pēc Kochanovska.

XVI gs.dzejnieku sarakstu noslēdz *Simons Šimonovičs* (Szymon Szymonowicz), kuŗa paraksts ir Simon Simonides (1558. g. — 1629. g.). Viņš ar Šažiņsku rada pāreju uz baroka dzeju. Šimonovičs dzimis pilsētnieku ģimenē Ļvovā, izglītojies Krakovas akadēmijā un ārzemēs, pēc kam 1581. gadā kļūst par skolotāju Ļvovā. Iepazinies ar

Zamojsku, viņš tiek uzņemts muižnieku kārtā. No karaļa Sigismunda III viņš dabū «galma dzejnieka», bet no pāvesta Klēmenta VIII «poeta laureatus» titulu. 1593. gadā Zamojskis viņu ieceļ par Zamoščas akadēmijas profesoru. Vēlāk Šimonovičs apmetas laukos un audzina Zamojska dēlu. Šī hūmānisma pēdējā istā dzejnieka darbība dokumentējas latīņu un poļu sacerējumos. Bet vienlaikus viņš ir renesanses zinātnieka tips, kam par ideālu ir vispusība: filologs, kas uztur dzīvu kontaktu ar Vakareiropas hūmānistiem, nodarbojas ar senlaiku valodām un literātūru, paidagōģiju un skolas organizāciju. Viņš daudz lasa un studē. Ar latīņu dzeju viņš manto slavu ārzemēs. No šiem latīņu sacerējumiem, kuŗu daudzuma ziņā ir vairāk nekā poļu, mūs tagad interesē tikai daži, vispirms divas hūmānisma garā uzrakstītas drāmas. Pirmajā «Custus Joseph» (1587. g.) apcerēts bībeles sižets tāpat kā Rejs darbā, bet hūmānists Šimonovičs te atbalstījies uz tematiski līdzīgās Eurīpida traģēdijas «Hippolitus» un šai bībeles un grieķu traģēdijas fonā izveidojis savu drāmu, stilizēdams bībeles varoņus pēc grieķu traģiķa tēliem un saskaņā ar laika garu saistīdams kristīgās ticības jēdzienus ar antīkajiem. Teknikā viņš izvēlējies klasisko formu, tā radīdams pirmo īsto hūmānisma poļu drāmu latīņu valodā, kas reizē ir arī otra hūmānisma drāma Polijā, jo Kochanovskis ar «Grieķu sūtņu aizraidīšanu» uzskatāms par iniciatoru šāda veida drāmu rakstīšanā. Šimonoviča otra latīņu drāma ir «Pentesilea» (1618. g.). Tās sižets ņemts no dažiem grieķu darbiem par amazoņu karalieni, kas, atnākusi trōjiešiem palīgā, krīt cīņā ar Achilleju. Šo motīvu dzejnieks uztvēris pēc klasiskās traģēdijas priekšrakstiem, bet idejā pasvītājis savu jaunlaiku kristīgā viedokli. Blakus šiem diviem vissvarīgākajiem latīņu darbiem minamas morālizētāja tonī uzrakstītās Zamojskam veltītās odas «Flagellum livoris», kur cildinādams hetmani, dzejnieks diskvalificē tos, kas viņu apmelo un apskauž — it kā Kochanovska garā, kuŗš kādreiz izteicies, ka neesot tikuma bez skaudības. Zamojskam veltīti arī citi Šimonoviča latīņu sace-

rējumi. Visievērojamākā ir daiļā formā uzrakstītā bībeles poēma «Joel propheta» (1593. g.), kas ir Vecās derības pareģojumu parafrāze ar skaidriem norādījumiem uz Poliju un kas ar saviem didaktikas elementiem atgādina Skargu: uzbruks ienaidnieks un izpostīs tautu, kuŗa apgrēkojusies pret savu misiju; te skan arī vēstījums, ka atdzimušos Dievs aplaimos, bet viņu ienaidniekus sodīs. Kā latīņu autors Šimonovičs pieder pie visievērojamākajiem dzejniekiem, kas kopā ar Jaņicku, Kochanovsku un Sarbjevsku latīņu valodā izplatīja poļu kultūras slavu citās tautās. Poļu kultūrā Šimonovičs ir plaši pazīstams poļu idillu autors. Poļu dzejoļus viņš sācis rakstīt tikai trīsdesmit piektajā mūža gadā, tad būdams jau pazīstams latīņu darbu autors. Viņš uzrakstījis odas, epigrammas, elēģijas, divus dzejoļus par Kristus ciešanām, himna «Dies irae» parafrāzi, politisku poēmu «Nemiera kokle» ar aizrādījumu karalim nebūt par tirannu, bet viskop visiem šiem darbiem ir mazāka nozīme. 1614. gadā šis mācītais filologs izdod divdesmit sacerējumu krājumu «Simona Simonidesa idilles», kas ir viņa vis svarīgākais darbs; tā radīdams jaunu literātūras veidu, kaut gan lauku dzīve ne vienreiz vien jau bijusi par dzejas sižetu. Idilles radītājs ir grieķis Teokrits, kas, aizceļojis no Sicīlijas uz Aleksandriju un ilgodamies pēc Sicīlijas laukiem, sāk šo lauku fonā rakstīt ganu, zvejnieku un zemnieku dzīves tēlojumus. Šais tēlojumos valda stingrs reālisms. Romiešu Vergīlijs savos būkolikos šo literātūras veidu pārveidojis gara ziņā: kaut arī viņa tēlojumos figūrē gani, bet tie jau savā ziņā «stilizēti»: tie jūt un domā tā kā augstāku aprindu cilvēki. Idillē tā tad ieviešas mākslojums un allēgorijas elements. Idille atdzimst renesansē — ne tikai tāpēc, ka tās paraugu meklēja un atrada klasiķu darbos. Svarīgāki bija citi apstākļi, kam sakars ar jaunās kultūras raksturu un ar materiālās kultūras attīstību, kuŗa veicināja zināmu attālināšanos no laukiem, dzejnieku uzturēšanos pilsētās un atsvešināšanos no vienkāršības. Bet ja no vienkāršības un laukiem mūs attālina dzīve, tad mēs tur atgriežamies mākslā. Ita-

lijā tagad idilles raksta Taso un Sannazaro, Francijā Ronsārs. Idilles cēluma priekšnoteikums ir ilgas pēc primitīvas dzīves, kam perspektīvā ir idillisks raksturs. Šās ilgas taču nejutīs cilvēks, kas pastāvīgi dzīvo laukos. Nejuta tās ne Rejs, ne Kochanovskis, ne Zbiļitovskis. Viņi redzēja lauku burvīgumu un priekus, bet arī — lietderību, skatījās uz tiem dzejnieka acīm — bet arī lauksaimnieka skats viņos nesnauda. Šimonovičs — pilsētnieks un universitātes profesors, kuŗš, visu gadu ieslēgts akadēmijas mūros, tikai brīvlaikā atrāvās no grāmatām, lekcijām un pārbaudījumiem, izbrauca uz laukiem un ar sajūsmu vēroja šo dzīvi un tās skaistumu, kas viņam šķita jo dziļāks tamdēļ, ka tas bija kontrastā ar viņa parasto nodarbi. Atgriezies rudenī savā normālajā universitātes darbā, viņš ilgojas pēc laukiem, un no šām ilgām izaug viņa lauku dzīves fonā tēlotās ainas. Bet būdams labs klasiskās literatūras pazinējs, viņš savas ainas ietērpj tai formā, ar kuŗu viņu valdzina klasiķi Teokrits un Vergilijs. Šimonoviča idillēs apvienoti divi elementi: dzimtais, paša novērotais un klasiskais, kas aizņemts no minētajiem dzejniekiem. Atradis šo dzejnieku darbos nereti gatavas ainas, kas atbilda viņa dvēseles prasībām, viņš tās pārstrādāja. Klasiķu ietekme izpaužas visu Šimonoviča idillu formā: ganu dialogos, vispārīgās kontūrās, klasiskos vārdos un mītoloģijas notikumos. Tomēr par vārdiem jāsaka, ka blakus antikajiem vārdiem: Dafnids, Titirs, Melibejs, kas modernajā lasītājā dažbrīd modina humoru, piemēram, šādā kontekstā: Licids grieza salmus, Likorida slauca govīs — sastopami arī slavu vārdi Milošs, Leško, Oluchna, Pjetruča. Dzejā tomēr iegāja dzīvā poļu īstenība, kaut arī svešas, klasiskās formas tērpā: poļu ainava — ne idilliskā Arkadija, Polijā augošie augi, dzīvnieki, kas ganījās poļu pļavās un poļu cilvēks, kaut arī dzejnieks to nosaucis par Dafnidu vai par Licidu. Tās tā tad bija īstas poļu dzīves ainas — poļu lauki un pļāvēji darbā, poļu tautas svētki, ganu mīlestība, burvju motīvi, kāzas šlachtiča muižā u. c. Šais idillēs tēlotie cilvēki runā dzim-

tajā valodā, lietā tautas izteicienus; viņu vārdos reizēm ieskanas poļu tautas dzejas motīvi. Tādā kārtā īstenība te pārveidota dzejā. Saulainība, gaišums plūst no šām ainām, kaut tur skan arī skumju pilni un drūmi akordi, bet tomēr pārsvarā ir laimes elements. Šimonovičs, ar ilgām domādams par laukiem, redz tur — kā katrs, kas ir iemilējies un ilgojas — vispirms daiļo un gaišo. Viņš redz ne tikai sikumus, bet vispārējo ainu, jo, pavadījis laukos tikai īsu laiku, viņš neievēroja sīkumus, bet baudīja visumu. Tamdēļ arī viņš savās dabas ainās neparādās kā analitiķis, kāds, piemēram, ir Rejs, kas redz vistas kustības vai ievēro citus tūkstošreiz novērotus sīkumus, bet visuma uztvert nemāk. Šimonoviča ainas ir simmetriskas, t. i. tādas, kur zināma parādība uztverta kontūrās. Šimonovičs tēlojumā respektējis realismu, kā trūkst Kochanovskam, bet tomēr ne mazāk cieņjamu vietu ierādījis subtilitātei, mēra izjūtai un harmonijai, kāda piemīt visiem īstiem māksliniekiem. Pie tam viņam ir hūmors un šī augstākās kultūras pazīme: viegla, jautra, dažreiz mazliet dzelīga asprātība. Dažām viņa idillēm ir sakars ar īstenību, piemēram, ar Sjeņavska kāzām, ar sērām pēc Zamojska, ar notikumiem, kas interesē autoru kā cilvēku, kad viņš runā, piemēram, par zemnieka likteņa jautājumu. Mākslinieks Šimonovičs mums parādījis poļu laukus un to daiļumu, bet līdz ar to viņa idilles ir vēstures dokuments par poļu lauku dzīvi XVI gs. Neatrūkst arī idilļu ar vājākām vietām: tur ir zināma juteklība un jūsmošana, bet tās ir taisni tāda cilvēka raksturīgās pazīmes, kas nedzīvo pastāvīgi uz laukiem un kas, apbrīnodams tos, reizē arī jūsmo par tiem. Šimonovičs ir pēdējais renesansists, šā zelta laikmeta pēdējais lielais dzejnieks, t. i. dzejnieks, kuŗa darbos parādās visas renesanses dzejas pazīmes: satura un formas harmonija, sacerējumu atsevišķo daļu harmonija, pilnīga pakļaušanās senlaiku klacisismam; bet, noslēgdams renesansi, viņš atveŗ durvis baroka laikmetam ar to, ka viņa idillēs sastopams jau zināms mākslojums. Viņa idilles uzjēma

ļoti atsaucīgi visā Polijā, un tās ļoti ietekmēja XVII un XVIII gadsimteņa idilli.

Renesanses literatūras nozīme.

XVI gs. sākumā poļu kultūra padodas renesanses dzimtenes Itālijas iedarbei. Tomēr ar tautiskās pašapziņas īsto atmodu, t. i. ar XVI gs. vidu Polija šo ietekmi asimilē, pārveido, pielāgo pašas organismam, pašas garam — kā mākslā, tā literatūrā, un beidzot arī visā dzīvē. No XVI gs. vidus renesanse Polijā kļūst par polisku parādību, poļu kultūra paceļas augstumos, kas līdzinās arī citu Rietumeiropas valstu kultūras līmenim. Ir pilnīgi saprotams, ka smelšana no svešu kultūru avota ir katras kultūras attīstības noteikums. Bet XVI gs. poļu psihe ir jau tiktāl izveidojusies, ka vairs nepakļaujas akli svešai ietekmei, bet smeļ no tās barību savai tālākajai attīstībai. Un tā Polija atklāj sevi, savu tautas raksturu, savas dabas daiļumu, savu stilu. Polija ir jau atmodusies patstāvīgai dzīvei. Sākumā mākslā un literatūrā pārsvarā ir reālisms. Reālisti ir Bjelskis un Rejs. Reju daudzējādā ziņā var salīdzināt ar Jāni Fišartu (1545. g. — 1589. g.) vai ar Ansi Zaksu (Hans Sachs) (1494. g. — 1576. g.). Bet jau Kochanovskam, kaut gan viņš tik ļoti jūsmo par itāliešu kultūru, nevar meklēt paraugu Itālijā. Kochanovska darbā apvienojas renesanses ideālisma iedvesma ar poļu reālisko dzīves uztveri, viņa darbiem ir ideāliska reālisma raksturs. Šis ideālisma un reālisma apvienojums ir ievērojama poļu literatūras pazīme. (Kā, piemēram, Mickjeviča «Panā Tadeušā».) Reālisma elements ir pārsvarā vai valda viscaur tādu autoru darbos, kam vēl ir viduslaiku raksturs. Jo šis reālisms taču ir viduslaiku reālisma atskaņas. Reālisma tendences redzam tādu rakstnieku darbos, kuņus nav skāris hūmānisms vai kuņi uzjēmuši tikai nedaudzus hūmānisma elementus, kā, piemēram, minētais Bjelskis un Rejs.

Kādas tad ir šā reālisma pazīmes, ka to varam uzskatīt par viduslaiku paliekām? Viduslaiku rakstnieks novēro un attēlo daļas, bet zaudē no redzes aploka visumu. Tas ir viduslaiku literārās mākslas defekts. Caur to cieš māksla visumā kā visuma uztvēre un attēlojums. To pašu redzam tādu rakstnieku darbos kā, piemēram, Rejs, kas dod lieliskus daļu aprakstus, apbrīnojami uztver sīkumus, bet māksliniecisko vienību nemāk radīt. Rakstniekos, kas gājuši hūmānisma skolā, redzam ko citu: viņiem ir kompozīcijas māksla, formas māksla. Viņu darbos ir mazāk reālās patiesības sīkumu, bet visumā viņi dod mākslas ziņā pilnvērtīgu dzīves ainu. Tā šie rakstnieki rāda dzīves ainu daiļuma prizmā, tā tad ideālizē to. Viņi stāv uz patiesības pamata, bet šai patiesībā pamatotajai īstenībai piešķir mākslas burvīgumu. Viņu darbos reālisma elementi kombinējas ar ideālisma elementiem, bet visumā pārsvarā ir ideālisms. Tādi ir Kochanovska, Šažņska un Šimonoviča darbi. Bet tā kā ideālisms mākslā prasa individuālītātes attīstību, tāpēc arī šā virziena renesanses rakstnieki par excellence ir individuālisti, oriģinālas personības. Renesanses literatūra atspoguļo jaunu cilvēka tipu. Šis cilvēks veidojas daždažādu mums jau pazīstamu faktoru ietekmē. Šie faktori ir: jauni apstākļi politikā, sabiedrības un oikonomijas dzīvē, kā arī hūmānisms un reformācija. Jaunā tipa cilvēkam raksturīga ir cenšanās pēc izglītības un nodošanās zinātnei. Zinātne un izglītība viņam dod iespēju vispusīgi izveidot savu individuālītāti. Šis cilvēks apzinās savu vērtību, ir garīgi brīvs un pats atrisina zināmus jautājumus, negaididams atrisinājuma no autoritātēm, kā tas, piemēram, bija senāk, kad baznīca bija autoritāte reliģijas jautājumos. Šāds jauna cilvēka tips nu ietekmē literatūru. Tur uzpeld jaunas domas, un, sludinādama tās, literatūra ietekmē sabiedrību, veicina šo domu izplatīšanos Polijā, rada tādu cilvēku, kas uzņem šās patiesības arvien lielākā skaitā. Vārdu sakot, literatūra izplata hūmānisma kultūru dzimtenē. Blakus jaunām domām literatūra piešāvinās jaunu formu un šās jaunās formas jēdzienus sav-

kārt uzspiež XVI gs. sabiedrībai. Jaunā forma ir radīta senās pasaules ietekmē. Bet kā katrā literātūrā — tā tad arī poļu — iepriekšēju laikmetu tradīcijām ir liela nozīme jauna laikmeta izveidojumā, tā arī tagad renesanses laikmetā viduslaiku elementi tradīciju ceļā pāriet literātūrā. Šie viduslaiku elementi ir tautas elementi. Bet tiem blakus ceļas jaunie tautas elementi, ko radījuši jauni apstākļi. Tādā kārtā renesanses laikmetā apvienojas hūmānisma elementi ar senajiem un jaunajiem elementiem, un šo elementu apvienojums dažādā veidā un dažādās formās rada poļu XVI gs. mākslas seju. Protams, dažu rakstnieku darbos pārsvarā ir tautas elementi (kā, piemēram, Rejam), citos atkal hūmānisma elementi (piemēram, tiem, kas raksta latīņu valodā); beidzot visievērojamākie rakstnieki šos elementus saista harmoniskā vienībā (Kochanovskis, Skarga, Gornickis, Œažņskis, Œimonovičs). XVI gs. poļu literātūra mantoja oriģinālītāti ne tikai šai ziņā vien. Šās literātūras patstāvība un oriģinālītāte ir redzama tās garā. Tās pazīmē ir ievērojams patriotisma akcents. Šī literātūra attīstās Polijas iedvesmā, un tās mērķis ir kalpot Polijai. Katrs rakstnieks, vai tas būtu sociologs Modževskis, vai sprediķotājs Skarga, vai publicists Ožechovskis, vai dzejnieks Kochanovskis pastāvīgi vērš savu skatu uz tautas un valsts jautājumiem, pārdomā tos, dod aizrādījumus, kā tos atrisināt. Nav tādas lietas tautas dzīvē, ko literātūra neapcerētu. Tāpēc tā ir tik īpatni poliška un tāpēc pēc tās var izprast tautas dzīvi. Literātūra tēlo arī poļu sociālo šķiru un sabiedrības dzīves veidu: šļachtas dzīvi redzam Reja un Kochanovska darbos, galma dzīvi — Kochanovska un Gornicka darbos; arī pilsoņa un zemnieka dzīve ir atspoguļota atsevišķu autoru darbos, kaut gan šļachtas elementa pārsvara dēļ šo divu pēdējo kārtu — vispārīgāk un retāk. Visumā tā tad ir iespējams ar literātūras palīdzību iepazīties ar XVI gs. poļu sabiedrības materiālās un gara dzīves veidu. Tas ir literātūras kā kultūras dokumenta nopelns. Atgriežoties pie šās literātūras raksturojuma, jāsaka, ka XVI gs. poļu literātūra manto pazīmi,

kas to atšķir no cittautu literātūrām. Viena šāda parādība ir visādu jautājumu iztirzāšana no morāles viedokļa. Šī pazīme, kas redzama gandrīz visu poļu rakstnieku darbos, ir ļoti raksturīga poļu psihei. Viņu darbu interpretācijā dzīves mērķis ir rūpēties par cilvēka un tautas morāles līmeņa pacelšanu un cenšanās, lai vienība, saticība, mīlestība valdītu cilvēku starpā. Šī vēlēšanās izpaužas arī gribā, lai Polija būtu diža un liela valsts. Tāpēc literātūrā dzirdāma asa visa jaunuma nosodišana, tāpēc aicinājums laboties un aizrādījumi, kā labot individa, sabiedrisko un politisko dzīvi. Šais aizrādījumos patriotisma motīvs savijas ar ētikas maksimu motīvu. Ciešā sakarā ar to ir poļu literatūras visraksturīgākā pazīme — tās pravietojuma elements. XVI gadsimtenī šis elements pirmoreiz ieskanās spēcīgi un jau nekad vairs neapklust poļu literātūrā. Ar to sastopamies XVII gadsimtenī, romantismā, neoromantismā un mūsdienu literātūrā. Gaišredzīgākie poļi, iedvesmotas dvēseles satricina reizēm poļu sabiedrību nelaimju un neveiksmju vīzijām, ja tauta nelabosies, un triumfa vīzijām, ja tā atgriezīsies uz tikuma un cēluma ceļa. Visstiprāk, visdziļāk šis pravietojuma elements ieskanās Skargas sprediķos, bet arī Kochanovskis savā dzejā uzsvēris pravietojuma motīvu. Jūtu pārsvars par refleksiju, kas tik zīmīgs poļu psihei, ieguva XVI gs. viskrāšņāko pravietojuma izteiksmi. Šās parādības otra puse ir pārliecība, ka visus jautājumus nav iespējams atrisināt tikai ar prātu vien. Tāpēc nostiprinās ticība jūtu varenībai: tās uzskata par vienīgo atziņas avotu. XVI gs. poļu literatūra izveido savu īpatnību.

Koši uzplaukst literatūra un gandrīz visos literāros veidos. Visjaukāk uzplaukst lirika un prōzā tai vistuvākais literatūras veids — sprediķi, it īpaši patriotiskie sprediķi. Bet attīstās arī epika, didaktikas dzeja un prōza, fābula, fraška, idille un epigramma. Attīstās ziņātniskā prōza dažās nozarēs. Vājāki sasniegumi ir drāmai. Populārās literatūras līmenī paliek romāns. Bet vispār tālaika daiļliteratūras līmenis ir augsts, un augsts

ir arī domu līmenis. Šai literātūrā izteicas poļu dvēsele, poļu intelekts un poļu morāle. Poļu literātūra jau pilnīgi atraisās no viduslaiku autiem un iegūst Eiropas literātūrā svarīgu vietu. Poļu literātūra tagad sāk ietekmēt austrumzemes, gūst atzinību Vakareiropā un caur dažiem zinātniekiem un rakstniekiem, it sevišķi caur Koperniku, Modževsku, Ņidecku un Hoziju, pavirza tālu uz priekšu cilvēces kultūru. Poļu literātūra dzīvi piedalās Eiropas reilģiskās kustībās un devusi ne vienu vien vērtīgu domu. Tiesa, salīdzinot ar Vakareiropas literātūrām, tai nav ne sava Servantesa, ne sava Šekspira. Bet Šekspirs un Servantess ir renesanses Eiropā izņēmuma individuālitātes. Turpretim poļu literātūrai ir tik liels liriķis kā Kochanovskis. Viņa dzeja daudzos gadījumos pāraug tālaika Eiropas liriku, bet vispārīgā raksturā līdzinās citiem visievērojamāko renesanses autoru darbiem, proti, Petrarkas un Ronsāra darbiem. Poļu literātūras lepnums ir Skarga, ar kuŗu nevar sacensties neviens no Eiropas sprediķotājiem tautas problēmas uztverē. Šai literātūrai ir arī dziļš sociologs — Modževskis un pat ārzemēs pazīstams un iecienīts teologs — Hozijs. Bet vispirms poļu kultūra dod Koperniku — vislielāko starp cilvēces ģenijiem. Viss tas pierāda poļu kultūras un literātūras spēku, tās iekšējo briedumu. Mākslas ziņā tās stāv augstu, domu ziņā tām ir dziļums. Literātūrai ir tautiskais raksturs, bet vienlaikus tā atbilst Eiropas literātūras prasībām. Tā virzās uz priekšu saviem spēkiem un rāda virzienu nākotnes tautas literātūrai. Tā māca, ved tautu un valsti, tā aizrāda un aicina visu tautu un atsevišķus cilvēkus pildīt savu uzdevumu.

Vispār poļu renesanses literātūra jau reprezentē poļu dvēseli un ir šās dvēseles skaista un izteiksmīga aina. Tās poļu raksturs izpaužas ne tikai tās garā, bet arī tās formā, kas, kaut gan svešu literātūru ietekmēta, tomēr oriģināla.

Katra kultūras attīstībā ir vajadzīga svešu elementu ietekme. Katra nacionāla kultūra ir notiesāta ar izsmelšanos un bojāeju, ja tā izvairās no vispārcilvēciskās kultūras elementu asimilācijas; bet katrai nacionālai kul-

tūrai draud iznīcība arī tad, ja tai trūkst spēka pretoties svešu elementu pārsvaram. Nacionālas kultūras attīstība ir saistīta ar tautas elementu cīņu pret svešiem elementiem, t. i. tai jāzīcīna tas, kas svešās strāvās ir kaitīgs, bet jāasimilē viss tur atrodamais vērtīgais. Tikai tā nacionālai kultūrai ir nodrošināta uzvara un harmoniska attīstība vispāreiropiskās kultūras sfairā.

Tā attīstījusies arī poļu kultūra renesansē, šai poļu kultūras «zelta laikmetā». Tāpēc arī šī kultūra ir izveidojusi savu fizionomiju XVI gadsimtenī un rāda virzienu rākotnei.

No priekštečiem slaviem mantotā jūtu dzīve un zināms konservatīvisms, bet konsekvencē pieķeršanās dzimtajai sētai, tēvu tēvu paražām, riebums pret patiesību, paraugu un dārgumu meklēšanu svešumā, bet apmierināšanās ar savu — kaut arī šis «savs» būtu mazs un nabadzīgs — izkristalizējās poļu psihē par karstu tēviņas mīlestību. Šo mīlestību stiprināja pastāvīga vajadzība nenogurstot sargāt Polijas robežas no daudziem ienaidniekiem, vajadzība aizstāvēt dzimteni ilgus gadusimtenus. Tā tēviņa kļūst polim par visu pasākumu saturu; viņš neatrod laimes mājās, ja tās nav tēvijā. Bet spītīgā likteņa skaudība noziedzās pret Poliju. Polijas sadalīšana met bēdīgu ēnu it īpaši uz XVIII gs. Eiropas politikas morāli. Jo XVIII gs. Polijā nebija sliktāk kā citās zemēs. Starpība bija tikai tā, ka Polijas pilsoņi baudīja «zelta brīvību», ka gandrīz no visām pusēm tai bija atklātas robežas un apkārt stipri kaimiņi, kas mācēja izmantot politikas situāciju. Jau XVI gs. Modževska, Skargas un Ožechovska tālredzīgais prāts redzēja briesmas, kas tuvojās valstij, kur šlachtičs priecājas par «zelta brīvību», bet neredz, ka pārāk lielajā brīvībā dīgst anarchija. Tā, novājinājusi valsti, met to par upuri aiz stūra glūnošajam ienaidniekam. Paturot atklātas robežas, Polija savā «zelta brīvībā» dzīvoja tā, kā neuzdrošinājās dzīvot citas valstis. Nav daudz to, kas saprata, ka polim, kā uz posteņa stāvošam kareivim, jābūt vienmēr modram, ka kareiviskas disciplīnas gars visā tautā garantē robežu

drošību un brīvu kultūras attīstību. Polijas vēsturē literatūra kļūst par uzticīgu tautas patiesības vēstnesi. Šai ziņā zīmīgi Mickjeviča vārdi: «Visa poļu literatūra izaug no viena vārda — tēviņa.» Rūpes par tās kultūrālo, politisko, ētisko attīstību, pastāvīga nacionālās problēmas iztirzāšana — viss tas ir šai literatūrai raksturīgs. Nav pasaulē otras tik lielā mērā nacionāliem jautājumiem pārsātinātas literatūras kā poļu literatūra. Mākslu tā atdod tautas vajadzību dienestā; dzeja līdzīgi politikas literatūrai aplūko valstij un polim svarīgos jautājumus. Ne tikai par tautas dvēseli, par tās kultūru un stilu runā šī literatūra, bet arī par tautas traģēdiju: kā viņa, mīlot tēviņu, to pazaudēja un kādas vēlāk cieta moka, kamēr to atguva. Tāpēc arī svešautietis, studēdams poļu literatūru, izjutīs savā dvēselē dziļāk un pilnīgāk, kas cilvēkam ir tēviņa. Poļu domas un jūtas darīs viņa personību bagātāku un poļu māksla atklās viņam jaunus aistētiskas apvāršņus.

Kristiānisms, ko Polija sev par laimi piejēma no Romas (un ne no Bizantijas, kas kultūras ziņā jau bija mirusi), atdarīja tai vārtus uz Vakareiropas un Romas kultūru. Sākumā baznīca ienesa Polijā tās strāvas, kas plūda Eiropā. Sākot ar XVI gs. beigām sakarā ar izglītības attīstību poļu kultūra sēkulārizējas. Parādās tās laicīgie vadoņi, kas uztur kontaktu ar rietumiem, kas iesūc sevī to vērtības; viņi asimilē tās un mēģina iepotēt tās poļu zemē. Viņi uzsāk cīņu ar pašu tālaika konservatīvo sabiedrību, piespiezdami to pieņemt Vakareiropas ieguvumus. Hūmānisma un renesanses dzīvības pilnās strāvas stiprināta, uzplaukst jaunā poļu kultūra. Līdz ar to literatūra aug daiļumā, spēkā un savdabīgā izteiksmē, jo Eiropas jaunās kultūras elementi neuzkrājas tikai virspusē, bet, nokļuvuši poļu dvēseles dziļumos, tās pārveidoti, top par dzīvības sulu, kas izplatās organismā un dod tam spēku jaunam uzplaukumam. Poļu literatūrai raksturīgs tas, ka — ar maziem izņēmumiem — tā nepadodas bezkritiski svešajam, bet piesavinās no svešā tikai to, kas tur ir vērtīgs.

Kristiānisms pats atrada poļu jūtās labu pamatu. Poļu dvēsele aizraujas ar šo mācību un uzticīgi kalpo tai. Ne pati forma, t. i. katolicisms, ietekmē poļu dzīvi, bet Kristus mācībā Polija atrod savu patiesību. Tā Kristus ētika top par poļu domas un jūtu pamatu. Tas vislabāk atspoguļojas rakstniecībā; tās pazīme ir, vērtības mēroga meklēšana ētikā un dzīves uztverē no morāles viedokļa. Tiešā sakarā ar to ir cita pazīme, kas raksturo poļu literatūras stilu — dzeja un filosofija savijas viena ar otru: dzeja ir filosofiska, un filosofija dzejiska. Vienā un otrā saredzama it kā Bergsona pārliecība par prāta bezspēcību patiesības izziņā. Šis pavediens vijas cauri visai poļu domu gaitai, un tā sākums atrodams XVI gs. Visskaidrāk šo domu izteicis Jānis Kochanovskis: «Kas gribētu ar prātu visu izprast to nepanāks un aizies bojā.» Vēlākajos laikos šī pārliecība vislabāk rēprēzentēta Mickjeviča darbos, kas prātam pretim nostata ticību, un XX gs. kritiķa un filosofa Stanislava Bžozovska intuicionismā. Šo poļu filosofijas domu samērā reti interesē spekulācijas jautājumi paši par sevi; par tiem interesējās tikai tad, kad grib noskaidrot to praktiskās vērtības cilvēka un tautas dzīvē. Tā ir praktiska filosofija, kas uzsver it īpaši tautas ētikas jautājumus. Arī šī filosofija izpaužas pirmoreiz stipri un skaidri renesansē, Kochanovska un Modževska darbos, viņu pārliecībā, ka ceļš uz debesīm brīvs tiem, kas kalpo tēvijai, un ka Polijas labklājība ir katra pilsoņa dzīves mērķis. Vēlāk to sastopam Mickjeviča «Poļu tautas un svētceļojuma grāmatās» un Parīzes kursos, Sigismunda Krasinška filosofiskajā dzejā, Augusta Cješkovska historiosofijā, Cipriāna Norvida tautas aistētiskās sistēmā. Šās filosofijas pārstāvji ir arī XX gs. rakstnieki: Bžozovskis, fiziskā un intelektuālā darba glorifikators, Stanislavs Ščepanovskis un Stanislavs Vispjaņskis, kas šo praktisko filosofiju izteica pat savā metafizikā. Šās filosofijas akordos skan poļu dvēseles ilgas pēc tā, kas daiļš un augsts, skan ilgas pēc labā un tā realizācijas, lai varētu piepildīties lūgšanas vārdi: «Lai nāk Tava valstība.»

Reliģiskais elements agri sakusa ar patriotisma elementu. Sakarā ar to, ka katoļu baznīca kļuva gandrīz poļu tautas baznīcu, katoļu reliģijas un poļu tautas sakušana padziļinājās aizvien vairāk. Poļa iedzimtais konservatīvisms un seno paražu kults arī bija labvēlīgs faktors šo divu elementu saistīšanai tautas psihē. Tādā kārtā saistījās arī reliģiskās dzīves parādības ar tautas dzīves parādībām. Šī sinteze novērojama, piemēram, ziņāmu tautas paražu saistībā ar baznīcas svētkiem, it īpaši ar Ziemassvētkiem un Lieldienām. Dažos gadījumos šī saistība ir tik cieša, ka grūti noteikt, kur beidzas laicīgās paražas un kur sākas reliģiskais elements. Šo divu elementu sakušana atkal ir jauna īpatnība poļu literatūrā. Tā izpaužas patriotisku sprediķu attīstībā, kādu nav citām tautām, bet ko Polijā vislabāk reprēzentē XVI gs. Skarga, XVII gs. Fabians Birkovskis, XX gs. bīskaps Vladislavs Bandurskis, un lieliskajā reliģiskās lirikas uzplaukumā. Šeit jāmin sevišķi Ziemsvētku dziesmas, t. i. kolendas, kurās tautas elementi saistās ar reliģiskiem elementiem jau kopš XVI gs. un kuņas savas attīstības virsotni sasniedz XVII gs. Kolendas ir tādā mērā poļu gara pārsātinātas, ka trīs karaļi un gani ir poļi, un polis ir piedzimušais bērniņš, kas svētī «mīlo tēviju». Poļu paražu un reliģisko elementu sakušana parādās arī populārās literatūras un daiļliteratūras tematikā un mōtīvikā, proti Bara konfēderātu dziesmās XVIII gs., reliģiski-polītiskos motīvos dzejā, sevišķi XVII gs., tautas himnā: «Dievs, kas tik daudz gadsimteņu gādājis par Polijas varas un slavas spožumu» un sēru dziesmā: «Dievs Tēvs, tavi bērni raud, lūdz labāku likteni»: gandrīz visā romantisma dzejā un vēlāk Sjenkeviča stāstos, piemēram — «Krustnešos» un «Triloģijā». Tautas un patriotisma elementa savienojums ar reliģisko un ētisko elementu ir tā tad arī viena no raksturīgākajām poļu literatūras pazīmēm, un šās pazīmes avots arī atrodas XVI gs. literatūrā. Kad XX gs. ģeniālais dzejnieks St. Vispjaņskis grib radīt augšāmcēlušās Polijas simbolu, tad viņš to izteic

Kristus un Apollōna tēla apvienojumā, ētikas dieva un daiļuma dieva, mūsu reliģijas dieva un hellēnisma reliģijas dieva sintēzē.

Viduslaiki radīja pamatu poļu kultūras attīstībai, tie lika fundamentus poļu dzīves celtni un sāka celt šās celtnes pirmos mūrņus. XVI gs. šo celtni izveidoja renesanse; tad Polija radīja savu politisko, sociālo un kultūrālo raksturu. Poļu dvēselei renesansē gāja pāri antīkās un kristīgās kultūras arkls. Tautas elementi savienojās ar Eiropas kultūras elementiem, un tā XVI gadsimtenī izveidojās jaunlaiku Polijas garīgā fizionomija.

Paskaidrojumi par ilustrācijām.

Polijas ģerbonis.

(Vāka vinjete).

Polijas ģerbonis karaļa Sigismunda Vecā laikā ar karaļa iniciālu S (no Decija grāmatas «De Sigismundi regis temporibus», 1521. g.).

Krakovas Marijas baznīcas galvenā altāra triptīcha vidusdaļa.

(Ilustrācija pirms titullapas).

Triptīchu Krakovā darinājis tēlnieks Vits Stvošs starp 1477. un 1489. gadu, (sk. 17. lpp.). Tēlota sv. Marijas iemīgšana apustuļu vidū. Katrai personai ir individuāla sejas izteiksme. Visas tās saistās dzīvā kustībā. Bagātīgi krokoti apģērbi. Tēli radīti pēc Krakovas augstmaņu modeļiem. Jaušams stiprs, bet cildenuma apdvests reālisms. Visumā valda vēlās gotikas gars. Oriģinālā figūras tēlotas pārdabiskā lielumā. Augšā — Kristus un sv. Jaunava debesīs.

Bibliografija par poļu viduslaikiem un renesansi.

Minēti tikai vissvarīgākie jaunākie darbi (resp. agrāko darbu pēdējie izdevumi) poļu valodā un ievērojamākie darbi citās valodās.

Par poļu literatūras vēsturi:

P. Chmielowski — *Historja Literatury Polskiej*... wydanie nowe przygotował St. Kossowski (tom I, Lwów Warszawa 1914²).

J. Chrzanowski — *Historja Literatury Niepodległej Polski* (Warszawa, 1918³).

A. Brückner — *Dzieje Literatury Polskiej w zarysie* 2 t. (tom I, Warszawa, 1925³).

R. Piłat — *Historja Literatury Polskiej w wiekach średnich*... opracował St. Kossowski (tom I, część I i II, Warszawa, 1926.).

R. Piłat — *Historja Poezji Polskiej w XVI*... opracowali Dr. Wilhelm Bruchnalski i Dr. Stanisław Kossowski (tom II, część I i II, Lwów 1909).

St. Dobrzycki — *Historja Literatury Polskiej* (tom I Literatura Polski Niepodległej, Poznań, 1927).

J. Kleiner — *Polnische Literatur* (Handbuch der Literaturwissenschaft 1930).

J. Kleiner — *Literatura polska* (tom I część II, Lwów, 1932).

Dzieje Literatury Pięknej w Polsce 2 t. (Kraków część — 1935, część II — 1936, wyd. Polskiej Akademji Umiejętności).

T. Grabowski — *Historja Literatury Polskiej* 2 t. (tom I od r. 1000 do r. 1800, Poznań 1936).

A. Brückner — *Geschichte der polnischen Litteratur* (Leipzig, 1901).

G. Korbut — *Literatura Polska* 4 t. (tom I od wieku X do końca XV^l w. Warszawa, 1929²).

Autoru dzīves apraksts, viņu darbu saraksts un pilnīga bibliografija

Par poļu kultūru:

A. Górski — *Ku czemu Polska szła* (Warszawa, 1921³).

J. Ptaśnik — *Kultura włoska wieków średnich w Polsce* (Warszawa 1922).

J. Ptaśnik — *Kultura wieków średnich* (t. I Warszawa 1925).

J. Ujejski — *Dzieje polskiego mesjanizmu* (Lwów 1931).

A. Brückner — *Dzieje Kultury Polskiej* 3 t. (tom I od czasów przedchrześcijańskich do r. 1506, tom II Polska u szczytu potęgi, Kraków 1931).

Kultura staropolska. — (Kraków, 1932, wyd. Polska Akademia Umiejętności).

W. Łoziński — Zycie Polskie w dawnych wiekach (Warszawa 1934⁵).

J. St. Bystron — Dzieje obyczajów w dawnej Polsce, wiek XVI—XVIII, 2 t. (Warszawa 1934).

A. Brückner — Encyklopedia staropolska (Warszawa, 1937).

Par Polijas vēsturi:

Historja polityczna Polski — 2 t. (Kraków cz. I 1920, cz. II. 1923. wyd. Polska Akademia Umiejętności).

W. Konopczyński — Dzieje Polski nowożytnej 2 t. (tom I od 1506 do 1648, Kraków w. 1936).

L. Kolankowski — Polska Jagiellonów, dzieje polityczne (Lwów, 1936).

Par Izglitību Polijā:

Karbowiak — Dzieje wychowania i szkół w Polsce w wiekach średnich 3 t. (tom I i II do r. 1432, Petersburg 1898—1904; tom III do r. 1510, Lwów, 1923).

Ł. Morawski — Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego. 2 t. (średnie wieki i Odrodzenie do r. 1530, tom I i II Kraków 1900).

H. Barycz — Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu (Kraków 1935).

St. Kot — Historia wychowania (Kraków. 1924; par audzinšianu Polijā renesanses laikmetā sk. XII nodaļā).

St. Zempicki — Polskie tradycje wychowawcze (Warszawa, 1936).

Par poļu valodas vēsturi:

A. Brückner — Dzieje języka polskiego (Lwów, 1906).

K. Morawski — Walka o język polski w czasach Odrodzenia (Kraków 1923).

Par reliģisko kustību un literātūru:

Reformacja w Polsce (Organ Towarzystwa do badania dziejów Reformacji w Polsce; redaktor St. Kot).

Любовичъ — История реформации въ Польшѣ. Кальвинисты и антиринитарии (Варшава, 1885 г.)

Bobowski — Polskie pieśni katolickie (Kraków, 1893).

Konieczki — Geschichte der Reformation in Polen (Posen, 1912).

Brückner — Literatura religijna w Polsce średnio wiecznej, 3 t (Warszawa, 1902—1904).

Brückner — Różnowiercy Polscy (Warszawa, 1905).

Wotschke — Geschichte der Reformation in Polen (Leipzig 1911).

Grabowski — Literatura luterska w Polsce w XVI w. (Poznań, 1920).

K. Kolbuszewski — Postyllografja polska XVI i XVII w. (Kraków, 1921).

Dobrzycki — O kołędach (Poznań, 1923).

Kot — Ideologia Braci polskich zwanych Arjanami (Kraków).

K. Górski — Grzegorz Paweł z Brzezina. Monografia z dziejów polskiej literatury arjańskiej XVI w. (Kraków, 1929).

Kot — Le mouvement antitrinitaire au XVI et au XVII s. (Paris, 1937).

Par historlografiju!

Zeisberg — Die polnische Geschichtsschreibung des Mittelalters (Leipzig, 1873).

Dobrzycki i Smolka — Jan Długosz (Kraków, 1893).

Balcer — Pisma pośmiertne. Studium o Kadłubku, 2 t. (Lwów: t. I 1934, t. II 1935).

Par viđuslaiku literatūru poļu valodā:

Nehring — Altpolnische Sprachdenkmäler (Berlin, 1887).

Dobrzycki — Polska poezja średniowieczna (w „Z dziejów Literatury Polskiej (Kraków, 1907).

Bernacki — Pierwsza książka polska (Lwów, 1918).

Brückner — Polska proza średniowieczna (Kraków; wyd. Biblioteka Narodowa).

Brückner — Średniowieczna pieśń religijna polska (Kraków wyd. Biblioteka Narodowa).

Par romāniem:

J. Krzyżanowski — Romans pseudohistoryczny w Polsce w XVI (Kraków, 1926).

J. Krzyżanowski — Romans polski wieku XVI (Lublin, 1934).

Par dramām:

St. Windakiewicz — Teatr ludowy w dawnej Polsce (Kraków, 1902).

Par renesansi:

J. Kallenbach — Les humanistes polonais (Eribourg, 1891).

K. Morawski — Czasy Zygmuntofskie na tle prądów Odrodzenia (Warszawa, 1922).

M. Brahmer — Petrarkizm w poezji polskiej XVI w. (Kraków, 1927).

Chrzanowski i Kot — Humanizm i reformacja w Polsce - wybór tekstów (Kraków, 1927).

J. Krzyżanowski — Od średniowiecza do baroku. Studia naukowo-literackie (Warszawa, 1937).

Par renesanses lielākajiem rakstniekiem:

a) Par Koperniku:

C. Flammarion — Vie de Copernic (Paris, 1872).

L. Birkenmejer — Mikołaj Kopernik (Kraków, 1900).

- b) **Par Janicku:**
Cwikliński — Klemens Janicki, poeta uwieńczony (Kraków, 1893).
- c) **Par Kšicku:**
St. Górski — Vita Andreae Cricli (ed „A. Cricli Carmina” 1888). XVI g. dzives apraksta.
K. Morawski — „Prefatio” izdevumam „A. Cricli Carmina” (1888).
- d) **Par Sarbjevsku:**
F. M. Müller — De Mathia Casimiro Sarbievio Polono... (Monachium, 1917).
B. Gładysz — X. M. K. Sarbiewski a reforma hymnów brewiarzowych... (Poznań, 1927).
- e) **Par Nidecku:**
K. Morawski — Andrzej Patrycy Nidecki, jego życie i dzieła (Kraków, 1892).
- f) **Par Modżevsku:**
St. Kot — Andrzej Frycz Modrzewski. Studjum z dziejów kultury polskiej w. XVI (Kraków, 1923²).
- g) **Par Skargu:**
Л. Яновсiй — Политическая дѣятельность П. Скарги (Кiевъ, 1907).
A. Berga — Pierre Skarga (Paris, 1916).
T. Mitana — Religijność Skargi (Kruków).
St. Windakiewicz — Piotr Skarga (Kraków, 1925).
- h) **Par Bjelsku:**
J. Chrzanowski — Marcin Bielski (Lwów, 1926).
- j) **Par Reju:**
J. Ujejski — Pojęcia Reja, dotyczące Polaka i Polski. (Pamiętnik Literacki, Lwów, 1906).
A. Brückner — Mikołaj Rej (Kraków, 1915).
St. Windakiewicz — Mikołaj Rej (Lublin, 1922).
- k) **Par Gornicku:**
Löwenfeld — Lukasz Gornicki, sein Leben und seine Werke (Breslau, 1884).
R. Pollak — Dworzania V. Górnickiego (Kraków, 1929, Biblioteka Narodowa).
- l) **Par Kochanovsku:**
R. Plenkiewicz — Jan Kochanowski, jego ród, żywot i dzieła (Warszawa, 1897).
Глоке — Янъ Кохановскiй и его значенiе въ исторiи польской образованности XVI вѣка (Кiевъ, 1897 г.)
St. Dobrzycki — Pieśni Kochanowskiego (Kraków, 1906).
St. Dobrzycki — Psalterz Kochanowskiego, jego powstanie, źródła, wzory (Kraków, 1910).

St. Windakiewicz — Jan Kochanowski (Kraków, 1930),
Pamiętnik Zjazdu Naukowego im. Jana Kochanow-
skiego (Kraków, 1931).

J. Langlade — Jean Kochanowski (Paris, 1932),
Jan Kochanowski — Eine Auslese aus seinem Werk. Übertr.
und eingeleitet von Sp. Wukadinović (Breslau, 1937.)

m) Par Šimonoviču:

Heck — Szymon Szymonowicz, jego żywot i dzieła (Kraków, cz.
I 1901, cz. II i III 1903).

Par poļu mākslu:

F. Kopera — Dzieje malarstwa polskiego 3 t. (1923—1929).

Sztuka Polska — (wyd. Wiedza o Polsce, tom II, 1932; par
architektūrā, tēlniecību, glēzniecību no viduslaikiem līdz tagadnei).

M. Walicki i J. Starzyński — Dzieje sztuki polskiej (War-
szawa 1946).

Par poļu mūziku:

Z. Jachimecki — Historia muzyki polskiej (1919).

Par Poliju:

Wiedza o Polsce, 4 t. (Warszawa).

Polska; jej dzieje i kultura, 3 t. (Warszawa).

W. Nölting — Polen (Berlin, 1936).

Poļu dzejas antoloģija latviešu valodā:

Poļu dzeja — Kārļa Krūzas tulkojumā (Rīgā 1937.) (no XVI gs.
— Kochanovska, Šaīņska un Mjaakovska dzejoj.)

Personu rādītājs.

- Acernus sk. Kļonovičs
 Adalberts, sv. 26 s, 43.
 Adalberts, Brudzevas 48, 92
 Albrechts Hohencollerns 65s.
 Albrechts II 197.
 Aleksandrs Jagailis 78.
 Anrejs Jašovicis 36
 Arats 87.
 Ariosto 159, 221.
 Aristotels 55, 87, 89s, 178.
 Artomijis 105.
- Bandurskis 242**
 Barbara, Zapoliete, karaliene
 152, 155
 Barbara, Radzivillovna, kara-
 liene 123
 Baziliks 127
 Bembo 57
 Benedikts, Kožminas 87, 89
 Bergsons 241
 Bēzs 107
 Birkenmaiers 94
 Birkovskis 242
 Bjalobžeskijs 105, 106
 Bjelskijs, Joachims 81
 Martiņš 58, 78, 81-85,
 86, 186, 234
 Bjems 91
 Bjernackis 55
 Bjernats 55, 160s
 Bjukenens 57, 107, 211
 Blandrata 113
 Bobovskis 105
 Boētijs 56
 Bokačo 55s
 Boleslavs Drošais, karalis 10,
 21
 Boleslavs Droširdīgais, ka-
 ralis 10
 Boleslavs Greizmutis, kara-
 lis 10, 19, 20
 Bona, karaliene 62, 75, 155s
 Bonaventūra 161
 Bonifācijs III 110
 Bračolini 176
 Brūkners 168, 170
 Budnijs 99, 115s
 Burskijs 90
 Bžozovskis 241
- Celtess 57, 59 61
 Cēzars 80
- Cicerōns 59, 71, 87—89, 146,
 178, 191, 210
 Cjekļiņskis 222
 Cješkovskis 151, 241
 Cjoleks, Ērasms 62
 Stanislavs 51
 Choleva 21
 Čehovičs 99, 116s
 Čehrovskis 222
- Dachnovskis 106
 Dante 49,
 Dantišeks 62, 155
 Decijs 62, 78, 86
 Dēmostens 87, 89
 Diogēns 178
 Dlugošs 16, 19, 21, 25—26, 29,
 41, 45, 48, 59, 78, 85
 Dombrovka, kņaziene 19
 Družbacka 188
 Dūrers 75
 Džentile 115
 Eks 109
 Elizabete, princese 161
 Ēpikūrs 178
 Ērasms, Roterdamas 62, 120,
 125, 221
 Euripids 86/87, 230
- Firlejs 62
 Fišarts 234
 Fišers 75
 Flaminio 107
 Flōtners 75
 Fričs sk. Modževskis
 Fridrihs II 66
 Funks-Brentano 95/94
- Galilejs 92
 Galka 45
 Galls, Anōnimais 19—22, 50
 Gervāzijs (no Tilberi) 21
 Glabers 107
 Gličners-Skzetuskis 88s
 Gomolka 77, 215
 Gorčins 222
 Gorka 62
 Gorņickis 61, 65, 119, 158, 142,
 184—87, 236
 Gorskijs 87, 89s
 Goslickis 119, 121
 Grabovjeckis 222
 Gregorijs Pāvils 115
 Samboras 157

- Gregorijs, Sanokas 59, 61, 157
 Gregorijs, Zarnovjecas 101s,
 104
 Grochovskis 106, 225s
 Groickis 91, 105
 Gžebskis 87, 89
 Hanka 161
 Heidenšteins 80s, 86, 94
 Heliodors 87
 Herbests 87, 118
 Herburta, Barbara 166
 Herburts, Jānis 91
 Hermanis 20
 Hesus 107
 Hofmanis 219
 Holbeins 75
 Homērs 86, 190, 198s, 221
 Horātijs 56, 107, 152, 157s,
 205, 208, 210, 220s
 Hozijs 65, 92, 117—19, 127, 258
 Huss 94, 160
 Indriķis VIII, karalis 110
 Indriķis de Valuā, karalis 65s,
 85, 199
 Isners 27
 Jaceks, sv. 26
 Jacobus de Voragine sk. Jē-
 kabs, Voragas
 Jadviga, karaliene 11s, 15, 54,
 64
 Jaģailis, karalis 11s, 15, 17,
 64, 151, 156
 Jānis III 68
 Bargais, cars, 66, 68
 Glogovas, kņazs 27
 Kazimīrs, karalis 151
 Košičekas 161
 Samotuļa 151
 Vislicas 152s
 Janko, Čarnkovas 25, 25
 Janušovskis 91
 Janickis 54, 57, 62, 155—57,
 165, 227, 251
 Jastšembskis 106
 Jēkabs, Paradižas 27
 Voragas 26, 39
 Jūrijs Podjehradas 24
 Kadlubeks 21—23, 25, 50
 Kalkšteins 100s
 Kallimachs 59—61
 Kalvins 95
 Kampensiss 107
 Kapella 14, 56
 Kārlis V, 121, 126
 IX, 68
 Karpinskis 108, 188
 Karnkovskis 118s
 Kastilone 185
 Katrina de Mediči 121
 Katullis 87
 Kazimīrs, Jagellončīks, kara-
 lis 17, 24, 28, 61, 161
 Liēlais, karalis 11,
 14s, 17, 25
 Patiesais, karalis 22
 Taisnais, karalis 21
 Keplers 92
 Ketlers 66
 Kinga, sv. karaliene 26
 Kirchmaiers 109, 169
 Klēments VIII 250
 Kļonovičs 54, 157, 224s
 Kmita 174, 223s,
 Kņazpīns 108, 188
 Kochanovskis, Andrejs 222
 Kochanovskis, Jānis 62/65, 72,
 77, 86s, 107s, 118, 129, 141,
 156—59, 162, 171, 175, 177,
 187—223, 225, 227—58, 241
 Kochanovskis, Nikolājs 222
 Konrāds, kņazs 12
 Konstance 35
 Koperniks 16, 54, 58, 91—94,
 157, 165, 258
 Korčevskis 109
 Kotvičs 51
 Kozma 167
 Krakuss, kņazs 21, 25
 Kraipinskis 105
 Krasickis 92
 Krasinskis 110, 155, 145, 241
 Krenmers 125
 Kromers 78s, 85s, 94, 109, 117
 Krovickis 115—15, 122
 Kšickis 155—55, 205
 Külmbachš 75
 Kvintiliāns 59
 Laskis, Jānis 62, 125s
 Lasockis 59
 Lataļskis 125, 154
 Laternijs 106
 Latošs 91
 Leopolda 99
 Līvijs 57, 59
 Lizmanini 70, 115
 Lokjeteks, karalis 11, 15
 Lope de Vega 218
 Lorichius 178
 Lubraņskis 70
 Lubelčīks 107
 Ludvigs, karalis 11, 25
 Lūkiāns 87
 Luters 92, 100, 109, 121, 126,
 155, 160, 170, 222
 Macjejevskis 62

- Makiavelli 120s
 Malčevskis 219
 Maļeckis 100
 Marickis 77, 88—89
 Maró 107, 211
 Martiāls 202
 Mārtiņš, Olkušas 27
 Slupcas 59
 Užendovas 91
 Zoravicas 27
 Matejko 66, 154
 Matiss, Krakovas 27
 Melanchtons 92, 100, 121, 125s
 Modževskis 65, 89, 121, 125—
 54, 142s, 150s, 164, 224, 256,
 258s, 241
 Mončinskis 87
 Moskoževskis 117
 Motijs 55
 Mickjevičs 96, 100, 107, 151,
 155, 156, 140s, 145, 171, 180,
 187, 194, 210, 212, 214, 221,
 254, 240s
 Michalovičs 75
 Mikelandželo 147
 Miškovskis 62, 129, 191s, 195,
 212, 214
 Mjačislavs I 9, 19, 46
 Mjačislavs II 10
 Mjaskovskis 226s
 Mjehovita 78, 86
 Mješko, Vecais 22
 Mješko sk. Mjačislavs I
 Mōrs 120
 Mūrē 57
 Mužinovskis 99
 Nepōts 87
 Nēringa 54
 Nikolājs, Bloņa 27
 Chžanovas 77
 Husovas 155
 Krakovas 77
 Radzivils, Melnais
 99
 Vilkovjeckas 165
 Norvids 241
 Novomjejskis 62
 Nedžvjeckis 88
 Nemofevskis 114s
 Nideckis 65, 72, 87s, 94, 190,
 258
 Nutons 92, 112
 Ochino 109—11, 115s
 Očko 91
 Olbrachts, karalis 62, 161
 Olesnicka, Sofija 105
 Olesnickis, Zbignevs 16, 24,
 59
 Opecs 52, 161,
 Osjans 161
 Otrorogs 27—29, 48, 94s
 Ovidijs 55s, 152
 Ožehovskis 62, 81, 87, 115,
 121—25, 155, 160, 164, 256,
 259
 Oželskis 81
 Padņevskis 62, 191, 195
 Palingenijs 57, 175, 178
 Palčovskis 91
 Paprockis 121
 Pauls II 28, 59
 III 156
 Krosnas 152s
 Pēteris Gonjondzas 114s
 Petricijs 90
 Petrarka 55s, 194, 207, 209, 221,
 258
 Pijs V 126
 Pikolomini 59
 Platōns 55, 178, 187
 Plauts 56, 61, 222
 Plinijs 87
 Podlodovska 195, 211
 Podžo 57
 Popjels, kņazs 20s 25
 Poprockis 85
 Povodovskis 188, 119
 Propertijs 191
 Pševorščiks 106
 Pudlovskis 222
 Pžiluskis 87, 91
 Rabelē 185 s
 Radzivila, kņaziene 199
 Radzivillovna sk. Barbara
 Radzivils, kņazs 116
 Rafaēls 75
 Rejs 55, 61, 101, 105s, 107, 109,
 158, 162—184, 185, 202s, 220,
 250, 252—56.
 Ribinskis 108, 222
 Rienci 55
 Robortello 57, 190
 Roizijs 91, 157
 Ronsārs 159, 194, 252, 258
 Salicests 55
 Sallustijs 56
 Sannazaro 57, 252
 Sarbjevskis 55, 57, 157—59,
 251
 Sarnickis 81, 91
 Šodrkovskis 109
 Seklucjans 99s, 105, 107—09
 Semps-Sažinskis sk. Sažinskis
 Sendzivojs 91
 Seneka 56, 178, 187

- Servantess 221, 238
 Servets 115s
 Sforca sk. Bona
 Sigismunds Augusts, karalis
 62s, 65s, 79, 91, 110, 123, 155,
 156, 164, 170, 185, 196, 198,
 222
 Sigismunds, Vecais, karalis
 62s, 65, 73s, 77s, 81s, 86, 152,
 153, 160, 198
 Sigismunds III Vasa, karalis
 65, 68s, 80, 134, 222, 225, 250
 Siksts V 121
 Sireņskis 91
 Sirokomla 223
 Sjenkievičs 242
 Sjenavskis 233
 Skaligers 57
 Skarga 65, 87, 117—19, 121,
 150s, 134—49, 151, 160, 171,
 195, 236—39, 242
 Slota 44, 169
 Slovackis 100, 116
 Smalcijs 99
 Smigleckis 90
 Smoliks 222
 Socins 113
 Sofija, karaliene 38
 Sokolovskis 118
 Sōkrats 129 178
 Sojikovskis 119
 Spinula 107
 Stanislavs, sv. Krakovas 21,
 26, 43
 Stanislavs, Skalmježas 27
 Klēriķis 164
 Stankars 113
 Statorijs-Stoņskis 70, 88
 Stefans Batorijs, karalis 63,
 65, 68, 72, 80, 88, 98, 199—201
 222s.
 Strijkovskis 85—85
 Strušs 91
 Sudrovskis 103
 Svinarskis 91
 Svinka, Adams 31, 59
 Jēkabs 32.
 Svjeboda 21
 Sažinskis 63, 151, 227—29, 235s
 Ščepanovskis 241
 Ščerbics 91
 Šekspīrs 218, 221, 238
 Sidlovjeckis, kastelāns 62
 134, 174
 Šimonovičs 54, 63, 87, 157, 163,
 229—33, 235s
 Špangenbergs 106
 Tarnovskis 62, 194
 Taso 159, 221, 252
 Tenčinskis 166, 174
 Teokrits 87, 231s
 Terencijs 56
 Tibulls 190
 Ticiāns 73
 Tornickis 62
 Trepka 100
 Tšecjeskis 107
 Tvardovskis 106
 Uchanskis 129
 Unglers 35
 Urbāns VIII 157
 Vacelrode 92
 Vacslavs, kņazs 28
 Somotulas 77
 Vadians 57
 Valentijs, Bžozovas 105
 Valla 57
 Vanda, kņaziene 21, 25
 Vapovskis 78, 82
 Varnečīks, sk. Vladislavs,
 karalis
 Varševickis, Kristaps 118s, 121
 Stanislavs 87
 Vergilijs 55, 87, 90, 153, 221s,
 251s
 Verešcinskis 188s
 Vida 57, 195
 Viklefs 45
 Vispjaņskis 140, 166, 241s
 Višņovskis 222
 Vitello 27
 Vitauts, lietkņazs 12
 Vladislavs, Gjelnovas 43
 Jagellončīks, kara-
 lis 24
 Varnečīks, karalis
 61, 161, 199
 IV, karalis 158
 Vlodkačovs 27, 48s, 59
 Vojevodka 107
 Volāns 117
 Volframs, Ešenbachs 177
 Vrobels 107
 Vujeks 100, 102—04, 106, 118,
 160, 225
 Zakss 234
 Zalome, sv. 26
 Zaluskis 92
 Zamojskis 72, 80, 199s, 230,
 235
 Zanoliete sk. Barbara, kara-
 liene
 Zapolijs, vaivaos 152
 Zbilitovskis, Andrejs 222, 232
 Pēteris 223
 Zebžidovskis 62, 68, 88, 114
 Zimorovičs 108

Illūstrāciju saraksts.

1)	Krakovas Marijas baznīcas galvenā altāra triptīha vidusdaļa (parakstu skatiet 244. lappusē)	2
2)	Leģenda par sv. Stanislavu	20
3)	Florianu un Pulavu psalmu grāmatas	55
4)	Karalienes Sofijas bībele	57
5)	Himns «Dievmāte»	42
6)	Vaveles pils pagalms	60
7)	Sigismunda Vecā portrets	67
8)	Sigismunda kapliča Vāvelē	74
9)	Sigismunda Vecā un Sigismunda Augusta sarkofags.	76
10)	Mārtiņš Kromers	79
11)	M. Strijkovska «Chronika»	84
12)	N. Kopernika darbs «De revolutionibus orbium coelestium»	95
15)	Brestas bībele un Vujeka bībele	97
14)	A. Modževska «De republica emendanda»	128
15)	Pēteris Skarga	155
16)	Matejko «Skargas sprediķis»	145
17)	Andrejs Kšickis	154
18)	Nicolājs Rejs	165
19)	Reja «Postilla»	171
20)	Jānis Kochanovskis	189
21)	Kochanovska «Psalmu grāmata»	211
22)	Kochanovska kopoto rakstu pirmais izdevums	218

Iespiedklūdas.

(Norādītas tikai svarīgās iespiedklūdas).

77. lpp. — 8. rindā — Gomālka, — jābūt: **Gomolka.**

92. lpp. — 6. rindā — Brudzevas Nikolaja, — jābūt: Brudzevas **Adalberta.**

161. lpp. — 16. rindā — laika falsifikāts, — jābūt **XIX. gs. falsifikāts.**

175. lpp. — 12. rindā — Zwierzyniec, jābūt: **Zwierzyniec.**

190. lpp. — 24./25. rindā — reliģija, jābūt: **realia.**

Satura rādītājs.

VIDUSLAIKI.	Lpp.
Polijas politiskais stāvoklis XV g. s.	9
Izglītība	13
Baznīcu un klosteru skolas 13—14. — Krakovas ūni- versitāte 14—16.	
Māksla	16
Plastiskā māksla 16—17. — Mūzika 17—18.	
Latīņu literatūra	18
Chronikas 18—26. — (Gallus Anonymus 19—21, Vin- centijs Kadlubeks 21—23, Čarnkovas Janko 23, Jānis Dlugošs 24—26). — Hagiografija 26. — Teoloģija 27. — Zinātne 27. — Politiski raksti 27—30. (Jānis Ostro- rogs 27—29). — Dzeja 30—31.	
Literatūra poļu valodā	31
Reliģiskā prōza 31—40. — (Spreidīki 31—32, lūgšanas 32—34, psalmu grāmatas 34—38, citi reliģiski raksti 38—39). — Dzeja 40—46: (reliģiskas dziesmas 41—43, leģendas un dzejoļi 43—45).	
Viduslaiku nozīme	46
RENEŠANSE.	
Renesanse un hūmānisms	53
Renesanses etapes Polijā	59
Filips Buonakorsi 59—61. — Konrads Celtess 61. — Renesanses kustības centri 62—63. — Dzīves līmenis 63—64.	
Polijas politiskā dzīve XVI gs.	64
Izglītība un skolas lietas	70
Mākslas dzīve	75
Arhitektūra un tēlniecība 73—75. — Mūzika 75—75.	
Poļu zinātnes līmenis un raksturs	77
Vēsture 78—86. (Mjechovita 78, Decijss 78, Kromers 79—80, Heidenšteins 80, Ozelskis 81, Bjelskis 81—82, Strijkovskis 82—85, Paprockis 85). — Filoloģija, pai- dagōģija un filozofija 86—90. (Gorskis 87, Herbests 87—88, Niđeckis 88, Gličners-Skšetuskis 88—89, Ma- rickis 89—90, Petricijs 90). Citas zinātnes 91—94, Koperniks 91—94).	
Reliģiskā kustība	94
Reliģiskā literatūra: Vujeks 100 un 103, Žarnovjecas Gregorijs 101—103, Bjalobžeskis 103—104, Sekluc- jans 105. Psalmu grāmatas 106—108. Reliģiska drāma 108—112, Ariaņu sekta 112—113, Krovickis 113—114	

	Lpp.
Ņemojevskis 114. Gonjondzas Pēteris 114—115. Gregorijs Pāvils 115. Budnijs 115—116. Čehovičs 116—117. Hozijs 117—118. Skarga 118—119.	
Valsts ideāli	120
Mōra, Roterdamas Erasma un Makiavelli teorijas 120—121. — Ožčovskis, viņa dzīve, darbi un valsts uzdevumu interpretācija 121—125. — Modževska dzīve un raksti; viņa valsts filozofija 125—134. — Laskis Jānis 125—126. — Skargas dzīve un darbība; viņa valsts ideāls — renesanses un katolicisma gara sintēze 134—149. — Katolicisma triumfa iemesli 149—152.	
Daiļliterātūra	152
Latīņu dzeja: Krosnas Pāvils 152. Vislicas Jānis 152—153. Husovas Nikolajs 153. Andrējs Kšickis 155—155. Jānis Dantišeks 155. Kliments Janickis 155—157. Matiss Sarbjevskis 157—159. Polu populārais romāns un drāma 159—163. 1543. gads 163—164.	
Cilvēka ideāli	164
Nikolajs Rejs, viņa dzīve, darbi, nozīme 164—177. 183—184. — «Krietna cilvēka dzīve» — šlachtiča ideāls 177—185. — Gorņickis, viņa dzīve un darbi 184—185. — Viņa galmaieka ideāls 185—187.	
Renesanses virsotne	187
Jānis Kochanovskis; viņa dzīve 188—195, latīņu eļģijas 194, «Sachs» 195, «Saticība» un «Satīrs» 195—197, «Karogs» 197—199, «Grieķu sūtņu aizrādīšana» 199—202, «Fraškas» 202—207, «Dziesmas» 207—210, «Psalmu grāmata» 211—214, «Sēru dziesmas» (Treny) 214—217, Kochanovska talants un nozīme 217—221.	
Citi dzejnieki:	
Andrējs un Pēteris Zbīļitovski 222—225. Jānis Kmita 225. Sebastjans Klonovičs 224—225. Stanislavs Gročovskis 225—226. Kaspars Mjaskovskis 226—227. Nikolajs Sažinskis 227—229. Simons Šimanovičs 229—234.	
Renesanses literātūras nozīme	234
Paskaidrojumi par illūstrācijām	244
Bibliografija	245
Personu rādītājs	250
Illūstrāciju saraksts	254
Iespiedklūdas	254
Satura rādītājs	255

